IV.

Philosophie.

19

№ 8126 *

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:3-23307/fragment/page=0002

SPECVLVM

QVAESTIONVM MORALIVM, IN VNIVERSAM ARISTOTELIS PHILOSOPHI, summi Ethicen,

M. IOANNE CASO OXONIENSI, olim Collegij diui Ioannis præcursoris socio Authore,

NVNC DENVO RECOGNITVM, ET à mendis plerisque repurgatum.

CVM INDICE VERBORVM ET RERVM præcipuè memorabilium locuplete.



Cum Gratia & Priuil. Cæs. Maiest. ad decennium.

FRANCOFVRTI

Ex officina Typographica Ioannis Saueri, impensis Nicolai Bassæi.

M. D. XCIIII.

Abraham Cörber

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
L 39

ILLVSTRISSIMO VIRO DOMINO ROBERTO DVDLEIO, COMITI

Leycestriæ, Baroni de Denbigh, Aureæ periscelidis & sancti Michaelis Equiti aurato, Senescallo Hospitij sereniſſimæ dominæ Reginæ, Magistro equorum Regiæ maiestatis, eidemque sereniſſimæ Reginæ Elizabethæ à consiliis, & almæ Oxonienſis Academiæ Cancellario digniſſimo, Domino colendiſſimo.

ANNO *præterito (insigniſſime Comes) Summam quam in vniuersam dialecticam conscripsi (primitias studiorum meorum) tuo honori obtuli. Tùm equidem pollicitus sum me duos alios libros in lucem emiſſurum, quorum alter morum præcepta, alter totius naturæ mysteria comprehenderet. Illum Minerua mea iam tandem peperit, hunc breui (si Christus parturienti faueat) est editura. Sæpè ac seriò nunc mihi cogitanti, cui-*

nam illum adhuc quasi vagientem (vt sospes ab inuidiæ dentibus seruetur infans) commendarem; inter multa, hæc tria maximè suaserunt, vt de tuâ solùm honorificentiâ cogitarẽ. Vnum est nouum hoc præli beneficium, quod te authore nostra Academia nuper recepit: Alterum est incredibilis tua erga nos amor, quem mirificè gratissimus tui aduentus confirmauit: Postremum est aureum illud quasi calcar quod (cum hîc aderas) mihi priuatim in hoc genere studiorum laboranti, suauissimis verbis tua sapientia addidit. Prælum hoc nouum (cuius author existis) hunc nouum de moribus libellum pressit. Ne ergo author libelli præli authori videatur ingratus, tibi primùm eiusdem fructum ex animo propinauit; cuius si tu solùm saporem probes, suspẽsam hederam non requirit. Altera causa, nempè perpetuus tuus in Academiam fauor, non me solum, sed nos omnes ad tui honoris studium & amorem idque ex officio pertrahit. Hoc autem, vti spero, tùm amplè perspexeris, cùm præclara & antiqua monumẽta nostrorum fundatorum (quæ sunt quasi expressa vestigia omniũ in illis virtutum) videris. Illos (vir honorifice) illos inquam habitu regio & pontificio ornatos, per

Tres causæ dedicationis.

Laus fundatorum.

nos

nos illorum adoptatos filios sic te salutasse putes. Nos (Augustissime Comes) diuinitus olim impulsi hæc ampla literarum sacraria struximus opima vectigalia, optima statuta dedimus, filios mille & quingentos plus minùs adoptauimus. Omnia adhuc superstites bene ac prudenter composuimus, morientes autē maiores tuos lumina reipub. & columnia Academiæ nostræ elegimus: tùm illis, & per illos nunc tibi omnia pro sapientia tua moderanda tradidimus. Declinantia omnia bis térve conseruasti, gratias immortales agimus: conseruata multis & magnis impetratis priuilegiis confirmasti, maiores agimus & habemus. Hanc vocem (vir inclitissime) non à me fictam sed ab illis verè factam fuisse cogita, beatos senum spiritus nobiscum tibi congratulantibus hîc adfuisse puta, & sanè etsi illorum cineres ad tempus in sepulchris dormiunt, animi tamen in cœlo cum Deo viuunt. Miraris fortasse (vir summe) quò tendat hæc mea tàm vehemens oratio, eò certe, vt intelligas non minore laude illos omni posteritati esse commendandos, qui sapienter defendunt veteres, quàm qui magnificè nouas ædificant Athenas. At vestræ adhuc nullum senserunt vulnus te viuo profectò

Prosopopœia fundatorum gratulatoria.

fectò nullum. At ſicut in bona valetudine conſtituti medicum ſæpè accerſunt, vt illius arte tanto bono diutius perfruantur: ita nos quidē ad te in proſperis quaſi ad aſylum cōcurrimus, vt tua ſolius ope ab omni metu liberemur. At nullius hic eſt omninò metus; te certè patrono nullus. Verùm quoniam multi neſcio qua mente in noſtras immunitates tanquam ranunculæ ſæpè coaxarunt, ſubuerendum eſt, ne quaſi aquilæ aut vultures auiculis vim tandem intendāt, ac deprædentur. Sed Chriſtus noſtram Elizabetham ſereniſſimam principem diutiſſimè conſeruet, quæ nobis de ſuis à conſilio viris duos patres heroas Leceſtrenſem & Burghleium conceſſit; quorum ſenatoria authoritate ac prudentia naues hæ noſtræ, id eſt Oxonium & Cantabrigia in tutiſſimum honoris portum peruehantur. Date idcirco veniam (ſapientiſſimi viri) vt veſtra nomina in marmoreis quaſi tabulis immortalitatis pro viribus inſculpam; quippe non minus laudis vos in augendis & conſeruādis his datis beneficiis meritos fuiſſe puto, quàm qui olim florentes rerum omnium copia & vbertate eadem fundauerunt. Sunt enim non minora monumenta famæ illius relicta, qui deſcendunt data, quàm qui

Oxonium & Cantabrigia ſub Elizabetha Regina florent.

Laudantur Cancellarij vtriuſq; Academiæ.

qui noua dederunt beneficia: Præsertim si vobiscum defendant & conseruent ea, in quibus semina & flores rerum pub. eminent. Nihil hîc dico de immensô fructu quem nô solùm nos vestri alumni, sed vniuersa respubl. Anglicana ex hoc tanto in Academias fauore habet. Hoc tamen facilè perspici potest, si quantum lapsum, quantam ruinam, quantam vertiginem rerumpub. adferat defectio & deuastatio academiarum seriò ac impensè consideretur. Propono Græciam olim omnium nationum in orbe terrarum beatissimam, quæ collapsis & sepultis Athenis in plusquam barbaricas tragœdias incidit. Alia hic apud Scythas, apud Africanos, & Indos recenserem (si non horreret animus) miserãda exempla. Ignoscite quæso (venerandi Patres) si propiùs accedens nostram Hyberniam (terram profectò omnium longè saluberrimã) proponam, in qua (vt expertus loquar) sunt feracissima quidem ingenia; ferocissima tamen in nonnullis partibus facta, ea potissimum causa (si vestra cum venia dicam quæ sentio) quòd in tàm beato solo nullum Musarum collegium, nullum philosophiæ seminarium floreat: Arte enim, non Marte emolliuntur mores. Quid moror?

Defectio Academiarum est Mater ignorãtiæ, Barbaritatis & seditionis.

Lege Humphredum Lhudum.

Cum olim ciuili discordia, vt ferunt Annales, antiqua & celebris illa Academia Bangoriensis cecidit, Wallia gens quidem nobilissima magnum vulnus & veluti Eclipsin suæ lucis & dignitatis sensit. Sed quid ago? nos quidem sub vestris quasi clypeis tecti in vado sumus, nec non telis, id est, libris armati, sub vestris quasi alis in acie philosophica triumphamus. Non de nugis, non de antiquitatis titulis & vmbris inanis gloriolæ contendimus; quippe nunc vtrinq; in vtriusq; corpus numerosè inserti vna, vt ita dicã, Academia sumus, Oxonia Cantabrigiensis, & Cantabrigia Oxoniensis: studio fortasse æmulationis ardemus, sed contentionis nullâ facula incensi exardemus. Nam quæ causa litis, quæ bilis causa inter sorores esset? præsertim cùm vnam matrem Angliam dulcissimã, patres duos eosdemq; reges, fundatores multos eosdemq; omnes aut in ecclesia pontifices, aut in ciuitate proceres habuerint: hoc vnum addo, cum vos duos etiam sapientes Cancellarios in omni procella suæ pacis & securitatis summus patronos habeant. Cæterùm non est quin fatear iuuenilem ardorem animi in vtraq; Academia nuper decertasse, vtrum in perdiscendis artibus plus Aristotelis magnum

Cauſę multæ amoris, discordiæ verò nullæ inter Academias.

Lege annales nostros, lege Midẽdorp. de Academiis.

Iuuenilis ardor Ramum induxit, senilis grauitas tã-

magnũ acumen, quàm Rami fluens ingenium præualeret. Sed istam, vt spero, apostasiam à veteri, vera, & sapienti philosophandi consuetudine senilis experientia tollet: imberbis enim ętas id sępè agit quod rectè fieri canities negat. *Hoc quidem verum esse flos vtriusq; Academiæ tùm tandem senserit, cùm fructus ex flore bonarum artium colligeretur. Faxit Deus vt intuentes sæpe nostra insignia perdiscamus sequi maiorum vestigia: Insignia sunt liber, qui sapientiam; septem signacula, quæ septem artes; & denig; tres aureæ coronæ, quæ artium fines & præmia significant. His præmiis iam, viri honoratissimi, per vos sub verè augusta & gratiosa principe cumulatè perfruimur. Quare vt illi omnia propter maiestatem; ita vobis hæc parua bonarum literarum dona propter insignem erga nos amorem studiosè offerimus. Parua quidem sunt si cum vestris in nos meritis ac beneficiorum magnitudine cõferantur: ea tamen quæ vestras laudes & virtutes tanquam exempla imitanda posteris relinquent & eloquentur. Sed communi hac causa relicta, ad postremam venio, quæ est, vt paucula de meipso locutus, te orem, Mecœnas amplissime, vt lumine honoris tui illustre-*

dem deponet.

Nota.

Insignia Academiæ Oxonensis describuntur.

illustretur hoc speculum laboris mei, id est, vt liber hic meus, quem tibi commendo, à te beneuolè susceptus, liber & immunis fiat. Sermo ille breuis & sapiens, quem vltrò bis habuisti mecũ, Londini primùm, cùm librum tuo honori dederim, & iterum Oxonij cum in medicina respondérim, me quasi stimulus ad hoc opus perficiendum impulit. Cùm ergo sis author quòd scripserim, sis quaeso patronus & fautor vt non deficiam. Christum testor, nec spe quaestus, nec gloria commotum me quicquam scribere aut scripturum. Hoc solùm contendo, vt tot annorum experientia, quam in veteribus philosophis perlegendis didicerim mecum in puluerem non commutetur; vtq; studiosi iuuenes vtriusq; Academia à Ramo ad Arist. id est, à riuo ad ipsam scaturiginẽ bonarum artium reuocentur. Ramum hîc non condemno, nam doctus fuit; Aristotelem autem extollo, nam summus extitit. Sed fortasse minoris æstimabitur hoc opus meum, quòd veteres Aristotelis interpretes in eo sequar: verbo respondeo quòd sicut dulce & salutare vinum ex vetustis & annosis vitibus premi quidem possit, quo reficiantur corporis vires; ita non ingratum philosophiæ nectar ex priscis & antiquis

rerum

rerum scriptoribus hauriri possit quo mentes hominum delectentur; idq; tum multò maximè, cum reiectis facibus, ex animo grato (quod quidem contendi facere) propinetur. Sed hîc finem facio (Mecœnas optime) cœleste numen suppliciter orans, vt tibi vitam cum sanitate corporis longam, honorem cum stabilitate virtutis firmum, fortunam cum affluentiâ rerum optimarum prosperam, finem denique cum salute mentis beatissimam concedat. Vale, Oxoniæ Nonis Martij, Anno 1585.

Tui honoris obseruantissimus.

IOANNES CASVS.

AD

AD STVDIOSOS IVVENES VTRIVSQVE ACADEMIÆ.

Philosophia amor sapientiæ. Libr. Metap. cap. 1.

NOMEN Philosophiæ (benigne lector) semper augustum ac penè diuinum fuit. Si enim nihil aliud sit Philosophia, quàm ardens studium seu amor sapientiæ, nescio sanè an quicquam ab homine vi naturæ desiderante scientiam, vel ad mentem excolendam illà rectiùs expeti, vel ad voluntatem dirigendam illa melius exoptari debeat. Quippe si Deus sit cuius centrũ vbique, cuius circumferentia nusquam est, vt ait Empedocles: si Deus sit summum bonum ac infinitum verum, vt docet Aristoteles: Si sola philosophia ratione mentem humanam Deo infinito vere per contemplationem: voluntatem Deo infinito bono per actionem adhærere moueat, quanta sit vis tàm excellens sapientiæ, quantus splendor ac fructus,

Empedocles.

Obiectum mentis verum obiectum voluntatis bonũ.

ctus, facilem ex hoc loco (si nihil præterea à supereſſet laudis) coniecturam facies. Verùm cum duæ eiuſdem habeantur partes, quarum altera eſt in obſcuritate rerum poſita, quæ de vero: altera in probitate morum, quæ de bono diſſerit: quamuis vtraque ſit admodum vtilis, frugifera & fructuoſa, multò tamen feracior eſt, vt vtar verbis Ciceronis, quæ in officiis verſatur, à quibus conſtanter honeſtéque viuendi præcepta ducuntur. Aliæ quidem artes humanæ ſuas lauros hederáſque habent, ſed ad hanc vt ad reginam deamq; omnium (teſte philoſopho) referuntur. Eſt enim origine illuſtrior, fructu vberior, fine beatior: authorem enim Deum, obiectum bonum, finem actionem virtutis (quæ eſt ipſa beatitudo) habet. Reliquæ ſanè rem aut vocem tractãt, vt rectè ſapere: at hæc virtutes, vt iuſtè viuere perdiſcamus. Voce cõgrua, Attica, ſubtili cauſam poſſe tractare laudabile eſt illud quidem: numeris, figuris, ſonis, euẽtis rem poſſe diſtinguere ſupra modum optabile: at veluti ad Ianum ſedere, verálq; opes mentis cuilibet volen-

Lib. 3. officiorum c. 3

Lib. 1. ca. 2. Ethic. Philoſophię moralis autor, obiectũ, finis.

Breuis cõparatio artium à ſuis obiectis.

lenti diuidere ac impartiri, neſcio ſanè an diuinũ dicam, ſcio certè quòd excelſum huiuſq; ſolius partis propriũ haberi debeat. Eſt enim norma morũ, virtutum magiſtra, gnomon vitæ, actionum regula: hinc nomẽ Ethices traxit, vtpote quæ morbos animi diſpellere, affectus moderari, rationem dirigere, vitam totã quaſi gemmis ac ornamentis virtutum perpolire docet. Vt enim corporis mala ſalutari medicina, ita animi vitia morali philoſophia curãtur ac leniuntur. Nollem hîc vt quiſpiam carpendi ſtudio delectatus putet me tantum humanæ philoſophiæ adſcribere, vt diuinæ ſubſcribere obliuiſcar. Scio equidem, nec non libenter agnoſco, hanc, de qua agimus, centeſima parte cum illa non eſſe conferendã. Lucem enim in ſole, lumen in ſtella video: dominam ſuſcipio & admiror, ancillam tamen non contemno. Neſcit profectò omninò diſtinguere, qui in altera Theoricas & infuſas, in altera Politicas & acquiſitas virtutes demonſtrari neſcit. Illã ergò ſolam neceſſariam ad ſalutem, hanc tamen inprimis vtilem ad vitam & ciui-

Philoſophię moralis laus.

Philoſophia humana diuinæ ancilletur: & vtriuſq; cõparatio.

tatem

tatem esse puto. Qui igitur vtriusq; studium coniungit, vt altera alteri inseruiat & ancilletur, non minùs rectè & sapienter agit meo iudicio, quàm qui annulum ex auro splendido & gẽma pretiosa conficit. Nam vt aurum gemmæ nihil dignitatis detrahit, etsi sit minoris pretij: ita humana philosophia diuinam non obscurat, quamuis minorem lucem ac laudem habeat. Vanum est quod solet hîc obijci & obtrudi, nempè caduca cum æternis, fucata cum veris, incerta cum necessariis, humana cum diuinis coniungi, non debere. Quasi verò omnes scientiæ à Deo fonte, veluti imbres, non fluant ac instillẽtur in humana pectora: si omnes (quod negari non potest) inprimis hæc morum ac virtutum nobilissima scientia. Non ergò lumen cum tenebris, cœlum cum terra confundimus, si hanc partem philosophiæ vt ancillam cum rerũ diuinarum studio copulemus. Contumaces enim sæpè aculeos ac stimulos rationis sentiunt, cùm peccati veneno infecti articulos fidei non audiunt: non quòd vires in verbo desint, sed quòd virus peccati

Philosophia humana & diuina auro & gemmę cõparantur.

Nota. Scientiarũ author Deus est, qui lumen Rationis, & fidei dedit.

cari ſuffocarit. Hoc ergò eſt quod ſuadeo, hoc vehementer vrgeo, vt tàm caſta, tàm officioſa virgo, qualis eſt motum philoſophia, diutius contempta & conculcata non iaceat, vt non ſolùm in Academicis ſpacijs ac ſubſellijs diſputet, ſed etiam in moribus animiſq; hominum ad virtutis ſtudium cultúmque triumphet. Hoc enim nunc eſt, & olim fuit philoſophorum inſtitutũ; qui de hac parte ſcripſerunt, vt non intellectus ſolùm optima præcepta meditãdo fieret ſapientior, ſed vt vita etiam optimorum veſtigia & exempla imitando fieret illuſtrior. Te ergo (Bone lector) quicunq; es, rogo & obteſtor, vt has meas lucubrationes in morum philoſophiam ſic legas, ſic interpreteris, vt intellectui conſilia contra ignorantiã, vt voluntati alexipharmaca contra licẽtiam me propinâſſe putes. Agnoſco equidem Apollinis lyram me nunquam tetigiſſe, mallem ſanè cõfiteri veram ignorantiam, quàm profiteri vanam ſcientiam. Cæterùm ad Cleanthis lucernam tuà ſolius causà laborioſiùs in hoc opere euigilaui. Si igitur vnquam quod

Philoſophia ad vſum vitę cõferenda.

opto,

opto per librum ad coronam, per templum virtutis ad templum honoris venias, hanc meam industriam (quâ vt comite in via vtêris) ne contemnas. Multi vt vides vltrò & amicè quasi tesseras suarũ voluntatum in tabulis his meis reliquerunt, meq; ad aleam melioris sortis multis doctisq; versibus mouent & adhortãtur: sortem meliorem certè non quæro, nam sorte mea contentus viuo: tibi solùm in omnibus vigiliis studiisq; meis & prodesse & placere studeo. Vt igitur illi stimulis adhibitis me sibi deunctissimũ reddiderunt, ita si tu quo animo & cui hæc scripserim seriò & amicè consideres alacriorem ad maiora suscipienda, & suscepta perficienda reddes. Sed vt vnde suscepta est, ibi terminetur oratio, res de qua scribo est morum philosophia, id est (teste Cicerone) dux vitæ, virtutis indagatrix, expultrix vitiorum, morũ magistra, quâ nullum aut maius, aut melius à Deo homini conceditur beneficiũ. Hęc diuiditur ab Aristotele in Ethicã, quę de morum genere: in Politicam, quæ de ciuitate: in Oeconomicã, quæ de familia:

Nemo ad templum nisi per tẽplum virtutis apud Romanos venit.

Ethica. Politica. Oeconomica.

Monastica. in monasticam, quæ de priuata ac solitaria vita differit. Decretum est ex singulis partib. primarias quæstiones decerpere, easdemq; more veterum philosophorũ, at sine tædio, opponentis ac respondentis cõflictu examinare. Facilis erit ordo: nam in omnibus expositionem, distinctionem, argumentum habes: in expositione textum, in distinctione artem, in argumento fraudem aduersarij videas. In verbis parcus, in rebus multus esse cõtendo. Vocem lege, rem discute: tum si placet de sensu vtriusque iudica.

Vale

PROSOPOPOEIA LIBRI ad Lectorem.

RECTA sequi, vel plura loqui, vel vera tueri
Omnibus ad cœlos vna parata via est.
Sic doceo patriam, sic me pater antè docebat:
Si tibi non placeo, nolo placere mihi.

IOAN.

IOANNES VNDERhil Vicecancellarius Oxon.

DOCTVS es? ergo Casi moralia laudibus effers:
Barbarus es? morsus non timet ille tuos.
Liber enim à vitiis liber est qui prodit, & omnes
Virtutum numeros philosophando docet.
Non dedit hoc seclo prælum Oxoniense priorem,
Doctrinâq; dabunt secula nulla parem.

LAVRENTII HVMFREDI,

IN SPECVLVM MORALIVM Quæstion. Ioan. Casæi, præmonitio.

RVRSVS Casæus variatio prodit amictu
In scenam: rursus perpolit ille scholas.
Gaudeo: quòd tali membro schola nostra fruetur,
Quo totum Corpus pulchrius esse queat,
Londini cœpit logicos excudere libros,
Talibus ex scatebris nobilis vnda fluit,
Coticula est acuens animos Dialectica: nodos
Soluit, & emuncti est Regula Iudicij.
Iam verò Speculum nostris proponit ocellis,
Quod verbis nitidum est, ordine perspicuum.
Hoc speculum vobis nunc Oxoniensis alumnus Speculum.
Porrigit. En præli dat quoque primitias.
Ex speculo poteris formam speciemq; tueri,
Et turpes maculas tergere: Socraticum est.

Moralium. *Est speculum morum, vitæ præclarissima imago*
O quantum distant hæc duo, Vita, logos:
Differimus logicè, sic disceptamus acutè
Est hominis proprium cum ratione loqui.
Sed nunc Casæus verbalis desinit esse,
Hæc docuisse sat est, hæc didicisse satis.
Nunc opus est maius, nostros cupit esse reales.
Laus est, virtutem moribus exprimere.
Quæstionũ. *Sic moralis eris, si non Quæsitor at Actor,*
Quære, sed vt cesses quærere: viue magis.
En schola Xenocratis, Quid virtus? sæpè requirit
Eudæmonidas. *Quando, inquit Sapiens, illius vsus erit?*
En schola nostra sonet virtutem, ac viuere discat:
Attica Gens dicit, Turba Lacæna facit.
Cautiones quatuor. *Sed quatuor recolas, quicunq; hæc Ethica voluis,*
Vt spinas vites, percipiasq; Rosam.
1. Felicitas Aristotelica. *Finis Aristoteli fixus non vltima meta est,*
Progredere vlterius, ni miser esse velis.
Nosse Deum Patrem Christumq; hæc vita beata est,
Ioan. 7. *Hoc solum summum saluificumq; bonum.*
Naturæ palpo ne sis, sed deprime cristas,
2. Lib. Arbitrium. *Seruum est, ni Christus liberet, Arbitrium.*
3. Operum Iustitia. *Fac, operare: operum meritis ne adscribe salutem.*
Sola Fides, & non Ethica iustificant.
4. Opera & suffragia pro defunctis. *Hîc tua facta seras, post imminet Hora metendi,*
Defunctos Manes nil releuare potest.
His vbi Aristoteles vester contraria scripsit,
Consule Casæum, Gratia sit tq; DEO.

THO-

THOMAS BICKLEVS
Doctor Theolog.

QVID quæris Iuuenis? mores haurire pudicos?
De his q; loqui, docet vt doctus Aristoteles?
Hoc dat vtrumq; tibi non casus sed Casus, huius
Vitam lingua refert, viuit vt ipse docet.
Scire loqui liber hic de moribus instruit omnes,
Moribus antiquis viuere ritè iubens.

ARTHVRVS VVELDARDVS
Doctor Theolog.

OPTIMA quisquis amas degendæ dogmata vitæ
Perspicere, atq; animo fixa tenere tuo:
Huc ades; En, Speculo vi paruo Casus Oxonienſis
Subiecit illa oculis perspicienda tuis.
En, Speculum vt paruum, sed quo non clarius vllum est,
Ingentis monstrat sedulitatis opus.
Quicquid enim sophiæ moralis ab æthere summum
Socratis in terras transtulit ingenium:
Quicquid Aristoteles illius ab ore disertus
Accepit, libris inseruit q; suis:
Id totum paruo in Speculo magna arte politum
Concluſit Casus hic, conspicuumq; dedit.
Hinc Casus aduersis iactatus casibus olim,
Non casu euasit clarus & eximius.
Hinc tandē, & merito, Casus hoc cumulatur honore,
Fiat vt Oxonicæ gloria magna Scholæ.

GVILIELMI COLI DOCTORIS Theol. Octostichon.

DISSERIS argutè, reseraq́, obscura disertè,
Verborum & rerum pondera quaq́, tenes.
Clarus Aristoteles studio sudauit in isto,
Quem cuncti primas obtinuisse ferunt.
Sed tamen in multis sphinx est, ænigmata fundens.
Quæ tandem auspicio sunt patefacta tuo.
Sic tuus iste, precor, patriæ labor vtilis vsque:
Hoc cupis ex animo, prætereaq́ nihil.

MARTINVS COLIPEPERVS Doctor Medicinæ.

CVR latuere casà tenui tua dogmata Case,
Case, tua meritus non latuisse casà?
Luce, foroq́ scholisq́ hæc sunt moralia digna,
Luce, scholis claro dignior ipse loco.
Sin tua, Case, tibi securos det casa somnos,
Inq́ casa musa plus tibi Case vacet.
Perge diu esse quod es, scribendo docendoq́ clarus,
Sic casà, in hac nunquam Case latendo, lates.

EDMVNDVS LYLIVS Doctor Theolog.

MVSA diu sterilis tandem est enixa gemellos,
Ingenij fœtus (Case diserte) tui.
Cernimus optatos maturo tempore fructus,
Quos paris, & sophiæ nobile texis opus.

Scili-

Scilicet antiquis quantum Stagirita sophistis,
Morali quantum præstitit arte Plato:
Tantum Philologos splendens tua fama modernos
Vicit & inuitis obstruit ora viris.
Dictio clara, stylus facilis, contractio suauis,
Ordo, modus, methodus, pondera, cuncta placent.
Abdita delituit syluestribus obruta spinis,
Et propè dumetis septa sophia fuit.
Occuluit fontes limosis fœda lacunis
Barbaries studiis insidiosa bonis.
Inuida posteritas nimium nouitatis amicæ
Præstantes veterum spernere cœpit opes.
Pollentes veterum gemmas, præclara sophorum
Dogmata, priscorum mellea scripta patrum.
Hos aperit fontes, has clara in luce reponit
Gemmas ingenio Casus & arte valens.
Doctior an melior, logicisne instructior armis,
Lis est, an morum maior in arte Charis.
Hæc cui vilescant promat sua, fonte relicto,
Cui libet, huic riuis ora rigare licet.
Credite (vos iuuenes) quorum est iam messis in herba,
Debetur priscis laurea prima sophis.

OLIVERVS VVITHINGTONUS Doct. Medicinæ.

QVÆ multis sophiæ studij docuere periti
Libris, hæc paucis continet istud opus.
Mille locis quæ sparsa legas, collecta videbis,
Hinc simul atque semel singula nosse potes.

Macte animi nunc Case: liber te vindicat omni
Hic tuus inuidia. lausq; perennis erit.
Quiq; tibi nocuére prius, nocuisse pudebit,
Euersamq; tuam qui voluére scholam.
Quàm sit at illa ferax, hodie quàm læta triumphet,
Edita nunc vel me scripta tacente docent.
O vtinam tales vellent progignere fructus,
Inuidiæ morsu qui nocuere tibi.
Iam cesset liuor, cessent maledicta, sed ipse
Ne cesses quæso scribere plura: vale.

IOANNES DELABERVS
Doctor Medicinæ.

CLARVS Aristoteles tibi, Case, recondidit artis
Arcana & solum te reserare iubet.
Nemo ergò melius diuino munere pandit
Abdita: nec nodos explicat vtilius.
Plaudite nunc igitur Iuuenes mysteria prostant,
Discite felices scripta polita viri.

ANTONIVS AILVVORTH
Publicus Medicinæ Professor,

VITA beata sua laude est præstantior omni,
Digna magis sacro semper honore coli:
Laude an honore decet morum celebrare magistrum,
Qui summi ostendit præmia certa boni?
Virtutis qui monstrat iter, pretiumq; perenne,
Et vitij æternum dedecus esse docet?
Ergo tuus tibi constat honos doctissime Case,
Laudari meritus non patietur honos.

Non

Non vitiosus eris, si laudem Zoile carpis:
Sed vitium es, si te iustus adurit honos.

FRANCISCVS VVALLIS
præses Collegij Diui Ioannis præcursoris.

LECTOR habes fratres donatos luce gemellos,
Felicem tali dicito prole patrem.
Cogitat hic plures, effœtaq; corpora reddet,
Viuat vt in natis secula longa suis.
Hæc monumenta tuo nuper sata Case cerebro,
Quantam mox sobolem sint paritura vide.
Nam benè moratos alios, qui moribus ipse
Conspicuis splendet, reddere iure potest.
Sancta fides, vitæ probitas, illæsaq; fama,
Clara magis scriptis sunt documenta tuis.

CARMEN IOANNIS READI in morum Philosophiam Ioannis Casi.

SVNT læti fructus, magni castiq; laboris,
Atq; fauos dulces sedula præstat apis.
Fertilis in studiis labor est: dialectica nobis
Iam genuit mores, sarcina prima nouam.
Altera iam proles communes exit in auras:
Case, tenes portum, quò tibi cursus erat.
Magnus Aristoteles, Mundi stupor, Orbis acumen,
Naturam, mores, maxima, mira docet.
Naturam: princeps: Mores accepit ab illo,
Qui Mores cœlo deuocat, inde docet.

Socratis inuentum Stagirites perficit, illum
Hic Casus magna sedulitate docet.
Si quis inest candor, linguis, animisq; fauete,
Hæc merces tanti sola laboris erit.
Durus erit, si quis segetes proculcat in herba:
Si fiat, Zephyri verba caduca ferent.

ETHICI, ET HERCVLEI PARtus magistri Ioannis Casi Genethliacon, auth. Nicolao Balgaio.

ERGO ὁμότεχνος erit solus mihi Casus in orbe?
Atq; erit hic vindex solus Aristotelis?
Quanto ego sum felix collega? Quantus in illo
Impiger est animus, tædia dira vorans?
Bis decies redijt circumfluus annus ad ortum,
Ver toties terras pinxit honore nouo:
Dum grauido gestans opus istud pectore, Casus
Parturit: ô proles lenta, sed Herculea.
Nam velut in magni cœlestes Herculis ortus,
Mox trinas fertur continuasse vices:
Sic liber, Alcidæ vires habiturus & arma,
Cœlitùs & sensim concipiendus erat.
Siq; animo vatis sit verus & ἔνθεος ardor,
(Quale animo vatis numen inesse ferunt)
Herculeo plus quàm fato, Ramëia monstra
Ingenij fœtu, Case, fugabis ouans.
Hoc si præstiteris, maior tuus Hercule partus
Lentior vt fuerat, lætior esse potest.

THO-

VNvs *Aristoteles conscripsit multa, sed illa*
Non satis à multis cognita scripta viris.
Altera pars studio facta est obscura librorum,
Deuius auerso vt tramite lector eat,
Altera pars cæcis tractans contecta latebris.
Materiæ obstrusa est pro ratione suæ.
Maxima pars, moremq; hominis, geniumq; secuta,
Presso aut perplexo est enucleata modo.
Ducere in apricum multi studuere priorum,
Antè quod obscurâ texerat arte senex.
Hæc quoque nostrorum plenis successibus ætas,
Cœptum in defessis mentibus vrsit opus.
Et bene successit: nam non satis obuia dudum,
Iam recitat memori quilibet ore puer.
Hæc tibi cum paucis, tam clari gloria facti,
Cæse venit longos concelebranda dies.
Accepit magnam per te dialectica lucem,
Iam pridem studijs facta diserta tuis.
Ethica consequitur, cultuq; adiuncta sorori,
Diuitias Domini prædicat vsque sui.
Da comites reliquas, si fas est, Cæse sorores:
Vna sit erga omnes officiosa manus.
Hoc nos, hoc nostram te poscere credito matrem,
Et sine coniunctas pondus habere preces.

ROBERTVS CRANE QVONdam socius Collegij Baliolensis.

CAsvs *quid dubitet studium committere prælo?*
Charta perit casu qua lacerata iacet.

Inni-

Inuidus at forsan rabido te perdere dente
Vellet, si posset, non valet ille tamen.
Ergo quæ restant obscuris lecta tenebris,
Case precor calamo scribito, sicq; vale.

DE MORALIVM QVÆSTIONum speculo, à Ioanne Caso, in artibus magistro, diligentissimè descripto & concinnato, Tho. Dropi Magdalenensis Carmen.

QVANTVM *luce præit pallentia cornua Lunæ,*
Armatus radijs Phœbus in orbe volans:
Tantum inter reliquas celsum caput erigit artes
Ethica, Pierij gloria prima soli.
Hæc Themis, humanæ pandens oracula vitæ,
Et quæ sit iusti semita recta docens.
Hæc Helice, vectis sinuosa per æquora mundi,
Commonstrans Summi littora fausta boni.
Affectus, æstus, fastus, fremitusq; furentes,
Eurîpos varios, quos vaga corda cient,
Tranquillat, sedat, leni moderamine placat,
Aut rigido imperio frænat, & arte domat.
Cautibus è duris genuit quos Caucasus horrens,
Immanes Thracas, indomitosq; Scythas,
Instruit, immutat, concinnat, perpolit, ornat,
Læuigat, illustrat, Dijs facit esse pares.
Atticus hinc Socrates, sapiens ab Apolline dictus,
Hanc fertur primùm condocuisse suos.
Post senis Actæi Stagirites æmulus ardens,
Ausus eam in denis accumulare libris.

Hos

Hos iam lauato Speculo doctißimus offert
Casus, Aristotelis fidus vbiq; comes.
Quo benè declarat, quanto veneratur honore
Antiqua à doctis tradita scripta viris.
Quo benè declarat, quam non placet illa moderna
Cacosophia recens. Misosophia nocens.
Quisquis ad Aonios discursas impiger hortos,
Mitibus in studijs tempora multa locans,
Ethicon hoc Casi Speculum spectato politum,
Ingenij specimen non mediocre boni.
Lumen ineſt, & flumen ineſt, & numen in illo,
Ordinis, Eloquij, Dædaliæq; Deæ.
Omnia perfectè definit, diuidit aptè,
Inuenit ingenio, iudicioq; locat:
Præcinit ornatè, clarè distinguit, acutè
Obijcit, argutè soluit vbiq; griphos.
Adde quod eſt Speculum, Speculum pol pulchrius, in quo
Vita duplex viuo picta colore micat,
Altera contemplans, tranquilla per otia vernans,
Altera agens, turbis turbida sæpe suis,
Eſt Speculum, in quo virtutum, Charitumq; relucent
Semina, radices, germina, fructus, odor.
Perlege quicquid ineſt, lectum, mihi crede, placebit,
Lectum, crede mihi, commoda multa feret.
Perlege quicquid ineſt, sic lingua nempe disertus,
Iudicio prudens, moribus almus eris.
Tu quod agis, satagas, peragas, doctißime Case,
Assiduè Musis invigilato bonis.
Da nobis patriæq; tuæ, populisq; remotis,
Ingenij, genij, pignora plura tui.

In-

In cãna hercle tuos prouoluent sæcla labores,
Perpetuoq; tuum nomen honore colent.
Vosq; Calenensis soboles deuota Mineruæ,
Et benè moratæ casta propago Deæ;
Ne Casum vestrum casus deuerrat iniquus,
Cœlestem precibus sollicitate patrem.

RICHARDVS EEDES
ædis Christi.

IN Speculo quicunq; tuo defigit ocellos,
Case: quod emendet, quodq; sequatur, habet?
Quodq; datur paucis, sic discet doctior esse,
Vt nequeat pariter non magis esse bonus.
Te solum, decet hinc oculos auertere: ne sis,
Narcisi in morem captus amore tui.

Idem in Zoilum.

Lumina dum Zoilus Speculum in morale retorquet,
Se videt, & mores non probat ipse suos:
Qui placet ipse sibi, dum se non aspicit ipse:
A Speculo morum, ne videatur, abit.

BARTHOLOMÆVS
Warner.

CLAVIS Aristotelem reserans, sensumq; recusum
Ostendens, posset dicier iste liber:
Nam sic exponit, sic explicat omnia, cunctis
Sensus Aristotelis notus vt esse queat.
Inuidet & carpit quod non capit inuidus, & se
Hinc probat ignarum, quòd minùs ista probet.

Bis sex authores author coniunxit in vnum:
Vt simul hos omnes, qui legit ista, legat.

MICHAEL GREENE.

EVGE liber, libro non concessure priori,
Euge minor natu, non tamen arte minor.
Lima fuit linguæ prior: hac incûde sed omnis
Cogitur in dubias impetus ire vias.
Case, nec est casus mores formare, nec artis:
Est sacris dignum moribus illud opus.
Qui tibi cum placidi semper facilesq; fuere,
Materies operis est ea digna tuis.
Fortunate senex, ergo tua fama manebit:
Hi tibi magna satis sunt monumenta libri,
Nulla tuas laudes excindent sæcula, nomen
Nulla tuum, quæ non terra loquetur, erit.

MARTINVS READVS.

SI præclara loqui, si quæ sunt vera tueri,
Vtq; probata bonis sit tua vita, velis:
Hunc lege: (Deme sacros) non est mihi cognitus alter,
Qui melius tradat talia totq; liber.

MIRA GVARDA.

SCRIPSIT Aristoteles, virtus quæ scriberet, ipsa
Extrueret laudis si monumenta suæ.
Illud Aristoteles, quod Casus, scriberet, ipse
Si scholia ingenio scriberet apta suo.
Debet Aristoteli virtus insignia, Caso
Debet Aristoteles serta, trophea, decus.

Ingé

Ingenio, menti, Physi, Logica, Ethyca, Physis:
Attulit, auxit, alet, serta, trophæa, decus.

RODOLPHVS RAVENS.

ZOILE quid turges? rumpas licet ilia, casu
In Casum nullo vis violenta cadet.
Tu citiùs libro dentes colliseris isto,
Cuius in archetypo nomina Casus habet.
Quisquis enim mores hominum spectabit acutè,
Fit bonus hinc melior, fit malus antè, bonus.
Ne quid mira canam, tu rectè intellige Casum,
Nec si discupias, Zoilus esse potes.

SABINVS CHAMBERVS.

INCLITVS ille Casus logicæ qui præbuit arti
Lumina, cùm tenebris semisepulta fuit:
Vt fausto tumidos reparet medicamine mores,
Egregiá denos edidit arte libros.
In quibus explicuit, facili breuitate loquendi,
Quæ facienda bonis, quæ fugienda malis.
Præmia quæ repetit studij, sunt gratia vocis,
Cum precibus mentis: quæ dare nemo neget.

I. WILLIAMS COLLEGII omnium animarum socius ad aurorem.

MORES ingeniũ, sophiã docet, exprimit, auget,
Prudens, pura, pius, vita, loquela, labor.
Hæc tria Case tuo nectuntur iuncta libello,
His tribus addo salem mentis, & artis opus.

Prisca

Prisca nouis, vitiosa bonis, æterna caducis
Coniungis, Speculo discutienda tuo.
Quos metuis metuisse pudor, spreuisse decorum,
Edomuisse parum est, edocuisse decus.
Lux, decus, auxilium, studiosis, artibus, orbi,
Fulge, viue, vige, macte labore, vale.

RICHARDVS HARLY.

IN Speculo discit moderari fœmina vultum,
In speculo sparsas colligit illa comas.
Stulta quid in nigro te spectas fœmina vitro?
Vitra tibi Casus lucidiora dedit.
Siue velis animi seu frontis tollere rugas,
Nulla queunt simili tollere vitra modo.

Aliud.

Iure vocas Diui te præcursoris alumnum,
Primus apud nostros Ethica namq; doces.

GIFFRINVS POVVELL EX Collegio Iesu.

LIVIDA mordacis fregisti spicula Momi,
Vt nequeant Speculum lædere Case tuum.
Inuide confractos deponito Zoile dentes,
Iam lacerare nequis, lingua recisa tua est.

IOANNIS PRIME IN MORAlem Philosophiam Ioannis Casi.

DISCIPVLI Casum si qui coluêre Magistrum,
Quos fecit, Morum præmia Casus habet.

SPECVLVM MORALIVM QVÆSTIONVM AVTHORE Magistro Ioanne Caso Oxonienſi, olim Collegij Diui Ioannis Præcurſoris ſocio.

An plus valeat educatio, quam doctrina.

Educatio. Doctrina

NE VITA HVMANA finitis malorũ ſcopulis obiecta, careret ſubſidijs, philoſophi olim inprimis, educationis curam habendam eſſe ſeriò ac diligenter ſuaſerunt. Eſt enim educatio prima, ſecunda, tertia pars vitæ, ſine qua, omnis doctrina, authore Seneca, eſt veluti armata iniuſtitia. Vt ergo ruit ædificium, ſi ſtabile nõ ponatur fundamentũ, ita canones & præcepta morum diſcutiuntur in caſſum, ſi educationis non perdiſcatur principium. Sapienter quidem Horatius.

Educationis bonæ neceſſitas.

In li. de breuitate vitæ.

Nunc adhibe puro
Pectore verba puer, nunc te melioribus offer:
Quo ſemel eſt imbuta recens ſeruabit odorem
Teſta diu.

Ne

Ne igitur Iuuenes hunc librum de moribus conscriptum quasi antidotum in sinu, aut ignem in silice circumferant, ne eiusdem præcepta, quæ sunt veluti salutaria pharmaca, animi vulneribꝰ minùs aptè accommodent, ne denique tam castam scientiam illotis (vt aiunt) manibus temerè & inconsideratè contrectent, ab hoc fundamento & seminario morum, nempe ab educatione primum exordiẽdum esse putaui. Sic præmoniti cauebunt fortasse Iuuenes, ne lasciuis oculis inruẽtes Dianam à sæuis Actæonis canibꝰ lacerẽtur, hoc est, ne æstuantes affectibꝰ (quibꝰ plerunq; hæc ætas scatet) vitiorum sordibus coinquinẽtur. Vt enim cibus non prodest, si stomachus sit plenus veneno: ita morum præcepta non proficiunt, si animus sit coopertus vitio. Qui hortum amœnum ac frugiferum habere studet, necesse est primum venenatas & male olentes herbas radicitùs euellat: ita qui animum moralis philosophiæ institutis imbuere contẽdit, necesse est primum helleborum corruptæ naturæ sumat, quo omnes animi latebræ &

Educatine affectus superandi.

receſſus à contagione diſſolutæ vitæ expurgentur. Hoc autem fieri non poteſt per ſolam doctrinam: quippe multi quidem præclarè ſapiunt, ſed pauci ſunt qui præclarè viuunt. Doctus Cæſar at tyrannus: doctus Alexander, at ſuperbus: non ergo tantũ valet eruditio, quantum præualet educatio. Illa autem pertũdit hæc mentem inſtruit: illa diſcitur ſæpe ſine vſu, hęc nunquam habetur ſine fructu: illa multis perniciem peperit, hæc ſuis ſemper ſalutem dedit: illa fluit ac refluit, hæc conſtat ſtabilisq; manet: illa in bonis & malis floret, hæc ſolùm in alumnis virtutũ lucet: illa cum vita vt vmbra labitur, hæc poſt mortem ad cœlos nobiſcũ tollitur: illa animum ſolùm ornat, hæc animum & corpus virtutis imperio ſubijcit: illius contemptio ſtultũ, huius neglectio pernicioſum efficit: eſt ergo quòd rectè concludam plus quidem valere educationem quam doctrinam. Hortanda eſt igitur ſtudioſa luuẽtus, vt effectus ſupprimere, libidinem refrænare, radices vitiorum euellere, ignorantiam fugere, parentes ac præceptores audire, illorũ præcepta

Educatio cũ doctrina collata ei præfertur. Rationes affatim collectę quibus probatur plus valere educationem quam doctrinam.

cepta discere, bonorum exempla imitari studeat. In hoc enim solo vis educationis consistit, vt audiendo bona viuere contendas benè. Educatio in quo cõsistat.

Educatio est vel
- Naturalis, quæ est infantis tam in sanitate totius corporis, quàm in singularum partium concinnitate diligens cõseruatio.
- Ciuilis, quæ est vel
  - Publica per Magistratũ.
  - priuata per patrem aut præceptorem, quæ propriè hic intelligitur.

Plus valet educatio ad studium Virtutis quàm doctrina, propter
- Dignitatem subiecti: voluntas enim educationi, intellectus doctrinæ subijcitur.
- Excellentiam obiecti: bonum enim respicit educatio, verum autem respicit scientia.
- Nobilitatem finis: Nam educatio benè & beatè nos viuere, at doctrina nos scire tantùm ac philosophari docet.

Opp.

Si non sit morum directio nil valet educatio: sed per solam doctrinam est morum directio: ergo sine doctrina nihil valet educatio.

Resp.

Morum directio contingit bifariã, vel per
- *Doctrinam, quæ præcepta solùm virtutis tradit.* Morum directio per Doctr.
- *Disciplinam, quæ obseruationem præceptorum & actionem virtutis vrget. Illa adiuuat vt remota causa, hæc perficit* Disciplina.

Vt medicina illa nos scire facit modum viuendi, hæc ipsum habitum ingenerat: magis ergo valet educatio, quæ animũ ad actionem virtutis confirmat, quàm doctrina, quæ hominem in contemplatione solùm virtutis instruit.

Opp.

Lib. 1. Ethi. *Quicquid expellit morbos animi, & sanat hominem, maximè valet ad studium virtutis: sed teste Arist. morum philosophia expellit morbos animi & sanat hominem, cùm sit medicina animi expultrix vitiorum: ergo maximè valet ad studium virtutis: & ex consequenti magis quàm educatio.*

Resp.

Doctrina est medicina, Educatio medicinæ applicatio. *Aliud est Medicina, aliud medicinæ applicatio. Fatendum est morũ philosophiam esse quidem medicinam eandemq; expultricem vitiorum, at non sine applicatione, quæ est educatio. Est enim doctrina morum salutaris medicina, est verò educatio vitæ humanæ ad virtutis normam conformatio.*

Opp.

Topicorũ 3 *Bonum quo antiquius, eo melius: sed instructio ad bonos mores est bonum antiquius quàm educatio, ergo est melius, & proinde magis valet ad studium virtutis. Maior est Aristotelis tertio Topicorũ. Minor probatur, quia ad virtutis normam morum non potest esse conformatio, nisi præcedat virtutis scientia: frustra enim conaris benè educare, nisi viam virtutis possis demonstrare.*

Resp.

Resp.

Bonũ quo antiquius eo melius quomodo intelligendum.

Maxima illa Aristotelis intelligenda est in bonis eiusdem speciei ac ordinis, aliam non habentibus differentiam quàm diurnitatis ac certitudinis. Quoniam igitur scientia, & educatio non sunt bona eiusdem speciei ac ordinis, cùm illa sit bonum mentis, hæc moris, argumentum ab eo loco ductum in his non tenet.

Sciẽtia bonũ mentis. Educatio bonũ moris.

Opp.

Quo aliquid certius eò melius: sed scientia est educatione certior, cùm sit solùm in his quæ aliter se habere nõ possunt, ergo & melior: & proinde magis valet quàm educatio, quæ est mutabilis & voluntaria. Maior est Aristotelis Top 3. Cap. 1. Minor est eiusdem 1. Demonstrat.

3. Topicorũ 1. lib. Ana.

Resp.

Certius aliquid dicitur dupliciter vel quo ad

- *Demonstrationem rerum, & sic scientia res omnium certissima habetur, primo libro Demonstrationis.* — Sciẽtia certior quoad demõstrationem rerum.
- *Conformationem morum, & sic virtus omni scientia certior & constantior dicitur primo Ethicorum capitulo sexto. eodem modo nos de educatione, quæ solum virtuti innititur, respondemus.* — Educatio quoad cõformationẽ morum.

CAP. I.

Bonum.

An omnia appetant bonum.

Finis consideratio excitat ad bene agendũ Lib. 1. Metaphy.

QVONIAM nulla re magis alicitur homo ad benè beateque vivendũ quàm spe certa & expectatione finis (est enim ardens quasi sitis insita nobis & appetendi scientiam & acquirendi bonũ) præclarè quidem Aristoteles à scopo & fine humanæ vitæ hoc opus inchoat, vt acriùs nos incitet ad officium, & faciliùs pertrahat ad virtutis portum, sic enim ait: omnis ars, omnis doctrina, omne studium & institutum ad bonum aliquod refertur. Per artem opus, per doctrinam contemplatio, per studium & institutum intelligi mihi videtur actio.

Triplex genus vitæ describitur. Vita Mechan. Politica. Theoric.

Cùm enim triplex humanæ vitæ sit genus: Primum in opere vnde Mechanici; Alterũ in actione vnde Politici; Tertiũ in contemplatione vnde Theorici, ac sapiẽtes dicimur. Appositè hæc tria generatim insinuauit philosophus, de quibus posteà copiosè ac speciatim agit. Sed ne longiùs errem à proposito, nõ est tacenda

da communiter recepta opinio, nempe quòd sub his tribus nominibus omnia (quæ in vniuerso subsistunt) intelligantur: vnde emergit hæc quæstio: An omnia naturæ vi ac impetu ad bonũ tendãt & moueantur: Etsi (fateor equidem) hoc verum est quod aiunt, nimirum bonum seu finem omnia appetere: tamẽ per hæc nomina, non Thesin sed Hypothesin, nõ rasam tabulam omniũ, sed vitam hominũ Arist. intellexisse puto. Verum quoniã sub hominis appellatione res omnes quæ eius imperio subijciuntur solent intelligi, quoniamq; hîc summum bonum à philosopho id definitur, q, omnia appetũt, rectè à Thesi ad Hypothesin, id est à confusa quæstione ad certam & definitã fluere potest interpretatio. Omnia ergo appetunt bonũ: per omnia ens totum: per appetere, naturæ vim & potẽtiam: per bonum, finem & perfectionem intellige. Distinctiùs (si velis) hoc modo per omnia quatuor rerũ ordines ac gradus: per appetitũ nunc ipsam naturam, nunc potentiam naturæ, nunc influentiam cœli: per bonum aliquando opus, ali-

Summum bonũ, quid.

Quatuorrẽ rũ ordines & gradus qui sint.

quando actionem, sæpe contemplationem demõstro. Res in primo gradu sunt inanimæ, vt cœlum & elementa; in secundo sunt res animatæ, vt plantę; in tertio sunt sensus participes vt beluæ: in postremo sunt ratione præditæ, vt homines & intelligentię. Hanc veluti scalam olim cõtemplantes philosophi, deum esse viderunt & docuerunt, in quo omnes omnium rerum essentiæ admirabili quodam modo nexuque vniuntur, ac in perpetuum tanquam in infinito ac summo bono conseruantur. Vt ponuntur iam quatuor rerũ gradus, ita quadruplex distinguitur appetitus, qui vulgò naturalis, vegetabilis, sensibilis & rationalis dicitur. Primò res primi gradus vt elementa, secundò res secundi ordinis vt plantæ & sic deinceps, tertiò res tertij, quartò res quarti ad bonum & finem referuntur. Ad bonum & finem dico, quia bonum & finis conuertuntur; est enim finis cuius causà cætera omnia fiunt, qui vt est vltimum quod acquiritur, ita est semper primum q̃ proponitur iuxta illud: finis est primũ in intentione, & vltimum in executione.

Deum esse docuerunt Philosophi.

Appetitus quãdruplex ad quatuor rerũ ordines accommodatus.

Finis quid. Finis primũ in intẽtione vltimũ in executione.

Huius

Huius disputationis vsus est, vt in omni actione omnique conatu Biantis audiamus consilium, Respice finem. Respice finem.

In hoc opere considerari debent quinque.

- Author, qui fuit Aristotel. summus ille philosophorum princeps. — Operis huius Autor.
- Causa efficiens mouens, nempe Nicomachus filius. — Causa mouens.
- Subiectum, nimirum vita hominis virtute excolenda, quæ est aut.
  - Mechanica, cuius finis est opus. — Subiect.
  - Politica cuius finis est actio.
  - Theorica, cuius finis est contemplatio.
- Ordo, qui est disciplinæ, non naturæ: nam humanarum actionum non potest esse demonstratio. — Ordo.
- Finis, qui est, præceptis & exemplis bonos & beatos reddere. — Finis.
- Finitè pro ente vt antè exponitur in quadruplici rerum subsistentium gradu.
  Infinitè & cõfusè pro ente tã rei quam rationis, & sic aliqui exponunt hunc locũ, docẽtes quod & entia rei vt suprà, & entia rationis suo quæque ordine referantur ad finem: verior tamen meo iudicio est prior interpretatio, cum entia rationis ab homine solo fabricata ad finẽ ratione hominis dirigantur. — Omne sumitur aut

Bonorum aliud est

Appetitus distinguitur vt suprà. — Nota.

- Naturale, quod est vel
  - Internũ, Vt forma, exẽpli causa, anima. — Bonum.
  - Externũ, Vt actio formæ, exempli causà, scientia. — Naturale.
- Morale.
  - Per se q̃ est aut
    - Medium, vt virtus.
    - Vltimum vt felicitas.
  - peraccidens q̃ est vel
    - Bonum fortunæ, vt diuitiæ.
    - Bonum corporis, vt sanitas & apta membrorũ compositio.

— Morale.

Opp.

Qui sciunt malum esse quod appetitur, appetunt illi malum: sed incontinentes sciunt esse malum quod appetitur: ergo incontinentes non appetunt bonum. Maior patet ex Aristot. in 5. lib. cap. 9. vbi probat neminem sibi iniuriam facere, quia omnes iniuriam malum esse iudicant. Minor constat in 7. lib. vbi inter iracundum & incontinentem hoc ponitur discriminis, quod iratus propter impetum passionis, quæ meliora sint non videt, incontinens autem seu mollis meliora videt, sed deteriora sequitur.

Resp.

Incõtinens habitu rationis, meliora videt impetu affectionis deteriora sequitur.

In molli seu in incontinente spectari debent duo.

Habitus rationis, quo naturaliter videt meliora quæ relinquit.

Impetus passionis, quo violenter incitatus deteriora repetit, sic quasi per transennam, bonum vt aiunt videt, inflammatus tamen voluptatis facibus, malũ pro bono accipit, videt ergo quod bonum est ex habitu rationis, aut appetit quod malum est, idq; vt summum bonum ex cæco impetu affectionis. Idem dicendum est de illis qui violentas sibi manus inferunt.

Opp.

Quicquid bonum appetit, finem appetit, nam bonum & finis conuertuntur, sed voluntas finem non appetit, ergo nec bonum: minor patet, quia voluntas quæ appetit est infinita, felicitas autem quæ appetitur est finita,

nita, sed inter finitum & infinitum nulla est proportio: ergo voluntas bonum non appetit.

Resp.

Voluntas bifariã cõsideratur, aut

In essentia perfectionis, & sic est infinita, habetq; suum finem Deum à quo & esse & bene esse habet.

In regula virtutis, & rationis, & sic in hac vita est felicitate terminata.

Voluntas quomodo finita, quomodo infinita.

Opp.

Appetitus contingit ex defectu optati & desiderati alicuius boni, sed sunt multa quæ nullum defectum boni sciunt, vt Deus & beati spiritus, ergo omnia non appetunt bonum: maior est philosophi in primo Physico. Minor est eius in primo libro de cœlo cap. nono.

Appetitus est ex defectu boni desiderati.

Resp. duplex.

Appetitus illic intelligitur naturalis, qui est in imperfectis tendentibus ad summum bonum, at hic generatim nomen appetitus accipitur, non solùm pro motu ad perfectionem, sed etiam pro essentia & influentia mouente & conseruante omnia, & sic Deus appetere bonum id est conseruationem rerum omnium dicitur. Alij volunt excipi ab hac propositione summum bonum, vt in multis vniuersalibus pronunciatis apud Aristotelem: exempli causà, omne corpus habet locum, excepto primo mobili, quicquid scitur per causas scitur, excepto principio: omne relatum habet correlatum, excepto summo genere: similiter omnia bonum appetunt excepto summo bono, probabile est vtrumq; responsum, at primum melius esse videtur.

Intelligendum de appetitu naturali.

Opp.

Opp.

Voluntas potest appetere vel non appetere, cum sit secundum philosophum libera voluntas animi, ergo omnia ex necessitate non appetunt bonum.

Resp.

Voluntas aliquid semper appetit non fato, sed naturæ vi.

Vt vis lucendi solem, ita vis appetendi voluntatem sequitur, & quamuis secundum philosophum ad hoc vel illud fatali necessitate non cogitur, non tamen quiescit, sed vi naturæ ad aliquod obiectum semper mouetur.

CAP. II.

An sit vnus rerum agendarum finis?

Finis rerũ agendarũ vnus.

Per res agẽdas virtutes in primis intelliguntur.



Thesi iam tandem ad Hypothesin prolapsus Aristoteles humanum appetitum septis quibusdam rationis circumscribere contẽdit: conatur enim hoc loco vnum & vltimum rerum humanarum finem ante oculos ponere, vt tam studio virtutis, quàm prẽmio felicitatis allecti, ad scopum vitæ (quæ est ipsa beatitudo) festinemus: p res agẽdas, virtutes maximè: per finem vnum solam beatitudinem intelligit: quam intuentes vt signum, cupientes vt præmium, & directiùs progredi, & velociùs ad optatum

tum portum ferri possimus. Nam vt via cognita citiùs iter cõficitur, ita hoc fine veluti mentis luminibus perspecto longè melius vita ad summum bonum dirigitur. Nemo rectè pingit, si non sit exemplum, nemo directè telum mittit si non videat scopum, nemo castè viuit si non speret præmium. Segnis enim & otiosa est vita humana, opus est ergo præmijs vt moueri, opus est stimulis vt incitari possit. Consultò igitur Aristot. finem vltimum quasi motricem causam bene viuendi nobis proponit, quem si ignoremus, inanis esset omnis nostra appetitio, vana esset omnis nostra de bonis moribus consultatio, otiosa esset omnis optimarum rerum electio, stulta futura esset omnis studiosa actio, insana esset omnis tantorum discriminũ solius virtutis causâ in hac vita susceptio. Quorsum enim hæc omnia fierent? quorsum susciperentur, si non esset virtutis palma, id est beatitudo? rectissimè ergo vnus rerum agendarum finis proponitur vt idem à quolibet (currente studium virtutis) comparetur. Nam vt in Olympicis lu-

Finis considerandi necessitas & vtilitas.

Ratio cur philosophus primum de vltimo fine agit.

Honorem cupienti affectus superandi.

dis

dis is solùm donatur coronà qui certat & vincit, ita Oliuam virtutis, id est honorem is solùm meretur qui omnes affectus superat. Concludam cum philosopho hunc finem omnium esse nobilissimum, & proinde nobilissimam esse hanc artem cui subijcitur. Sed quoniam in epistola ad lectorem de hoc argumento diximus, libẽtiùs hoc loco id ipsum prætermittemus.

Ars optima cuius finis est optimus

Res agendæ sunt duplices:
- Absolutæ & per se vt solæ virtutes quæ vi sua ad vltimum finem acquirendum pertinent.
- Respectiuæ & comparatæ. quæ sunt vel.
  - Naturales vt edere, & bibere, dormire, & vigilare ad conseruationem naturæ.
  - Vtiles & fortuitæ, vt comparare necessaria ad victum & cultum, quæ per accidens ad vltimũ finẽ cõparandum spectanr.

Vnus finis sumitur aut.
- Ethicè pro simplici ac perpetua actione virtutis, quæ in hac vitâ expetitur propter se, & sic hoc loco.
- Metaphysicè, idq; vel.
  - Pro æterna contemplatione virtutum vt in decimo Ethic.
  - Pro infinita vnione omnium rerum in prima causa vt in 11. 13. libr. Metaphysicorum.

Argu-

Argumenta quibus probat vnum esse finem sunt à { Similitudine sagittarij intuentis signum. / Euentu consequente { Vt in suppositione antea probatur.

Argumenta probantia vnum esse finem.

Opp.

Contemplatio virtutis in 10. Ethico. Perpetua contemplatio primæ causæ in 11. Metaphysicor. perpetua actio virtutis hoc loco vltimus finis dicitur: ergo sunt plures fines vltimi.

Resp.

Vt intellectus agens & patiens, speculatiuus, & practicus, non naturâ sed respectu differunt, ita felicitas actiua & speculatiua non re, sed ratione distinguuntur, vtraque enim in habitu virtutis & ornatu mentis quoad essentiam manet; quare etsi modus & existentia vtriusque in subiecto mutetur, idem tamen habitus & essentia vtriusque immutabilis est & subsistit. De Metaphysico autem fine respondeo, quod hic non intelligatur, hic enim de fine coniuncto non separato agitur.

Felicitas actiua à felicitate contemplatiua re & essentia non differt.

Opp.

Finis vnius scientiæ non est rerum omnium agendarum finis, sed beatitudo est finis vnius scientiæ, nempè ciuilis, vt in hoc loco docet philosophus, ergo non est finis omnium.

Resp.

Quamuis sunt particulares quidam fines rerum omnium omniumq; scientiarum, vt rectè loqui & scribe-

Fines medij complures, vltimus tamen vnus.

re in grammaticâ, ornatè dicere in Rhetoricâ, subtiliter disserere in Dialecticâ, vnus tamen vltimus finis omnium esse potest, ad quem reliqui vt lineæ vnius circuli ad centrum referuntur. Quòd verò hic vltimus finis huic scientiæ solùm ac distinctè subijciatur, contingit propter dignitatem & excellentiam eiusdem, quippe vt reliquæ omnes scientiæ in genere ac ordine veri sub Metaphysica, in ratione probabilis sub Dialectica: ita in genere ac ordine boni sub Ethica continentur.

Omnes scientiæ diuerso respectu sub dialectica, Metaphysica & Ethica continentur.

Opp.

Malum bono opponitur, ergo vt est summum bonum, ita erit summum malum, & proinde erunt duo fines.

Resp.

Malum opponitur bono, & vt est vnum bonum ita est infinitum malum, vt placet Pythagoræ: attamen malum finis esse non potest, sed potius priuatio finis: est enim officium finis perficere, at mali officium est corrumpere, & perfectione omni priuare.

Opp.

Non minus natus est homo ad sciendum verum, quàm ad agendum bonum, ergo vt summum bonum est finis rerum agendarum, respectu voluntatis, ita summum verum erit finis rerum sciendarum respectu intellectus. Prima pars antecedentis probatur ex Arist. cap. 10. lib. 10. Metaphysic.

2. lib. Ethic. Malum non est finis, sed priuatio finis.

Resp.

Resp.

Vt voluntas Metaphysicè refertur ad infinitum simplex & incommutabile bonum; ita intellectus refertur ad infinitum simplex & incommutabile verum, quod verum & bonum idem est principium, causa & motor omnium. nempè ipse deus, qui ab Arist. definitur motor primus, vnus, simplex, infinitus, immensus, incommutabiliter manens sine tempore, qui mutare potest omnia, ipse verò mutari non potest: de hoc fine hîc non agitur.

Voluntas ad bonum intellectus ad verum refertur. Deus ab Arist. describitur.

Opp.

De obiectis tam voluntatis quàm intellectus, nempè de bono & vero agit Aristot. in Ethicorum 1. & 6. ergo de hoc duplice fine agitur.

Resp.

De obiectis tam voluntatis quàm intellectus, nempè de bono & vero agit quidem Aristoteles, in locis citatis, sed alio quidem sensu, hic enim de illis agit vt ad Politicam vitam vsumq; spectant, illic vt in deo essentialiter vniuntur, hîc vt acquiri possunt in hac vita, illic vt apprehendi possunt in æternitate, voluntatem enim perpetuam & mentem æternam ac immortalem libr. 3. de Anima & 5. cap. ponit Aristot. vnde necessariò sequitur vt sit æternum obiectum vtriusq; ne inter subiectum & obiectum nulla fieret proportio.

CAP. III.

An sit rerum in hac scientiâ demonstratio? An Iuuenis sit ideoneus auditor?

Artis huius Ordo Auditor.

DVO in hoc capite à philosopho explicantur, ordo & auditor artis: ordo: ne cognito iam fine anceps & incerta sit via progrediendi; auditor, ne inaniter à quolibet tam fructuosa aut tractetur aut perdiscatur scientia, ordinem

Ordo disciplinæ. Rationes ordinis in libris Ethic. obseruati.

præscribit facilem, est enim disciplinæ, quippè accuratum & limatum disputandi genꝰ in hac parte philosophiæ negant dissimilitudo morum in diuersis locis; multitudo rerũ & consuetudinum; magna incertitudo euẽtuum, à quibꝰ in hac vita homines plerumq; pendẽt; imbecillitas & error hominum; & deniq; varietas actionum humanarum; quæ vt ait Arist. in textu certà demonstrationis lege coẽrceri nequeũt, sed attende, quãuis ob has causas non sit vt in mathematicis demonstratio, est tamẽ nunc ab exemplo, nũc ab inductione, nunc ab euẽ-

tis

tis alijsq; similibus locis certa, & efficax persuadendi ratio. In Ethicis enim, non tam docere intellectum, quàm mouere voluntatem quærimus. Nam intellectus demonstratione, voluntas inductione vincitur. Percepto iam ordine quis sit aptus & idoneus auditor breuiter dicam9. Audiunt hanc sanè multi, sed benè & efficaciter audiũt pauciſſimi. Audire enim hoc loco non est auribus verba tantùm percipere, seu altiùs de præceptis virtutis meditari, adeoq; voce, vita, exemplo, aliis prælucere. Imberbis ergo iuuenis ab hac scholâ pellitur, delirans senex nõ admittitur, ille enim experientiam non didicit, hic affectib9 quasi furijs agitat9 repueraſcit: hinc recte illud, senex bis puer non solùm quia viribus, vitá, ingenio deficit, sed quòd in cymba Charontis positus, morum philosophiam benè non audiat. Iuuenis ergo hìc non tam ætate quàm moribus intelligi debet. Nam vt ante periodũ illius ætatis rarò cernitur constantia: ita canitiem capitis semper non sequitur affectuum anchora & moderatio. Quare non annorum paucitate

Ethica cum Intellectũ informatũ, tum voluntatem reformatam cupit.

Quis aptus & idoneus auditor huius artis.

Audire quid hoc in loco.

Vox, vita, opus, cõcurrunt in honesta vitã.

Iuuenis & delirans senex auditores inepti.

Senex bis puer.

Iuuenis ætate moribus.

Canities sapientem senem non facit.

aut multitudine, sed morum inconstantia & leuitate hoc loco iuuenem definio. Quippè si verè dicam quod sentio, non fuit omnino decretũ philosopho omnẽ hominem ante trigesimum quintũ annum, quo termino clauditur iuuentus, ab hoc gymnasio explodere atque arcere. Nihil minùs meo quidẽ iudicio sensit, nihil minus suasit. Nam intra circulum tot annorum & affectus supprimi, & experientia acquiri, & ingenium perfici, & imperium rationis ac virtutis rectè teneri possit: hic ergo sensus est ni fallor, iuuenem excludi, id est, omnem hominem, qui seipsum non vincit, id est, vt iterùm dicam, qui affectibus nimium succumbit, qui vitiis inseruit & mancipatur. Sapienter ille,

Status quæstionis propositæ.

Iuuenis quis excludatur ab auditione moralis philosophiæ.

Fortior est, qui se, quàm qui fortissima vincit, &c.

Hanc igitur audiat iuuenis, audiat etiam & senex: audiat ille vt medicinam, audiat hic vt vitæ regulam: est enim vtilis & bonis & malis, bonis vt semper virtuti studeant, malis vt ab extrema miseria tandem resiliant.

Auditio ethices omnibus vtilis.

Non

Non potest esse in hac scientia demonstratio propter { Dissimilitudinem morum, Multitudinem rerum. Mutationē legū, Incertitudinem euentuum. } quæ omnia sæpè mutantur, & ob eandem causam accuratè demonstratione explicari non possunt.

Demonstratio cur hic esse nequeat.

Impedimenta, quò minus aliquis sit idoneus auditor moralis philosophiæ, sunt { 1 Defectio ætatis, 2 Peruersitas opinionis, 3 Ignorantia rerum, 4 Inconstantia morum, 5 Fluxus & refluxus affectuum, 6 Affluentia vitiorum. }

Auditionis idoneæ impedimenta sex.

Opp. de ordine.

Omnis scientia, quæ est de certissimâ materiâ, demonstrationibus confirmari potest, sed moralis philosophia est de certissimâ materiâ, ergo demonstrationibus confirmari potest. Maior est Arist. libr. primo Demonstr. Minor est in decimo capit. primi libri Ethicorum, in quo loco hæc sunt verba, nempe quòd Nulla in re mortalium tanta insit firmitas, tanta constantia, vt ijs in rebus, quæ virtute geruntur. Et iterum in libro secundo, capit. sexto, dicit philosophus, quòd virtus sit certior omni scientiâ.

Virtus est omni arte certior.

Resp.

Vt in his locis de firmitate & constantiâ virtutis, ita in secundo cap. 2. libri hæc in contrario sensu habentur verba: vt autem in rebus salubribus, sic in actio-

Contraria loca conferuntur & reconciliantur.

nibus ijs omnibus quæ conducunt nihil ineſt firmitatis, nihil ſtabilitatis & roboris. Quare obſeruandum eſt non tam quid dixerit, quam quid ſenſerit in his locis Ariſt. In prioribus ergo locis intellexit miram influentiam virtutis in habitu confirmato, & ſic firmior & certior eſt omni arte, non quoad demonſtrationem rei, vt concludatur, ſed quoad inclinationem & directionem animi, vt in honeſtis vitæ actionib. confirmetur, alter locus de actionibus humanis (quæ ſunt incertæ) intelligitur.

Virtutes artibus quomodo ſint firmiores, quomodo minus firma.

Opp.

Illa ſcientia quæ definitiones & proprietates habet, demonſtrationibus vti poteſt, ſed morum philoſophia & definitiones & proprietates habet: ergò demonſtrationibus vti poteſt: maior patet quia definitio & propriũm ſunt principia demonſtrandi. minor conſtat, quia virtutis vitia, & affectus in hac ſcientiâ definiũtur, eorumq; proprietates explicantur.

Reſp.

Scientiæ certæ dicuntur trifariam. vel quarũ.

1. Principia nulla modo mutari aut impediri poſſũt: ſic Metaphyſica, Phyſica & mathematicæ certæ habentur.
2. Principia ſunt quidẽ certa per ſe ad effectum producendum, per accidens tamẽ mutari poſſunt, vt cõſtellatio deſtinata ad hunc vel illum effectum, alterius tamen vi obtundi poteſt.
3. Principia incerta ſũt et in effectis ſuis

suis producendis frequenter impedita vt volũtas, appetitus, intellectus, & harum scientiarum analytica non potest esse conclusio, definitiones quidem & proprietates traduntur, sed materiales vt aiunt respectu subiecti in quo insunt, non formales & per se respectu definiti: quippe virtutes, vitia, affectus, accidentia sunt & per subiectum definiuntur ac demonstrantur.

Opp.

Iuuenes sunt idonei auditores, speculatiuæ scientiæ, ergo multò magis sunt idonei practicæ & moralis: antecedens probatur quia animus iuuenis est rasa quasi tabula apta ad omnem formam capiendam: Argumentum sequitur à maiore seu fortiore. Nam contemplatio & melior & certior actione dicitur lib. 10. Ethicorum.

Resp.

Iuuenis cur sit minùs idoneus auditor ethicæ quàm theoricæ.

Duo præcipuè impedimenta sunt, quò minus iuuenis sit tam idoneus ad audiendã philosophiam morũ quàm ad contemplationem rerum; quia principia morum dependent ab experientiâ, quâ caret iuuenis, sed principia speculationis non dependent: iterum quia in animo Iuuenis multa repugnantia & infesta reperit morum philosophia, nempè affectus & voluptates, sed non reperit quicquam sibi contrarium ipsa contemplatio. Quare etsi sit difficile contemplatiuam scientiam discere, est ta-

men difficilimum morum philosophiam audire, id est, sequi, eiusdemq; præceptis obtemperare.

Opp.

Ante periodum iuuentutis acquiri potest felicitas, quæ est finis huius scientiæ. ergo iuuenis est idoneus auditor: antecedens probatur, quia docet philosophus quemlibet posse beatum effici.

Resp.

Si circuitum ætatis spectes, non negamus, quin iuuenis possit esse beatus, sed quia rarissimè sibi constat hæc ætas, in textu hoc ipsum illi negatur.

CAP. IIII. & V.

An voluptas, honor, diuitiarum affluentia, aut virtus, sit beatitudo?

TÆdium vel potiùs infinitum esset, omnes omnium de beatitudine sententias ac opiniones hîc percensêre. Nam rectè Aristot. curare quod quisque loquatur dementis esset: Pyrrho omnino felicitatem sustulit: Porcus ille Aristippus voluptatem esse putauit: diuitias Crœsus & Midas pro summo bono habuerunt. Periander honorem, Socrates scientiã: ideam Plato, Zeno virtutem Dion prudẽtiam, sapientiam Bias, vsum & actio-

Multiplex opinio de felicitate.

& actionẽ virtutis noſter Ariſtoteles poſuit. Quid multis? quot homines, tot capita & ſententiæ. Nam ægri in ſanitate, in libertate oppreſſi, imbecilles in viribus, in honoribus ignobiles, ſcopũ & portum humanæ vitæ eſſe ſomniamus. Quędam ergo principum philoſophorũ ex turba & ſylua omniũ ſententiæ de beatitudine hoc loco refutantur, quarum prima eſt, quòd voluptas, ſecũda quòd honor, tertia quòd diuitiæ, quarta quòd virtus pro ſummo bono haberetur. De prima quid dicam? eſt vox pecudis non hominis: quî enim fieri poteſt, vt Sardana palus omniũ libidinum ac voluptatum charybdis felix euadat? ſi enim voluptas ſit nihil aliud quàm eſca ſerpentis, quàm cicuta virtutis, quàm ſpuma & ſperma veneris, quàm ſentina, & (vt loquitur orator) tæda omnis turpitudinis, ſi ſit, vt concludam cum philoſopho, communis quaſi peſtis nobis cum beluis; qui fieri poteſt, vt ſit proprius finis ac ſummum bonũ hominis? ſperne ergo voluptates: nocet enim empta dolore voluptas. De ſecunda opinione non eſt quòd multis diſputem.

Quot capita, tot ſenſus.

Quatuor primariæ opiniones de vltimo fine refelluntur.

I. Voluptas cur non ſit ſummum bonum.

Deſcriptio fœdæ voluptatis.

Nam

2 Honor nõ est summũ bonum.

Nam quamuis sit ambitiosa hæc ætas mundi, tamen Cæsar cũ pompà, Alexãder cũ sceptro cecidit: rectè ille, regnabo regno, regnaui, sum sine regno: lubrica est scala fortunæ, & comes regni semper inuidia est, quo altiùs scandis eo grauiùs cadis. Nam

Lubrica est scala fortunæ.

Icarus Icarijs nomina fecit aquis.

Honor inquit philosophus est in honorante, at felicitas est in ipso beato, non est ergo honor beatitudo. Tertia opinio

3 Diuitiæ nõ sunt summũ bonũ.

pernicie Midæ peperit, nam impetrato vt quicquid tangeret in aurum mutaretur, fame tãdem exẽs9 perijt miserrimè. Ista iam siti pecuniarum æstuant & laborant plurimi, qui aureum Nilum nocte somniantes, pro auro & agento quæ sunt nihil aliud, quàm naturæ stercora, in omnem scopulum rapiuntur: sapienter Ouidius:

Rationes cur diuitiæ non sint beatitudo.

Itum est in viscera terræ, &c.

Vno verbo sic ago: diuitię sũt bona fortunæ, in diuitijs nulla est constantia, cùm diuitijs malè vti possim9; multis perniciem, omnib. penè periculũ creãt diuitiæ, ergo in eis nõ est beatitudo. Quarta opinio

nio grauis est, nam Stoicorũ est: nempe quòd virtus sit summum bonũ hominis, Nescio sanè in quam lancẽ pond9 rationis inijciam, dicã tamen cum Aristotele, quod amicus sit Zeno, qui virtutẽ: amic9 Plato, qui Ideam: magis autem amica veritas, quæ perpetuam virtutis actionem pro felicitate humana accipit. Nam etsi virtus sit pretiosior auro, etsi virtus sola post funera viuat, tamen si illam in habitu non in actu, si in quiete non in motu, si deniq; in sinu non in manu teneas, certè vt parum prodest alijs ad exemplum. ita sibi deest ad nomen beatitudinis aucupandum. Cum ergo aliud sit virtus, aliud actio virtutis, illam vt mediũ, hanc vt præmiũ: illam vt radicem & causam, hanc vt fructum & finem ponimus.

4 Virtus non est summũ bonum.

Voluptas quid?

Voluptas est naturalis & insidiosa affectio animi, orta vel ex memoriã, vel ex præsentiã, vel expectatione veri aut apparentis boni, qua delectantur sensus, diffunduntur spiritus, demulcetur appetitus, cui vt ait Arist. difficilius est resistere quàm furori.

Voluptas quid.

Volu-

Voluptas non est felicitas.
- Quia est naturalis affectio.
- Quia est communis homini & beluæ.
- Quia potius ad malum, quàm ad bonum incitat.
- Quia sæpius corrumpit, quàm conseruat.

Honor quid?

Honor quid?

Honor est debita reuerentia tributa alicui in testimonium virtutis, aut summæ dignitatis.

Honor non est felicitas,
- Propter incertitudinem eiusdem, cum sit bonum fluens & externum.
- Propter periculum, quod sæpè ex eo contingit.
- Pro pter relationem ad aliud bonum, quod per se expetitur.

Honor est per essentiam & subiectiuè in honorante, est autem per causam & obiectiuè in honorato.

Diuitiæ.

Diuitiæ quid?

Diuitiæ sunt externa bona labore parta, timore conseruata, dolore perdita, quæ in bonis ornamenta virtutis, in malis instrumenta sceleris esse possunt.

Non sunt felicitas.

Diuitiæ non sunt felicitas.
- Quia fluunt & refluunt,
- Quia bonis & malis competunt.
- Quia plures ad perniciem, quam ad virtutem rapiunt.

Virtus quid?

Virtus quid?

Virtus est habitus voluntarius & electiuus,

ctiuus, in mediocritate positus, prout prudẽs præscribit agendi circumstãtias.

Virtus non est felicitas.
- Quia eius essentia nempe habitus in dormiente esse potest, id est, in nihil agente: at felicitas sic inesse non potest.
- Quia virtus expetitur propter actionem eiusdem, quæ actio beatitudo dicitur.

Generalis distinctio, quâ ostenditur, quod bona externa non sunt felicitas.

Probatur, quòd bona externa nõ possunt esse beatitudo.
- Ratione possessionis, quia propriè nostra dici non possunt.
- Ratione requisitionis; quia per iusta media semper nõ requiruntur, sæpè enim per vim & fraudem comparantur.
- Ratione dependentiæ, quia ad alia semper referuntur.
- Ratione insufficientiæ, quia appetitus illis non clauditur: Iuxta illud: Crescit amor nummi quantũ ipsa pecunia crescit.

Non est felicitas.

Opp.

Omne bonum, quod propter se & non propter aliud expetitur, est summum bonum, sed voluptas tale est, ergo est summum bonum. Maior est Aristot. in textu. Minor est in cap. 8. lib. 1. Rhetorices.

Resp.

Duo spectantur in homine.
- *Ratio seu intellectus, & sic dirigitur ad virtutis actionem, quæ est vera beatitudo.*
- *Affectio seu appetitus, & sic rapitur sæpè ad voluptatem, quæ vltimum bonum dicitur inter affectus, de quibus illic agit Arist.*

Distinctio Thomæ, Bona externa non sunt beatitudo.

Opp.

Opp.

Id summum bonum est quod summam delectationem habet quodq; omnes appetunt, sed voluptas summam habet delectationem eandemq; omnes & singuli appetunt: ergo est summum bonum. Prima pars maioris est Aristot. 10. cap. lib. 1. vbi docet quod felicitas sit quiddã maximè delectabile & amœnum: secunda pars est in definitione vltimi finis. Prima pars minoris probatur, quia nihil est delectabilius quàm voluptas, quæ est essentialiter delectatio. Secunda pars constat, quia sapientes & ignari omniq; conditionis homines voluptatem sitiunt.

Resp.

Bonũ quadrifariam dicitur.

Voluptas non est essentialiter delectatio, sed causa delectationis quæ à sapiente non vt finis, sed vt bonum concomitans exoptatur, est enim bonum efficiens felicitatis vt virtus, bonum adiuuans vt fortuna, bonum concomitans vt voluptas, bonum terminans appetitum, vt ipsa beatitudo, quæ sola propter se & vi suâ expetitur.

Opp.

Honor est finis ciuilis vitæ, vt habetur in hoc 5. cap. ergo est felicitas.

Resp.

Finis aliquãdo pro præmio ca.

Finis in textu illo pro præmio capitur.

Opp.

Omne proprium inest suo subiecto, sed honor est proprium felicis, ergo inhæret felici: & proinde falsum est quod in textu habetur, nẽpe quod honor sit in honorãte,

non

non in felici. Maior est regula dialectica, minor est in 11. cap. lib. 1. Ethico.

Resp.

Honor accipitur bifariam, vel pro
- Applausu externo, & sic est in honorante,
- Affectu interno felicis, & sic est in honorato.

Honor duplex.

Opp.

Id magis videtur esse felicitas quod secundum essentiam mutari aut impediri non potest, quàm quod possit, sed virtus neque mutari quoad essentiam, nec impediri potest (actio verò virtutis potest) ergo virtus magis videtur felicitas esse, quàm actio virtutis. maior constat, quia felicitas debet esse perpetuum, constans & incommutabile bonum. Minor probatur, quia etsi virtus quoad actum & existentiam mutatur, quoad habitum & essentiam tamen mutari non potest, & sic intelligitur philosophus in 2. Ethic. vbi docet virtutem esse medium quoad nos.

Resp.

Actio duplex virtutis.
- Transiens, quæ mutari & impediri potest sublatis obiectis, quibus vt medijs vtitur, & talis actio non est felicitas.
- Immanens, quæ est firma, perfecta & immutabilis bene operandi intentio seu meditatio, & talis nec impediri nec mutari potest.

Opp.

Bonum quod per se sufficit est felicitas, sed virtus est

bonum quod per se sufficit, ergo est felicitas. Maior est Aristot. in 1. lib. Ethic. Minor constat lib. 2. cap. 7. vbi virtus per se expeti dicitur, adeoque hominem perficere, quicquid enim per se perficit, illud sufficere videtur.

Resp.

Virtus in Actu. Habitu.

Cum dicit Arist. virtutem perficere hominem eundemq; optimum reddere; intelligit virtutem in actu, non in habitu constitutam. Actus verò virtutis duplex est, aut externus per obiectum, aut internus per consilium, patientiam, & similia, quæ semper felicem esse declarant, etsi nullum externum opus sequatur.

Opp.

Bono nil melius, teste philosopho, in 3. Topicor. sed virtus est bonum, ergò virtute nil melius est, & ex consequenti felicitas non est bonum melius.

Resp.

Bono nil meliusquoad essentiã.

Respondet Boëtius quòd bono perfecto nil melius sit quoad essentiam, potest tamen aliquid esse melius bono quoad existentiam. Quare etsi concedit ille felicitatem non esse essentialiter bonum melius virtute; est tamen contingenter melius, quia magis perficit subiectum. Si vrgeas quòd felicitas sit etiam essentialiter bonum, fateor id quidem in genere boni, sed non in relatione subiecti. Nam virtus & felicitas subiectum, vt accidentia respiciunt.

CAP.

CAP. VI.

An veritas sit præferenda authoritati & amicitiæ? & An Idea Platonis sit felicitas?

VERITAS simplex & nuda est, sed efficax & magna: splendet cum obscuratur, vincit cum opprimitur; hinc vt pacis templum in media vrbe extruxerunt olim Romani: veritatis statuam in suis vrbibus olim coluerunt Aegyptij. Nomen enim pacis semper excellsum, & numẽ veritatis semper diuinum extitit. Sit ergò amicus Plato, sit etiam amicus Socrates, magis tamen amica veritas omnibus & singulis esse debet. Huiꝰ vi impulsus Aristot. vt hîc ait, suum magistrum (diuinum illum Platonem) de Ideis & abstractis rerum formis disputantem reijcit & refellit. Vt enim iurè amicitia sine virtute, ita nõ minꝰ iustè authoritas sine veritate cõtemnitur, Ex occasione istiꝰ sentẽtiæ quidam interpretes hîc non ineptè quærunt: An veritas authoritati & amicitiæ sit semper præferenda? Aliud est de causâ agere quæ mouetur, aliud de opinione Platonis, quæ

Veritas plurimi facienda.

Amicitia sine virtute & Authoritas sine veritate contemnenda sunt.

fellitur. Quare da veniam lector si nunc parũ à proposito ac instituto digrediar. ideò enim hoc facio, vt meam de refutãte & philosophãte Arist. opinionẽ habeas, & vt vno verbo id ipsũ expediam, in refutando Camelum, in philosophando omniũ principem esse puto. In refutando Camelum dico, quia illos calcib9 inuidiæ petit, ex quorum vberib9 nectar philosophiæ suxerat: in philosophando principem, quia sic de naturæ viribus arcanis disserit, vt nemo acutiùs, sic demõstrat vt nemo accuratiùs, sic defendit, vt nemo fortiùs. Quare vt in refutationib9 aliorum illum vix salutandum: ita in demonstrationibus rerum illum præ alijs ambab9 vt aiunt vlnis amplexandum esse suadeo. Si refellat (ni malè animaduerterim) aut mutat verbũ, aut inuertit sententiam, aut fingit nouum: & quasi Hercules cum Pygmæo, sic (vt concludam omnia) Aristot. cum vmbra de lanâ caprinâ certat, verbi causâ, hoc quod dico verissimũ esse intelliges, si lib. primum de anima, lib. primum Metaphysices, lib. deniq; secundum Politicorum legas & diligenter

Fraus Aristotelis, quâ cum aliosrefellit, vtitur.

ligenter conferas, in his enim dentatq; alios mordet, & ex antiquorũ ruinis (quasi ex flammis) triumphum ante victoriam petit. Egregiũ sanè & præ cæteris carbone dignũ est hoc exemplum, quo vtitur in præceptorem suum Platonem, quem Psittacum profectò hoc loco (id solum quod optat) resonantem facit. Nam vbi docuit Plato felicitatẽ esse Ideam, quasi voluntatem in aëre, vacillantẽ in mente, fluctuantem in æternitate? Liquidò constat vbi docuit esse duplicem Ideam, alteram coniunctam, quam contemplationem primæ causæ, alteram separatam & Metaphysicam, quam causam primã mentemq; diuinam appellauit: illam felicitatem in hàc vitâ, hanc in futurà esse constituit: hàc positâ iam sententiâ (quæ est certo certiùs Platonis) quorsum rem tot verbis quasi funestam aggrauat Arist? quorsum de accidente sine subiecto disputat? quorsum an Idea sit vniuersale aut singulare, an sit in substantia vel accidẽte? An sit æterna vel caduca? An sit coniuncta vel separata contendit? frustra venatur, qui tandem capit muscam, multa

Duplex Idea.

Coniuncta Separata.

Quæstiones inutiles.

verba & argumenta audio, quæ tamẽ Platonem (contra quem insinuauit se dicturum) omnino non feriunt: sed hæc omitto, & ad primam quæstionem redeo, in qua quis dubitat, nisi sit imprudens & curiosus, An veritas sit anteponẽda amicitię & authoritati? est enim veritas bonũ per se, at amicitia & authoritas bona per accidens dicũtur. Nam siue propter delectabile, siue propter vtile, siue propter honestum amicitiam intelligas, certum est amicos nullũ fructum ex animorum confessione metere, si nodo nexuq; veritatis illorum animi nõ deuinciantur, vera enim amicitia tùm frãgitur, cùm amicꝰ per insidias fallitur: præterea authoritas ab vnius aut alterius imperio & vitâ pendet, adeoq; sæpè cum affectibus coniungitur, at veritas æterna est, & nullis animi perturbationibus commouetur. Postremò amicitia & authoritas ad paucos pertinent, sed veritas ad omnes, nemini enim licet mentiri, nemini alios fallere. Rectè Seneca omnes in linguâ, mente, manu, vetitatem habere decet.

Veri-

Veritas est anteponenda amicitiæ & authoritati propter
- Dignitatem subiecti: Nam veritas est in intellectu, amicitia verò & authoritas in appetitu.
- Æternitatem principij. Nam solùm à Deo fluit, amicitia verò & authoritas sæpè ab humana voluntate dependent.
- Stabilitatem & cõstantiam boni. Nam veritas est virtus per se, amicitia & authoritas per accidens.
- Excellentiam medij. Nam veritas per contemplationem primæ causæ, quæ est simplex & æterna veritas, mentem ad felicitatem dirigit, at amicitia & authoritas id non præstant.
- Communitatem & simplicitatem naturæ. Nam veritas & ad omnes pertinet, & omnibus vacat affectibus, at amicitia & authoritas nec ad omnes spectant, nec omni carent affectu.

Felicitas est duplex.
- Diuina vel
  - Abstracta & infinita, quam Plato primam Ideam & causam omniũ appellat.
  - Coniuncta & subiectiua, quam secundam Ideam & cognitionem primæ causæ in nobis constituit, illam in æternitate, hãc in mortalitate nostra acquiri posse iudicauit.
- Humana vel
  - Actiua, de qua Arist. in hoc primo libro.
  - Cõtemplatiua, de qua in decimo libro egit.

Opp.

Quicquid odium parit, postponendum est ei, quod homines in studio virtutis consentire facit: sed veritas odium parit, amicitia verò homines in studio virtutis continet; ergò veritas postponenda est amicitiæ. Maior est Arist. in magnis moralibus, minor ex trito prouerbio pendet.

Resp.

Veritas quomodo odium dicatur parere.

Odium non est effectus veritatis, sed mali & corrupti hominis, cuius vlcera lanceâ veritatis tacta recrudescunt, quare etsi obsequium amicos, veritas odium pariat, non est tamen postponenda veritas obsequio, cum non ex actione virtutis, sed ex corruptione hominis illud malum contingat.

Opp.

Quicquid magis conseruat rempublicam, est magis præferendum; sed amicitia magis conseruat rempublicam quàm veritas, ergo est anteponenda veritati: maior cuiuis patet, minor probatur ex octauo libro Ethicorum, vbi docetur, quòd legumlatores magis versentur circa amicitiam, quàm circa iustitiam, quia per illam magis conseruatur ciuitas; si ergo præferenda sit amicitia iustitiæ, quæ est omnium virtutum regina, multò magis est anteponenda veritati, quæ multis gradibus iustitiâ habetur inferior. Huc addi possunt argumenta à testimonio Ciceronis, qui in libro de amicitia docet ipsam omnibus rebus humanis esse anteponendam; illud etiam quòd amicus sit alter ego, sed quilibet tenetur seipsum maximè præferre & conseruare;

ergo

ergo potiùs tenetur amicitiam quàm veritatem defendere.

Resp.

Negandum est, magis conseruari rempublicam amicitia quàm veritate. Nam vinculum amicorum in studio virtutis conspirantium est ipsa veritas: non enim æquo animo pateretur amicus amicum errare, falli, decipi. Vbi dicit philosophus, quòd magis versentur legum latores circa amicitiam quàm æquitatem, non ciuilem, sed naturalem iustitiam intelligit. Argumenta à testimonio Ciceronis affluentiam dictionis, non consequentiam rationis habent; aut si magis placet, sic respondeo, quòd amicitia sit omnibus rebus humanis anteponenda, id est, omnibus rebus fluxis & caducis: id etiam quòd quilibet teneatur maximè seipsum præferre & conseruare, sub conditione virtutis. Nam malum & turpe agere nemini licet, & si exquisitissimi cruciatus & tormenta proponantur: vt testis est Arist. in lib. 3. cap. 1. Ethicor.

Iustitia Ciuilis. Naturalis.

Malum nullo modo admittendū.

Opp.

Authoritas mutauit tempus obseruandi sublati, authoritas quoque mutauit tempus & modum recipiendi cœnam domini: ergo videtur esse præferenda veritati, quæ aliter instituit.

Resp.

A secundum quid ad simpliciter (vt aiunt) nō sequitur argumentum. Ad exempla (quæ proponuntur) respondent docti, quòd ceremoniæ & circumstantiæ vt tempus, ordo & locus authoritate mutari possint, res

Circumstātias mutare potest authoritas, substantiā non potest

ipsæ verò atque substantia non possint: neque in his pugnat authoritas cum veritate, cum non in tempore quod mutatur, sed in re ipsa, quæ habetur, veritas eluceſcat: præterea sacrosancta illa salutis nostræ mysteria, nimirum paschatis & pentecostes, quæ in dominicis diebus contigerunt, mutationem sabbati apertissimè insinuarunt.

Pascha & Pentecoste mutationẽ sabbati insinuarunt.

Opp.

Deus est summum bonum, vt docet Arist. in 1. de cœlo cap. 9. & etiam in 11. Metaphysicorum, sed per infinitam & separatam Ideam nihil aliud intelligit Plato quàm Deum: ergo iniustè hoc loco reprehenditur ab Arist.

Resp.

Idea felicitas politica non est.

Concedo consequens & consequentiam: veruntamen si per Ideam intellexisset Plato politicam felicitatem, quam intellexisse illum vrget Arist. tum procul dubiò iniusta non fuisset eiusdem refutatio.

CAP. VII.

Quid felicitas, & quid felix?
An felicitas sit sufficiens bonum?

REFVTATIS priscorum philosophorum erroribus, redit iam tandem ad institutam de summo bono disceptationem, primumque quærit, An felicitas sit sufficiens bonum? Attende

de (ſtudioſe lector) quòd de bono Politico & humano, non de Theorico & diuino hic habeatur oratio. eſt enim Deus ſolum, infinitum, ſimplex, æternum, & (vt verbis interpretũ vtar) omniſufficiens bonum, quod incõmutabiliter manẽs, ſine tempore mutare poteſt omnia, ipſum verò mutari non poteſt, à quo (vt concludam cum philoſopho) omnia, quæ ſunt in rerum naturà, & ſuum eſſe & benè eſſe habent: cum ergo hoc loco felicitatem, quæ eſt actio virtutis, bonorũ omnium & perfectiſſimum & diuiniſſimum eſſe dicat, intelligendus eſt de illis ſolùm bonis, quæ in circuitu ac ſtudio huius vitæ per ſtudium virtutis aut poſſidentur aut poſſideri queunt: in hoc enim tranſitu & mortalis vitæ circulo quæ gemma pretioſior virtute? quæ palma glorioſior felicitate eſſe aut fingi poteſt? Opes enim fugiunt: Nam

Tantalus à labris ſitiens fugientia captat
Flumina.

Vires conſeneſcunt, nam ſenex bis puer: forma vt folium defloreſcit, nam ruga ſenilis erit? vita non erit permanens,

Bonum 2. Politicum Theor.

Deus ſummũ bonum theoricũ.

Felicitas ſummum bonum politicum & humanum.

Opes, vires forma, & vita fluunt, ſola beatitudo permanet.

nens, nam morientes nascimur: quis ergò status, quæ quies; quis scopus & portus vitæ, nisi sola beatitudo? rectè Mantuanus.

Est honor, in portum cum puppis ab æquore venit,
Laudibus inceptum continuatur iter.

Si igitur felicitas sit ille finis, qui appetitur propter se, adeòq; ad alium nullũ in hac vitâ aut fructu vberiorẽ, aut dignitate meliorem referatur, perspicuũ est rectissimè summũ ordine, perfectione sufficiens & absolutè bonum in hac vita nominari; præterea cum seipso sit contentum hoc bonum, cum in eodem cætera omnia huius vitæ bona conglobentur, cum nullis ictibus fulminibusq; aduersæ fortunæ concutiatur, cum hoc solo bono appetitus rationis, voluntatis sitis extinguatur, si omnib. numeris perfectum sufficiensq; appellem9, nemo iure reprehenderit. Postremò quoniam est in hoc bono quies perpetua sine motu, summa delectatio sine molestia, insignis constãtia sine leuitate, diuin9 honor sine miseriâ, rectè optimum vitæ terminum & actionum humanarum vltimum ac sufficiens

Docet pluribus rationibus, felicitatem esse sufficiens bonũ.

ciens bonum nominemus. Hinc definitur actio animi perpetua in viâ perfectâ, per actionẽ motum virtutis, per animũ, intellectum & voluntatem, per vocem hanc (perpetuam) in agendo constantiam, per vitam perfectam, in perseuerãdo anchoram patientiæ & prudentiæ intelligit philosophus, quasi diceret, felicitas est actio, id est, in subiecto immanens secundum essentiam, transiens in obiectũ secundum existentiam, animi, id est intellectus & voluntatis humanæ, perpetua, id est, perfecta ab vsu rationis, in vita perfecta, id est, secundũ imperiũ rationis & virtutis directâ & gubernatâ: immanẽtem actionẽ esse dico quoad essẽtiam, quia si naturã spectes, in bonis solum internis ponitur, trãseuntem etiam addo quoad existẽtiam, quia si vsum spectes in bonis externis cernitur, actionẽ animi, id est, tàm intellectus, quàm volũtatis interpretor: Intellect9 respectu rationis, voluntatis respectu potẽtiæ ac libertatis. Quod hæc interpretatio sit & rationi & authoritati Aristot. maximè cõsẽtanea, cõstat ex verbis philosophi in 8. capi

Felicitas quid sit-fusiùs explicatur.

Felicitas est actio immanens respectu subiecti, transiens respectu obiecti sui.

ca. istius lib. vbi bona animi solum necessaria ad felicitatem esse concludit, reliqua tamen vt ornamenta requirit, & in 10. vbi docet externa bona sublata felicitatem labefactare quidem, sed non tollere, & delere, tum enim inquit maximè splendescit felix, cum maximas ærumnas, & tragœdias fortunæ perferat. In calce huius capit. definitur etiam felix qui est vndiq; : quadratus homo in arce quasi virtutum vigil, constans, sapiens, vigil ne securitatis, constans, ne leuitatis, sapiens ne temeritatis alijs exemplum præbeat : quid multis? felix est vir perfectus moribus qui iustè viuere & benè mori seriò ac semper meditatur.

Felicem ærumnæ nõ deijciunt.

Felix quid.

Beatitudo probatur in textu Arist. bonũ esse sufficiens.

- Ab imperfectione aliorum finiũ, quæ ad felicitatem, vt ad suum terminum referuntur.
- A distinctione boni per se quale est virtus, propter se quale est felicitas, per accidens quale est bonum naturæ & fortunæ.
- A continuatione eiusdem, cum sit perpetuum & incommutabile.
- A perfectione & quiete, quá per illam fruitur beatus.
- A remuneratione, quia felicitati honor, virtuti laus solum debetur.

Bonum

Bonum sufficiens est vel
- Absolutum, diuinum, & incommutabile, & sic Deus solum bonum sufficiens dicitur.
- Comparatum seu humanum, quod respectu omnium bonorum in hac vitâ est perfectissimum, & sic felicitas est bonum sufficiens ob illas causas quas modò diximus.

Felicitas est vel
- Diuina, quæ ante distinguitur.
- Humana, quæ est
  - Simplex.
    - Actiua quæ hic definitur.
    - Contemplatiua, quæ in 10. lib. tractatur.
  - Aggregata, quæ est potius totius ciuitatis, quàm vnius hominis, & hæc in libris politicorum traditur.

Opp.

Requirit philosophus in textu vt felicitas non solùm felici, sed etiam parentib. liberis, cõiugi, amicis & ciuib. sufficiat: at fieri non potest vt vnius bonũ tot satisfaciat, ergo felicitas non est sufficiens bonum, vt Arist. requirit.

Resp.

Intelligendus est philosophus de actione transeunte in qua felix deesse suis non debet, si modo detur facultas, at si desit obiectum quò minùs agat magnificè, non minùs tamen felix in essentia esse dicitur: dependet enim felix à virtute non à fortunâ. Nam ab illâ habitum, ab hac ornatum habet.

Felix à virtute habitum, à fortuna ornatum habet.

Opp.

Requirit bona tam externa, quàm interna Arist. ad felicitatem, ergo non est sufficiens sine illis. Resp.

Resp.

Externa ornant felicitatem, non cõstituunt.

Requirit externa non ad essentiam, sed ad existentiam & ornatum, vt diximus.

Opp.

Si bona externa non requirantur necessariò ad felicitatem de qua agimus, tum nihil esset discriminis inter actiuam & contemplatiuam felicitatem, sed aliquid est discriminis, teste philosopho, ergo requiruntur.

Resp.

Actiua felicitate præditus non semper agit, sed agere potest.

Maior falsa est: nam non requiritur, vt actiuâ felicitate præditus semper agat, sed vt agere decorè possit si detur occasio. Simili modo non requiritur, vt homo contemplatiuâ felicitate agere possit, cum in solâ contemplatione ex officio vitam solitariam degat. Alij respondent inter felicitatem actiuam & contemplatiuam nihil esse discriminis quoad essentiam.

Opp.

Actio virtutis est laboriosa, ergo non est sufficiens bonum: Antecedens probatur in 2. lib. Ethic. vbi docet philosophus, esse laboriosum inuenire medium & admodum difficile esse studiosum: Argumentum sequitur, nam si sit laboriosa, actio erit quoq; molesta, & ex consequenti felicitas non erit sufficiens bonum.

Resp.

Radix virtutis amara, fructus dulcis.

Laboriosum est quidem inuenire medium, sed inuenienti longè pulcherrimum, ita vt actione virtutis nihil delectabilius esse possit, radix virtutis amara est, fructus dulcissimus, vt docuit Isocrates.

Opp.

Opp.

Anima est bonum, sed felicitas appetitur propter animam, ergo felicitas appetitur propter bonum, & proinde propter finem, quod si concedatur sufficiens bonum esse non videtur. Maior est Arist. in 1. Metaphysic. vbi docet bonum & vnum esse in omnibus: minor in 10. Ethico. confirmatur, vbi docet felicitatem expeti propter animam.

Resp.

Mutatur suppositio boni: Nam anima bonum secundum esse suum à Deo acceptum dicitur, felicitas verò bonum perficiens extrinsecus & non constituens definitur: appetitur quidem felicitas propter animam, non vt illam finem & obiectum habeat, sed vt illam suam sedem & obiectum ornet.

Anima quo modo sit bonum.
Anima est sedes felicitatis.

Opp. contra definitionem felicitatis.

Opus & operatio differunt, vt domus & ædificatio, sed felicitas in textu opus hominis dicitur: ergo malè definitur actio seu operatio.

Resp.

Vt oratio à Rhetoribus opus & instrumentum dicitur oratoris: Opus, quia ab oratore fit & constituitur: instrumentum, quia eadem in omni agenda causa vtitur: ita felicitas à philosophis & opus & operatio nominatur, opus quia multis actionibus fit & acquiritur, operatio quia in perpetuum agendo benè continuatur.

Opp.

Intermittitur actio virtutis, sæpè enim edimus, ludimus & dormimus, ergo felicitas perpetua actio rectè non definitur: hoc argumentum videtur confirmari à philosopho in hoc libro, vbi docet per dimidium vitæ nos à miseris non distare.

Resp.

Felix semper agere potest.

Quemadmodum accidens semper inesse dicitur, non quòd semper inhæreat, sed quod semper inhærere possit: ita felicitas actio perpetua definitur, non quòd beatus semper agat, sed quod possit & velit agere si detur occasio,

Edit, ludit, dormit felix.

edit, ludit, dormit felix, nam homo est, non tamen hinc minus felix aut miser dicitur, quippe in his mens semper & benè occupatur, vt ergo sol influit, etsi nube à conspectu nostro aliquando obscuretur: ita animus beatus perpetuò agit, etsi corpus somno obruatur. Dicendum ergo est beatos à miseris per dimidium vitæ non distare, non quòd non sint beati, sed quòd distare in opinione multitudinis non iudicentur, quæ (cum rudis sit) habitum & immanentem actionem virtutis in somno penitus extingui & deleri putat.

Felicis animus perpetuò agit.

Opp.

Actio intellectus ad verum, actio voluntatis ad bonum solum tendit, ergo felicitas quæ est solum bonum, malè definitur actio vtriusq;.

Resp.

Diuerso respectu actio vtriusq; definitur, vt antea videre licet.

Opp.

Opp.

Exitus vitæ incertus est, vt ait philosophus in textu: ergo vita perfecta nulla est.

Resp.

Exitus vitæ anceps & incertus est, si perpetuo virtutis studio non gubernetur, concedimus infinitis scopulis miseriarum obnoxiam esse hanc vitam. At vt sapienti nihil fortuitum, ita beato nihil miserum contingit. Nam vt sutor bonus ex malo corio optimum calceum facit: ita beatus ex malis euentis rerum optimam vitam agit: mala enim tolerat, vt bonis perfruatur.

Hæc vita infinitis scopulis obsessa est. Felix malis benè vtitur.

CAP. VIII.

An tria bonorum genera ad felicitatem requirantur?

TRIA bonorum genera distinguuntur à philosophis: corporis, animi, & fortunæ: corporis vt vires: animi vt virtutes: fortunæ vt opes. Quæstio iam est, an ex his tribus bonorum generibus constet beatitudo. Mirum est profectò quid tandem aliquot interpretes in hanc sententiam impulerit, vt somniarent Aristot. hoc loco docuisse, hęc tria bonorum genera ad essentiã felicitatis necessariò

Omnia bonorum genera ad essentiam felicitatis nõ requiri.

sariò requiri, præsertim cùm sole clarius sit, illum nunquã hoc animo cogitasse: hæc enim sunt verba. Cum ergo bonum in tria genera sit diuisum, sintq; alia bona fortunæ, alia animi, alia corporis: Animi bona verissimè & maxima bona nominamus. Et iterũ in decimo hæc habet verba: Perspicuum est, si euenta fortunæ sequamur, eundem nos sæpe aliàs beatũ, aliàs miserum esse dicturos, ita beatum chameleonti similem nec satis firmũ affirmabimus: & paulò post, res aduersæ labefactant beatam vitam, sed non tollũt. Postremò magnum scelus esset, rem omnium maximam & præstantissimam fortunæ ascribere. Infinitum ac molestum esset omnia (quæ passim sunt) loca sententiasq; adducere, quæ apertissimè conuincunt, bonæ naturæ & fortunæ ad essentiam felicitatis non requiri, fragilis natura est, leuis & inconstans fortuna. Si adsint ornare possũt, si desint, necessariò non requiruntur. Lacertus Milonẽ perdidit, ambitio Cæsarẽ, nimis alter naturæ, nimis alter fortunæ credidit. Verũ est illud, fortuna nunquã perpetuò est bona,

Cap. 8. li. 10.

Aduersa fortuna labefactat felicitatem, sed non tollit.

na. At vrges ex Arist. neminẽ qui moriens incidit in Priami calamitates, esse beatum, licet per totam anteactam ætatem vixerit omnium beatissimus. Respõdeo cum Aristot. id verũ esse si generoso pectore eas quæ eueniunt calamitates non perferat, si mala fortunæ & naturæ in vsum virtutis non conuertat, hoc est, si cedat affectib. si in extremà fortunà clypeum patientiæ abijciat & desperet: huc omnia quæ huic interpretationi videtur infesta loca referri debent, præsertim illud in fine octaui cap. vbi verba sunt ista: Neq; enim planè ad beatitudinem aptus est is, qui omnino deformis sit, aut ignobilis, aut vitam in solitudine degat, aut sit sine liberis, ac multo minùs forsan si cui sunt liberi improbissimi, vel amici boni è vita excesserunt, hunc locum si conferas cum alio in 9. cap. facilimè intelliges, vbi sic se habent verba: Reliquorum bonorũ alia adesse necesse est (intelligit bona animi) alia sunt adiuuãtia & vtilia quasi instrumẽta (intelligit bona corporis & fortunæ) verbosior nec non molestior in hac re fortasse videor, sed hoc eo cõsilio

Patientia est felicitatis anchora.

Bona necessaria, adiuuantia.

Vrget Buridanum & Scotum.

feci, vt probem vaniſſimè cæcutire, vel potiùs inſanire illos interpretes, qui auſi ſunt affirmare Ariſt. felicitatem eſſe nullam, adeoq; in rerum naturâ apparere nuſquam. Quî fieri poteſt inquiunt, vt in vno puſillo homine omnia tam animi quàm corporis & fortunæ bona conglobentur? Reſpõdeo vix aut ne vix quidem fieri poſſe. ſed quid hinc? ergo felix eſſe non poteſt: erras toto cœlo, ſic enim non demonſtrauit Ariſt. hanc enim eſſe eſſẽtiam arguit, quæ in conſtantiâ bonorum animi, non in affluentia rerum caducarum ponitur, diuitiæ, amici, liberi, beatum non faciunt. Naturæ error, morbus & deformitas miſerum non definiunt, beati enim à ſola virtute, miſeri a ſolo vitio denominantur.

Virtus ſola beatos, vitium ſolum infortunatos facit.

Diſtinctio bonorum.

Bona reſpiciunt felicitatem, aut quoad { Eſſentiam, & ſic ſolum bona animi requiruntur, / Exiſtentiam & ornatum, & ſic bona corporis & fortunæ requiruntur.

Opp.

Fortuna non eſt, ergo bona fortunæ non ſunt: antecedens probatur à philoſopho in Phyſicis, vbi docet, fortunam eſſe contrariam naturæ, & ab Auguſtino in libro

libro retractationum: vbi docet esse contrariam prouidentiæ diuinæ.

Resp.

Fortuna sumitur aut

Pro cæcâ rerum humanarum dominâ, quam Deam finxerunt Poëtæ, & sic impium est illam ponere.

Pro incertâ & incognita rerum causâ, per accidens, & hæc non respectu Dei præscientis omnia, sed respectu hominis ignorantis multa dicitur. Hinc illud in 6. Ethicor. vbi plus ignorantiæ, ibi plus fortunæ, quare etsi respectu naturæ & prouidentiæ omnia sunt certa & necessaria, multa tamen respectu ignorantiæ ac cæcitatis nostræ contingentia & fortuita sunt, & sic bona fortunæ hîc dicuntur.

Opp.

Illa sunt necessaria ad felicitatem, quibus sublatis non est felicitas, sed sic sunt quædam bona naturæ, vt forma hominis, vt vita, vt sanitas: ergo bona naturæ requiruntur necessariò. Maior probatur ex definitione necessarij, minor constat in secundo physicorum, vbi docetur, quòd natura appetat formam vt finem, & per consequens vt bonum. De vitâ & sanitate, an sint bona naturæ nemo dubitat: si ergo forma hominis sit bonum naturæ, & sublatâ formâ non sit homo, sequitur etiam sublatâ formâ tolli felicitatem.

Resp.

Vt homo in tractatu de relatis quiddam aduentitium esse dicitur domino & seruo, licet sine homine nec dominus nec seruus esse possit, ita anima & forma hominis quiddam aduentitium felicitati esse dicitur, etsi sine anima felicitas esse non possit. Nam sicut homo non est de essentia relationis, ita anima non est de essentia felicitatis. Aliud ergo est esse essentiæ in principio, aliud est esse existentiæ in subiecto, principium felicitatis est virtus, in qua conseruatur: subiectum felicitatis est animus, in quo comprehenditur. De sanitate & vita respondeo, quod adiuuent si adsint, quod non tollant si absint, quippe in animo (qui est æternus) beatitudo inest.

Anima quo modo felicitati accidere dicatur.

Opp.

Nulla est actio virtutis, vt probatur in 2. lib. Ethico. sine obiecto: sed felicitas est actio virtutis, ergo non est sine obiecto: quod si non concedantur omnia, sic arguo: obiecta virtutum sunt aut bona naturæ aut fortunæ: ergo bona naturæ aut fortunæ necessariò requiruntur.

Virtutis sunt obiecta naturæ & fortunæ bona.

Resp.

Ad maiorem respondeo, quod sit immanens aliquando actio virtutis, quæ est veluti quædã reflexio eiusdem in seipsam, sed esto quòd sint obiecta singularum virtutũ moralium, in quibus illarũ actiones versantur, non tamen rectè infertur quod bona naturæ & fortunæ necessariò requirãtur, quippe vt est duplex actio virtutis immanens & transiens, ita est duplex obiectũ internum quod immanentem: externũ, quod transeuntem perficit. Internum est vt consilium respectu sapientis, externum

Actio immanens virtutis quid.

num est vt periculum respectu fortis, sic temperans interne voluptatem, externe cibum & potum respicit.

CAP. IX.

An felicitas sit donum Dei?

NOBILISSIMVM bonum à nobilissimà causà fluit, aliàs inter causã & effectum non esset dignitatis proportio. Motus cœli simplex & æternus est, quid ita? quia primus motor simplex & æternus habetur: hinc Arist. si quid in quid à Deo hominib. detur, maximè cõsentaneũ est felicitatem dari; si rationem quæras, respondet, quia rebus humanis melior est & præstantior. Tædium esset si omnia testimonia, quæ in hanc sententiam scribuntur, è diuersis operib9 Aristotelis accumulare & adferre cõtenderem. Lectorem ad decimum Ethicorum & ad 12. Methaphysico. refero, in quib9 summum bonum summũq; verum infinito ac æterno vtriusq; principio acceptum iri viderit, sed huius inquit Arist. disputationis ac temporis hæc non sunt, quasi diceret, non nego felicitatẽ esse donum Dei, sed hic locus postulat, vt segniores

Felicitatẽ à Deo donari.

Ratio cur philosophus de felicitate actiuá agit.

ad studium virtutis incitem, ne dum putẽt á Deo solum concedi, in otio sine curà, in vitio sine fructu vitæ consenescant. Nemo artifex natus, & nemo inuitus felix, artes tamen à Deo sunt, à Deo etiam beatitudo fluit: vis vno verbo expediam omnia? fortunæ asscribere felicitatẽ scelus est, humanis dare viribus sceleratum, cæterùm requiro hîc studiũ, requiro industriam. Nam vt in Olympicis ludis nõ formosissimus quisq; aut robustissimus coronà donatur, sed qui in certamen veniunt: ita fœlicitatis compotes non sunt, qui dies noctesque virtutis remis non incumbunt. Vetus est illud,

Industrius esse debet, qui felicitatem vult assequi.

Dulcia non meruit, qui non gustavit amara.

tritum quoq; & hoc, Deus otiosos nõ diligit. Quare vt paucis concludam singula, felicitas vt palma homini proponitur. sed sine industriâ hominis non acquiritur. Indignus est dato beneficio, qui danti manum non porrigit, iure profectò est miser, qui datum à Deo bonũ sedulò ac diligẽter non quærit. Nihil hoc detrahit diuinę maiestati, quæ vult vt amemus, ne ingrati, quæ iubet vt agamus, ne ignaui simus.

simus. Sicut ergo medicina non sanat nisi æger accipiat, ita hoc donum non prodest, si quis datum recuset. Nemo enim ad vitam beatã cogitur, trahitur fortasse, cogitur autem nemo. Nam præmiis trahi, stimulis nos cogi dicimus. Nemo cogitur esse beatus.

Donum Dei est vel
- Absolutum sine medio vt creatio ex nihilo, donaque diuini spiritus, quæ Aristot. non intelligit.
- Respectiuum cum medio, & conditione, & sic hominibus studiosis virtutis, non otiosis à Deo datur felicitas: nam ad acquisitionem eiusdem requirit modum, tempus, voluntatem, industriam, naturam, nõ ergo negat Aristot. diuinitus dari hoc bonum, sed vult etiam studiosè illud per industriam.

Opp.

Quicquid est in rarò contingentibus & extrinsecus euenit, causam ipsam fortunam habet, vt probatur ex definitione fortunæ 2. physico. sed felicitas humana est in rarò contingentibus & etiam extrinsecus euenit, ergo fortunam sui causam habet, quod est contra Arist. in textu.

Resp.

Quamuis rarò contingit felicitas, adeoq; sit accidens subiecto, non tamen à fortunâ prouenit, quia ab operante vt finis intenditur, fortuitus enim effectus non intenditur, exempli causâ, fodiens terram aliquando incidit in serpentem, intentio est terram fodere, at non incidere in serpentem. Fortunæ effectus ab operante non intenditur.

Opp.

Opp.

Felicitas in textu quiddam diuinissimum appellatur: ergo à solo Deo homini conceditur.

Resp.

Felicitas quomodo quiddam diuinissimum. Libr. de partibus Animantium 2. de cœlo.

Diuinissimum appellatur non absolutè, vt est in Deo, sed partim effectiuè, vt à Deo fluit, & partim obiectiuè, quia per illam Deo maximè assimilamur.

Opp.

Anima hominis est proximum, solum, & immediatum donum Dei, nam teste philosopho cœlitus venit, & à materiæ potentia non educitur, ergo felicitas quæ est eiusdem perfectio solum à Deo esse videtur. Argumentum sequitur, quia dans formam dat omnia consequentia formam.

Resp.

Quædam consequũtur.

Simpliciter & necessariò, & sic dans formam dat omnia consequentia formam.

Contingenter & fortuitò, & sic dans formam, puta animam, non dat omnia consequentia formam, puta felicitatem.

Opp.

Lib. 12. metaph. & lib. 3. Physicor.

Posse & velle in Deo idem sunt, vt sapienter docet Aristot. sed potest beatum in hac vita proximè & immediatè facere: ergo & vult: quibus concessis videtur impium partim Deo, partim homini felicitatem asscribere. Minor patet in 7. physico. vbi probat primum motorem esse infinitæ potentiæ.

Posse & velle in Deo quomodo sint idem.

Resp.

Posse & velle idem sunt in Deo, si essentiam deitatis, non

non si prouidentiam ordinis ac dispositionis spectes; certum est posse illustrare mundum sine sole, sed non vult: posse gubernare orbem sine lege, sed non vult: posse saturare hominem sine cibo, sed non vult: placet ei in sua prouidentia ordine & medio vti, non quòd non possit agere sine medio, sed quòd non velit quicquam fieri sine ordine. Quare respondeo, etsi potest Deus beatum in hac vita proximè & immediatè facere, si infinitam potentiam spectes, non tamen hic vult si ordinem & prouidentiam consideres: non est ergo impium maximè Deo vt principio primo, proximè homini vt instrumento felicitatem ascribere.

Thomæ in summa contra gentes, & super magistrum sententiarum, Deus non agit sine medio, vt nos doceat ordinem in actionibus nostris obseruare.

CAP. X.

An sit dicendus felix in hac vita?
An felix possit esse miser?

SOLON interrogatus à Crœso, quisnam felix videretur: mihi Tellus, inquit Athenienſis, qui filias castissimas habuit, qui diu integerrimè vixit, qui pugnans pro patria fortissimè interijt. Secundò interrogatus, num post Tellum aliquem Crœso beatiorem nosset, imò inquit, Cleobem & Bitonem, qui veluti Hippocratis gemini se mutuò semper dilexerunt, matremque inopem, senem,

nem, infirmam tanquam boues coniugati ad Iunonis templum traxerunt: iratus tum Crœsus, auro, gemmis, purpura splendens in solium ascendit minaci vultu, tertiò iam quærit an aliquem Crœso beatiorem cognosceret, ô rex Lydorum respondet Solon.

Vltima semper
Expectanda dies homini est: dicíq; beatus
Ante obitum nemo supremaq; funera debet.

Felix nemo ante obitū, inquit Solon Crœso.

Hanc vocē contempsit Crœsus, at postea in bello à Cyro & vinculis captiuus ad incendium ductus, spectantib. Persis maxima qua potuit voce ter dixit, O Solon, Solon: miranti ac scisciti Cyro quis hominum aut deorum is esset Solon, vnus sapientum inquit Crœsus, quem olim vaticinantem hoc malum ego rebus secundis tumidus & inflatus stultissimè contempsi: hoc audiens Cyrus, Crœsum non solùm liberauit, sed etiam apud se in maximo semper honore habuit: ita sapiens vna sententia regem alterum seruasse, alterum prudentiorem reddidisse videtur. Sed quorsum hæc? vt nimirum intelligas in hac via, qua tendimus ad sepul-

O Solon, Solon.

pulchrum multos esse lapsos, in hac luce quà ad tempus fruimur densas esse tenebras, sed attende. Vt in euentis rerũ maxima est omniũ vicissitudo: ita in effectis virtutũ nullus est error & inconstantia. Verus ergo Solon, verus Arist. nam ille de miseriâ huius vitæ, hic de virtutis anchora disputauit: si bona fortũæ spectes, mille sunt casus, at si bona animi perpendas, vnus & certus est vitæ humanæ scopus; placet tamen Aristot. vt ait Aquinas cum Solone ludere, eiusdemq; sententiam (vt modo Platonis) in vmbram, cum qua decertet commutare: constantiam enim virtuti non negauit Solon. Nam Telli fortitudinem, Cleobis & Clitonis pietatem commẽdauit, Crœso autẽ periculosè in Oceano diuitiarum exultanti cautelam sapienter dedit, sed his omissis dico beatum in hàc vitâ dicendum esse: Semper in his libris Politicam non Theoricam felicitatem intelligo. Si enim non esset in hàc vitâ dicendus felix, die mihi, non inanis esset omnis labor & appetitus in hac vita nostra? iterum non ociosa esset legum constitutio, vt ciues bea-

Multi sunt lapsus istius vitæ.

Solon & Arist. reconciliantur.

Felix ante obitum dici potest aliquis. Ab absurdis probat fœlices dicẽdos esse in hac vitâ politicè.

beatos faceret? adhuc non ridicula esset denominatio felicis, cum res nulla sit, quæ nomini respondeat? adde, nònne misera esset conditio hominis, si nauis in quà vehitur tot tantisq; fluctibus agitata, nullam tandem virtutis anchoram, nullum portum haberet? postremò est nullus magnes, vis nulla virtutis, quæ trahit ad hominem? an nemo castè, nemo sobriè, nemo studiosè viuit? An sumus omnes chameleonti similes? quorsũ ꝓponitur præmiũ si nemo capiat? quorsum laudatur virtus si nemo cupiat? quorsum docetur beatitudo, si nemo sapienter viuat? fateor esse næuos in vultu Veneris; fateor esse affectus in animo felicis; fateor beatum telis fortunæ configi, affligi morbis, multis extremis malis vulnerari; non tamẽ labascit, imò tum maximè lucet atq; triumphat: rectè ergo concludit Aristot. hoc ca. quod felix miser esse non possit, miser enim est expers ingenij, abiectus animi, plenus peccati: at felix est sapiens, fortis, semper studiosus virtutis; ergo felix miser esse nõ potest; præterea si hoc concedatur studioso virtutis, vt sæpe

Felix non potest esse miser.

Miser quis?

Antithesis inter beatũ & miserũ.

per

per in fugam abigit fortunam, nedum eiusdem procellas vincere beatus potest, quippe semper sapiens est, & quę sors tulit æquo perfert animo. Nam si bona & fortunata sint vitam amœniorē, sin aspera & iniucunda longè beatiorē reddunt: vt enim flamma suppressa euolat, ita animus beati omnes miserias superat.

Fœlix est dicēdus in hac vita propter
- Stabilitatem virtutis, cui nititur.
- Perpetuitatem actionis quâ in obiectis virtutis vtitur.
- Constantiam rectæ rationis, qua vita dirigitur.
- Excellentiam mentis, quæ multis actionibus virtutis confirmata, faciliè non corrumpitur.

Fœlix aliquis in hac vita cur dici possit.

Miser sumitur tribus modis, aut
- Pro inope & indigente pecunia, & sic contingit aliquando beatum appellari miserum.
- Pro homine abiecti animi, & sic non potest esse miser.
- Pro homine mancipato sceleri, quæ significatio propria est miseriæ, & sic fœlix non potest esse miser.

Opp.

Nemo viuit mortalium cuius certus est finis: ergo in hâc vitâ non est dicendus fœlix.

Resp.

Crux & eculeus, vt sæpè diximus, beatum nō vulnerant, hîc enim non lapsum hominis sed statū fœlicis proponi-

Finis hominis incertus, fœlicis certus est.

ponimus; aliud est esse hominem, aliud est esse beatum hominem, hominis quidem incertus est finis, sed fœlicis hominis, qui in perpetuâ actione virtutis constat non est incertus.

Opp.

Hæc vita, vt ait Seneca, miseria est; sed in miseriâ nemo est dicendus fœlix: ergo in hac vitâ nemo est dicendus fœlix: maior ratione probatur quia hæc vita est motus animi ad vitium, & motus corporis ad sepulchrum.

Resp.

Non est vera definitio vitæ quæ traditur: non enim est ipsa miseria sed misera, non est motus animi ad vitium, aut corporis ad sepulchrum, sed tamen est perniciosa, & in colluuione multorum scelerum veluti sepulta cooperta: hæc dicuntur de externis, quæ, vt modo ostendimus, beatum non vulnerant.

Opp.

Fœlix dici potest non fœlix, vt ait in textu Aristot. ergo videtur quòd possit esse miser; nam non fœlix est contradictionis negatio, quæ medium non habet.

Resp.

Non fœlix dici potest non quòd non sit, sed quòd sublatis rebus secundis esse non videatur.

Opp.

Nulla affectio est tam stabilis & firma in subiecto, quin possit corrumpi: sed fœlicitas est affectio: ergo potest cor-

corrumpi; quo concesso sequetur quòd fœlix possit esse miser, nam sublatâ fœlicitate miser erit.

Resp.

In fœlicitate spectatur { *Essentia accidentis, & sic à suo subiecto moueri potest.* / *Constantia actionis, habitus & consuetudinis, & sic non potest.*

CAP. XI.

An res posterorum pertineant ad defunctos?

NE quis Soloni adhuc non satis fecisse Arist. putet alia iam causa agitur, in qua Solonis sententia partim refellitur, partim approbatur: refellitur cum esse fœlicem in hac vita probat, approbatur cum beatissimam vitam defunctorum concedat: satis iam dictum est de prima parte, de altera pauca dicenda veniunt in prȩcedenti capit. sic loquitur philosophus, Absurdum sanè est res posterorum nihil (ne ad vllum quidem tempus) ad parentes pertinere: in hoc capite sic inquit, Casus autem & res aduersas posterorum ac amicorum omnium

nihil omnino pertinere ad mortuos valde ab amici officio alienũ sit, sentẽtijsq; omnium repugnare videatur; ex quibus verbis meo iudicio eminẽt, Immortalitas animi & defunctorũ Beatitudo. Sexcenta sunt ꝓfectò loca in Arist. quæ immortalitatem, permulta sunt quę fœlicitatem probant. Mens æterna & immortalis est, sic in libris de animo: fœlicitas hominis est perpetua, sic in Ethico, decimo. Mirũ igitur mihi est quid Velcurioni (aliàs non contemnẽdo interpreti) in mentem venerit; quòd neget animi immortalitatẽ ex Aristotele posse probari. Sed rei viuum nõ attingis fortasse dices, nam quæstio est, An res posterorum ad defunctos pertineant, in quà de modo pertinendi non de immortalitate animi dubitatur? Fateor equidem id verũ esse quod dicat, sed prius immortalitatem & beatitudinem mortuorũ demonstrare oportet, quàm eorũ res nostras interesse probemus: his ergo positis, modũ ac ordinem pertinẽdi probat Arist. in præcedẽti ca. hæc eius est sentẽtia: Fieri potest vt qui beatam vitam vsq; ad senectutem

Animam esse immortalem doceri ab Arist. Lib. de anima cap. 5a.

Res viuorũ quomodo pertineant ad defunctos.

tem protulerit, migraueritq; conueniēter rationi, cum multæ in posteris mutationes consequantur. Absurdum tamen est si is quoq; mutetur qui oppetijt mortem sitq; aliàs miser, aliàs beatus: ex quibus verbis elicitur hic sēsus quod res posterorum, pertineant quidem ad defunctos, sed ita vt neq; beatiores ex eorum dignitate, neq; miseriores ex eorum calamitate fiant: idem habet in hoc capite: sic enim ait, Ergo hoc quidem apparet, res secundas amicorū & aduersas, ad eos pertinere illas quidē qui occiderint; sed ita vt neq; ex beatis miseros faciant, neq; aliud quicquam generis eiusdem. Nulla enim est post hanc vitam beatitudinis in animà commutatio, Si plura de hàc re velis intelligere, suadeo vt legas fragmentū illud de somnio Scipionis, vt diligenter euoluas librum de mundo, librum decimum Ethico. tres vltimos libros Metaphysico. in quibus multa de æternitate animi, multa de dignitate intelligētiarū & beatorum spirituū, multa de maiestate primi motoris, multa deniq; de contemplatione rerum omnium in primà

Defunctis mutationibus istius vitæ non pendent.

causá discas. Quæ si ingeniosé in loco cõferantur, multũ lucis ad hanc quæstionẽ proculdubio adduxerint: sõtes quasi digito demonstrabo solũ. Docent philosophi quòd anima separata & fœlix in omni æternitate primum motorem, id est, Deũ aspiciat: docent quòd post separationem suam amare propter vnionem corporis non desinat; docent, quòd liberata á curis multo diuiniùs quám antea intelligat; Quorsum quæso si res posterorũ ad beatos nihil pertineant? Scipionem disputantem de Romano imperio, Patroclũ disceptantem de sepulchro in tragicam scenam non adduco, ficta fortasse hæc sunt & fabulosa, sed hoc vrgeo, An sic mens separata magis sapiat, vt nihil intelligere? an sic magis intelligat, vt nihil sapere? sic primam causam suscipiat, vt nihil rerum præteritarum scire ac meditari possit? Agnosco animam seiunctam á corpore esse quidem finitã & circumscriptam essentiá: quid tum? ignarã ergo esse concludis? Aliud est per habitum naturæ & essentiam, aliud est per reflexum primæ causæ & influẽtiam scire,

Animã separatam & fœlicem quidmaneat post hãc vitam.

Animæ separatæ nihil nisi per reflexum á prima causá sciunt.

re. Nihil hic omnino definio (studiose lector) hæc tamen morum præcepta colligo; vt Achilles Patroclo suo sepulchrum parare; vt filii bonorum parentum vestigiis insistere, vt posteri beatorum exempla imitari debeant.

Res posterorum ad defunctos pertinere in textu probantur.

- Ab officio amicitiæ, nam durum esset & alienum ab officio amicitiæ contrarium docere.
- A testimonio & opinione omnium qui semper iudicarunt eas pertinere.
- A nomine & exemplo tragœdiæ, in qua defunctorum spiritus sæpe á poetis introducuntur, habentes quasi curam posterorum.

Opp.

Dubitare videtur Aristot. in textu, vtrum defuncti sint omnino fœlices, ergo confusè & indefinitè concludit res posterorum spectare ad defunctos, antecedens probatur in his verbis: Quærẽdum est de mortuis, vtrùm alicuius boni participes sint, an contrà. Perspicuum enim est ex his, etiamsi quid ad eos pertineat siue boni siue mali, exile & exiguum illis fore.

Resp.

Vtrum mortui boni alicuius participes sint, & quomodo intelligendum.

Non dubitat omnino de æternitate & beatitudine defunctorum, sed in hoc loco ostendit posterorum res aduersas, aut secundas statum beatorum omnino non mutare, & sic quærit, An alicuius boni ant mali participes sint mortui? quasi diceret, hanc quæstionem moueo: An mor-

mortui nostrorum bonorum aut malorum fiant participes: Respondet, non fieri, vel vt beatos eos qui non erant priùs, efficiant, vel ijs qui ante beati erant, beatam vitam eripiant.

Opp.

Si res posterorum pertineant ad defunctos, verisimile est defunctos memoriam curamq; posterorum retinere, sed hoc non est verum: ergo res posterorum ad defunctos non pertinent. Maior à sufficienti diuisione petitur, Minor ratione probatur, quia memoria est vis animi sensitiui quæ simul cum vitâ nostrâ extinguitur, à cura autem rerum mortalium anima separata (teste philosopho) liberabitur, aliter enim simpliciter fœlix & immutabilis non videtur.

Resp.

Anima separata quo modo res mundanas scire & curare dicatur.

Prima pars huius argumenti de modo sciendi, in calce expositionis nostræ resoluitur; non enim per memoriam quæ extinguitur, sed per influentiam primi motoris quâ fruitur, anima separata intelligit: curam autem posterorum habere dicitur, non quòd istarum rerum vicissitudine de statu fœlicitatis vnquam deturbetur, sed quòd in arce quasi posita & locata res duras & secundas posterorum videat. Quorsum ergo videt fortasse dices: vt hoc intellecto (nimirum illam videre) tu eius anteactam bonam vitam imiteris.

CAP.

CAP. XII.

An fælicitas sit potiùs bonum honorabile quàm laudabile?

QVo magis ad fœlicitatem acquirendã (de quà multa iam dixit philosophus) incitemur, præmium nunc honorificum omnibus hoc iter susceptu-ris proponitur, nempè insignis honor: concludit enim philosophus bonum potiùs diuinis encomijs venerandũ, quàm humanis laudibus prosequendum, quippe laudamur ob aliquam affectionem aut virtutem, cùm iusti, cùm fortes, cùm viri boni simus: cæterùm fœlicitatis præmium maius & excellentius esse debet: est enim id bonum, quo melius, quo dulcius, quo honorificentius in hoc vitæ cursu acquiri non potest. Veruntamen nefas & impium hoc loco putauit Aristoteles illos honores homini beato asscribere, & demandare, qui deo infinito, ac immenso consecrantur, cui enim mortalium vnquam dicimus?

Fœlicitas bonum honorabile.

Diuinos honores fœlici non asscribit philosophus.

Quicquid habet Phlegeton, quicquid caua viscera terræ,

Quicquid inest Pelago, quicquid secat aera pennis,
Feciſti, & ſolus totum hoc opus ipſe gubernas.

Deus ergo non eſt laudibilis vt homo, ſed pluſquam honorabilis, quippe eſt in relatione ad nullam cauſam, ſed per ſe omnium bonorum ſummum & diuiniſſimum: pergit igitur Ariſtoteles in textu, docetq; laudem mediocrē eſſe virtutis proprium, ſed virtus minus bonum eſt quàm eſt fœlicitas; laude ergo virtus, honore fœlicitas celebratur.

Laus virtutis eſt, Honor fœlicitatis.

Poſtremò, Eudoxus voluptati (quam ſummum bonum eſſe putauit) ſummū honorē dedit. Quid ergo? an beatitudini, quā ſola virtute quærimus, minorem palmam tribuemus? quid multis? in hoc bono ſumma quies, ſumma perfectio, ſummus ſplēdor ineſt: ergo iure optimo ſummus debetur honor, ſummus inquam debetur honor, cum dico ſummum, inanē ſtrepitum multitudinis, ſonorum applauſum adulantis non intelligo; eſt enim honor leuis, eſt honor conſtans, eſt honor in ſono honorātis, eſt honor in ipſo ſinu beati hominis. Firmiſſimum eſt bonum, ergo certiſſimum eſſe debet

Honor duplex.

debet præmium. Vt ergo virtus semper est laudabilis etsi nemo laudet; ita beatus semper est venerandus, etsi nemo honorem tribuat: hîc enim non quid detur, sed quid debeatur quærimus.

Honor est aut
- Diuinus, qui in timore & amore consistit, & hic Deo soli debetur, quem oportet propter se diligere, & propter ipsum cætera omnia.
- Humanus qui est aut
  - Externus in leuitate fortunæ & multitudinis, & hic non est semper præmium fœlicitatis.
  - Internus in firmitate virtutis, qui est in beato, & ab applausu populi non dependet, & hic est præmium fœlicis.

Opp.

Omne maius bonum continet minus bonum teste philosopho: sed honor est maius bonum quàm laus: ergo honor laudem continet, & proinde si fœlicitas sit bonum honorabile erit etiam & laudabile.

Resp.

Cum dicit Aristot. fœlicitatem esse potiùs honore dignam quàm laude, laudem meo iudicio non excludit, sed quoniam laus minorem lucem quàm honor habet, laudem virtuti in vno, honorem fœlicitati in alio gradu dignitatis tribuit. Vt ergo virtus & fœlicitas sunt cognata,

Fœlicitati non negatur laus.

ta, ita laus & honor non sunt diuersa, est enim honor nihil aliud quàm laus intensa.

Opp.

Honorem Deo, regi, patri tribuere debemus: ergo soli fœlici non debetur.

Resp.

Diuinus honor Deo soli debetur, vt supra.

Humanus verò distinguitur velin

- *Seruilem, qui debetur domino propter metum.*
- *Naturalem, qui debetur patri propter naturæ impetum.*
- *Ciuilem, qui debetur regi propter iustum imperium, fœlici propter virtutis præmium.*

Opp.

Rex semper non est beatus: ergo regi & fœlici idem honor non debetur.

Resp.

In rege triplex persona consideratur, hominis, ciuitatis, Dei: quamuis vt homo non semper eodem honore colitur quo fœlix, tamen vt personā ciuitatis aut Dei repræsentat, eâdem omninò veneratione dignus habetur: non enim animi prauitas, sed officij maiestas in rege considerari debet, quare qui aut in bonum aut in malum principem arma sumunt, scelerate quidem faciunt. Quippe quantum in se est, contendunt & maiestatē numinis vio-

Arma non sunt sumēda in principē, siue bonus sit, siue malus.

violare, & dignitatem reipublic. in vno simul conuellere.

Opp.

Honor est obiectum vnius virtutis, nempe modestiæ: ergo non est fœlicitatis præmium: antecedens est Aristot. in lib. 4. Argumentum patet quia latius fœlicitas extenditur quàm vna virtus.

Resp.

Non solùm modestia, sed etiam magnanimitas & iustitia in honoribus versantur, conceditur tamen proprium obiectum esse modestiæ, quæ habena ambitionis rectè definitur. Ad argumentum ergo respondeo, quod externus honor sit obiectum modestiæ, internus verò præmium fœlicitatis.

Honor externus obiectum modestiæ, internus est præmium fœlicitatis.

CAP. XIII.

An ad moralem philosophum spectet cognitio animæ?
An appetitus sit subiectum virtutum moralium?
An meliora sint somnia bonorum quàm malorum?

HACTENVS de fœlicitate ac mercede vitæ practicæ actum & disputatum est, vt nos Tragœdiam huius vitæ agentes, à bello ad pacem, à fluctibus ad portū, à naturæ impetu ad rationis imperium, à procellis fortunæ ad virtutis anchoram fugiamus: tum enim rectè plerumq; viuitur, cùm benè viuendi finis

Transitio à fœlicitate ad virtutē.

finis intenditur. Nunc officium moralis phylosophi esse arbitratur Aristoteles, de virtute quædam præcepta generatim ac speciatim tradere: sic enim nostra intentio certior, sic via rectior, sic vita melior erit. Nam frustrá á nobis quærũtur fœlicitatis præmia, si ad ipsam fœlicitatem spreta contemnanturmedia. Media autem solæ virtutes sunt, quibus veluti scalæ gradibus inherẽtes, in arcem beatitudinis tandem ascendimus. Institutũ ergo nunc est philosophi de virtutib⁹ limatiùs agere, sed ne in Labyrinthum nos sine filo trahat, ordinem obseruat, vt primum de subiecto nempe de animo humano pauca intelligantur. Prima igitur conclusio huius cap. est, quòd de virtute agendũ sit, quia sola virt⁹ viros bonos efficit, 2. quòd de virtute animi nõ corporis sit differẽdũ quia philosoph⁹ non corporis, sed animi medicus esse debet, 3. quòd pars animi vigentis non sit subiectum virtutis: nam hæc in somno maximè cernitur, at bonus per somnũ á malo nõ distinguitur: ex his constat ad moralem philosophum quandam spectare cogni-

Virtutts media sũt, & viam struunt ad fœlicitatẽ.

De animo virtutis subiecto Conclusiones aliquot

cognitionē animæ: quandam dico non simplicem & absolutam, quæ in libris de animo comprehenditur, tantum autem scire oportet quantum ad diuisionē virtutis pertinet. Nam cùm virtutum aliæ sint mentis, aliæ moris, quarū illæ in intellectu, hæ in appetitu reponuntur, necesseest ad minimum eas partes intelligat, in quibus vis tota suę scientiæ lucet. Nam vt medicus scienter nō sanat eam partem corporis quam nescit: ita philosophus sapienter non tractat eam partē mentis quam ignorat. Potentias ergo animæ hîc distinguit philosophus: vt aliæ sint communes, alię proprię: communes vt vis vigendi, quæ maximè in somno: vis appetendi quæ maximè in sēsu cernitur: propriæ, vt intellectus, qui virtutibus mentis: voluntas, quæ virtutibus moris vi sua subijcitur. Nam quamuis appetitum sedem & subiectū virtutis sæpe in hoc cap. alijsq; in locis nominat, proculdubio tamē intelligit appetitū inchoatè, voluntatē absolutè virtutem recipere. Est enim appetitus ad voluntatem in recipienda virtute, vt est superficies ad substantiam in recipiendo accidente: in-

Qualis hic requiratur animæ cognitio.

Communes quæ, Propriæq;

Appetitus inchoatè, voluntas virtutem recipit absolutè.

choãtur ergo virtutes in appetitu, sed perficiuntur in voluntate: quorsũ aliter doceret philosophus virtutes & vitia esse in nostra potestate? quorsum vtriusq; actiones voluntarias esse demõstraret? sed distinguit appetitũ, fortasse dices, vt alius sit rationis omnino expers, alius imperio rationis obtẽperans? quid tũ, ergo ꝓbabile est appetitum non voluntatẽ virtutis subiectum posuisse? Fateor equidem appetitum esse subiectum vt dixi, sed non completum: nam absonum & absurdum est, vt illa potentia animæ sit virtutis subiectum, quæ rationem tantùm influentem per participationem, & non inhærẽtem per cõstitutionem habet: sed sic verbo hoc esse concludo: si concidat appetitus, manet tamen virtus, ergo subiectum virtutis non est appetitus. Verum adhuc vrges quod ipsa voluntas sit quidã appetitus: ergo si voluntas sit subiectum appetitus erit? Rectè mones: nam hinc elicio duplicem voluntatem, aliam sensitiuam, quæ propriè appetitus: aliam intellectiuam, quæ suo ipsius nomine voluntas dicitur, Est sanè voluntas vt dicis quidã appeti-

petitus, at non in sensu sed ratione positus. Quid ergo? Num vis virtutē vllo modo respicere appetitum? obtundis. Quoties enim dixi appetitum esse primum & inchoatum subiectum, voluntatē autem esse vltimum & perfectum: non nego etiam & alias potētias animi, scilicet phantasiam communem sensum, memoriam quodá modo subijci contēplationi virtutis; hinc enim cōcluditur, quòd in postremo iam loco agim⁹, meliora esse sōnia & phantasmata bonorum, quàm malorum hominum. Vt enim virtutum aut vitiorū obiectis interdiu delectamur, ita plerumq; somniantes per species rerum nocte afficimur: quippe occlusis externis sensibus, internæ potentiæ animi referātur; boni ergo de bonis quibus interdiu capiuntur, noctu somniant: mali de pessimis in somno cogitant: seruus de fame, epulo, de cibo, Paris de Helena, Pāphil⁹ de sua Glycerio somniāt. Quid ita? quia macilētus seruus, gulos⁹ Epulo, sceleratus Paris, Pamphil⁹ verò omnium amator extitit: hortādi ergo hîc sūt iuuenes, hortādi etiam senes nostrorū tem-

Somnia bonorum meliora quàm malorum.

Somnia cuiusque talia sua qualis ipse est.

porum, vt illi nimiùm de sua Helena, vt hi nimiùm de sua pecunia non meditentur: qualis enim est diurna meditatio, talis nocturna erit phantasia.

Morali philosopho cognoscēda est anima, vt intelligatur
- Subiectum virtutis, quod est aut
  - appetitus inchoatè,
  - voluntas perfectè.
- Obiectum virtutis, quod est aut
  - verum;
  - bonū,

  quę amborsum sunt in animo.
- Æternitas virtutis, quæ ab æternitate animi dependet, vt est in 10. Ethico.
- Perfectio & finis virtutis, quæ est animū studiosum, & beatum facere.

Appetitus duplex,
- Sensitiuus
  - Concupiscibilis
  - Irascibilis

  Sic est subiectum virtutis inchoatum, quia in eo inchoantur virtutes,
- Intellectiuus qui propriè voluntas dicitur, & hæc est vel
  - Rudis, & quasi rasa tabula apta ad bonum.
  - Formata, quæ est subiectum virtutis perfectum & vltimatum, vt aiunt: nam in eo perficiuntur virtutes

Meliora sunt somnia bonorum quam malorum hominum, vel
- Propter altam impressionem bonorum obiectorum in externis sensibus, qualia sunt simulachra virtutum ante oculos, & sapientum verba semper quasi sonantia in auribus.
- Propter frequentem actionem bonorum operum, qualia sunt inopes pecunia, ignorantes consilio adiuuare.
- Propter assiduam meditationem operum virtutum, quæ animā sic confirmant, vt ne in somno corporis á studio & contemplatione virtutis deficiat.

Opp. contra primam quæstionem.

Quicquid est omninò rationis expers à natura sua, virtutis, quæ est rationis norma, non est subiectum: sed appetitus est omninò à natura sua rationis expers, vt habetur in textu: ergo non est virtutis subiectum.

Resp.

Appetitus considerat-tur duob. modis, vel vt est quasi

Contumax seruus & sic non est omninò virtutis subiectum, quia rationi opponitur.

Obediens filius, & sic est virtutis subiectum, sed inchoatè, vt ostendimus.

Appetitus dupliciter considera-tur.

Opp.

Appetitus est accidens, & virtus est accidens: sed accidens accidenti inesse non potest. ergo virtus appetitui non inest. Maior constat, quia appetitus est naturalis potentia, virtus autem habitus in qualitate. Minor est Aristot. in 2. Topico.

Resp.

Appetitus capitur bifariam, vel vt est pars animi & sic est capax virtutum & affectuum, vel vt est potentia naturalis in prima specie qualitatis, & sic non est. Aliter dicendum est, esse subiectum quo, vt aiunt non subiectum quod, quia vt per superficiem in substantiam recipitur color, ita per appetitum in voluntatem recipitur virtus.

Appetitus est subiectum quo.

Opp.

Appetitus est sedes affectuum, ergo non est subie-

ctum virtutis. Antecedens patet in 3. Topic. argumentum probatur, quia affectus & virtus sunt contraria, virtus enim rectam rationem conseruat, affectus hominem à recta ratione auocat.

Resp.

Affectus sunt duplices,
- Acres, qui à recta ratione nos auocant, & simul cum virtute non insunt.
- Mediocres, & veluti virtutis imperio moderati, & tales cum virtute rectè in appetitu consentiunt.

Opp.

In somnio inquit Arist. bonus à malo non discernitur, ergo non sunt meliora somnia bonorum quàm malorum. Ratio sequitur: nam si sint meliora bonorum somnia, bonorum à malis hoc modo erit aliqua distinctio.

Resp.

Bonus à malo per somnium discernitur per somnium non distinguitur.

Bonus à malo per somnum non distinguitur, attamen per somnium bonus à malo plerumq; discernitur, somnus enim est ligatio sensus tam in bonis quàm in malis: sed somnium est agitatio quædam mentis, qua ligatis externis sensibus intus aliquando meditatur. Quare etsi bonus à malo per somnum naturaliter non distinguitur, moraliter tamen quodammodo videtur discerni.

LIBER SECVNDVS.

CAP. I.

An virtutes insint nobis à natura?

PRosequitur nunc Arist. institutum suum in explicatione virtutis, quę est anima & splẽdor beatæ vitæ, frustra enim tot verbis contenditur de fine, si de medio acquirendi finis non disputetur. Nã vt vanum est longo interuallo speratam intueri palmã, si nullo vtaris modo quo apprehendas; ita stultum est in fluctibus huius vitæ intueri finem, si nullo vtaris medio quo acquiras: motu corporis palma, & motu virtutis beatitudo capitur. Quare sapienter quidem philosophus vt de felicitate (vltimo fine) in primo; ita de virtute optimo medio in 2. lib. Ethic. disputat. sicut enim proposito fine ad bonum accendimur, ita exposito medio in

Virtus est anima & splendor beatæ vitæ. Simile.

Virtutes media sunt ad felicitatem.

via dirigimur. His iã prælibatis de ordine intelligẽdũ est primũ generatim tũ speciatim præcepta virtutis tradi: generatim nimirũ de ortu & interitu, de excessu & defectu, de subiecto, obiecto naturà, fine.

Summa secundi libri. Virtutum ortus. Virtutes acquiruntur industriá.

De ortu mouetur hæc quæstio: vtrũ virtutes nobis insint à natura, vt olim Stoici dixerũt: Industria acquiri ait, naturà inesse negat, quippe etsi natura sit satis efficax in suis effectis procreandis, hoc tamẽ vltra vim ac sortẽ naturæ ponitur, vt virtutem in suo vtero conceptã pariat. Nã vt fructus in radice plantæ latitans, nõ omnino funditur, si non accedat influentia solis: ita virtus in potentia naturæ pullulascens in lucem non editur, si non accesserit industria mẽtis. Procreatrices enim causæ virtutum sunt motus, vsus, actio. Hoc probat philos. primùm ab vsu naturæ, 2. à potentia, 3. ab authoritate, 4. ab exemplo, postremò autem á causa & modo. Ab vsu naturæ, quia omnia quæ insunt à natura aliter ac sunt assuescere non insunt: at virtutes sæpè mutãtur, ergo à natura non insunt. Assumptio huius syllogismi probatur exemplo lapidis, quẽ si mil-

A simili.

Causa virtutis.

Quod à natura insitum est, non mutatur.

si millies sursum emittas, sursum tamen volare nunquã edocebis, vetus est illud, Naturam expellas furcâ licet, vsq; recurret. A potentia, quia insitorum à natura primùm potentias actiuas (vt aiũt) habemus, sed tales potentias virtutũ non habemus: ergo virtutes nõ insunt à natura. Minor probatur exemplo sensus, qui est potẽtia tam efficax & perfecta, vt statim sentiendi actum & officium prodat. videtes enim, gustantes, audientes nascimur. Ab authoritate probat, quoniam si naturà nobis essent virtutes insitæ, frustra legũlatores tantũ studij in eo ponerent, vt cives suos ad virtutis exercitium assuefacerent & prouocarẽt. Ab exemplo, quia nemo artifex, nemo doct⁹, nemo fortis, nemo iust⁹ nascitur. A causa & modo bene agendi, quæ est consuetudo: nam cõsuetudo & acquirẽdæ virtutis, & acquisitæ conseruãdæ principium dicitur. Consuetudo enim est altera natura, si bona sit studiosos, si mala sceleratos efficit. Cõcludã ergo cum Arist. non parui sed magnopere adeoq; ad summũ referre, vtrùm sic an secus iam inde à puero assuescamus.

Insitorum à natura primũ potentias actiuas habemus.

Res insunt à natura duobus modis, videlicet
- Internè & essentialiter; & sic partes definitionis, adeoq; ipsa definitio à natura ineſſe dicitur.
- Externè & cõsequenter, idque vel
  - Completè secundum formam, vt splendor in sole, calor in igne, graue in terra, quæ aliter se habere nõ possunt; de his & similibus hic agit Arist.
  - Incompletè & secũdum materiam, vt folium in plãta, barba in viro, & hæc etsi sunt á natura, aliter tamen se habere possunt.

Virtutes cur non dicuntur inesse completè à natura,

Virtutes non insunt nobis completè à natura,
- Quia in contrarium commutari possunt penitusque amitti.
- Quia illarum potentiæ non sunt satis efficaces ad producendum habitum sine actionibus, vt in sensibus.
- Quia ignaui & inertes non sunt studiosi, quod contingeret si inesſent à natura
- Quia lege, præmio, & consilio ad cultum & studium virtutũ mouemur; quod non fieret si à natura concederentur.
- Quia deniq; vsu & exercitatione solùm acquiruntur.

Opp.

Aristot. in textu docet, virtutes neq; contra naturam, neq; præter naturam inesse, ergo verisimile est illas inesse à natura.

Resp.

Dicendum est quædam semina & igniculos virtutum inesse nobis à natura, sed ita vt in habitum & actionem accrescere non possint sine vsu. Præterea conceden-

cedendum est ineſſe virtutes à natura, vt à natura ineſſe opponitur ei, quod vel præter, vel contra naturam ineſſe dicitur: non enim inſunt contra naturam, quippe naturam maximè conſeruant.

Quomodo inſunt & non inſunt à natura virtutes.

Opp.

Quæ nobis à natura tributa ſunt, eorum primùm facultates accipimus, deinde officijs muneribuſq; fungimur: ſed virtutum potentias ſic habemus, & deinde illarum officijs & muneribus fungimur: ergo virtutes inſunt à natura. Totum argumentum ex verbis textus petitur.

Reſp.

Potentiæ ſunt vel
- *Formales & perfectæ, vt ſenſus, quæ in ſe actionem ſine præcedente vſu continent, vt viſus.*
- *Imperfectæ, quæ ſine medio actum non poſſunt elicere, & tales ſunt potentiæ virtutum.*

Opp.

Quicquid inchoat natura, illud ipſum perficit, teſte Philoſopho 2. phyſico. ſed natura inchoat virtutes, ergo perficit.

Reſp.

Quicquid inchoat natura, illud ipſum perficit, ſi non ſit vltra vim & ſortem naturæ, vt ſunt virtutes.

Opp.

Nihil dat cauſam alicuius, quod etiam medium

acquirendi eiusdem non tribuit: sed natura dat causam virtutis, nempe potentiam & appetitum: ergo medium acquirendæ virtutis tribuit. Maior est in primo de anima. Minor hoc loco docetur.

Resp.

Virtutis causa remota est potentia proxima vsus.

De causis proximis non remotis intelligitur philosophus, at potentia est causa remota virtutis non proxima. Nam proxima est actio, vsus, & consuetudo. Alij intelligunt hunc locum in causis eiusdem generis.

Opp.

Quælibet potentia animæ naturaliter versatur circa obiectum proprium & naturale: sed proprium & naturale obiectum voluntatis est bonum, seu virtus: vt habetur in 3. Ethico. ergo voluntas naturaliter circa virtutem versatur, & ex consequenti naturaliter acquiri potest virtus.

Resp.

Obiectum volũtatis duplex est nempe { *Internum vt affectus, qui naturaliter acquiri potest.* / *Externum vt virtus, quæ naturaliter acquiri non potest.*

Opp.

Lib. 1. Metaph. Lib. 2. Demonst.

Veritas inest naturaliter intellectui: ergo virtus inest naturaliter voluntati. Antecedens probatur quia teste Aristot. multis credimus à natura sine probatione, vt omne totum esse maius sua parte; & iterum, si demas æqualia æqualis, relinquitur æquale. Argumentum tenet, quia eodem modo se habent virtutes

tutes intellectus & moris, si modum acquirendi spectes. Nam & hæ & illæ exercitationis indigent ac temporis.

Resp.

Verum Naturale Morale.

Vt intellectus est rasa tabula respectu veri, ita voluntas est quasi cera respectu boni; sed attende quod duplex sit verum: naturale scilicet & morale: illi creditur sine ratione, hoc verò non acquiritur sine vsu & actione: de illo in primo de hoc in secundo loco agitur.

CAP. II.

An excessu & defectu labefactetur virtus?

Ordo progressus.

TRITVM est sermone, quòd præuisa iacula minùs feriant: ratio est, quia mala cognita faciliùs euitantur. Hinc est, quòd postquam principia quibus acquiritur virtus Aristoteles explicuerit; nunc mala quibus corrumpitur demonstrare contendat: frustrà enim ab illo præscribitur via, si quæ in via nocent non præmonstrentur mala. Mala autem hæc duo sunt: nimium & parum, quæ vulgò excessus & defectus appellantur. Hæc duo sunt quasi angues latētes sub herba, hæc nobis tanquam Syrenes insidiantur

in

in via, hæc ſunt quæ arcẽ virtutis oppugnant ſemper, expugnãt ſæpè. Ab his ergo ſummoperè cauendum eſt. Nam etſi frontem vultumq; Veneris, caudam tamen ictumq; ſcorpionis habent. Rectè ergo ille, in medio tutiſſimus ibis. Nam vt lineæ ad centrum, ita actiones noſtræ, ad mediũ referri debent, à quo ſi vel latũ vnguem (vt aiunt) deflexeris, neceſſe eſt in periculum iſtorum malorum incidas: hinc enim nimium, illinc parum inuadit: nulla ſit ergo in via degreſſio, quin magnum ſit periculũ ne ſequatur confuſio. Apertè agam: hæc duo (de quib⁹ ago) vitia ſunt, quorum alterum nimium quod eſt in exceſſu, alterũ parum quod eſt in defectu dicitur: iſtorum impetu omnes omnium virtutum nerui conuelluntur, omnisq; ſplendor tollitur; ſed ipſum audi philoſophum. Quemadmodum (inquit) exercitationes & profuſæ & remiſſæ nimium labefactant vires, & vt eſculenta & poculenta ſi modum trãſeant, vel infra modum adhibeantur, labefactant corporis valetudinem: ita vitia animi, in exceſſu & defectu poſita, pernicie

Mediũ tutiſſimum.

Aſimili. Nimium & parum æq; nocent animo ac corpori.

em

em virtutibus ac interitum minitantur. Adhibentur exempla timoris & audacię quæ tollunt fortitudinem: luxus & ſtupo ris quæ tollunt temperantiam. Si rationem quæras cur hoc fiat, reſpõdeo, ſicut ordo & pulchritudo naturæ cõcidit, ſi errante natura monſtrum producatur: ita decus & præſtantia virtutis tollitur, ſi (errante homine) vitium perpetretur. Nam vt monſtrum corporis ſit aliquando exceſſu, vt in gybboſo; aliquando defectu, vt in unoculo; ita mõſtrum animi, quod eſt vitium, exceſſu & defectu conſtituitur: linea ergo recta tenenda eſt, id eſt, aurea virtutis regula, quam ſi in hanc vel in illam partem deflexeris, vitam rectè inſtituere non videris: hinc enim fumi ſuffocant, illinc flammæ conſumunt omnia. Vis ergo rectè viuere? Eſt virtus placidis abſtinuiſſe bonis. Vis ab illis perpetuò vt decet abſtinere? ſit ratio mentis, ſit virtus moderatrix morum.

A proportione.

Vitium eſt animi monſtrum.

Sententia.

Exceſſus & { Naturales in { Exceſſu / Defectu } materiæ, de quibus in Phyſic. / Appetitu, vt extremi affectus, qui nutum & imperium rationis non ſequun-

defectus sunt duplices: Morales quæ sunt vel in
- quuntur, quales sunt furor, odium.
- Intellectu, vt vitia quæ opponuntur virtutibus mentis, qualia sunt ignorantia & curiositas.
- Voluntate, vt vitia quæ opponũtur virtutibus moris, qualia sunt auaritia & prodigalitas. Notandum est, quod licet præcipuè hic intelligatur Aristot. de his in postremo membro distinctionis, reliqua tamen duo membra de affectibus & vitiis mẽtis huc referri possunt

Opp.

Affectus aliquando confirmant virtutem, vt misericordia mansuetudinem, vt fortitudinem ira: ergo affectus in hac quæstione non sunt intelligendi.

Resp.

Affectus duplices,
- *Extremi, vt odium, furor, & tales corrumpunt.*
- *Moderati, & tales virtutem ipsam adiuuant & imitantur.*

Alia distinctio excessus & defectus.

Excessus &
- *Declinationem à medio: nam hominem cogunt medium relinquere.*

Dele-

defectus corrumpũt virtutem propter

Delectationem, in ipso vitio, cuius dulcedo nos mouet peccare.

Obcæcationem animi in bono: nam cogitur aliquando cæcutire.

Obdurationem in malo, quâ tandem cogitur desperare. sic declinantes à medio primum dulci veneno peccãdi capimur, capti obcæcamur, obcæcati obdurescimus, obdurati desperamus.

Excessus & defectus quatuor modis virtutem corrumpunt.

Opp.

Si omnis declinatio à medio sit virtutis corruptio, tum qui parum declinat à medio iustè reprehenderetur: sed qui parum declinat à medio non iustè reprehenditur: ergo omnis declinatio à medio non est virtutis corruptio. Maior est philosophi in hoc cap. vbi probat omnem declinationem à medio esse in vitio: Minor quoq; est Arist. in nono cap. huius libri, in quo verba hæc sunt. Qui paulum aliquid decorum egreditur non est in vitio.

Resp.

Declinatio à medio fit multis modis, aut per infirmitatem, aut per affectum, aut per ignorantiam, aut per malitiam: infirmi naturæ lapsu: perturbati affectionis impetu, ignorantes errore animi: malitiosi furore quodam fascinati peccant. Illi veniâ meliores, hi pœnâ deteriores fiunt: docet ergo philosophus omnem à medio declinationem non esse culpandam, non quòd omnis non sit in vitio, sed quia non apparet si sit parua, aut quia spes remanet, si non sit malitiosa.

Declinatio à medio fit multis modis.

Opp.

Opp.

Qui iniusta agunt non sunt iniusti, ergo excessus & defectus non corrumpunt virtutem. Antecedens est Aristotelis in 4. cap. huius libri: probatur etiam per locum in quinto lib. cap. 6. qui locus sæpe cum magna acerbitate vrgetur aduersus Arist. Verba loci hæc sunt: Qui non animi iudicio vel ratione, verùm animi perturbatione ducatur ad contrectandum mulierem, sciens quam contrectet, facit ille quidem iniuriam, sed tamen nondum est iniustus. Quemadmodum nec fur, qui furatus est, nec adulter, qui adulteratus est.

Resp.

Loci difficilis explicatio. Vide 6. cap. 5. lib. de hac re plura. Errata Arist. lib. 1. physic. 7. physic. li. 5. Eth. cap. 6.

Primâ specie hæc loca vix digna philosopho esse videntur. Nam in ijs Aristoteles iniustitiam, furtum, adulterium, non esse indigna flagitia videtur defendere: hinc aliquot parum attentè, animaduertentes propositum philosophi, suo more clamitant, O tempora, in quibus Aristoteles monstrum hominis pro oraculo Apollinis haberetur. Is enim est, qui contra potentiam Dei materiam primam, qui contra fundamentum fidei æternitatem mundi docet, is est, qui contra salutem animi adulterium, furtum, iniustitiam non esse peccata asserit: incalescis nimis in re tam frigida quicunq; es, imò toto erras cœlo. Non contra potentiam, fidem, salutem disputat: non contra potentiam, nam actu infinitam Deo concedit: non contra fidem, nam illam ignorauit, & proinde contumaci & obstinato animo cognitam non contempsit. Non denique contra salutem: nam ista quæ tu obijcis non af-

Solutio. Lib. 7. Eth.

firmat

firmat, quippe etsi dicit adulterium, furtum aliaq; id genus multa non esse vitia ex parte affectus, (qui neq; bonos neq; malos denominant) detestanda tamen scelera esse demonstrat ex parte habitus & consuetudinis: detestanda dico, quia in illis peccantes quadruplici pœna coercendos voluit; vna propter ignorantiam crassam: altera propter affectum belluinum, 3. propter scelus commissum, 4. propter iniuriam illatam ciui: tam abest ergo, vt hæc dicat non esse flagitia, vt omnium ducat esse flagitiosissima.

CAP. III.

An virtus circa voluptatem & dolorem versetur?

An difficilius sit resistere voluptati quàm iræ?

SVBIECTO, principio, medio virtutis cognitis, ordo iam postulat, vt de communi obiecto pauca adiiciantur. Subiectum voluntas est in qua continetur, principium actio est qua acquiritur, medium ratio est qua conseruatur: commune deniq, obiectum affectus est in quo moderando vis tota virtutis ponitur. Affectum dico: nam etsi propria & externa sint obiecta cuiusq; virtutis, vt pecunia respectu liberalitatis, mors respectu fortitudinis: tamen communia

Ratio ordinis.

& interna obiecta sunt ipsi affectus, quos hic per voluptatem & dolorem procul dubio intellexit philosophus. Quæstio ergo est, an virtus versetur circa voluptatem & dolorem? quod si vno verbo interpretari velis, est, An virtus circa omnes affectus versetur? Nam per voluptatem, omnem dulcem & delectabilem: per dolorem, omnem tristem & iniucundum intellexit affectum. Quod ipse plane insinuat, cum doceat id omne affectum esse, quod aut voluptas aut dolor sequitur. In his ergo vel maximè occupari virtutem docet Arist. quia nihil acriùs mẽtem hominis inuadit quàm dolor, nihil periculosiùs quàm voluptas. Nam quemadmodum interni hostes, veluti ex equo Troiano prosilientes, plus obsunt ciuitati quàm externi: ita voluptas & dolor, qui in intimis quasi animi recessibus latebrisq; insidiosè habitant, maius semper creant homini periculum, maiusq; virtutis naufragium minitantur. Sensim dolor serpit, sed occidit: furtim voluptas repit, sed omnem virtutis amorem tollit. Sapienter Horatius:

Voluptate & dolore omnes affectus continentur.

Quid voluptas.

Quid dolor.

Asimili.

Interni hostes & animo & corpori maius creant periculum quàm externi.

Vis

——Vis rectè viuere? quis non?
Si virtus hoc vna potest dare, fortis omissis
Hoc age deliciis.

Voluptatum enim blanditijs deliniti ad turpia, dolorem facibus incensi ad facinorosa rapimur. Vt ergo qui defendŭt ciuitatem non solùm muniunt & occludunt portas, ne hostes externi irruãt, sed etiã diligenter cauẽt, ne interni proditores noceant: ita qui virtutis studio capiũtur, non solùm oculos, aures reliquosq; sensus (qui sunt quasi ianuæ mentis) prudenter munire, sed etiã omnes arcanos recessus animi cautè ac sapiẽter tueri debẽt. Sunt enim foris delicię quę corrũpunt, sunt intus insidiæ quę cõfigunt virtutem. Vis vt apertiùs agã? hoc ergo volo, vt virtus non solùm in externis sensib. sed etiam in internis affectib⁹ moderandis versetur: in illis, ne quasi per portas ingrediantur mala: in his ne tædis quasi accensis sequantur incendia. Nam vt flamma fumum, ita vitium voluptatẽ sequitur. Hoc ago accuratiùs, hoc vehementiùs vrgeo, vt iuuenes legentes hæc præcepta, citiùs escas & venenum fugiãt, so-

Voluptatẽ sequitur vitiũ vt flamma fumũ.

Adhortatio

lamq; virtutem (quæ est omniũ affectuum optima moderatrix) contemplẽtur. Argumenta quę sunt apud philosophũ de hac causa, ducuntur à signo, ab exemplo, à testimonio, ab effectu, & à difficili. A signo, quia per voluptatem & dolorẽ, id est, per affectũ, quales sunt omnes habitus, cognoscũtur. Ab exemplo temperantis qui moderatè, incontinentis qui immoderatè ac ferociter voluptate vtitur. A testimonio Platonis, qui suasit vt lætemur illis quibꝰ lætari oportet, vt doleamꝰ illis, quibus dolere decet: Ab effectu, quia à vitiosis affectibus vitiosi habitus oriuntur: A difficili, quia virtus semper versatur in difficilimis, sed affectus moderari est difficilimũ: ergo versatur in affectibus. Hoc vltimum à comparatione voluptatis atq; iræ acutè & sapienter probat. Nam hi affectus sunt rationi admodum infesti & periculosi, sed si vtrumq; inter se compares, in ira est tæda, in voluptate est cicuta animi: nam ira incendit bilem, at voluptas occidit mentẽ. Quare lõgè difficiliꝰ est voluptati quàm iræ obsistere, est enim ira aperta, est voluptas

Voluptati cur difficilius resistatur quàm iræ.

In ira est tæda, in voluptate est cyicuta animi.

ptas insidiosa, dolor nos cogit irasci, at consenescere in deliciis natura suadet: non manet ira quia est molesta, at altas radices agit voluptas quia est innata. Cõcludo igitur magnanimum esse, qui iræ faces: beatum esse, qui voluptatis flammas potest extinguere.

Efficax iræ cum voluptate comparatio.

Obiectum virtutis est duplex:
- Commune & internum, & voluptas & dolor, sub quibus omnes acriores affectus continentur.
- Proprium & externum, vt splendida ædificia in magnificentia, falsè dicta in affabilitate.

Versatur virtus circa affectus aut
- Moderando, vt prosint,
- Tollendo, vt non noceant.

Distinctio secundæ quæstionis.

Difficilius est resistere voluptati quàm iræ, quia voluptas est.
- Innata & enutrita nobiscum? ira autem non item.
- Diuturnior quàm ira, est enim ira breuis, voluntas perpetua.
- Dulcis & amœna, ira autem est molesta.
- Latiùs est fusa per totum corpus, at ira est solũ ebullitio sanguinis circa cor.
- Fraudulenta & insidiosa, ira autem eminet & omnibus est aperta.

Opp.

Voluptates & dolores non sunt obiecta virtutis, ergo in illis vt in obiectis non versatur virtus. Antecedens patet, quia non coincidunt efficientes causæ & effectus, sed vera obiecta virtutis sunt efficientes causæ volu-

ptatis & doloris, ergo non sunt obiecta: assumptio probatur, quia præsente pecunia gaudet liberalis, deficiente dolet.

Resp.

Dicendum est eodem respectu & modo non esse obiecta. Nam affectus interna, cibus & pecunia externa dicuntur: & quamuis affectus sæpe occasione externarum rerum (quæ sensus externos pulsant) oriantur: non tamen inde sequitur, non esse obiecta, cum causæ & effectus diuerso respectu frequenter eidem obÿciantur, vt animal & homo substantiæ.

Opp.

Voluptas & dolor sunt obiecta temperantiæ, 3. libro Ethico. cap. 10. ergo non sunt obiecta virtutis in genere.

Resp.

Dolor & voluptas capiuntur bifariam:

- *Strictè pro illis solùm affectibus, & sic sunt obiecta temperantiæ.*
- *Fusè pro omnibus perturbationibus, & sic communia obiecta virtutis hoc loco dicuntur.*

Opp.

Si virtutes morum versentur in perturbationibus, tum in toto quod ex animo & corpore constat sita sunt: sed hoc est absurdum, ergo & illud. Maior est Arist. in 10. lib. cap. 8. minor patet, quia virtus est in solo animo.

Resp.

Dicit illic esse virtutes morum in toto compositō:

non

non quòd illi inhæreant, sed quia affectus corporis & rationem mentis dirigant & moderentur.

Virtutes quomodo dicantur inesse in animo & corpore.

Opp.

Voluptas neq; est affectus neq; vitium, ergo non versatur virtus circa illam vt circa affectum. Antecedens probatur ex 7. Physico. cap. 3. & 7. Ethic. cap. 11. vbi voluptas motus esse definitur.

Resp.

Voluptas illic motus dicitur quia est causa mouendi: sæpè enim effectus per nomen causæ appellatur: vel respondendum est, quòd voluptas sit quidam motus appetitus, quo perfunditur: & hoc nihil aliud est quàm affectus.

Opp.

Virtus versatur circa difficilima, vt in hoc cap. probatur: sed voluptas & dolor non sunt difficilima, ergo circa voluptatem & dolorem non versatur. Minor probatur tertio libro Ethic. cap. 9. vbi docet philosophus, difficilius esse res molestas periculorumq; plenas ferre, quàm ab his quæ voluptatem adferunt abstinere.

Resp.

Quare fortitudo sit res molesta

In eo loco fortitudo res acerba dicitur, non quòd actio eiusdem non sit iucunda, sed quòd mors (quæ est eiusdem obiectum) sit respectu naturæ admodum molesta: Hinc emergit responsum nimirum quod per difficilius, eò loci acerbius intelligatur: est enim acerbius, respectu naturæ horrentis mortem, res molestus periculorumq; plenas ferre quàm ab his quæ voluptatem af-

ferunt abstinere: difficilius est tamen voluptati ad blandienti, quàm periculo irruenti resistere.

Opp.

Difficilius est regere eas passiones, quæ nullum habent medium, quàm eas quæ habent, sed maleuolentia, impudentia, adulterium, furtum, homicidium, teste philosopho lib. 2. cap. 6. non habent medium, voluptas autem habet: ergo si virtus versetur circa difficiliora, potius circa ista quàm circa voluptatem versarentur: quòd voluptas habet medium constat, quia moderatè illâ vti licet, vt probat Arist. at istis moderatè vti nemo potest.

Resp.

Assensus animi peccatum facit.

In his considerari debent duo: actus hominis & motus voluptatis: in actu est semper immane scelus, in motu verò semper non est, si in consensum animi & actum non prorumpat: hinc quamuis quoad actum aut consensum medium non habent, in motu tamen pulsuq; habent: non tamen ex his rectè concluditur, quòd minus difficile sit voluptati quàm istis resistere, cum istis resistendi difficultas ex ipsa voluptate oriatur. Præterea non dicitur esse omnium difficilimum voluptati resistere, quia habet medium, sed quia in visceribus naturæ dulcissimum semper sparsit & enutriuit venenum.

Opp.

In ira vsus rationis tollitur, at in voluptate non tollitur: ergo difficilius est iræ quàm voluptati resistere: maior in 3. Ethic. probatur: minor in 7. vbi docetur, quòd incontinens sæpe videat meliora.

Resp

Resp.

Vsus rationis in neutro ineſt. Nam quamuis incontinens meliora videt ex parte intellectus: bonum tamen non omninò videt ex parte appetitus, fatetur tamen Ariſt. vſum ineſſe ſi naturam hominis, ſed negat ineſſe ſi vim actumq; rationis ſpectes: cum ergo voluptas & diutius & periculoſius hanc vim actumq; rationis obtundat quàm ira, magis arduum eſſe voluptati reſiſtere, quàm iram extinguere & moderari putauit.

Incontinēs meliora intelligens, deteriora ſequitur.

CAP. IIII.

An qui iuſta agit ſemper ſit iuſtus? & An ad omnem actionem virtutis requirantur voluntas, ſcientia, & conſtantia?

REMOTIS à via periculis & inſidiis, nimirum vitiis & affectibus, ordo nunc progrediendi in hoc itinere nobis præſcribitur, qui ordo in duobus maximè conſiſtit; nempe in ſcientia ſtudioſæ actionis, & in obſeruatione trium circumſtantiarum, quæ laudabilem eandem actionem reddunt. Actio de qua hic differitur, eſt veluti laborioſa in hoc Oceano ad portū virtutis nauigatio: tres circumſtantię ſunt, ſcientia prudētis, qui

Ratio ordinis.

Tres circumſtantię actionis ſtudioſæ.

tenendo clauum viam præscribit, voluntas & cõstantia agentis, qui sequendo nutum prudẽtiæ portum acquirit. Primùm ergo requiritur vt nõ solùm agas iustum sed iustè, quòd sanè tum feceris, si quod in 2. li. requiritur sponte, scienter & cõstãter agas. Vt per voluptatem & dolorẽ in postremo cap. omnem affectum: ita per iustum & iustè hîc omnem virtutem intelligit philosophus. Nam vt illorum affectuum nomine alij omnes affectus illîc insinuãtur, quia sunt primarij: ita hîc nomine iustitiæ omnes reliquæ virtutes intelligũtur, quia illarum princeps & regina dicitur. Non est ergo temperans semper qui temperata: non fortis qui fortia, nõ iustus qui iusta: sed is demum temperãs, qui castè: is fortis, qui animosè: iustus is est qui iustè & studiosè agit. Nam vt in artibus, sic in virtutibus se res habet. Fieri enim potest, vt quis quid præstet eorũ quæ grammatici arte continentur, & fortuitò & alterius præscripto: suggerẽtibus enim alijs latina & græca vocabula sæpe ab imperito & Psittaco proferuntur, latinè tamen & græcè isti non loquuntur: ita sanè

Iustè agendum, non solũ iusta.

Iustitiæ nomine omnes virtutes intelliguntur.

Discrimen inter iustũ & iustè agere.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:3-23307/fragment/page=0140

sanè probabile est, Neronem omnium iniustissimũ, aut suasu amici, aut impulsu hostis, aut affectu animi, aut cupiditate nominis iustũ aliquod factũ egisse: iustus hinc tamẽ haberi nõ debet, quia iustè, id est, studioso animo hoc ipsum non egerit. Quippe non solùm factum, sed animum: nõ solùm speciem, sed rẽ ipsam: non solùm externam actionẽ, sed internum agendi habitum: non solùm opus quod fit, sed etiam modum quo fieri debet, finemq; cõsiderare oportet. Qui ergo á dapibus & delitijs abstinent, non statim temperantes: qui in hostium ciuitates irruunt, non statim fortes: qui multa largiuntur, non statim magnifici & liberales sunt apellãdi, est enim (vt in dictis) ita in factis hominum magna sæpe fraus & dissimulatio. Rectè ergo ad omnem actionem opusq; virtutis hæc tria requirit philosophus: Nimirum voluntatem vt sponte; scientiam vt circumspectè; constantiam vt perseuerãter & studiosè agas: à voluntate enim principium, scientia modum, à constantia fructũ benè agẽdi & viuendi petimus. Si ergo volentes benè;

Et factum & animus considerãda sunt.

nè, scientes rectè, perseuerantes fructuosè agere conemur: haud dubiũ est, quin nauis in portum optatæ felicitatis tãdem peruehatur. Sed pleriq; inquit Arist. cũ hæc non faciunt, se tamen & probos fore & præclarè se philosophaturos sperant: at fallax & inanis est istorum hominũ spes & cogitatio. Nam vt illi nõ sanantur, qui medicos libenter audiunt ac diligenter attendunt, si nihil eorum quæ præscripta sunt faciunt: ita hi studiosi & beati non fiunt, quamuis percipiant multa, si ea quæ præcepta sunt, re, vita, & opere non sequantur.

Præcepta opere complẽda sunt.

Iustum capitur, vel
- Formaliter pro habitu virtutis, & sic qui iustum agit semper est iustus.
- Materialiter pro equitatis facto, & hoc qui agit non est semper iustus, quippe hoc fit aliquando, vel
  - Suasu amici,
  - Impulsu hostis,
  - Affectu animi,
  - Prætextu & specie virtutis.
  - Spe & appetitu laudis aut maioris commodi.

Ad omnem actionem virtutis requirũtur tria:
- Voluntas, quæ incipit
- Scientia, quæ dirigit
- Constantia, quæ perficit

actionem.

Opp.

Opp.

Iustitia, iustum & iustè sunt coniugata: ergo qui agit iustum, erit iustus. Argumentum tenet à loco 2. Topico. vbi docetur, cui vnum coniugatorum inest, inesse & alterum.

Resp.

Iustitia, iustum & iustè sunt coniugata, si formaliter pro habitu virtutis, non autem si naturaliter pro subiecto, materiâ, aut facto æquitatis, sumantur: est enim iustum aliquid quoad materiam, quod non est iustum, vt aiunt, quoad personam, factum enim est iustum, si tyrannus reddat depositum: at tyrannus inde non est iustus, quia volens, sciens, constansq; non egerit.

Opp.

Iusta agentes iusti, & modesta modesti, fortia fortes efficimur, 2. Ethic. cap. 1. ergo qui iustum agit potest esse iustus.

Resp.

Non negamus quin iusta agentes sint iusti, si sponte, scienter, & constanter agant: sed hoc est quod hoc loco vrget philosophus: posse aliquem coactum aut alio modo agere id, quod est iustum, interim ipse sit iniustus. Nam voluntate rectè facta definita sunt, vt habet Aristoteles 5. Ethicor. capit. 8. non ex affectu, impulsu, aut prætextu virtutis.

Voluntate rectè facta definiũtur.

Opp.

Hoc alienum absurdumq; est, eũ qui facit iniustum nolle

nolle iniustum fieri lib. 3. cap. 8. ergo à contrario absurdum est, vt is qui agit iustum, non efficiatur iustus.

Resp.

Pares esse debet contrariorum cõparatio, si velimus, vt argumentum ab ijs ductum sequatur.

Hoc argumentum à contrarijs rectè teneret, si par esset contrariorum comparatio. Nam vt absurdum est illum non iniustum effici, qui iniustum sponte & scienter agit: ita alienum à ratione est, vt is non sit iustus, qui iustum sponte & scienter agit. Verùm cum hoc loco similis non sit vtriusq; aut rerum aut locorum proportio: Argumentum non cohæret.

Opp.

Si voluntas requiratur ad omnem actionem virtutis, tum voluntas à virtute mouetur: sed voluntas non mouetur: ergo ad omnem actionem virtutis non requiritur. Maior constat, nam teste philosopho in 3. de Anima: intellectus non percipit sine phantasmate: ita voluntas non agit sine obiecto. Minor probatur, quia voluntas non est mobilis, sed mouens & libera potentia animæ libro 3. Ethic. cap. 5. & lib. 3. de Anima.

Resp.

Docet quo modo intellectus & voluntas moueant & moueãtur.

Voluntas considerat bifariam.

- *Absolutè in essentia, & sic non mouetur, sed est mouens seipsam, vt intellectus suo ipsius lumine seipsum intelligit.*
- *Comparatè in existentia, & sic vt intellectus nihil percipit sine phantasmate, ita voluntas nihil agit sine obiecto.*

Opp.

Opp.

Parum aut nihil valet scientia, inquit philosophus in textu, ad virtutem: ergo non necessariò requiritur scientia.

Resp.

Scientia est duplex,

- *Rerum in contemplatione, & ea non requiritur: nam docti non sunt solùm studiosi.*
- *Circumstantiarum, & talis est ad virtutis actionem necessaria.*

Opp.

Scientia circumstantiarum est prudentia: vt patet ex definitione virtutis, quæ clauditur cum hac particula (prout prudens præscripserit) sed quilibet studiosus non est prudens: ergo scientia circumstantiarum non requiritur. Minor patet, quia rudes & ignari sunt sæpe virtute præditi, qui tamen prudentes esse nequeunt.

Resp.

Prudentia est duplex,

- *Heroica & generalis, quæ est scientia benè viuendi & agendi secundum omnes omnium virtutum circumstantias, & hæc in omnibus non requiritur.*
- *Particularis, quæ est scientia agendi secundum eas circumstantias in illa virtute, qua aliquis est præditus, & hac in minus expertis esse potest.*

CAP.

CAP. V.

An tria sola principia actionis humanæ sint in animo, nimirum potentia, passio, & habitus?

An habitus sit virtutis genus?

Ratione ordinis.

VIRTVTIS acquisitionem nunc consequitur cognitio, quæ longè facilior inferiorq; est ipsa actione, sæpe enim diximus finem Ethicæ virtutis in actione non in cognitione consistere. Verùm quoniam frustra de re agitur, si quid sit non intelligatur, enitendum est vt definitione aliqua illustretur virt⁹. Aliter enim vt fuco rationis, vim rerum ignorantib⁹: ita vmbrā virtutis, nobis essentiam eiusdem nescientibus facilè imponetur, Hoc vero vt fiat accuratiùs primùm genus huius definitionis, tum formā discutit. Genus habitū esse cōcludit. Nam cum tria tantū sint humanæ actionis in animo principia & seminaria, scilicet potentia, passio & habitus: ex his solùm habitum genus virtutis esse demōstrat, in potētia enim est sola naturæ aptitudo, in passione dispositio, in habitu verò

Finis Ethices, actio non cognitio,

Virtutis definitio inuestigatur.

rò quies & perfectio: potentia enim nos mouet, passio disponit, habitus virtutis perficit, præterea potentia & affectus naturæ partum sequuntur, at virtus (vt antea probatũ est) industria acquiritur: ergo nec potẽtia nec affectus appellari potest. Huc adde quod neq; potentiâ neq; affectu boni aut mali simus, at virtus nos bonos & studiosos nominat, relinquitur ergo virtutem per habitum rectè definiri. Est enim habitus qualitas quædã multis actionib⁹ acquisita. Postremò ab enumeratione passionum hoc ipsum probatur, inter quas nulla vt genus de virtute dicitur. Opportunè hìc offertur occasio, vt paucis numerũ naturamq; passionum definiam; passionum ergo aliæ sunt primariæ, vt voluptas cui opponitur dolor, spes cui opponitur metus ac desperatio: aliæ sunt quoq; minus primariæ, quæ sunt aut leniores, vt amor, indignatio, ira, misericordia, verecũdia; aut acriores, vt odium, furor, excandescentia, inuidia, sub qua & malitia continetur. Voluptas est delectabilis motus & quasi diffusio appetitus propter bonũ præsens, præteritum,

Habitus est genus virtutis.

Habitus quid.

Digressio ad affectus.

aut ſperatum, quo animus tùm perfunditur & demulcetur. Dolor eſt triſtis motus & quaſi cõtractio animi propter malum præteritum, præſens aut futurum. Spes, quæ alio nomine deſiderium dicitur, eſt paſſio quà mouetur appetitus ad expetendum bonum vehementer, & ad patienter expectandum diu. Metus eſt motus animi quo homo ſolicitus eſt de malo futuro. Deſperatio eſt abiectæ mẽtis horribilis & formidoloſa cõſternatio. Amor eſt motus animi in id quod putatur bonum fluens & propẽdens. Ira eſt appetitus vindictæ. Indignatio eſt deteſtatio ſceleris. Miſericordia eſt compaſſio mali. Verecundia eſt metus turpitudinis. Inuidia eſt ægritudo animi indignè ferẽtis alienũ bonum. Odium eſt inueterata inuidia. Furor eſt fomes excandeſcentiæ. Excandeſcẽtia eſt furoris incendium, &c. Omitto hîc longiorem iſtorum affectuum tractationem, quia decretum eſt in commentarijs partitionum illos limatiùs iterũ definire, perorantis enim eſt excitare affect⁹, philoſophantis verò illos pro viribus moderari:

ad

ad vtramque ergo pertinet illos cognoscere. Satis tamen iam est ad præsens negotium ac institutum, docuisse, per illos virtutem non definiri. Concludo igitur cum Aristot. quòd si nec perturbationes sint virtutes, nec facultates, solum habitum ex his tribus relinqui, qui generis locum in hac definitione virtutis occupet. Verùm cũ habitus sit infusus aut acquisitus, & hîc iterum vel cognitionis in mente, vel electionis in voluntate, illorum neuter, sed hîc solum virtutis genus constituitur: morum enim virtus nec infunditur, nec intellectu collocatur.

In actione virtutis tria spectantur, { Inchoatio, & sic potentia / Motus seu progressio, & sic affectus / Dispositio, ordo & perfectio, & sic habitus principium agendi } dicitur.

Rationes quibus probatur virtus non esse affectus sunt quatuor,
1. Ab adiunctis, quia ex affectu, nec boni nec mali dicimur.
2. A consequentibus, quia ex solo affectu nec laudem nec vituperium consequimur.
3. A causis, quia affectus à consilio & electione non oritur.
4. Ab effectis, quia perturbatione mouemur, at virtute non moueri, sed confirmari dicimur.

Rationes, quibus probatur, virtutem non esse potentiã, sunt duæ:
1. Est ab efficiente causa, quia virtus ab industria, potentia a natura oritur.
2. Ab officio, quia potentiæ est inchoare, virtutis perficere actionem.

Omnes affectus ponuntur in appetitu, vel
- Concupiscibili, idq; aut respectu
  - Inclinationis ad bonũ, vnde nascitur amor, cui opponitur odium.
  - Progressionis & motus ad bonum, vnde oritur desiderium, cui opponitur fuga.
  - Perfectionis & quietis in bono, vnde fluit delectatio, cui opponitur dolor.
  - sub quo continentur
    - Inuidia.
    - Zelus.
    - Misericordia.
- Irascibili, idque aut respectu
  - Boni difficilis, vnde dimanat spes, cui opponitur disputatio.
  - Mali difficilis, vnde timor, cui opponitur audacia.
  - Molesti repugnantis naturæ, vnde ira, furor, & excandescentia, quibus opponitur clementia naturæ.

Opp.

Species & intentiones sunt principia agendi in animo, ergo hæc tria sola non sunt. Antecedens probatur, quia ex specie obiecta rei mouetur homo sæpissimè ad agendum, & ex intentione etiam finis: hinc finis vt beatitudo principium agendi ab Arist. dicitur. Resp.

Resp.

Principia agendi in animo sunt duplicia, { Propria & per se, { Potentia, Affectus, Habitus, } de quibus hîc agitur. } Communia & per accidens, vt species intentioq; finis, de quibus hîc non disputatur. }

Opp.

Sensus, appetitus, intellectus, tria principia agendi dicuntur in 2. cap. 6. lib. Ethic. ergo sunt plura.

Resp.

Sensus, appetitus, intellectus, quomodo dicantur principia agendi.

Sensus, appetitus, intellectus illic agendi principia statuuntur alio quidem sensu, quàm hîc potentia, habitus, & affectus: illic enim de virtute mentis, hîc de virtute moris agitur; illic de institutione animi quoad vitæ vsum, hîc de actione quoad virtutis fructum. Vt ergo illîc sunt tria principia quæ verum, ita hîc etiam sunt tria, quæ bonum respiciunt: Tria illîc sunt, sensus, vnde mechanici & operatio, appetitus, vnde Politici & actio, intellectus, vnde Theorici & contemplatio dicuntur. hîc verò est potentia quæ inchoat, affectus qui acuit, habitus qui animum in studiosè agendo perficit.

Opp.

Mediocriter irâsci est virtus, cap. 5. lib. 2. sed me-

diocriter irasci est affectio: ergo virtus est affectus. Minor probatur hoc syllogismo, Mediocriter irascentes alteramur: sed secundum nullum habitum alteramur, 7. Physic. cap. 8. ergo mediocris ira, vel mediocriter irasci non est habitus.

Resp.

Affectus moderatione virtutis sæpe laudabiles sunt.

Mediocriter irasci non simpliciter virtutem illic esse declarat philosophus, sed mediocriter irascentes benè affectos esse ostendit, quod non negamus: sunt enim affectus moderatione virtutis sæpe laudabiles, vt verecundia in iuuene, misericordia in iudice.

Opp.

Medium est eiusdem generis cum extremis, sed virtus moralis est medium inter passiones: ergo virtus moralis est passio. Maior est philosophi. Minor probatur, quia fortitudo est medium inter timorem & audaciam, temperantia inter libidinem & stuporem naturæ.

Resp.

Virtus quo modo dicatur medium inter passiones.

Virtus secundum essentiam non est medium inter passiones, sed secundum effectum, id est, quia in affectibus medium rationis præscribit & efficit.

Opp.

Virtus aliquâ vnâ actione acquiritur, ergo non est habitus. Antecedens probatur, quia scientia alicuius rei, quæ est virtus, vnâ demonstratione acquiritur.

Resp.

Quamuis vnâ demonstratione aliquando vnius rei scien-

scientia percipitur, non tamen propriè scientia illa virtus mentis dicitur, nisi multis demonstrationibus acquiratur. Nam vt habitus ex multis dispositionibus, ita scientia ex multis demonstrationibus (vt ait Aristoteles) constat.

CAP. VI.

An virtus sit medium potiùs Geometricum quàm Arithmeticum? & an rectè definiatur?

VT res tum perfici dicitur cum ex materia & forma constituitur, ita definitio rei tùm rectè absoluitur, cum ex genere & differentia componitur: genus enim materiam in qua est confusio, differentia formam in qua est distinctio, imitatur. Genere ergo virtutis inuẽto, differẽtia seu forma inuestiganda erit, de qua apud quosdam interpretes spinosa est disceptatio. Nã alij in actione laudabili, alij in electione animi, alij in proportione medij eam esse voluerunt. Sed recisà omni de lana caprina contẽtione, tenendum est in medio virtutem consistere in medio inquã rationis quã dirigit, in medio affectionis quam supprimit, in medio vitiositatis quam tollit

Differẽtia virtutis inuestigatur.

Virtus in medio cõsistit.

& extinguit. Est enim norma rationis, affectionis habena, vitiorũ fuga: hinc proprium munus & officium est virtutis, eũ in quo insit perficere. Nam vt virt° oculi ipsum oculum probè suo munere defungi efficit, & vt virtus equi equum generosum ad currendum stadium, ad vehendum equitem, ad expectãdum hostem, aptum reddit & idoneum, ita ꝑfectò virtus animi hominem ad benè beateq; viuendũ docilem, adeoq; ad omne præclarũ facinus aggrediendũ alacrem & paratum facit: consuetudine enim nõ solùm facilis, sed supra quàm dici aut fingi potest delectabilis virtutũ actio motusq; redditur. Intelligendum autem hic est non solùm in medio virtutem consistere, sed ipsum etiam medium ab Arist. definiri. In medio est ut respicit obiecta, medium verò est ut respicit extrema. Vnde Poëta,

Virtus est in medio & est ipsum medium.

Est virtus medium vitiorum vtrimq; redactum.

Cæterùm cum medium sit duplex, aut rei quod Arithmeticum, aut quoad nos quod Geometricũ appellatur: Quæstio est an hoc vel illud virtus moralis nominetur

netur. Rei mediũ definitur, teſte Ariſt. quod æquè abeſt ab vtraq; extremitate idq; apud omnes vnum idemq; valet, & efficit, vt ſex inter decẽ & duo quę æquè ſuperant ac ſuperantur. Medium verò quoad nos eſt, quod nec tranſit modum in exceſſu, nec deſerit in defectu, nec deniq; vnum idemq; valet apud omnes, & ſub hoc medio virtus morum cõprehẽditur: hoc enim in proportione rei mutabilis & moderatione rationis conſiſtit, verbi cauſa: Nimium eſt alicui decem libras ciborũ comedere, duas verò parum: quid ergo ſumere præſcribis? hoc ſanè Miloni parũ, Tironi nimium: quid ergò nũc facies? certè ſi rectè feceris circumſtãtias põderare oportet, vt victum præſcribens medium naturæ habitum non euertas. Vt ergo ſagax natura alijs plº pituitæ, alijs plus ſanguinis, alijs plus melancholiæ, alijs plus bilis tribuit, cum tamen in omnibus medium iuſtitiam & æquitatem ſeruet, ita prudens, iuſtus, fortis, omnisquè virtutis ſtudioſus medium nõ in pondere ad rei æqualitatem, ſed in iuſtitia ad rationis dignitatem in omni-

Virtus medium quoad nos.

Medium Ponderis Iuſtitiæ.

bus considerat ac veluti demetitur. Verùm ne malè hîc philosophũ de medio benè differentem intelligas, cauendũ est ne virtutem in essẽtia sua mutabilem esse existimes. Nam quamuis est mediũ vt ait, quod mutari potest, non tamen in habitu & essentia, sed in modo & existẽtia illam mutari decet, habitus enim idem & immutabilis manet, acquirendi verò & agendi modus secundum eundem habitum sæpe mutatur. Exempli causa, alius est iustus qui pœnam infligit, alius est iustus qui dignitatem tribuit, in vtroq; est idem agendi habitus, sed in vtroq; non est idem agendi modus. Magnific⁹ est, qui regi purpuram aut diadema offert, magnificus quoq; est, qui in magna caritate rerum pauperibus annonam parat: constat ergo virtutem iam mediũ esse, idq; tam rei quàm rationis: Rei si habitum, rationis verò & quoad nos, si modũ spectes. Rationes in textu quib. philosophus medium virtutem esse confirmat, quatuor sunt: tà comparatione virtutis in oculo & virtutis in equo ducitur, 2, à proportione rei & rationis, 3.

Virtus mutari potest, in modo tamen non habitu.

Quod virtus sit medium quatuor rationes.

ab

ab exemplo omnium artium quæ medium veluti scopum intuentur, 4. à testimonio Pythagoreorum qui malum infinitum, sed vnum bonum quasi centrum posuerunt, à quo vt facilè est discedere, quia multis modis peccatur, ita admodũ difficile est idem attingere, quia virt⁹ in punctum quasi contrahitur: vt ergo scientis est inuenire centrum, ita sapientis est tenere medium. Restat iam tandem vt definiatur virtus. Est ergo virtus habitus bonus, animi iudicio, & electione susceptus, in mediocritate constans, ratione sic rectus, vt prudens præscripserit: quam definitionem sic interpretare: Est habitus non infusus sed acquisitus, non malus sed bonus, non corporis sed mentis, non temeritate sed iudicio & consilio susceptus, non incessu aut defectu, sed in medio tam vitiorum quàm affectuũ positus, non perturbatione sed ratione rectus, non vt quispiam sibi, sed vt prudens omnibus agendi modos ac circumstantias præscripserit.

Medi-

Mediū est vel
- Rei seu Arithmeticum, quod idem est apud omnes & immutabile, vt sol inter planetas, sex inter decem & duo.
- Rationis seu geometricum
  - modo
    - acquisitionis, & sic mutari actionis potest.
    - Habitu essentiæ suæ, & sic mutari non potest. Notandum est virtutem sub vtroq; contineri, si duabus his rationibus distinctè considerētur.
  - quod consideratur vel in

In definitione virtutis præcipuè spectanda sunt
- Vnitas medij, est enim vnum bonum malum verò infinitum.
- Dignitas subiecti, quod est voluntas, cuius obiectum est ipsum bonum.
- Repugnantia vitii, quod est in
  - Excessu, vt profusio rerum.
  - Defectu, vt auaritia.
- Excellentia prudentis viri, cuius officium est circumstantias rectè agendi & viuendi præscribere.

Opp.

Virtus indagatrix medij dicitur in hoc textu: ergo non est ipsum medium: argumentum tenet, quia (vt ait Boetius) sic se habet indagatio medij & ipsum medium, vt instrumentum & opus: Sed instrumentum non est opus: ergo si virtus sit indagatrix medij, non erit ipsum medium.

Resp.

Virtus quo modo sit & medium, & medij indagatrix.

Vt gladius potest esse & instrumentum militis, & opus artificis; ita virtus potest esse medium & indagatrix medij: nam vt opponitur extremis, sic est medium: vt verò affectus, actiones, & obiecta intuetur, sic est indagatrix medij: exempli causâ, affectus ira-

sci iubet, negat fortasse ratio, intercedit virtus quæ modum ac medium tenere docet: vt ergo nos instruit, sic est indagatrix medij, vt verò nos perficit, ita ipsum medium haberi debet.

Opp.

In textu virtus extremitas dicitur, ergo non est medium.

Resp.

Extremitas, est, vel in

- *Perfectione rationis, & sic virtus extremitas dicitur.*
- *Modo oppositionis, & sic non dicitur, vitia enim & affectus hoc modo extrema nominantur.*

Virtus quomodo extremitas dicatur.

Opp.

Medium rei & medium rationis definitione differunt: ergo si virtus sit medium rationis, non erit omninò medium rei.

Resp.

Eodem respectu negatur, quod sit medium rei & rationis: Nam in essentia medium rei, in modo, actu, & existentiâ, medium rationis dicitur.

Opp.

Vnum extremorum magis accedit ad virtutem in essentia quàm alterum, vt docet philosophus: ergo si essentiam spectes non est medium rei.

Resp.

Nulla est vitiorum cum virtute participatio in essentia, in existentia tamen est quædam similitudo: exempli causa, non magis dicenda est profusa largitio

rerum

rerum liberalitas in essentia, quàm parsimonia, si tamen existentiam & actum consideres, prodigus liberali est similior, quia dat nemo largiùs.

Opp.

Virtus non est habitus electiuus, ergo malè definitur: antecedens probatur hoc modo: si esset electiuus tum pueris & seruis conueniret, nam in illis est electio: sed illis, vt docet philosophus, non conuenit: ergo non est habitus electiuus.

Resp.

Electio est duplex, { *Naturalis & imperfecta, quæ est in pueris & seruis.* / *Moralis & perfecta, quæ non est, & sic negatur virtus inesse illis.*

Opp.

Potentiæ definitio conuenit virtuti: ergo virtus & potentia non sunt disparata: Antecedens probatur, quia potentia definitur principium actionis in aliquo, & sic est virtus, exempli causa, fortitudo est principium aggrediendi formidolosa.

Resp.

Principium agendi est duplex, vel { *Internum vt forma.* / *Externum quod est duplex, aut* { *Incompletũ vt potentia.* / *Completum vt habitus, quale principium virtus dicitur.*

Opp.

Virtus intellectualis non est in medio, ergo nec virtus

tus moralis, argumentum sequitur, quia non est ratio cur magis hæc quàm illa in medio consisteret, cum hæc sit æquè medium rationis ac illa voluntatis: antecedens probatur, quia virtus intellectualis versetur circa verum: sed verum & falsum dicuntur de contradicentibus, in quibus non est omninò medium: ergo virtus intellectualis non est in medio.

Resp.

Etsi inter verum & falsum non sit medium, tamen inter duo falsa ipsum verum medij rationem tenet: verbi gratia: si quis dicat Musarum studioso alumno trium horarum spatium ad somnum sufficere, falsum hoc est in defectu: si verò affirmet spatium nouem horarum requiri, falsum est in excessu: medium iam est ipsa veritas, quæ à prudente præscribitur.

CAP. VII.

An rectè diuidatur virtus moralis?
An virtutes omnes ac quidam affectus in medio consistant?
An singulæ virtutes specie differant?

DEFINITIONEM diuisio virtutis sequitur, vt quæ in genere proponuntur in specie intelligantur omnia. Tum enim res accuratè tractantur,

tur, cũ non solùm demonstratione menti, sed inductione veluti sensibus obijciuntur: quippe ratiocinationes doctos, at inductiones & exempla imperitos rerũ vrgent. Non ergo satis est fontes digito (vt aiunt) leuiter demonstrasse, nisi ex ijsdem riuuli, id est, singulæ virtutes ad vsũ fructumq; degustãtium suo ipsarum ordine propinẽtur. Quare vt generatim omnes, ita nunc diuisim singulas in medio extremorũ ac quasi in gyro rationis consistere graphicè depingit. Attendendũ hîc est illam Senecæ & Ciceronis partitionem, quà virtutem in quatuor primarias deduxerint, à nobis hoc loco non reprehẽdi: est enim laudatissima, quippe in fortitudine vt in columna ciuitatis: in tẽperantia vt in habená morũ: in prudẽtiâ vt in regula rationis: in iustitiá deniq; vt in trutinà æquitatis omnes ac singulæ virtutis connectuntur. Defatigant nos ergo Burleus, Buridanus, & alij prisci interpretes, qui hanc illorum diuisionem mancam & mutilatam, nec omnino conspirantem cum istà Arist. docere conãtur. Heroicas has quatuor vbiq; esse fatetur

tur Aristoteles: & quorsũ quæso, nisi ad easdẽ vt ad cardines reliquæ quasi nexibus societatis inter se vinctæ reuocẽtur? est tamen hoc loco alia virtutũ comparatio; alia ergo requiritur etiã distinctio: nam hîc numerum non naturam, inductionem non demonstrationem, exempla omnibus, non præcepta in singulis cupit proponere. Nemini hîc nimiũ videri debet, quòd inter virtutes affectus quidam ab Aristot. enumerẽtur. Sunt enim illorũ alij tumultuantes, vt odium, furor. Alij mites ac moderati, vt paternus amor & verecundia: illi ab omni ratione & medio longe discedunt, hi verò speciem quandam virtutis induunt. Lõgum hîc esset istorum omnium habitus, vires, media atq; extrema, quæ in textu explicãtur, verbosiùs percensere: lumẽ soli (vt aiunt) adderem, si dilucidiùs quàm ab ipso Arist. explicãtur, hæc ipsa delinea re cõtenderẽ. Verùm ne cursim ac perfunctoriè multa transire videar, numerum virtutum summatim depingendũ puto. Omnis ergo virt⁹ respicit gubernationem corporis aut mẽtis: corporis vel

Affectus quidam cur inter virtutes numerentur.

Aristotelica virtutum partitio.

ad vires vel ad sens⁹: vires corporis exercẽtur vel in mediocribus periculis vnde fortitudo, vel in magnis & acerbitate plenis vnde animi magnitudo oritur. similiter in sensib. corporis versatur virtus idq; aut in omnibus vnde continentia, aut in duob⁹ solùm nempe gustu & tactu, vnde temperantia ducitur: mentem porrò respicit virtus tam ad appetit⁹ moderationem, quám ad directionẽ rationis: moderatio appetit⁹ cernitur in pecunijs, honoribus, animiq; affectibus: appetitũ in pecunijs liberalitas & magnificentia, in honoribus modestia, in affectibus mansuetudo temperat: directio deniq; rationis est, aut in sermone vnde affabilitas, aut in factis vnde comitas, aut in negocijs vnde æquitas, aut in dictis factisq; vnde simplex illa temporis filia veritas constituitur. His iam ordine enumeratis, opportunè & fructuosè dubitatur, an singulæ virtutes naturà ac specie differant?

Virtutes an specie differant.

credo equidẽ nõ differre. Nam vt earũ aliquę sunt dispares, naturæq; vi inter se disiunctę: ita aliæ sũt in cõmunione effẽtiæ affines admodum & cognatæ: aliter quò

quò tenderent quædã ſententiæ in hoc ipſo cap. apud Ariſt. planè non video: in vno loco ſic ait, ſunt etiam & alię virtutes finitimæ omnino, ſed tamen inter ſe aliquid differunt: in alio verò ſic, Quam rationem liberalitatem ad magnificentiã habere docuim⁹, paruis differentem: eãdem habet ad magnitudinẽ animi, quæ in magnis honoribus verſatur, modeſtia quę in paruo honore cernitur. Et iterum inter magnificũ & liberalem hoc ſolùm intereſt, quòd ille in magnis, hic in paruis cernitur. Hactenus Ariſt. ex cuius verbis cõcludo aliquas eſſe virtutes omnino finitimas, adeoq; liberalitatem & magnificentiam nõ re ſed ratione tantùm ſecũdũ magis & minùs inter ſe differre. Nam quî differunt, cum idem ſubiectũ nempe voluntatem, idem obiectum nempe pecuniam, eadem extrema nempe ꝑdigalitatem & auaritiam habeant: idem ſanè exiſtimo de modeſtia, ſi cũ magnanimitate in honore, de temperantia, ſi cũ continentia in voluptate, de manſuetudine, ſi cũ comitate in affectu animi cõferatur. Quẽadmodum ergo vn⁹ idemq;

homo, nũc magistratus in summa dignitate, nunc priuatus in mediocritate possit consistere: ita vna eademq; virtus aliquando magis splendescit, vt magnificentia, aliquando minus, vt liberalitas, quæ tamen decorum laudemque in suo gradu habet.

Opp.

Aliæ sunt heroicæ & cardinales virtutes præter illas quatuor quæ recensentur, ergo minus aptè diuiditur virtus in illas quatuor: antecedens patet, nam magnificentia, magnanimitas, & continentia ab Aristotele dicuntur heroicæ in textu.

Resp.

Reliquę heroicæ virtutes ad 4. primarias reducuntur.

Etsi aliæ quædam heroicæ & cardinales dicuntur à philosopho, reducuntur tamen ad has quatuor: vt magnanimitas ad fortitudinem, cõtinentia ad tẽperantiã.

Opp.

Absurdum est maiora bona ad minora reduci, ergo malè respondetur magnanimitatem ad fortitudinem, & continentiam ad temperantiam reuocari.

Resp.

Primarię 4. virtutes aliquando fusius aliquãdo strictius acceptæ.

In primaria diuisione virtutis fortitudo, temperãtia, iustitia, prudentia, fusiùs sumuntur pro reliquarum quodammodo causis: & sic alias virtutes sibi connexas habent, in suis verò locis strictiùs tractantur à philosopho.

Opp.

Opp.

Aliæ sunt virtutes quàm hoc loco enumerantur, ergo diuisio non est laudabilis: antecedens probatur, quia castitas vitæ, humilitas, patientia, æquitas & in actionibus honestis perseuerantia sunt virtutes.

Resp.

Castitas ad temperantiam, humilitas ad modestiam patientia ad mansuetudinem, perseuerantia ad fortitudinem, æquitas ad iustitiam reuocatur.

Ad enumeratas virtutes reliquæ reduci possunt.

Opp.

Si affectus consisterent in medio rationis, tum à ratione hominem non auocarent: sed omnes affectus sunt motus animi auocantes hominem à recta ratione: ergo in medio rationis consistunt.

Resp.

Leniores affectus vt misericordia, verecundia, &c. in sapientem cadunt, neq; omninò à gyro rectæ rationis nos deducunt: intelligitur ergo illa definitio affectus, de perturbationibus ineffrænatis, quæ impetu quodam arcem rationis inuadunt & expugnant.

Opp.

Leniores affectus sequuntur naturam appetitus, qui est vis sua rationis expers, ergo & leniores affectus mouent nos ab vsu rationis: nam aliter neq; in appetitu vt in subiecto residerent, neq; eiusdem vim, motum, ac naturam sequerentur.

Resp.

Appetitus duob. modis considerat, vel

Absolutè in essentia, & sic est rationis expers, adeoq; subiectum tumultuantium affectuum.

Comparatè, & sic participatione factus est tanquam obediens filius, & est subiectum leniorum affectuum.

CAP. VIII.

An extrema extremis magis quàm medijs opponantur?
An vnum extremorum magis opponatur medio quàm alterum?

Comparatio extremorum & mediorũ.

SATIS de definitione ac diuisione virtutis iam disputatum est, nunc de affectione in qua cum extremis comparatur, est differendum: contingit enim virtuti, vt vtriq; extremorum repugnet ac opponatur, sed ita vt huic magis, illi verò minùs: vnde eliciuntur hæ quæstiones, An extrema extremis magis quàm medijs opponãtur? & an vnum extremorum magis quàm alterum virtuti repugnet? Per extrema, vitia opposita: p media, virtutes in medio vitiorum cõstitutas intelligit philosophus, media extremis

Media opponuntur extremis.

mis opponi probat à similitudine & abexemplo: A similitudine hoc modo: Quẽadmodum si id quod æquale est, cum reminore comparetur maius est, sin cum maiore minus: ita medij habit°, id est, virtutes, si cũ eis quæ à medio absunt comparentur superare, si cũ eis quæ medium transeunt, deficere videntur: exẽpla fortis, temperantis, & liberalis in textu proponuntur: si enim fortem cum ignauo compares, audax: si verò cũ audaci, ignauus habetur. Par ac similis fit comparatio temperãtis respectu libidinosi & stupidi: liberalis respectu prodigi & auari. Liquidò enim constat medium cum extremis, id est virtutem cũ vitijs, bonũ cum malis vtrimque concertare, sequitur vt maiorem extremorum inter se pugnam & repugnantiam esse demõstremus. Intonant & tumultuantur hîc quidam in Aristot. texentes veluti aranearũ telas vix vllis rationis fibris cohærentes. Quid inquiunt sibi vult philosophus, cum docet maiorem esse vitiorũ inter se discordiam, quàm virtutum ac vitiorum? Nónne magis decertãt illa quæ genere & spe-

cie differunt, quàm quæ conueniunt? At virtus & vitiũ genere boni & mali differunt, vitia autem ita non distinguuntur: ergo ista de acriore pugna extremorum interse, neruos viresq; nõ habet quæstio. Attendendũ est quòd duplex sit repugnantia, absoluta, respectu boni & mali, & sic medium & extremũ magis distãt: comparata, respectu excessus & defect⁹, & sic duo extrema magis inter se colluctantur: quod probatur in textu, & quia extrema magis à se inuicem distãt quàm à medio, & quia maior est cognatio ac similitudo vnius extremorum ad mediũ quàm extremorum si ad se inuicem cõferãtur: longiùs enim abest prodigalitas ab auaritia quàm à liberalitate: propriùs accedit audacia ad fortitudinẽ quám met⁹, quo veluti fulmine perculs⁹ homo omne periculũ fugit, omnemq; strepitũ & vmbram pertimescit. His positis in postremo loco docetur, quòd nunc defectio nunc exuperãtia in extremis magis virtuti opponatur: gloriam enim fortis magis obscurat timor, qui est in defectu: gloriam mitis & mansueti magis obscurat

ſcurat furor, qui eſt in exceſſu. ſed obſeruandum eſt attentè & diligenter, quòd duobus modis contingat iſta repugnādi ſecūdum maius & minus in extremis viciſſitudo, nimirū vel reſpectu rei, vel reſpectu noſtrî: reſpectu rei in ſimilitudine & veluti imitatione virtutis, ſic audax forti, ſic prodigus liberali aſſimulatur: reſpectu noſtri in inclinatione aç propēſione mentis humanæ mala cōſuetudine corruptæ, quæ magis aut minùs hoc vel illo ſcelere perfunditur & cōmouetur. id ergo vitium magis repugnat virtuti reſpectu noſtri, ad quod vel naturâ vel conſuetudine propenſiores ſumus.

In repugnantia extremorū & mediorum duo ſpectantur.

Abſoluta oppoſitio, & ſic virtus & vitium non minus pugnant quàm duo vitia: nam vitia ſub eodem genere mali, at virtus & vitium ſub diuerſis generibus boni & mali continentur.

Reſpectiua reductio vnius ad alterū, & ſic eſt maior extremi cū extremo quàm extremi cū medio decertatio, nam faciliùs vnum extremorū ad mediū, quàm ad ſuum oppoſitum extremū reducitur.

Vnum extremorum eſt vicinius medio quàm alterum, vel

Reſpectu rei, ſic auaritia magis opponitur liberalitati quàm prodigalitas.

Reſpectu noſtri, & ſic prodigalitas eſt aliquando remotior à virtute, quia ad illam vel à natura vel à conſuetudine magis inclinamur.

Opp.

Virtus in textu dicitur medium & æquale respectu extremorum: ergo non magis ab vno quàm ab altero distat.

Resp.

Mediũ rei æquè distat ab extremis, mediũ quoad nos non item.

Virtus est medium & æquale respectu nostrî. vt antè probatum fuit, nõ respectu rei. Medium rei semper æqualiter, at medium quoad nos non semper pari & eodem modo ab extremis distat.

Opp.

5. lib. Phys.

Illa sunt minùs contraria inter quæ est facilior transmutatio: sed facilior est transmutatio inter vitia quàm inter vitia & virtutes: ergo vitia inter se sunt minùs cõtraria. Minor probatur authoritate philosophi in 9. c. vbi dicit difficilimum esse medium id est virtutem inuenire: quod si verum sit, lapsus ab vno vitio in aliud non est tam difficilis, quàm à vitio ad virtutem progressus.

Resp.

Quomodo dicatur virtus inuentu difficilis.

Difficilimum illic demonstratur studiosum esse, non quòd non sit facilior reductio vnius extremorum ad medium quàm ad oppositum, sed quòd infinita mala naturæ, fortunæ, animæ, nos (prima vrgentes vestigia ad virtutis arcem) impediant. Voluptates enim nobiscum natæ intùs, opes, diuitiæ, honores foris, omnes denique affectus ac perturbationes nobis, quò minus salutemus virtutem insidiantur: est ergo difficilimum studiosum esse, nõ tamen sequitur, quin sit maior extremi cum extremo

quàm

quàm extremi cum medio oppositio, quia ab vno ad alterum nulla fieri potest nisi per medium progressio.

Opp.

Inclinatio & propensio naturæ frequentiùs ad audaciam & prodigalitatem nos flectit, quàm ad timorem & auaritiam: sed nec audacia magis fortitudini, nec prodigalitas magis liberalitati opponitur: ergo ex inclinatione & propensione naturæ maior non oritur oppositio. Minor in textu patet.

Resp.

Hoc argumentum sententiam Aristotelis optimè interpretatur: nempe quod nō absolutæ oppositionis, sed potiùs, difficilis reductionis ratio consideretur. Nam si res ipsæ vt sunt proponantur, auaritia proculdubio magis: si verò inclinatio personæ & mala consuetudo ponderentur, nonnunquam rerum profusio & prodigalitas liberalitati magis repugnant: ratio est quia difficilimè ab illis ad quæ naturâ propensi sumus auocamur.

Opp.

Vnum vni tantùm opponitur, vt docet philosophus in Topicis, ergo extremum medio & extremo non opponitur.

Resp.

Intelligitur illud axioma, quòd vnum vni opponatur, solum sub ratione extremi: sed medium cum extremo comparatum rationem extremi habet.

Vnum vni opponitur quomodo intelligendum.

CAP.

CAP. IX.

An sit difficilimum esse studiosum? An omnis declinatio à medio sit vituperanda?

Medium inuentu difficilimum.

PRÆCLARVS & insignis hic liber Ethicorum vtili & salutari consilio clauditur, vt nempe ad virtutis portum nauigantes, fumum & flammam, Circem & Syrenem fugiamus. Vetula enim & venefica est Circe, quæ homines in porcos & monstra transfert: Insidiosa est Syren quæ dulciter cantando multos in perniciem allicit: fumus & flamma, vitia animi quibus fallimur: Circe & Syren affectus quibus fascinamur, nobis ad viuum præ seferunt: hinc liquido patet omnium difficilimum esse virtutis arcem attingere & salutare. Quare vt sciētis solùm est in circulo inuenire centrum, ita sapientis solùm est in affectibus reperire medium, nedum seruare. Quid ergo? an Meduſę obiecto capite est deficiendum? nullo modo: dulcia non meruit qui non gustauit amara, laboris ac difficultatis ægritudinem spes optimæ fœlicitatis adimit.

mit. Nam vt extremis cruciatibus parturientes prolem editam ardentius amant, ita magnis laboribus emptæ virtutes studiosos vehementiùs capiunt atque delectãt: sed quę sint istę tot & tantę difficultates, quę tot & tantæ in viâ virtutis tricę ac impedimenta fortasse quæris? Attende & verbo audies. Inprimis tecum considera peruersitatem naturę, quę semper veluti rebellis & contumax in studio ac cõtemplatione virtutis fuit: hinc propone ob oculos sęuos vel potius insanos fluctus multorũ affectuum, qui in pectore humano quasi tumultuãtes, omnem rationis vim retundere, omne virtutis lumen extinguere conantur. Huic adde perniciem Paridis ac Troianorum ipsam Helenam (voluptatẽ intelligo) quæ Cupidinis arcu freta, Herculẽ à bello ad Omphaliam, Aristotelẽ à studio philosophię ad Herpillem, Martem à superorũ sedibus ad veneris amplexum cõpulit. Quid multis? hęc est quę serenitate meretricię frõtis summos, medios, infimos sæpe deludit, & in præcipitia vitiorum atque infamiæ trahit. Postremò si placet perpẽde ludi-

Quæ sint impedimẽta ad virtutem parandi viam.

Naturę prauitas Affectuum sęuitia.

Voluptatũ illecebræ.

Ludibria fortunæ.

ludibria fortunæ,& errata animę:illis infecti contabescimus, his conspurcati penitus insanimus:lubrica enim sunt vestigia fortunæ, infinita sunt flagitia animæ, & hæc & illa medium quærentibus sunt admodũ infesta ac pernicioſa: sequitur ergo virtutẽ tot malis ac periculis obsitam maxima cũ difficultate à nobis acquiri posse, & acquisitã possideri. Cæterùm ne in biuio quasi ancipites & hærẽtes nos relinquat philosophus, in calce hui⁹ postremi cap. rationem demõstrat, quà vsi facilè poterimus istorum malorũ metu &prõcellis liberari. Nam vt faciunt illi qui contorta ligna in rectũ dirigunt,ita nos vel à natura ad aliquod vitium propensi,vel malá viuendi consuetudine corrupti animos ad rectum id est ad medium debemus flectere & reuocare. Hoc autẽ(vt docet)expeditiùs faciemus, si inprimis voluptatis faces restinguere, tum si illud vitiũ quod est medio maximè repugnãs fugere, postremo si animorum nostrorum impetũ ad hoc vel illud scelus perpetrandũ diligẽter animaduertere&fortiter retardare conemur.

Aditus ad virtutem facilior quomodo possit reddi.

Vlti-

Vltimũ quod in hoc libro agitur est præcedentium veluti epiphonêma, nimirũ quòd omnis defectio à medio non sit reprehensione digna: hoc dicit non quòd minima non sit in vitio, sed quòd parum decorũ egredientes, non tã apertè ac euagantes longiùs oculis hominum obuersentur. Illi enim plerumq; ex infirmitate, hi ex malitia peccant & offendunt: illi ergo ex cãdore animi ad veniam sunt recipiendi propter facti pœnitẽtiam, hi nigro (vt aiunt) carbone notandi propter cõtumaciam: est enim labes animi in pœnitentib. & infirmis nævus ac error, est in contumacib. & malitiosis scelus ac furor.

Defectio omnis á medio nõ protinus vituperanda videtur.

Difficultas assequendi virtutes, cernitur, vel in

- Corruptione naturæ, quæ est procliuior ad malum semper.
- Oppositione vitiorum, quæ vtrimque virtutis arcem inuadunt.
- Oppugnatione affectuum, qui nos à recta ratione impetu quodam auocant.
- Delectatione rerum externarum bonorumq; fortunæ, quibus plerumq; nimium addicti sumus & mancipati.

Omnis leuiuscula declinatio á medio non est semper culpanda,

- Quia infirmi sumus, & lenitatis potiùs manu quàm seueritatis ferro ad pœnitentiam reuocandi.
- Quia non longiùs á medio digredientes, malè agẽdi exemplo, quod vix ab aliis animaduertitur, alios minùs offendimus.

Opp.

Opp.

Studiosum esse est omnium maximè iucundum & delectabile, teste philosopho in hoc libro: ergo studiosum esse non est maximè difficile. Nam difficile molestiam, delectabile latitiam parit.

Resp.

Omne difficile non est molestum.

Studiosum esse non dicitur omnium difficilimum in possessione vt aiunt, sed in acquisitione virtutis, cuius radix amara vt ait Isocrates, fructus verò dulcissimus. Praetereà respondeo omne difficile non esse molestum, nisi per se consideretur: molestiam enim omnem difficultatis animus spe boni incitatus facile deuorabit.

Opp.

Res quælibet facile (vt ait philosophus) fertur ad suum proprium obiectum: sed proprium obiectum voluntatis est verum bonum, vt probatur in 4. cap. huius lib. ergo medium quod est verum bonum inuenire non omnium difficilimum.

Resp.

Animus mole corporis impeditur quòminus verè bonum possit discernere.

Vt oculus læsus rectè de suo obiecto nō iudicat, ita animus mole istius corporis pressus ac impeditus, facile quod verum quodq; bonum est non discernit, quare etsi obiectum voluntatis sit perfectè bonum, vt intellectus obiectum est perfectè verum, tamen vterq; sic, vt suprà probatur, vulnerari potest, vt neuter rectè suum officium faciat.

Opp.

Opp.

Conseruatio naturæ in virtute, corruptio in vitio cernitur: ergo in natura, quæ conseruationem, non perniciem sibi exoptat, non est vlla difficultas inueniendi medium.

Resp.

Fatendum est naturam magis in gremio virtutis quàm vitiositate conseruari: veruntamen dulci innatæ voluptatis veneno infecta, pronior ac magis præceps ruit in malum quàm in bonum: istius enim blanditijs delinita & quasi obcæcata, sæpius ad Charybdim vitiorum, quàm ad asylum & portum virtutis rapitur.

Voluptas naturam inficit.

Opp.

Omne vitium est culpandum: sed omnis declinatio à medio est vitium: ergo omnis declinatio à medio est culpanda, maior patet, minor probatur, quia omnis declinatio à medio est aut excessus aut defectus: Sed omnes excessus aut defectus sunt vitia, ergo omnis declinatio à medio est vitium.

Resp.

Certum est omnem declinationem esse vitiosam, nec non vituperandam: cæterùm propter causas superius allatas, si sit leuior minusq; conspecta reprehendenda non videtur.

Declinatio leuis.

Opp.

Quemadmodum in morbis corporis obstandum & occurrendum est principijs, ita vel maximè in morbis,

id est, in vitijs animi, sed expeditius vitio obstare non licet, quàm primum veluti lapsum ac declinationem in vitium reprehendere: ergo omnis declinatio quamuis leuiuscula est vituperanda: maior est à minore ad maius: minor ratione probatur, quia mali potiùs metu, quàm suasu emendantur: sed declinantes à medio mali sunt (vt antea ostenditur) ergo metu potiùs reprehensionis quàm suasu sapientu emendantur.

Resp.

Declinatiũculæ multiplicatæ molem atrocis flagitij adæquant.

Concedendum est, minutulas declinationes animum non minùs corrumpere multitudine, quàm atrocia scelera & flagitia sua mole & magnitudine. Nam *vt muscæ si multæ sint bouem suffocant, & arenæ numerosæ nauem submergunt, ita istæ à medio digressiunculæ (quantulæcunq; sint) si numero accreuerint, non minùs scelestum & facinorosum reddunt, quàm quæ conspectiora habentur. Verùm enimuerò si multoties istiusmodi lapsusq; ab arce virtutis non fiant, conniuendum potiùs quam intonandum esse suadet philosophus. Immane enim est candente ferro vti, cum oleo placidè vulnus sanare possis.*

Opp.

In postrema parte huius capitis expressè dicit philosophus nos consequi posse medium facilimè, ergo non est difficilimum id ipsum inuenire.

Resp.

Facilimè nos consequi posse id quod rectum perfectumq;

ctumq; sit fatemur, postquam vltrò citroq; animos nostros ab extremis medium versus laudabiliter deflexim us: tum enim dulcedine fructus illecti, omne viæ tædium facilè superamus: quippe est in primo ingressu huius itineris labor, amor in progressu, in fine & portu honor: labor difficultatem parit, de qua antè philosophus dixit, amor & honor viam facilem reddunt, de qua hîc meo iudicio loquitur.

Vsus prom. ptos facit.

LAVS DEO.

LIBER TERTIVS.

CAP. I.

An triplex sit actio?
An ea, quæ ob metum maioris mali fiunt, aut propter bonum aliquod voluntaria sint, an inuoluntaria?
An quis impelli debeat ad malum?
An ignorantia excuset peccatum?

Agendi principia & genera.

QVoniam vita politica affectus animi actionesque voluntatis respicit ac intuetur, ratio videtur nunc postulare, vt quænam sint principia agendi, quæque genera, paucis hoc loco disputetur, Probè enim philosophantis est, non solum res ipsas sed rerum causas perscrutari, quippe vt ex radice non ex cortice plãtarum fructus, ita ex causa non ex effectu maximus rerum vsus elicitur. Ne ergo in thea-

theatro Politicæ vitæ cõstituti (vt imperiti sagittarij) à scopo virtutis aberrem⁹, triplicis hîc traditur actionis distinctio, nempe vt alia sit voluntaria, alia violenta, alia mixta, & quasi media. Volũtaria est, quę intellectu cõcipitur, & imperio volũtatis perficitur, vel si placet, quæ ipsam voluntatem suum principium & causam habet. Voluntas enim in puppi quasi sedẽs si recta sit in portum, sin minùs in ruinam ac pernicię tendit. Hinc qualis sit omnis actio ex benè aut malè affecta volũtate facilè perspicitur. Violẽta actio proximè definiture sse huiusmodi, cuius principiũ extrinsecus tale existit, cui agens vel patiens renitendo nõ potest obsistere, vt si quem vẽtus impulerit in scopulum, aut si hostis potẽtior aliquem rapiat in periculum: ille enim Aeolũ, hic Martẽ (etsi totis viribus resistat) superare nõ potest. Mixta deniq; aut media actio est, quæ partim extrinsec⁹ p vim, partim intrinsec⁹ per voluntatẽ fieri videt, vt exorta procella in mari, rerũ ac fortunarũ ex naui eiectio, quę respectu volũtatis volũtaria, respectu tẽpe-

Actio volũtaria quid.

Actio violẽta quid.

Actio mixta quid.

ſtatis violẽta dicit. Cæterùm hoc genus actionũ magis ad voluntatẽ ꝓpter electionẽ, quàm ad vim ꝓpter impulſionẽ videt accedere: voluntas enim cogi & impelli non poteſt: eſt ergo (vt ſummatim deſiniam ſingula) violentum cum vi impellimur, inuitum cum moleſtè mouemur, voluntarium cum iucundè allicimur, mixtùm deniq; cum ad vtramq; partem quaſi vacillãtes flectimur. Sequitur nunc alia quęſtio, nimirum, An ea quę ob metum maioris mali fiunt, aut propter bonum aliquod, volũtaria ſint, an inuoluntaria? Omnis actio humana (vt iã patet) eſt aut ſpontanea, ſub qua mixta, aut violẽta ſub qua inuita analogicè cõtinetur, Quæſtio hæc (vt ait Burleus) de mixta actione vel inuitâ agitatur: metus enim moleſtiam parit, bonum voluntatem incitat. Ob metũ maioris mali fiunt exempli cauſa, vt rerum iactura in tempeſtate ne immerſio, perpetua cuſtodia principis ne hoſtis inuaſio fiat. Propter bonum aliquod fiunt, verbi cauſá, vt mẽtiri propter lucrum, templum Dianę incendere propter famam. Exemplũ Ariſt. in textu eſt,

Inuitum quid,

Quęſt. 2. ca. primi,

Spontaneã actionem mixta continet, inuitã violenta.

vt

vt si quis tyrānus dominus parentum & liberorū, proponat turpe aliquid faciendū: hac lege, vt si faciant, incolumes sint ac salui, sin minùs interficiātur. Dubitatio iā est, vtrùm in his ac similibus sponte an inuiti agamus? Vt verbo resoluatur quæstio, si metum mali spectes inuitè, si spem & expectationem boni sponte nos agere existimam⁹. Est enim in metu quę dam impulsio, est etiam in sperato bono quædam ad omne facinus aggrediēdum dulcis persuasio. Verūtamen aureis literis est mentibus hominum inscribenda illa diuina Aristotelis sententia, nempe quòd nemo mortalium ad atrox flagitium cōmittendum vel metu maioris mali vel motu insignioris boni impelli debeat, etiamsi exquisitissima tormenta & cruciatus proponātur, imò etsi mors statim crudelissima esset oppetenda. Quare licet sint quædam mala tristia & luctuosa subeunda aliquando, vt cicutam bibere cum Socrate, mala tamen, turpia & facinorosa nunquam sunt committenda, etsi ferrum minitari, etsi aurum polliceri velit tyrannus. Inepta nō est illa vetus di-

Quæstio 8. An quis debeat impelli ad malū. Actio eadē diuerso respectu inuita dici potest, & spontanea.

stinctio de malo culpę,& de malopœnę: illud nemo cõmittere & perpetrare,hoc quispiã subire & sustinere iustis adhibitis circumstantijs debet. Si iubeat Nero Paulum ad ensem, Petrum ad crucẽ tolli,ferendum est, quia est malum pœnę:si imperet negare Christum, nõ est ferendum,quia est malũ culpæ. Quæst.4 Postrema huius capitis quęstio discutienda iam venit. An ignorantia excuset peccatum? cuius appẽdix est, An ebriosus duplicem mereatur pœnam?Extremę demẽtiæ est dicere non putaram,at maioris insaniæ est post scelus commissum dicere ignoraue rã:errare possumus quia est humanum, ignorare autẽ nõ debemus, quia est peccatum, tã enim abest à venia crassa ignorãtia,quàm distat à virtute magna malitia. Cęterùm si peccantem aliquando sequatur dolor(idemq; non desperationis, quæ est immanis,sed contritionis ac pœnitẽtiæ (vt ait in textu philosophus) quæ est laudabilis) cõcessa veniã illum trahẽdum ad bonum,inflicta pœna sempernõ deterrendum esse existimauit Plato. In Timæo. Est itaq; ignorantia aut natiua & simplex, vt

Ignorantia non excusat peccatum.

in

in mancipijs & seruis à natura, quæ quodammodo excusat, est crassa & supina in impijs ac sceleratis, quæ nō diminuit sed aggrauat, non tollit sed auget peccatum. Hinc ebriosum duplicem mereri pœnā cōcludit Aristoteles: vnā propter ebrietatem, alteram propter ignorantiā. Nam vt in vino est venenum, ita in voluntaria ignorantia est flagitium, imò ipsa ignorātia est peccatum: Sequitur ergo in calce capitis salutare consilium, vt in omni actione vitæ singulas circumstantias diligenter cōsideremus: nempe, quid, quis, vbi, quando, quare, quomodo, & quorsum: quis personam, quid rē & modum, vbi & quando locum & tempus, quare causam, quomodo mediū ac instrumentum, quorsum denique finem significat. Ex his finem maximè ponderandū suadet philosophus: est enim in fine motus & quies, motus quoniam ad agēdum incitat, quies quoniam cum quadam mellifiua delectatione omnem actionē claudit ac perficit.

Circumstātiæ quædā in qualibet actione cōsiderandæ.

Distinctiones & argumenta primæ quæstionis,

Principium agendi est duplex,
- Externum, idq; aut
  - Trahens, vt obiectum, sicut vox eloquentis.
  - Impellens, vt violentum, sicut vis tempestatis.
- Internum, idq; aut
  - Primarium, vt voluntas, cuius obiectum est bonum.
  - Minus primarium, vt intellectus, cuius obiectum est verum.

Actio dicitur aut
- Violenta eademque vel
  - Simpliciter per externum principium, puta procellam.
  - Ex parte, quæ vulgo inuita dicitur, & hæc est aut
    - Per ignorantiam, quæ cæco aliquando impetu ad malum pellit.
    - Per animi perturbationem, qua homo sæpe ad suam perniciem veluti tempestate rapitur.
- Voluntaria, quæ est,
  - Immediata, quæ impediri non potest, vt velle, nolle.
  - Mediata quæ mediante alia potentia fit, vt loqui, & ambulare: & hæc impediri potest.
- Mixta, quæ fit
  - Per externam causam, sic violenta.
  - Per internum motum voluntatis, sic voluntaria dicitur.

Opp.

Plura sunt principia actionis quàm hæc tria quæ enumerantur, ergo quæstio malè statuitur. Antecedens probatur, quia sensus, appetitus, affectus sunt agendi principia, vt ait philosophus 6. Ethic. cap. 1.

Resp.

Resp.

Actiones à sensu, appetitu & affectu fluentes ad voluntatem, tanquam ad primarium principium agendi in homine reuocantur, sensus enim, appetitus, & affectus imperio rationis ac voluntatis sceptro subijciuntur: cum tamen rebelles & contumaces sunt (vt sæpe contingit) actiones ab illis profectæ quodam respectu sunt violentæ, vt furor Herculis, quodam respectu inuitæ, vt cæcus amor iuuentutis, quem pœnitentia sequitur: inuitè enim tum agere dicimur, cum nos egisse tandem pœniteat.

Inuiti facimus, quod egisse pœnitet.

Opp.

Si qua sit actio voluntaria, est actio mali (ad quod ab ipsa naturæ propensiores sumus) sed actio mali non est voluntaria: ergo nulla actio est voluntaria: Maior constat libro septimo Ethicorum, minor probatur in textu huius cap. vbi probat philosophus omnes actiones improborum esse inuoluntarias. Ratio est quia per ignorantiam fiunt. Verba textus hæc sunt: Quod fit imprudentiâ non est omnino voluntarium, & paulò post, ignorant quidem improbi omnes, quæ facienda sunt, quæ fugienda.

Resp.

Omnes actiones virtutum ac vitiorum sunt quidem voluntariæ, maximè autem vitiorum, in quæ facilè naturæ veneno infecti dilabimur. Ad rationem verò respondeo: duplicem esse ignorantiam, vnam puræ nega-

negationis, alteram malæ dispositionis: Illa non est voluntaria, quâ nesciens omnino ruit in malum, hæc verò est voluntaria, quia actioni malæ præbet assensum: cùm dicit ergo philosophus quòd ignorent improbi, intelligit crassam illam ignorantiam malæ dispositionis, quâ fascinati homines, contumaciter volunt in tenebris ignorantiæ volutare.

Distinctio & argumenta de 2. & 3. quæstione.

Malum est duplex,

- *Culpæ, ad quod nemo impelli debet vel ob metum maioris mali vel ob spem maioris boni.*
  - *Ne fiat scandalum alteri.*
  - *Ne fiat periculum sibi.*
  - *Ne fiat damnum ciuitati: qui enim malum perpetrat, leges violat, & ciuitati damnum infert, vt est 5. lib. Ethicorum cap. 4.*
- *Pœnæ & damni, ad quòd & malus per legem, & iustus per vim & tyrannidem impelli potest, & aliquando debet.*

Opp.

Philosophus in 3. de anima dicit quòd volũtas sit mouens & motum.

Omnia in quibus non est voluntas non sunt voluntaria, sed in actionibus metu factis non est voluntas: ergo actiones metu factæ non sunt voluntariæ minor probatur, quia operatio quæ fit ex metu, contra voluntatem fieri dicitur: remoto enim metu non fieret.

Resp.

Resp.

Consideratur actio vel respectu
- Externi principij impellentis, vt puta tempestatis, & sic ex parte violenta est.
- Interni principij, nempe voluntatis & mentis, quæ omnem affectum regerent: & sic voluntaria dicitur.

Opp.

Iuuenis concupiscentia incensus id agit sæpe quod aliàs immunis à passione non omnino ageret, ergo actio in ipso ardore passionis edita non videtur esse voluntaria.

Resp.

Affectus ignorantia, fortuna, nõ reddũt actiones inuoluntarias.

Stultè Alcmæon in cæde materna affectum, ridiculè Aeschilus in secretis detegendis suam ignorantiam, ineptè hodie multi Deum & fortunam accusant, cum malè egerint: affectus enim, ignorantia & fortuna actiones nostras non reddunt inuoluntarias, imò magis voluntarias efficiunt, quippe hisce stimulis incitata voluntas pessimum istis malis præbet assensum, quod est proprium opus voluntatis: quare etsi rediens ad se homo dolore & pœnitentiâ concutiatur, quòd talia commiserit: in committendo tamen libertatem, vel potiùs licentiam voluntatis impiè exercuit.

Opp.

Metaph. 11

Nullum malum spe aut metu fieri potest à voluntate, ergo malè statuitur quæstio. Antecedens probatur, quia Deus seu prima causa est forma mouens & actus voluntatis, à qua nihil mali fluit.

Resp.

Resp.

Quando ad vnum effectum duæ causæ necessariò concurrunt, potest esse defectio in actu ex parte vnius, & non ex parte alterius: hoc ergo posito, quòd ad velle concurrant Deus & voluntas, potest tamen esse defectus ex parte voluntatis, interim vt nulla sit causa mali ex parte diuini numinis. Diuina enim voluntas semper influens bonum, nulla tenetur lege voluntatem ad bonum impellere: si ergo à recto declinet voluntas, à se non à Deo fluit defectus.

Deus semper vult bonũ.

Opp.

Violentum & voluntarium in actionibus non sunt opposita, ergo malè diuiditur actio in violentam, voluntariam & mixtam. Antecedens patet, quia eiaculatio lapidis sursum est & violenta & voluntaria, sic saltatio.

Resp.

Eiaculatio lapidis est violenta & voluntaria, sed diuerso respectu: nam respectu lapidis est violenta, respectu hominis est voluntaria. De saltatione dico, non esse contra naturam, quia ab intrinseco principio proficiscitur.

Lapidis eiaculatio & violenta est & voluntaria.

Distinctio & argumenta de 4. quæstione circa ignorantiam.

Ignorantia est aut

- *Natiua in infantibus & seruis à natura, quæ quodammodo excusat peccatum, quia non est voluntaria.*
- *Inuita in bene valentibus, sed non valentibus scire & operari bonum, vt si quis*

si quis vinculis apud Turcam detentus fidem religionemq; optaret intelligere, tyrannide tamen oppressus non potest, & talis ignorantia excusat errorem.

Crassa seu supina ex aduerso in benè potentibus, sed non volentibus scire & operari bonum, & ista ignorantia longè abest ab excusando peccato, nam ipsa est peccatum.

Crassa ignorantia aggrauat peccatū quia fit
- *Ex socordia, vt in otiosis.*
- *Ex philautia, vt in superbis.*
- *Ex malitia, vt in desperatis, quorum vox est, scientiam tuarum viarum nolumus.*

Opp.

Est aliqua ignorantia merè priuatiua, ergo illa triplex distinctio ignorantiæ non est sufficiens.

Resp.

Respondendum est priuatiuam ignorantiam aut non omnino ad institutum pertinere, aut quod magis placet, sub inuita ignorantia analogicè comprehendi.

Ignorantia priuatiua.

Opp.

Natura est mater benigna omnibus, quam si sequamur nunquam à vero aberrabimus, teste Cicerone: ergo non est natiua ignorantia.

Resp.

Natura seruum & ignorantiam parit, & tamen est mater

Natura mater benigna etiã seruis.

mater omnibus. Nam vtile est seruo inseruire, vtile est multis res altas ignorare: aliter ciuitas quæ est naturæ filia florere & conseruari non potest. Verum tamen est quod dicit orator non errare nos, si sequamur naturam: non errat sapiens, non errat seruus, si naturæ vterque in suis dotibus obsequatur.

Vtrum belluæ & pueri agant sponte?

Voluntariũ duplex.

Voluntarium sumitur bifariã, aut pro

- *Actione fluente à principio actiuo cum cognitione finis perfecta, & sic belluæ & pueri non agunt sponte.*
- *Actione fluente à principio actiuo cum cognitione finis imperfecta: & sic in textu belluæ & pueri voluntariè agere dicuntur.*

An potiùs sit moriendum quàm turpe committendum?

Moriẽdum potiùs quã vt turpe cõmittamus.

Est potiùs moriendũ, quia

- *Turpe infamiam post mortem parit: melius est ergo mori pro virtute quàm viuere cum ignominia.*
- *Turpe miserum facit: melius est ergo mori cum dignitate quàm viuere in seruitute peccati, peccatum enim (vt ait philosophus) est quædam mors & corruptio animi.*
- *Turpe Deum infensum reddit, quia est summum, simplex & incommutabile bonum.*

An

An omne violentum sit inuoluntarium?

Violentum duplex.

Violentum capitur duobus modis, vel vt

- *Opponitur naturali, & sic est tam in rebus inanimatis quàm animatis.*
- *Opponitur voluntario, & sic est solum in habentibus propositum: hoc autẽ modo acceptum est semper inuoluntarium.*

An aliquis actus voluntatis sit inuoluntarius.

Duplex actus voluntatis.

- *Primarius qui proximè essentiam voluntatis sequitur, vt velle, nolle, & hic non cogitur.*
- *Minus primarius, qui aliâ potentiâ mediante nascitur, vt loqui & ambulare, & hic aliquando est inuoluntarius & inuitâ Mineruâ (vt aiunt) editus.*

An omnis actio sit inuita quàm ignorantia efficit.

Ignorantiæ actio inuita quid.

Non est nisi per ignorantiam natiuam & inuitam fiat, quippe per ignorantiam crassam facta est quidem magis voluntaria.

An actio mixta magis vim quàm voluntatem sequatur.

Actio mixta magis sequitur voluntatem quàm vim.

Magis voluntatẽ sequitur, quia est.

- *Internum eiusdem principium.*
- *Agens liberum & à nulla omninò necessitate coactum.*

An concupiscentia sit voluntaria?

Cõcupiscẽtia est voluntaria.

Est propter { Consensum voluntatis, cum affectu mouetur. / Appetitum delectationis, cum voluptate vincitur.

CAP. II.

Quid electio? & an sit voluntas, ira, cupiditas, vel opinio?
An omne voluntarium sit eligendum?

CVM electio sit omnium humanarum actionum trutina, qua in omni passu vestigioque vitæ tanquam norma vtimur, cum sine electione palea pro grano, scoria pro auro, vmbra pro luce, hoc est malum pro bono sumitur, placuit philosopho electionis tractatum distinctioni actionis annectere: mores enim (vt est in fronte huius cap.) magis electione quàm actione distinguuntur.

Electio quid.

Est enim electio actio mentis libera & soluta, qua meliùs in bonis assumitur, & peius in malis dubijsq; euitat, vel (si magis placet) electio est medij quod videtur melius ad finem assequendum per deliberatio-

tionem antegressã approbatio: quæ etsi tota sit voluntaria, voluntarium tamen quod est latiùs patet quàm electio. Pueri enim belluæ quodammodo voluntatis, nõ tamen electionis participes habẽtur.

Voluntarium latiùs patet quã electio.

His positis quæritur, an electio sit voluntas, ira, cupiditas vel opinio? Volũtas inprimis esse negatur, quia volũtas est finis, electio est mediorũ ad finem: voluntas est sæpe eorum quę fieri non possunt, electio est eorum solùm quæ sunt in nostra potestate: voluntas deniq; est potentia, electio verò est quidam actus ipsi⁹ voluntatis. Negatur etiã esse aut ira, aut cupiditas, quia istis affectib⁹ sæpe exęstuant belluæ quæ electione & consilio non gubernantur: præterea cũ nihil sit electioni infestius quàm cupiditas, nihil cõsilio magis repugnans quàm ira & temeritas, absurdum esset electionem aut iram, aut cupiditatẽ appellare. Postremò quòd nõ sit opinio, triplici ratione ex textu probatur: quippe opinio est entis & non entis, at electio est eorũ solùm quæ sũt? iterũ opinio est vera vel falsa, at electio bona vel mala: opinio deniq; cum quadam

Electio nõ est voluntas.

Electio nõ est opinio.

formidine, electio verò cũ quadam certitudine & cognitione copulatur. Nã ea eligimus quæ scimus optima, ea verò opinamur quibus nõ sine metu assentimur. Si quis vrgeat minùs cõsultò moueri hoc modo quæstionem, An electio sit voluntas, an sit ira, cupiditas, vel opinio, cũ nemo sit tam imprudens qui esse fateatur? respondeo cum Borræo, non vocem sed sensum audiẽdum esse, qui est an electio sit in omnib. quæ voluntate, quæ ira, quę cupiditate, vel opinione geruntur: hoc planè insinuat philosophus in calce capitis, vbi omne voluntarium non esse eligendum concludit, nisi cum antegressa est deliberatio.

Electio est vel
- Diuina, per quam ante mundi fundamenta in dei filios adoptamur.
- Humana, quæ est duplex.
  - Inchoata ex instinctu naturæ, & sic electio in belluis & pueris esse dicitur.
  - Perfecta ad quã requirũtur
    - Intellectus, vt principium.
    - Voluntas, vt subiectum.
    - Recta ratio, vt medium.
    - Finis actionis, vt solidum animi non fortunæ bonum.

Op

Opp.

Deliberatio ordine naturæ præcedit electionem: primum enim deliberatur, tum eligitur: ergo tractatus deliberationis tractatum electionis præcederet.

Resp.

Quamuis ordine naturæ præcederet, ordine tamen disciplinæ sequitur: hinc enim fit quòd finis ante alias causas sæpe tractetur, vt in primo Ethico. patet. Nam ex fine & effectu omnis nostra scientia nascitur. Cum ergo electio sit finis deliberationis, primum in intentione doctrinæ proponitur, quamuis ordine & actione naturæ sequatur.

Electio disciplinæ ordine prior est deliberatione.

Opp.

Electio non solùm mediorum sed etiam finis approbatio est: ergo malè ad media solùm astringitur. Antecedēs probatur authoritate philosophi libro primo capit. 7. vbi docet alios fines propter aliud, alios propter se expeti, quod fieri non potest, si finis sub electione non caderet. Nam sine electione meliorem finem non distinguimus.

Resp.

Electio capitur duobus modis,

- *Communiter pro quolibet actu voluntatis, & sic illic intelligitur.*
- *Strictè pro actu voluntatis tendentis per certiora media ad finem, & sic propriè hoc loco sumitur.*

Electio bifariam sumpta.

Opp.

Id eligimus quod scimus esse optimum: sed scimus finem

nem esse optimum, ergo eligimus finem. Maior est Arist. in hoc cap.

Resp,

Eligimus optima, quomodo intelligendum.

Intelligitur philosophus de medio non de fine, nisi finem medium velis intelligere, quem finem electio vt medium ad vlteriorem assequendum intuetur.

Opp.

Concupiscentia hoc loco negatur esse voluntaria: ergo incensus concupiscentia non peccat: nam omne peccatum est voluntarium.

Resp.

Non peccat ex parte affectus qui est naturalis, sed respectu consensus qui est voluntarius.

Opp.

Incontinentes & impotentes cupiditate non voluntate, libidine non electione in textu agere dicuntur: ergo omnes actiones virtutum & vitiorum non sunt voluntariæ & electiuæ, nam incontinentia est vitium vt probatur 7. Ethico.

Resp.

Si voluntas & electio strictè sumantur, vtriusq; obiectum est bonum, & sic neq; electione neq; voluntate regiuntur incontinentes: si verò fusè & communiter accipiantur, sic bonum & malum vtriq; obijciuntur, & hoc modo tam secundum voluntatem quàm electionem intemperantes agere dicuntur. Nam vt voluntas in bonam & malam, ita electio in sanam & corruptam diuiditur:

sana

sana mente & consilio boni quæ sunt bona eligunt, deprauata mente ac iudicio mali malis inescantur. Electio Sana. Corrupta.

Opp.

Nulla est affinitas, nulla similitudo inter electionem & illa quatuor, à quibus in hoc capite distinguitur: ergo frustra instituitur controuersia. Antecedens patet si singula definias: est enim voluntas libera potentia animæ, est ira motus animi ad vindictam, est concupiscentia veluti tæda ac fomes animi ad peccatum, est opinio vaga animi de rebus imaginatio per ancipitem assensum, est denique electio mediorum optimorum ad finem assequendum approbatio.

Resp.

Conceditur consequens & consequentia. Nam hoc contendit philosophus, ista inter se non omnino confundi: distinguit tamen quia fuerunt philosophi qui confundi existimarunt.

CAP. III

An omnia cadant in deliberationem?

COMES electionis est diligens & matura in rebus discutiendis deliberatio, cuius fructus sunt recta ciuitatis gubernatio, optima mediorum electio: suppressio vitiorum, virtutum commendatio, fortunæ deniq; omnisq; temeritatis Deliberatio comes electionis.

ab arce animi exilium & exterminatio: fortuna cæca est rerum humanarum domina, at certa est in cõsilio humanarum actionum anchora. Furit Alexander cũ affectum, & floret Alexander cũ consilium sequitur: furore percit⁹ Clitum occidit, at consilio munitus Rempublicam sapienter gessit, Tragœdias temeritatis quis non videt? Asylum ergo cõsultationis qui contẽnit? sed philosophum non ago. Quæritur hoc loco, An omnia in deliberationem cadant? negat philosophus quia neq; stulta, neq; certa, neq; æterna, neq; naturæ & fortunæ euenta omnino ad consultationem referantur. De ijs ergo solùm consilium capimus quæ penes nos sunt, adeoq; in nostra potestate sita, quæq; geri & administrari á nobis debẽt, & sane non hæc omnia, sed ea solùm quæ & percipi ab intellectu, & fieri à ratione possunt, quæq; adeò sunt dubia & incerta, vt non ad sensum pateant omnibus. sed aliquando sapientibus ancipitem dubitationem adferant, Est ergo deliberatio (si velis definire) nihil aliud quàm diligens ac prudens meditatio de rebus futuris,

In deliberationem quæ res cadant, quæ non cadãt.

Deliberatio quid.

turis, dubijs & contingentibus, in nostra potestate positis, quà meliora media eligantur ad optatum finem assequendũ. Aliter sic: Deliberatio est intenta animi meditatio de rebus futuris in nostra potestate positis quæ mediũ optimum volũtati ac electioni obijcit. Nam vt per electionem assumitur, ita per deliberationem discutitur & demonstratur actionis medium. Hinc nascitur inter vtrumq; quædam distinctio, quia electio est actus voluntatis, deliberatio verò mentis, electio certa, consultatio dubia, electio cõsiliũ sequitur, consultatio electioni præmittitur: primũ enim consilio, maturè tũ opus est facto: quippe dico deliberãdum esse diu quod est faciendum semel. Nam aliter sera sequetur vox illa pœnitẽtis, Tædet. Ancillãtur deliberationi virtutes istæ, prudẽtia, solertia, prouidẽtia: prudẽtia vt omnem stultitiã, solertia vt omnem obtusitatem, prouidentia vt omnem temeritatem & affectum in deliberãdo fugiamus. Non enim stulti sed prudentes, non tardi sed sagaces, nõ improuidi sed consulares ac vigilãtes bellè

Deliberatio & electio quomodo differant.

consilium capere dicuntur: hinc homo qui rectè consulit, principium & norma suarum actionum definitur: Principium respectu voluntatis, quæ causa agendi: Norma respectu rectæ rationis, quæ regula viuendi dicitur.

Deliberatio sumitur aut
- Communiter pro omni dispositione rerum futuratum, & sic Astrologi dicuntur in suis diuinationibus & præsagijs consultare.
- Propriè pro sagaci meditatione de rebus futuris in nostra potestate sitis, & sic hoc loco definitur vt supra.

In deliberatione duo spectantur.
- Subiectum, quod est
  - Intellectus, vt discutit.
  - Voluntas, vt actionem perficit.
- Obiectum, quod debet esse
  1. Bonum, hinc malum.
  2. Humanum, hinc diuinum & æternum.
  3. Contingens, hinc necessarium.
  4. Voluntarium, hinc naturale & violentum.
  5. Dubium, hinc certum & cognitum.
  6. Magnum seu vtile, hinc stultum & triuiale.
  7. In potestate humana positũ, hinc quicquid fieri non potest vt fatum.
  8. Futurum, hinc præsens & præteritum.
  9. Relatũ & ad nos & ad finem, hinc alienũ omneq; fortuitum à deliberatione excluditur.

Opp.

Deliberatio affectio est: ergo duo subiecta non habens nempe intellectum & voluntatem.

Resp.

Electio est inchoatiuè inmẽte, perfectiuè in voluntate. Deliberatio contrà est inchoatiuè in voluntate, perfectiuè in mente.

Vt electio est inchoatiuè in mente, perfectiuè in voluntate, ita ex aduerso deliberatio est inchoatiuè in voluntate, perfectiuè in mente, & sic duo subiecta habere possunt.

Opp.

Meditatio est immanens actio intellectus, sed deliberatio est transiens in rem obiectam de qua consulitur: ergo male per meditationem definitur.

Resp.

Meditatio bifariam sumpta.

Meditatio aut sumitur pro

- *Reflexu animi in seipsum, & sic est diuina quædam contemplatio.*
- *Discursu intellectus de rebus, & sic politica, & transiens animæ operatio dicitur.*

Opp.

Iurisprudentes de legibus condendis consultant, quæ non sunt in eorum potestate: ergo aliqua cadunt in deliberationem, quæ non sunt in nostra potestate posita. Antecedens patet quia iurisperiti discutiunt inprimis quas leges, & quomodo conderent, & tum tandem, An illæ quas tulerint sint futuræ salutares. Minor constat, quia eges non sunt in potestate subditorum, sed in manu nuuq̃ principum.

Resp.

Resp.

Quamuis iurisperiti & subditi leges sub sua potestate non habent, in omni tamen bene instituta ciuitate sapientibus conceditur de legibus sanciendis vltrò citroq; deliberare: quare etsi leges ipsæ non sunt in eorum potestate, leges tamen cõdere, & de legibus consultare in eorum potestate esse non negatur.

Opp.

Mali & pernicioſi aliquando deliberant quibus medijs potiantur votis, vt Catilina olim conspirans in rempublicam suam fecit: ergo non semper requiritur vt obiectum deliberationis sit bonum.

Resp.

Mali non consultant sed conspirant.

Vt morbus corporis firmam constitutionem tollit, ita perditorũ conspiratio omnẽ deliberationis vim & splendorem extinguit. Catilina enim non consultâsse sed conspirâsse dicitur: est ergo malorum inquisitio potiùs temeritas quàm deliberatio appellanda.

Opp.

Domus est finis ædificationis, & tamen de domo consultamus an sit futura salutaris vel pestifera, pulchra vel deformis, amœna vel infortunata: ergo non solùm de medijs est deliberatio.

Resp.

Consultamus de domo vt demo dio ad alium finem.

De domo non consultatur vt est finis, sed vt ad vlteriorem finem puta sanitatem aut conseruationem hominum refertur.

An

An omne eligibile sub consultationem cadat.

Opp.

Electio & consultatio non sunt eadem: ergo nec eligibile & consultabile: antecedens probatur, quia electio est actus voluntatis, consultatio est actus intellectus. Argumentum tenet à coniugatis. Resp.

Quemadmodum non sequitur albedo & dulcedo non sunt eadem, ergo album & dulce non sunt eadem, ita hæc ratio non cohæret, electio & consultatio non conuertuntur, ergo id quod sub electionem cadit deliberationi non subijcitur. Si vrgeas argumentum tenere à coniugatis, coniugata esse negamus, nisi par sit illorum comparatio.

Argumentum à coniugatis quo modo teneat.

An omnis deliberatio sit resolutoria?

Duplex via deliberandi, vel per
- Resolutionem, quæ est vel
  - *Propria ab effectis ad causas germanas & primas rerum, & sic rarò.*
  - *Impropria ab effectis ad causas communes, & sic hoc loco capitur.*
- Compositionem, quæ est quoq; duplex.
  - *Propria, à veris causis ad effecta, vt in physicis & mathematicis est demonstratio.*
  - *Impropria, à communibus causis ad effecta, vt in dialecticis, & talis via potiùs inquisitio quàm deliberatio dicitur.*

Cap

CAP. IIII.

An verum bonum sit obiectum voluntatis?

LANGVIDA & inanis esset de electione & consultatione tota præcedens disputatio, si obiectum voluntatis (in quò præcipuè versantur) maneret incognitum & discussum. Nam vt incassũ ædificare nauẽ conatur is qui materiã non habet, ita ineptè eligere & consultare videtur qui vtriusq; modum ac medium non intelligit. Quare proximè & opportunè hîc quæritur. An obiectum voluntatis (quod distinguit electio, quod discutit consultatio) sit bonum solidum vel fucatum? Non est negandum quin anguis sub herba, scorpio sub lapide aliquando latitet, meretricia fronte sæpe decipiuntur homines: nã Hyenæ vocem humanã habent, Syrenes frontem, at illę dente conterunt, hæ gula consumunt omnia. Quorsum hæc? vt intelligamus non aliter voluntatem circa bonum specie virtutis, quàm mentem circa verum specie veritatis falli posse atq; vacillare. Nam quemadmodum sanis probeq; affectis

Voluntatis obiectum quodnam sit.

fectis salutaria videtur ea quæ reuera sũt huiusmodi: at ægrotis omnia contraria, ita voluntati bene constitutæ verissima bona, deprauatæ verò pessima optimorum facie obijciuntur. Quare ne in progressu studioque virtutis turpiter erremus, triplicem hîc de obiecto voluntatis opinionem retexit philosophus: prima est Pythagoreorum, qui solum apparens bonum voluntati (dum est in hoc corpore) obijci & apparere voluerunt: secunda est Stoicorum, qui solùm perfectum bonũ eius obiectum esse ex aduerso statuerunt: tertia est Peripateticorùm, qui vtrumq; complexi sunt, id est, tam bonum quàm malum. Nam si essẽtiam voluntatis quæ est simplex & diuina, bonum perfectum: si existentiam quæ est sæpe corrupta & deprauata, bonum apparẽs obiectum esse omnes classici defendunt interpretes: cõcludo igitur, vt intellectus est quasi rasa tabula in quam recipi potest omnis naturæ forma, ita voluntas est quasi liquefacta cera in quam imprimi possunt omnia quæ sunt aut apparent bona: in ea enim spargunt-

De obiecto voluntatis tres opiniones.

1. Pythagoreorum.

2. Stoicorũ.

3. Peripateticorum, quæ vera esse probatur.

guntur semina virtutum ac vitiorum, quæ admotis facibus industriæ veluti radijs solaribus euocata, aut in fructum bonis aut in perniciem malis eminēt & excrescunt.

Voluntas est duplex,
- Naturalis, quæ est vis animæ ratiocinatricis, qua propter semina virtutum & vitiorum in se posita, homo bonum solidum aut apparens liberè appetere potest.
- Moralis, quæ est vel
  - Rationi subiecta, cuius obiectum est verum bonum, ad quod secundum simplicem essentiam fertur.
  - Affectibus obruta: cuius obiectum apparens & fucatum bonum appellatur.

Opp.

Eodem modo potest voluntas aliquid appetere, quo intellectus idipsum voluntati obijcit: sed intellectus sæpe aliquid obijcit voluntati sub ratione mali: ergo voluntas potest idipsum appetere sub ratione mali. Maior est firma, quia primum omnia intellectui, tum voluntati obijciuntur: minor probatur 3. de Anima, vbi probat philosophus quòd intellectus rem sæpe vt est percipiat, quibus concessis sequitur quòd voluntas aliquid vt simpliciter malum appetat, quia intellectus idem vt simpliciter malum antea obiecerit.

Resp.

Resp.

Hoc argumentum Oekamo suasit, vt existimaret ens omne perceptibile esse obiectum proprium volũtatis, vnde infert voluntatem esse tam potentem vt vi sua bonũ sub ratione boni, malũ quoq; sub ratione mali, vtrumq; sub ratione entis possit appetere. Cæterùm cum voluntas sit definita ac distincta potentia animi, idq; per se necesse est vt obiectum finitum non commune, distinctum nõ confusum per se & via sua habeat: quare respondeo quãuis intellectus offerat volũtati aliquid sub ratione mali, quod antè rectè discusserit, voluntas tamen affectibus mancipata idipsum sitit & appetit sub ratione boni.

Voluntas apperit mãlum sub ratione boni.

Opp.

Omne peccatum ex certa malitia perpetratum cognoscitur esse malum sub ratione mali: sed voluntas aliquando fertur ad peccandum ex certa malitia: ergo voluntas fertur ad malum cognitũ sub ratione mali. Maior constat 7. Ethi vbi scientem incontinentem q; viuere posse Arist. probat: minor probatur per infinita exempla multorum, qui Deum agnoscentes esse summum bonum, vt summum malum tamen execrantur.

Resp.

Ad maiorem respondeo malitiam esse venenum animi quod ita aliquando tam intellectum quàm voluntatem inficit, vt neq; ille rectè concipere, nec hac rectè appetere quidem possit: quare etsi committere peccatum sæpe ex certa malitia, malitiosus tamen hoc ipsum committere bonum esse arbitratur, nõ ergo sub ratione mali, sed sub ratione & specie boni committit.

Malitia aliquando & voluntatẽ & intellectũ inficit.

Opp.

Semina & potentiæ æqualiter in nobis sunt tam virtutum quàm vitiorum: ergo non magis bona quàm mala obijciuntur voluntati. Antecedens est in 7.c. lib. 2. Eth. argumentum sequitur à comparatione parium.

Resp.

Voluntas consideratur vel naturaliter, & sic æqualem potentiam habet tam ad bonum quàm ad malum: vel moraliter, & sic non habet: in illa enim moraliter accepta ponderanda sunt duo, conseruatio, & sic magis ad bonum, corruptio seu defectio, & sic magis ad malum flectitur.

Opp.

Superius demonstratum est voluntatis obiectum esse perfectum bonum, si in simplici essentia consideretur: ergo malè hoc loco respondetur quòd tam bonũ quàm malum sit æqualiter obiectum si naturaliter consideretur,

Resp.

Duplex essentia est voluntatis, vel

- *Absoluta, simplex & diuina, atq; sic bonum perfectum vt obiectum proprium appetit.*
- *Respectiua, composita, vel humana, atque sic æqualiter ad vtrumque mouetur: nunc enim rectam rationem intellectus, nunc perturbationem appetitus sequitur.*

CAP.

CAP. V.

An voluntas sit libera?

VOLVNTATEM neque aquilam quæ apertis oculis solem intuetur, neque lapidem qui semper à sublimi ad imum rapitur definire audeo. Non aquilam quia semper in altum non volat, non lapidem quia semper ad centrum non decumbit: aliquando enim excelsum & diuinum, nonnũquam mortale & caducum cogitat. Quid ergo? an ita volũtatis alas deuinctas esse putemus, vt nũquam à terra ad cœlum, à tenebris ad lucem, à carcere ad libertatem euolet & contendat? an ita malorum fluctibus obrutam, ita affectuum vinculis oppressam, vt neutiquam libera & solutavideatur? Mortua non est, & tamen non viuit: cæca non est, & tamen nõ videt: vt enim semen in terra satũ extinctum non est, & tamen non viget sine sole: vt oculus in tenebris cęcus non est, & tamen non videt sine luce: ita voluntas in homine mortua & cæca non est, & tamen nec viuit nec videt sine motu ac influentia primi motoris. Est ergo

Voluntas nec videt nec viuit sine ope diuina.

go(vt hîc docet philosophus) quædã voluntatis in omni actione libertas: nam si sit liberũ agens ex placito, vt Deus, si sit agẽs ex necessitate, vt natura, necesse est vt sit aliquod mediũ agens idemq; liberum: vt voluntas: positis enim extremis in rerum natura, cõsequens est vt ponãtur media. Prætereà cum nemo inuitus sit bonus, cum nemo nisi volens sit malus, videtur esse in voluntate quædam libera facultas, quà vtens homo tam bon⁹ quàm malus esse potest. Hinc voluntatem non aliter procreatricem & causam suarum actionum, quàm patrem suorũ liberorũ in textu definit Aristoteles. Ad has rationes aliæ duæ adijciuntur, vna à consuetudine legumlatorũ, altera ab euentis rerũ. Prima sic est, Frustra præmium bonis proponitur, iniustè pœna malis infligitur, si non sit libertas agẽdi bonum & fugiendi malum, at præmium & pœna frustra in ciuitate nõ sunt, ergo est quædam libertas agendi bonum & fugiendi malum. Alter syllogismus sic se habet, Frustra sapientes nos hortantur ad bonum & dehortantur à malo, si non sit liber-

Lib. 2. de cœlo.

libertas voluntatis in vtroque: sed frustra sapientes hoc non faciũt, ergo est in nobis libertas animi ad vtrumq;. Valeãt ergo Stoici qui omnem voluntaris actionem fatali necessitate euenire velint. Ferunt Historici olim Zenonis seruum cõmisisse rapinam, captus est, accusatus, miser conuictus ad crucem ducitur: illic in maxima corona hominum, O perdite (inquit Zeno) quid te ad hoc malum impulit? O stulte philosophe (inquit seruus) quis me hoc fatum docuit? obmutuit philosoph⁹ & euanuit. Vereor certè ne multi sint hodie Zenones qui suam ipsorum sceleratam vitam fato excusant: imò qui deum, qui naturã, qui fatum, qui cæcam illam rerum humanarum dominã, causas peccandi in se esse opinantur. Certé si sit in aliquo volũtatis libertas in hoc maximè cernitur quod peccemus. Non est tamen fons vitę author peccati, quia sem per influens bonum nulla tenetur lege voluntatem ad bonum coërcere. Hęc ex philosopho scripsimus, ita tamen vt sciamus vereq; confiteamur non esse volentis neq; currentis sed miserentis Dei. Nõ

Fatalis Stoicorum necessitas.

Autor philosophi autoritatem non prę ferr censuræ sacrarum literarum.

Hierem.10. Epist.ad Cor.2, ca.3. enim est hominis via eius, neq; viri est vt ambulet & dirigat gressus suos: quippe non sumus sufficientes cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est: vis igitur esse liber? agnosce te seruum esse, laboranti enim gratia, perseueranti gloria datur: Si quid accurrat boni statim amplectere, si verò quid mali statim declina: hostis enim neminem vincit nisi volentem.

Libertas à philosopho probatur hisce rationibus, quia

- Electio & consultatio sunt voluntaria, quæ sunt comites actusque voluntatis.
- Agere & non agere in nobis ponitur vt liberum & spontaneum.
- Voluntas est proximum suarum actionum principium
- Aliter frustra præmium bonis, pœna malis in repub. proponeretur.
- Aliter otiosè monita & consilia ad virtutem amplectendam vitiumq; vitandum adhiberentur.

Opp.

Textus Aristotelis in hoc ca. docet, non magis nos posse à vitijs declinare cum velimus, quàm ægrotãtes valere cum placet: ergo libertas voluntatis ad bonũ non videtur defendi ab Aristotele. Simile argumentum colligi potest ex similitudine alterâ quæ adducitur de lapide proiecto, quem nemo potest cum velit apprehendere.

Resp.

Resp.

Per ista similia Aristoteles summam difficultatẽ declinandi à malo insinuat, libertatem autem voluntatis non negat, neq; rem impossibilem esse concludit.

Opp.

Liberum est quod causa sui motus est: sed voluntas humana habet aliam causam sui motus, nempe deum: ergo voluntas non est libera.

Resp.

Libertas infinita.

Absolutam essentiam illic & infinitam libertatem intelligit philosophus, quæ est in solo Deo, & sic intelligẽda est maior propositio.

Opp.

Instrumentum non est primaria causa actionis, sed voluntas est instrumentum primæ causæ teste philosopho in 11. Metaphysicorum & libro de causis: ergo voluntas non est primaria & libera causa suarum actionum.

Resp,

Voluntas. instrumentum.

Non est instrumentum vt securis, sed instrumentum vt seruus, qui proxima & immediata potest esse causa actionis.

Opp.

Intellectus cogi potest: ergo volũtas cogi potest: & ex consequenti, non est libera: Antecedens probatur quia est aliquid simpliciter verum cui assentiri vi demonstrationis volens nolensq; cogitur, exempli causâ, mũdum esse.

Resp.

Iudicium cui attribuitur libertas est iudicium electionis in voluntate, non cognitionis in intellectu, non est ergo par & æqualis vtriusq; comparatio.

Opp.

Omne obiectum perfectè motiuum suæ potentiæ, ex necessitate mouet eandem, teste philosopho. 3. de anima: sed bonum est perfectè motiuum voluntatis cum apprehenditur: ergo bonum vt Deus & beatitudo de necessitate mouet voluntatem: & ex consequenti videtur cogi & non esse libera.

Resp.

Negatur ratio, quippe in hoc maximè cernitur libertas: nam quamuis efficacissimè moueat voluntatem bonum, non tamen est coactio: nam inclinationem ad contrarium tum habet voluntas cum mouetur.

Opp.

Bonum in rebus consistens (vt amor) magis mouet quàm verum in ratione consistens (vt scientia amoris) ergo si verum ex necessitate cogat intellectum, nedũ quod bonum est coget voluntatem. Præterea quod naturaliter fit necessariò fit, sed intellectus naturaliter verum, voluntas naturaliter bonum expetit: ergo est quædam necessitas & non libertas in ipsa voluntate.

Resp.

Est

Est duplex necessitas,
- Coactionis seu consequentis vt ait Boetius, & sic non mouetur voluntate obiectiuè vel naturaliter.
- Inclinationis seu consequentiæ, & sic mouetur vtroque modo: est tamen in libertate situm agere vel non agere, obiectum enim inclinat voluntatem necessariò, at necessitatem absolutam agendi, voluntati non imponit.

Opp.

Quod per se inest, de necessitate inest: sed velle bonum per se inest voluntati: ergo de necessitate velle bonum cogitur voluntas, & proinde in ea non est libertas.

Resp.

Velle bonum naturaliter voluntati conuenit. Nam aliter malum appetere diceretur, hoc ipsum tamen velle non ex necessitate coactionis sed inclinationis conuenit. Alij respondent velle pro prima potentia acceptum, conuenire necessariò voluntati, quia est ex essentia eiusdem: Pro actu verò sumptum non conuenire, quia est externa affectio.

An voluntas & intellectus sint eadem potentia animæ?

Opp.

Videntur esse, quia idem numero potest esse & bonum & verum, quod est obiectum vtriusq; vt Deus: & quia voluntas & intellectus vnum animum numero cõstituunt.

Resp.

Voluntas non est eadem potentia cum intellecta
- Quia non est idem vtriusq; obiectū, licet sit idem tam veri quam boni principium vt Deus.
- Quia non est eadem agendi ratio in vtroq;.
- Quia voluntas in rebus, intellectus in ratione rerum versatur.

An voluntas sit nobilior & excellentior potentia ipso intellectu?

Opp.

Videtur intellectus esse nobilior potentia,
- Quia est simplicior, versatur enim in abstractis, at voluntas in rebus ponitur.
- Quia eius actus est nobilior, nempe diuina contemplatio.
- Quia vt prior regit voluntatem, obijcit enim & præscribit voluntati quid sit faciendum quid fugiendum.

Resp.

Voluntas quomodo intellectu præstantior.

Voluntas comparari potest duob. modis,
- Ad res humanas viribus animi perscrutandas, & sic est inferior intellectu.
- Ad res diuinas appetendas, quæ sunt ipsâ animâ excellentiores, & sic voluntas est eminentior: præstabilius enim est Deum velle & amare quàm cognoscere.

An

An voluntas intellectum & alias potentias animæ moueat?

Opp.

Videtur quod intellectus potiùs moueat voluntatem,
- *Quia est prior ipsa voluntate, nihil enim amatur nisi cognitum,*
- *Quia est potentia actiua, voluntas autem est passiua.*
- *Quia eius est imperare, vt habetur 7. Ethic. cap. vltimo.*

Resp.

Voluntas quomodo moueat intellectum.

Voluntas consideratur vel quoad
- *Inuentionem, & sic mouetur ab intellectu.*
- *Actionem & executionem rerum, & sic mouet flectit q3 intellectum.*

An intentio boni & mali sit actus voluntatis

Intentio quomodo sit voluntatis actio.

In Intentione spectantur duo,
- *Conceptio eiusdem, & sic est actus intellectus.*
- *Relatio eiusdem ad finem & in ea commoratio, & sic est actus voluntatis.*

CAP.

CAP. VI.

An fortitudo rectè definiatur?
An mors bellica sit fortitudinis obiectum?
An timere debeat fortis?

Virtutis species tractare aggreditur.

QVONIAM de virtute in genere egerit philosophus, consequens nũc est vt de eadem in specie agat: hoc est, vt ordine singulas virtutis species tractet & definiat. Incipit ergo à fortitudine omnium virtutum maxima, quæ est columna ciuitatis, quæ est lorica hominis, in qua belli fuga, in qua pacis palma cernitur. A fortitudine enim veluti à primo officiorum fonte omnia pietatis officia in parentes, in patriam, in deum fluunt.

Fortitudo quid.

Hanc definit Aristot. virtutem morum inter metum & audaciam positam, qua armatus homo libenter & intrepidè pericula mortis suscipit, eademque susceptа generosè perfert æquitatis causa. Hęc in bello (vbi commune bonum & salus reipublicæ agitur) maximos triumphos quærit: hinc licet in alijs iustis & honestis causis discriminа vitę & fortunarum non recuset fortis, præcipuè tamen ex ferro & flam-

flamma Martis honorē petit, vnde mors bellica quæ est omniū maximè terribilis & formidolosa eiusdem proprium obiectum dicitur. Mortem enim bellicam fama, quę est æternitatis lingua & tuba sequitur: quippe hoc genus mortis (vt ait Seneca) plus honoris quàm periculi, plus glorię quàm pœnæ & doloris habet. Animaduertendum hîc est fortis animum & pectus non ita in callum aut ferrū obduruisse, vt nullo timoris ictu cōcuti aut emolliri possit, imò permulta sunt quæ fortis timere debet, vt infamia, cœli fulmina, naufragia, iniusta vincula, aliaque his similia, in quibus viribus non datur locus: sunt enim quædā mala (vt ait philosophus in textu) quæ formidare oportet, qui enim timet ignominiam est probus & verecundus, qui non timet audax & impudēs. Est ergo fortis vir animo plenus in aggrediendis & sustinēdis periculis quæ subitò eminent, aut aliter contingunt inter tragœdias istius vitæ honestatis causā. Talis fuit Aemilius qui captum suum patrem liberauit, hostem interfecit, statuam emeruit. Talis fuit Leonides qui

Fortitudinis obiectū proprium mors bellica.

Fortis aliqua timere debet.

Honestatis causa pugnandum est forti.

Fortis Aemilius.

Fortis Leonides.

qui patriam (authore Iustino) cõtra infinitam multitudinem Persarum defẽdit. Talis fuit Dauid rex ille qui pro religione cultuq; diuino monstrum illud blasphemiæ nẽpe Goliath animosè suppressit & obtruncauit. Hæc adduxi exempla vt non tam pugnam quàm causam fortem virum efficere & definire intelligas. Pugnauit enim Aiax sed furor, pugnauit Catilina sed ambitio impulit: vt ergo nõ pœna sed causa martyrem, ita non pugna sed causa hominem fortem & animosum facit.

Fortis Dauid.

Aiax & Catilina bellatores, non tamen fortes.

Causa facit fortem.

Distinctio primæ quæstionis.

Fortitudo est, vel
- Naturalis, quæ in viribus & lacertis corporis consistit, sic leo non minùs quàm homo fortis dicitur.
- Ciuilis quæ sumitur vel
  - Fusè, pro militari, seruili, legali, de quibus postea.
  - Strictè, pro morali, quæ hîc definitur, vt suprà.
- Cœlestis, quæ est intrepida & perpetua constantia animi diuinitus armati, quasemel præditus homo nullam tyrannidem extimescit: sic Moyses contra Pharaonem, sic Elias contra Achab, sic Iohannes contra Herodem, animosè intonuerunt.

Distin-

Distinctio secundæ quæstionis.

Obiectum fortitudinis est duplex,
- Commune vt omne formidolosum quod vires humanas non superat, vt mori cum Socrate, certare cum Hectore.
- Proprium vt mors bellica quæ ideò obiectum fortitudinis dicitur, quia est
  - Difficilima propter certamen.
  - Pulcherrima propter decorum,
  - Honestissima propter causam,
  - Celeberrima propter famam, quæ viros bellicosos sequitur.

Distinctio tertiæ quæstionis.

Timor est vel
- Naturalis, qui est aut
  - Cum ratione coniunctus, sic filius patrem:
  - Sine ratione, sic pusillanimus omnem vmbram timet.
- Legalis erga regem, quem reuereri
- Venerabilis erga Deum, quem adorare.

oportet.

Seruilis in affectum animi, cui succumbere & prosterni fortem non decet. Patrem verò regem & deum non timere turpe & flagitiosum habetur: forti igitur timere licet, sed ea, quæ non timere est inhonestum. Opp.

Omnis virtus medium esse debet inter duo vitia, sed fortitudo non est, ergo fortitudo rectè vt virtus non definitur. Minor probatur, quia audacia & timor quæ sunt eiusdem extrema sunt affectus animi non vitia.

Resp.

Resp.

Timor & audacia & affectus sunt & vitia Virtus etiã affectib. immoderatis opponitur.

Timor & audacia considerantur bifariam, vel naturaliter vt constitutionem corporis sequuntur, & sic sunt affectus vel moraliter vt consuetudine agendi acquruntur, & sic habitus vitiosi dicuntur. Aliter respondendum est secundum Burleum, quòd virtus non solum vitijs, sed etiam immoderatis affectibus animi appetentis opponatur, requiritur ergo fortitudo vt habena & moderatrix istarum passionum, ne mens humana nimis tumida insolesceret, aut nimis abiecta timeret omnia:

Opp.

Fortitudo versatur circa difficilius (vt ait philosophus in textu) sed est difficilius furentes animi passiones vincere, quàm aliquod discrimen in bello subire, ergo potiùs circa affectum animi supprimendum quàm circa pericula mortis aggredienda versatur fortitudo.

Resp.

Duplex est obiectum fortitudinis

Internum, quod est perturbatio animi, quam vincere est actus fortitudinis, sed metaphoricus & communis.

Externum, quod est mors bellica, de qua hoc loco disputatur.

Opp.

Omnis virtus versatur circa ea quæ sunt in nostra potestate: sed pericula mortis bellicæ non sunt in nostra potestate (cùm sint incerti bellorũ exitus) ergo aut fortitudo non est virtus, aut eius obiectum non est mors mortis q3 periculum.

Resp.

Resp.

Pericula quomodo penes nos sint.

Etsi ab alijs in bello vulneremur: periculum tamen, adeoq; mors ipsa bellica in nostra potestate sita sunt: quippe penes nos est an tale periculum velimus aggredi & subire.

Opp.

Omnis habitus gignitur ex multis actionib. circa propriam materiam, sed multæ nō possunt esse actiones fortitudinis circa mortem, ergo fortitudo non est virtus.

Resp.

Minor non est vera: nam multæ & frequentes afflictiones (quas iustâ adhibitâ consideratione sustinemus) pericula circa mortem dici ac definiri possunt: præterea sæpe contingit forti agere antequam ictus & vulneratus cadat.

Opp.

In textu philosophus hæc habet verba, Nec paupertas horribilis est aut pertimescenda, nec morbus, nec omnino quicquam præter culpam: ergo malè proponuntur alia timenda forti præter culpam.

Resp.

Forti nihil præter scelus timendum, hoc est, fugiendum.

Præclara & aurea est illa sententia philosophi quòd forti nihil timendum sit præter scelus. At attende, hoc ipsum non prohibet quo minùs patrem, regem, ac deum aliaq; permulta timeat. Nam hoc non timere scelus est. Interpretor ergo philosophum per timendum hoc loco fugiendum intelligere. Est ergo quasi diceret,

nihil per se est timendum præter culpam, id est, nihil per se est fugiendum præter peccatum. Borreus hunc locum de malis & euentis fortunæ intelligit, quæ fortiti timenda non sunt, si suâ ipsius culpâ & errore non contigerint.

Opp.

Fidenti animo non debet esse fortis, cum virgis cæsum se iri videat: ergo cum moriendum esse timere oportet. Antecedens est philosophi in textu. Argumentum tenet à minore ad maius.

Resp.

Fortis dolet, cum nõ potest resistere.

Nec virgam nec mortem extimescit fortis, sed tum dolet cum non potest resistere, cumq; diuturnior vitæ ac lucis vsura non conceditur, vt prosit patriæ.

Opp.

Timendum id est forti omniq; bono viro, quod fœlicitatem omneq; bonum tollit, sed mors fœlicitatem omneq; bonum tollit, ergo mors est timenda forti. Minor constat in textu vbi dicit philosophus mortem esse maximè horrendam & acerbam, adeoq; rerum omnium extremum, vltra quod nullo in malo aut bono sunt mortui: si in nullo, tum fœlicitas omneq; bonum cum vita clauditur & terminatur.

Resp.

Duo hæc loca in hoc textu, nempe mortem esse maximè horribilem & acerbam, adeoq; post mortem in nullo aut bono aut malo remanere mortuos, permultos interpretes diuexârunt. Sed vt Thomam in hac re audiamus vtrumq;

vtrumq; respectu naturæ intelligendum esse censemus. Nam tenera est natura semper exhorrescens mortem, quippe quæ est suæ ipsiusquædam dissolutio: pari modo ad alterum dicendum est quòd in nullo aut malo aut bono sint mortui naturaliter, vi tamen mentis quæ est æterna, multa post mortem manent quæ sunt diuinissima.

CAP. VII.

An fortis, audax, timidus, rectè definiantur? & an fortis sit vllo modo dicendus, qui sibi consciscit mortem?

FORTITVDO quæ maximè in animo & contemptu rerum latentium cernitur, hæc habet propria, vt nemini vim & iniuriam inferat, & illatam ab alijs pro viribus depellat. Hinc fortis definitur, vir animo fidenti, qui rei honestæ causâ prudenter, decorè, & opportunè, discrimina vitæ & fortunarum subit, quique (vt ait Orator) nec rebus aduersis frangi, nec prosperis nimiùm æstuare solet. Huic opponitur audax & timidus, quorum illum temeritas, hunc abiectio & pusillanimitas sequitur. Audax enim quasi Baccho plenus, sine omni consilio, sine omni ingenio, furit & fremit, suæq;

Fortis nemini iniuriam infert, & illatam ab alijs propellit. Fortis quis sit dicendus.

Audax est temerarius

temeritatis pœnam sæpissimè non sine sanguine persoluit. Istius propriū est ruere in hostem, viribus & lacertis nimiùm confidere, de vastitate corporis & innumeris suis victorijs frequenter & Thrasonicè gloriari. Sed audiat Poëtam.

Parua necat morsu spatiosum vipera taurum,
A cane non magno sæpe tenetur aper.

Hæc inconsiderata animi passio, & gladiatoria periculorum susceptio plurimis hodie nocet, qui de lana caprina certantes à verbis ad verbera, à Baccho ad Martem non sine tragica & luctuosa scena rapiuntur: sed audaces iuuat fortuna, fateor, & stultis etiam fauet fortuna, quare vt stultitia est fugienda, etsi aliquādo sit fortunata, ita nimia hæc animi confidentia est abijcienda, etsi aliquando non sit luctuosa. Sed quemadmodum audax more leonis in omni suscipiendo periculo modum fortitudinis superat, ita timidus ac meticulosus homo longissimè à mediocritatis deflectit. Est enim pauido fracto que ingenio qui omnem flatum aduersæ fortunæ timet: Nihil enim abiecti animi læsæq; conscientiæ vulnus vehementiùs arguit,

Audaces iuuat fortuna, & fauet fatuis.

Timidus est pusillanimus.

arguit, quàm diebus ac noctibus metu percelli: hoc nouit Dionysius, hoc nouit Nero, pessimum fuisse custodē ciuitatis metum. Est enim metus (vt definit philosophus) passio animi fugientis omne terribile: vel si placet, est molesta & acerba expectatio imminentis mali, omnisq; doloris admodum impatiens, cuius comites duo sunt, diffidētia & desperatio. Hinc concludit Aristoteles non esse fortis sed desperantis violētas sibi manus inijcere. Brutus habebatur fortis, at desperauit. Cato dicebatur magnanimus, at desperauit. Antonius fuit bellicosus, at metu perculsus desperauit: pugiunculus Lucretiæ Lucretiam nec castam nec fortem fecit. Quid multis? cōsciscere sibi mortem est ipsam naturam confodere, est ciuitatem offendere, est leges violare, est ignominiam nominis posteritati relinquere, est Deum (qui vitam dedit) ad celerem vindictam excitare. Non est ergo fortis, sed potiùs extremo metu & dolore laborantis seipsum occidere.

Metus quid.

Fortis non est sibi mortē conscisce re, sed desperantis.

Cōsciscens sibi mortem quæ scelera admittat.

Fortis consideratur
- Naturaliter quoad vires corporis, & sic quo vis robustior aut valentior pugnã eo fortior habetur in opinione multitudinis.
- Moraliter quoad virtutes animi, & sic is solùm fortis dicitur, qui ex præscripto rectæ rationis iustè, cautè, opportunè, formidolosa perfert.

Audax est vel
- Simplex & per se, qui sine omni circũstantiarum cõsideratione more ferarum irruit in periculum, quod sentiens tandè resilire & tergiuersari conatur.
- Compositus, qui præter temeritatem abeundi pericula, homo impudens, superbus & glorioſus existit.

Timidus est aliquis, vel
- A natura, vt melancholicus.
- Ab vsu, vt mollis, qui refugiens omnẽ dolorem, nullum omnino audet subire periculum.

Nemo sibi mortem cõsciscere debet, quia est
- Cõtra naturam, quæ certam vitæ periodũ vsumq; dedit, quæq; iubet omnia mala & omnem pœnam potiùs tolerare quàm mortem, quæ est naturæ malum omnium infestissimum.
- Contra leges ciuitatis, quæ idipsum prohibent, quæq; sempiternam ignominiam sui ipsorum homicidis constituũt.
- Contra rectam rationem, quæ iubet nos extremam desperationem fugere.
- Contra maiestatem dei, cuius auxilio desperando facinorosè diffidimus, nec non quantum in nobis est detrectamus.

Opp.

Magnanimus definitionem fortis suscipit, ergo malè

hic

hîc definitur. Antecedens patet in 3. cap. 4. libri Ethicorum. vbi nihil forti asscribit philosophus, quod magnanimo non asscribendum putet.

Resp.

Fortitudo capitur 4. modis, vel pro

Robore corporis, & sic non est virtus morum sed naturæ.

Firmitate & constãtia animi in omni bono rationis habente difficultatem, & sic non est distincta virtus: quippe omnis virtus difficultatem in bono rationis habet. Affectus enim nos sæpe ad virtutem nitentes impediunt.

Pro magnitudine animi in periculosis, siue sit siue non sit repugnantia.

Habitu animi in formidolosis, in quibus est repugnantia alterius, & sic est virtus distincta.

Opp.

Fugere licet forti aliquando, ergo malè definitur. Antecedens est philosophi cap. 9. libr. 3. argumentum probatur ratione, quia fugere non est aggredi periculæ mortis sed euitare: sed aggredi pericula est munus & officium fortis, vt ex definitione patet.

Resp.

Vt expectare hostem & aggredi periculum sunt actus primarij fortitudinis, ita aliquãdo hostem & periculũ

Fugam aliquando forti præscribit recta ratio.

fugere actus minus primarius haberi debet. quippe aliquando recta ratio fugam præscribit, at in tali distractione resistere, non fortitudinis sed audaciæ & temeritatis habetur.

Opp.

Audax perculsus tergiuersatur omneq; periculum fugit, ergo in eius definitione videtur esse contradictio. Antecedens est in textu huius cap. Argumentum probatur, quia audere & timere contradictionem habent.

Resp.

In audace considerantur duo.

- *Cæca temeritas, quæ rapit ad periculum.*
- *Naturæ infirmitas animo non respondens, quæ pellit ad fugam.*

Opp.

Natura Hannibali potestatem suæ vitæ frustra non dedit, ergo licet ei eandem potestatem in seipsũ exercere, vt potiùs vitam adhuc liberã & beatam veneno clauderet, quàm in manus capitalium hostium miser incideret. Prætereà melius fuit Sampsoni seipsum occidere quàm hostes Dei in Israël sustinere. Postremò Sardanapalum tyrannum fugiunt sacratæ virgines, à tergo hærent truculenti milites. Quid tandem? ventũ est ad mare, Christum deuotè inuocant, ecce miserandum spectaculum, cum vim hostium vitare nõ possunt, simul omnes in fauces Neptuni irruunt. Has quidem beatus Augustinus è canone sanctarum virginum nõ audet expungere.

Resp.

Resp.

Natura Hannibali potestatem suæ vitæ dedit vt conseruaret nō vt perderet: natura enim neminem sui odium docuit. De Sampsone & virginibus, quia vt testes sunt sacræ historiæ seipsos occiderunt, respondent aliqui vnum vel alterum exemplum legem non facere: respondent alij illos fecisse ex instinctu & præcepto Dei, qui est author vitæ & mortis, cuius occulti iudicij in multis non est quærenda ratio: quippe deus est in quo nec est nec esse potest contradictio: si meam in hac re opinionem quæras, credo equidem potiùs Phalaridis taurum esse millies tolerandum, quàm semel desperantis manum in nosmetipsos esse exercendam.

Vitam natura dedit, vt eam cōseruemus.

Tolerādus est potius Phalaridis taurus quā mors conscisenda.

Opp.

Conscisens sibi mortem iniuriam sibi non facit testo philosopho lib. 5 cap. 9. ergo licet.

Resp.

Ratio non tenet, quia etsi in aliquo sensu iniuriam sibi non faciat, ciuitati tamen facit.

Opp.

Conscisere sibi mortem in multis non est peccatum: ergo illis licet. Antecedens probatur, quia peccatum non est in infantibus, in fatuis, & insanis in quibus tam voluntatis quàm rationis vsus desideratur: at omne peccatum est solùm in rationem habentibus: & in agentibus voluntariò, quales infantes, fatui & insani non habentur.

Resp.

Agnosco belluas non peccare, quia in illis ratio & voluntas desunt, at quoniam in omni homine à natura hæc duo principia agendi insint, illum in tali facto ab omni suspicione sceleris non audeo liberare: si tamen ludibundus infans cultro se foderit, si fatuus seipsum transfixerit, vt eos lex non accusat sceleris, ita quidem sui sanguinis non condemno. Cæterùm nec ætatula infantem, nec ignorantiâ idiotam, nec passione animi insanum penitus ab omni peccati labe excusari puto.

CAP. VIII.

An species fortitudinis rectè enumerentur? An ira sit stimulus fortitudinis?

HACTENVS de vera fortitudine disputatum est, nunc verbosior apud Arist. de falsa & adulterina sequitur disceptatio. vt enim est hominis imago, quæ reuera homo non est, & tamen homo dicitur: ita est quædam fortitudinis imitatio, quæ fortitudo non est, & tamen fortitudo nominatur. Ne ergo hæc simia specie quadam virtutis incautos falleret, eandem hoc loco non incōsultò depingit philosophus. Cæterùm quoniam ex hoc tractatu multum commodi lectoribus nō emergit, singula quæ discu

tiun-

tiuntur fusiùs, in vnum quasi manipulũ contrahemus. Est ergo fucata & adulterina fortitudo ficta & emẽtita veræ fortitudinis imitatio, hæc à philosopho diuiditur in quinq; species, quarum prima à spe honoris, secunda à metu seruitutis, tertia à motu & perturbatione animi, quarta ab vsu & experientia, postrema à casu & ignorantia pendet. Prima ciuilis seu Politica, secunda seruilis seu coacta, tertia irascibilis seu violẽta, quarta militaris seu exercitata, postrema casualis (vt aiunt) seu fortuita appellatur. In primo ordine fortissimi habentur, non qui habitu virtutis præstãt, sed qui honoris prę- mio allecti, aut metu ignominię perculsi acerrimè digladiantur. Quales Homer⁹ facit Diomedem & Hectorem, vt ait in textu Aristoteles: In secũdo genere collocantur mancipia naturæ & serui, qui alterius minaci imperio ab bellum & certamen coguntur. De istis hoc modo apud Homerum Hector,

Fortitudo ficta quid & quotuplex sit.

Fortes falsò qui dicantur.

Quem procul à pugna labentem fortè videbo,
Ille canum fiet, fiet quoq; vulturis esca.

In tertia classe ponuntur bilioſi & bellicoſi

licosi homines, qui veluti furijs exagitati rapiuntur ad prælium, de quibus dicitur,

Furor arma ministrat.

In quarta veluti specie constituuntur gregarij & experti milites, qui armati cũ inermibus, qui exercitati cum imperitis pugnantes certam victoriá sibi pollicentur. In postrema acie disponuntur ignari & iactabundi, qui nescientes pericula belli ardentiùs eousque pugnant, donec tandem vulnerati in pedes conijciuntur: isti fugâ elapsi mortẽ magis quàm dedecus & ignominiã pertimescunt. Hæc omnia si cum vera animi magnitudine conferas, nihil laudis, nihil splendoris habent: quippe verè fortes virtute nõ affectu, cõsilio non temeritate, cõstantia animi non leuitate gerunt & patiuntur omnia. At qui gloria, qui metu, qui furore animi, qui militari scientia, qui casu & fortuna freti cum quouis pugnant, nõ aliter plerumque agũt quàm furentes, belluæ, adulteri & ebriosi, qui quodam impetu iræ, cupiditatis: vim, aspera & terribilia sæpe aggrediuntur furentiùs. Non est tamen negãdum, quin ira sit quidam aculeus ac stimu-

Verè fortes qui sint.

Ira eos est veræ fortitudinis.

ſtimulus veræ fortitudinis, quippe naturam veluti conſopitam excitat, animum ad iuſtam vindictam commouet, vires & arma pugnantibus ſubminiſtrat: quę tria ſecundum interpretes ad veram fortitudinem requiruntur.

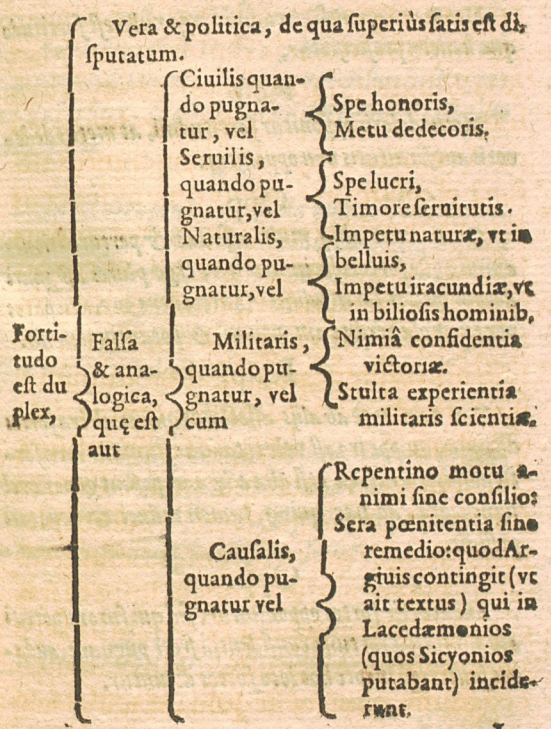

Ira

Ira est, vel
- Furiosa, quæ hîc non intelligitur.
- Moderata, & hæc est aculeus fortitudinis, propter
  - Æstum naturalem, quem concitat.
  - Appetitum vindictæ, quem ingenerat.
  - Vires corporis, quas confirmat.

Opp.

Metus repugnat fortitudini, ergo nulla est fortitudo quæ à metu proficiscitur,

Resp.

Metus doloris opponitur fortitudini, at metus dedecoris aut seruitutis non opponitur.

Opp.

Cæcus amor aliíq; multi affectus & perturbationes animi æquè fortes efficiunt ac ira, ergo plures assignari debent species fortitudinis. Antecedens in textu patet per exempla perditè amantium, & potantium nimis.

Resp.

Non tam aptè ab alijs affectibus quàm ab ira fortes dicimur, quippe ira est veluti tæda ac stimulus veræ fortitudinis: præterea etsi alia assignari possint genera vel significata, ad hæc quinq; tamen reduci & reuocari possunt.

Opp.

Audaces & fortes opponuntur, sed qui furore perciti aut nimia suæ fortunæ confidentiâ freti pugnant, audaces sunt: ergo ineptè hoc loco fortes dicuntur.

Resp.

Resp.

Audaces & verè fortes opponuntur, at hoc in loco metaphorica fortitudo distinguitur, quæ audacia veram fortitudinem imitanti non opponitur.

Audaces & verè fortes opponuntur.

Opp.

Militaris fortitudo, maiore experientiâ & prudentia in pugnando vtitur quàm ciuilis, ergo falsò dicitur in textu quòd ciuilis aptissimè fortitudini veræ assimuletur. Antecedens est in textu: quòd veterani milites artem pugnandi tenent, sciuntq; experti suos hostes grauiter offendere, & seipsos ab eorum ferocitate tueri ac conseruare.

Resp.

Non est vera prudentia in illa militari fortitudine, de qua hîc agitur: sed ementita cum fallaci experientiâ coniuncta, vnde nascitur animi impetus & confidentia quæ plurimos in pistrinum trahit: at in ciuili illâ, est & in periculo aggrediendo, & in honore expectando, quædam veræ fortitudinis imitatio.

Opp.

Ira non subijcitur imperio rationis, ergo non est aculeus veræ fortitudinis, quæ solo rationis clauo regitur. Antecedens est in textu, vbi ira definitur impetuosa perturbatio animi quâ excandescunt fortes.

Resp.

Ira moderata à rationis imperio non abhorret.

Vtrum

Vtrum fortior sit qui sine animi perturbatione in subitis & repentinis periculis versatur, quàm qui præmeditatus ad pugnam venit?

Quoniam disertis verbis dicit philosoph⁹ magis in repentinis quàm in præuisis ritæ periculis fortem haberi (cui sententiæ multa repugnant) operæ pretium erit his subsequentibus argumentis satisfacere.

Opp.

Fortis animi est & constantis (vt ait orator) non perturbationes in rebus asperis nec tumultuantem de gradu deijci, sed præsenti animo vti & consilio, nec à ratione discedere, quanquam hoc animi illud etiam ingenij magni est, futura percipere, cogitatione aliquanto antè constituere quid accidere possit in vtramq; partem: & quid agendum sit cum quid euenerit, nec committere vt aliquando dicendum sit, non putâram. Idem orator alibi definit fortitudinem, vt sit considerata periculorum susceptio & laborum perpessio. Diuus Ambrosius similiter in suis officijs hæc habet verba: Fortis viri est non dissimulare cum aliquid immineat, sed prætendere & tanquam de speculamentis quid sit futurum præuidere. Dictum illud Senecæ notum est, præuisa iacula minus feriunt: Quid multis? paulò antè ipse philosophus fortem appellat, qui considerate pugnat.

Resp.

Resp.

Considerat*ur fortitudo duobus modis, vel*

- *Absolutè quoad essentiam, & sic magis cernitur in praevisis & premeditatis periculis vitæ quàm in subitaneis: & hoc modo testimonia prius adducta sunt exponenda.*
- *Respectiuè quod existentiam, & sic postulante necessitate pugnandi magis in repentinis cernitur:*
  - *Idq; propter*
    - *Metum depulsum,*
    - *Periculum susceptum,*
    - *Honorem sibi inde comparatum.*

Opp.

Absolutè est fortis qui subita necessitate coactus pro aris, pro focis, pro ciuitate pugnat: ergò minùs aptè distinguitur. Antecedens patet in textu quia secundū habitum virtutis pugnat, quo deficiente fuga potiùs quàm pugna sequitur.

Resp.

*Fateor inesse ita pugnanti verum habitum virtutis, at hîc actus non habitus, hîc modus non natura considerat*ur. *In textu enim nomen habitus pro actu sumitur.*

Habitus pro actu.

CAP. IX.

An fortitudo sit res molesta?
An difficilius sit dolores perferre, quàm à voluptatibus abstinere?
An fortior & felicior vehementiùs in morte doleat?
An sint sex actus officiàq; fortis?

MVLTVM extrema desperatio temeritatis habet, multum timoris: cum ergo neq; timeat multùm nec omnino desperet fortis, quomodo contingit vt fortitudo sit res admodum acerba & molesta? erras philosophe, tu ipse enim doces fortem omni perturbatione in periculo vacare, omnesq; plagas & vulnera delectabiliter sustinere. Dic ergo quomodo hæc cohæreãt? est fortis & tamẽ despondet animũ, est magnanim⁹ & tamen timet periculum, est vndique quadratus homo & tamen ægrè Marti mortiq; cedit: sic enim loqueris, quò fortis beatior eò molestiùs mortẽ acerbiusq; perfert. Quid? simul gaudere & tristari, simul hostem sternere & plagas fugere, simul classicum canere & abiecto

quasi

quasi clypeo resilire potest iste quem describis fortis? Non sanè, reconcilies ergo ista quæ ex diametro (vt aiunt) pugnare videntur. Non pugnant omnino. Fortitudinem enim rem tristem & acerbã dicimus nõ respectu causæ, sed respectu naturæ: non si subiectum, i. animum, sed si obiectum. i. materiam: non si finem id est honorẽ, sed si mediũ id est laborem spectes: eodem prorsꝰ modo alteri obiectioni satisfacimus, nempe quò fortis beatior, eò molestius mortem perfert, non quòd mortem omnino timeat, sed quod sciat se multis hoc modo bonis & ornamẽtis spoliari, vt patriæ, quàm omnium charissimam habuit, diutius prodesse, & inseruire nõ possit. Delectatur ergo fortis in periculo? delectatur in morte? delectatur. Dolet etiã fortis in periculo? dolet in morte? dolet. Res ergo iucunda est fortitudo. Non nego. Res etiam acerba est fortitudo: Idipsum quoque volo. At quî hæc constant? Obtundis, cum diuerso respectu hæc fieri modò demonstrauerim. At vnum hoc loco scribis, quod velim breuiter expedias mihi. Quid il-

Fortitudo res acerba quomodo dicatur.

lud est? hoc nimirum: quòd difficilius sit dolores perferre, quàm à voluptatib⁹ abstinere, cum tamen antea dixeris esse omnium difficilimum Helenã, id est, voluptatem vincere. Memini hæc omnia. Quid ergo respõdes? dico difficilius esse dolores perferre respectu naturæ, quæ illos abhorret: & respectu mortis, quæ vitam, voluptatem, ipsamq; naturã tollit. Vt ergo mors est rerum omnium maximè terribilis, & formidolosa: ita pericula, & dolores mortis delectabiliter perferre est omnium (si vitam, si naturam spectes) difficilimum. At fortis magno animo, & fidenti existẽs molliciem & temeritatẽ naturæ abijcit, doloris aculeos contẽnit, mortis acerbitatem (totus in virtutis cõtemplatione fixus) non sentit, imò nonnunquam serenâ fronte horribilem aspectu mortẽ exosculatur. Age (Philosophe) quoniam tibi placuerit sermones nobiscum commutare, vnum hoc solum à te contendimus, vt vno verbo, quæ & quot sint officia actusq; viri fortis ostẽdas. Officia fortis viri sex sunt: Cunctando rem peragere: expectare hostẽ: aggredi periculum.

Officia viri fortis sex.

culum: sustinere aciem: aduersarium fi, gere: & deniq; (quod minus ei conuenit) cum opus est, fugere. Aliquando enim contingit, vt fortis ex præscripto rectæ ra tionis idipsum iubentis vitæ periculum fugiendo declinet, tum verò hoc fiet, cùm recta ratio idipsum iubet.

- Fortitudo est
  - Res tristis respectu
    - Subiectæ naturæ, quæ abhorret mortem.
    - Obiectæ materiæ, quæ infert periculum.
    - Medij (nempe laboris) qui parit dolorem.
  - Res delectabilis, propter
    - Virtutis habitum, quo fortis excellit.
    - Ciuitatis bonum, quod solum quærit.
    - Honoris præmiũ, quod inde acquirit.
- Officia fortis,
  - Propria
    - Cunctando rem perage re non sine consilio,
    - Aggredi periculum non sine prudentia.
    - Hostem percutere non sine iustitia.
  - cõmuni a
    - Expectare hostem.
    - Sustinere plagam.
    - Fugam cum ratio iubet arripere.

Difficilius est dolores quàm voluptates vincere, respectu
- Naturæ, quæ omnem dolorem vt hostem fugit, quæq; voluptatem amplectitur.
- Periculi quod inde euenit, quippe dolor timorem, timor mortem, mors naufragium vitæ, naturæ & voluptatis infert.

In morte fortis vehementius dolet,
- Partim respectu naturæ, quæ mortem in omnibus quodam instinctu fugit.
- Maximè respectu patriæ, cui diutius non inseruiat.

Opp.

Omnis actio virtutis debet esse iucunda & delectabilis, vt habetur 2. Ethicor. ergo actio fortitudinis non debet esse molesta.

Resp.

Actio fortitudinis est, vel
- *Interna, respectu habitus: & sic quia est laudabilis iucunda habetur.*
- *Externa, respectu periculi aut mortis: & sic res tristis appellatur.*

Opp.

Facilius est hostem apertum vincere, quàm dissimulantem amicum: ergo facilius est patentem dolorem vincere, quàm latentem voluptatem superare.

Resp.

Verum est, si animum fortis, & habitum virtutis spectes: attamen si teneram, mollemq; naturam consideres, longè difficilius est dolorem sustinere, quàm voluptatem supprimere. Natura enim abhorret dolorem, voluptatem sequitur.

An

An fortitudo potiùs in ferendo, quàm in feriendo perspiciatur?

Fortitudo magis perspicitur in ferendo quam in feriendo. Fortis à ferendo dicitur.

In ferendo magis perspicitur, vt hîc ait Aristoteles.

Quia à ferendo pericula fortes appellantur.

Quia iustiores laudes rectè ferenti, quàm percutienti attribuuntur.

Opp.

Vti viribus est melius quàm possidere: sed ferire hostem est vti viribus, ferre autem est nihil aliud quàm possidere: ergo ferire est melius quàm ferre & sustinere.

Resp.

Assumptio istius rationis est falsa. Nam ferre non est solùm pati aut possidere, sed etiã vires tam animi quàm corporis opportunè ac sapienter exercere.

Opp.

Plus laudis animosè aggredienti attribuitur: quàm sustinenti hostem: ergo est melius aggredi, quàm sustinere. Argumentum tenet à pari: quia plus laudis dans liberaliter, quàm accipiens meretur.

Resp.

Vulgo & populariter id fit, non iustè & sapienter: iudicio enim sapientis non plus fortiter aggredienti, quàm laudabiliter hostem expectanti laudis attribuitur.

An mors potiùs forti quàm fuga sit eligenda?

Ex fugâ fortis aut sequitur,
- Ruina
  - Reipub.
  - Religionis,
  - Honestatis, & in tali causa potiùs mors est expetenda, quàm fuga: sic enim mortem fugiendo scelus committitur.
- Salus
  - Ciuitatis,
  - Exercitus,
  - Suæq; vitæ, & in tali causâ laudatur fuga. Quippe stultum & turpe esset mori, si plus commodi ex eius vitâ, quàm morte respub. sit habitura.

Opp.

Mori ipsam huius vitæ fœlicitatem tollit: ergo mors nunquam est forti eligenda.

Resp.

Mors optimus fœlicitatis actus.

Mori existentiam & actum, non essentiam & habitum fœlicitatis tollit: imò sic mori est optimus actus beatæ vitæ, ac fœlicitatis.

Opp.

Nulla virtus tendit ad perniciem naturæ (est enim naturæ perfectio & conseruatrix) ergo fortitudo non flecteret hominem ad mortem, in qua dissolutio naturæ cernitur.

Resp.

Resp.

Naturæ in homine duæ sunt partes,
- Corpus: cuius perfectio est situs, & ornatus partium, qui morte corrumpitur.
- Animus: cuius perfectio est ipsa virtus, quæ honestâ morte magis perficitur.

Opp.

Si mors sit viro forti expetenda, est quidem expetenda aut propter bonum proprium, aut propter bonum alienum: sed neutrum horum fieri debet: ergo mors non est viro forti expetenda. Maior constat à sufficienti diuisione. Minor ratione probatur, primum propter bonum suum non debet mori, quia (vt ait philosophus in textu) omnia bona simul cum morte amittuntur: 2. non propter bonum alienum, quia suâ morte alijs maius bonum, quàm id quod perdit, non potest procurare. Hoc confirmatur exemplis sanctissimorum, qui etsi vitam æternam post mortem expectârunt, discrimina tamen huius vitæ sæpissimè per fugam euaserunt.

Sic Petrus & Paulus apostoli.

Resp.

Fateor omnia bona istius mortalis vitæ lethali mortis ictu terminari: est tamen potius optandum forti insigni virtutis actione vitam claudere, quàm diutius eadē vti cum dedecore. Ad alteram partem argumenti respondeo Ex fortis morte maius bonum, quàm si viueret alijs procurari. Hinc enim magis floret respublica, hinc multi Cæsares (id est) multi fortes vnius Achillis tumulo procreantur. Plus enim mouit vnum exemplum, quàm verborum millia. Ad postremam partem dico, quòd sancti pa-

Mors viri fortis vtilior ciuibus quàm vita.

tres conati id fuerint, vt pensum istius vitæ quàm longissimè traherent, id autem non fecerunt vt diutius viuerent, sed vt diutiùs viuentes ciuitati dei hoc est ecclesiæ magis proficerent. Fugiat ergo fortis si aliquid reipubl. inde contingat boni. Hoc vnum audiat.

Optima mors salue, pessima vita vale.

Et iterum.

Viuere seruire est, libera vita mori.

An liceat forti hostem fallere?

Forti quomodo liceat hostem fallere.

- *Cum violatione fidei: & sic non licet. Est enim viri fortis potiùs ad tormenta redire cum Regulo, quàm fidem fallere cum ignominia.*
- *Fallere contingit duobus modis, aut*
  - *Cum stratagemate belli: & sic licet,*
    - *Quia natura iubet, vt se defendat.*
    - *Quia patria iubet, vt hostem pellat.*
    - *Quia lex belli iubet, vt fortis insidias aduersus hostem iniustum struat.*

Opp.

Insidiæ non sunt sine fraude: At fraus non est sine vitio, ergo hostem insidijs fallere & adoriri, vere forti non licebit.

Resp.

Vis aliqua non illicita

In bello vim vi repellere docuit natura, vim arte etiam aliquando vincere docuit experientia. Sunt ergo insidiæ

sidiæ, in quibus intenditur turpitudo, & hæ sunt malæ: sunt quoq; insidiæ, in quibus intenditur vitæ & patriæ cõseruatio, & hæ sunt bonæ quæ rectè stratagemata appellantur. Insidiæ enim tum propriè dicuntur cum iniustè stratagemata verò tum solum cùm iuste contra immanitatem hostis fiant?

Distinctio inter insidias & stratàgemata.

CAP X.

An rectè definiatur Temperantia?
An solùm in voluptatibus gustus & tactus versetur?
An eius species rectè assignentur?

VT in defensione ciuitatis satis non est hostem à muro pellere, si intra mœnia & tecta proditores maneant: ita in institutione hominis satis non est vim fortitudinis scire, qua hostem externum vincere, si vim temperantiæ ignoras, qua hostem internum superare queas. Rectè ergo philosophus proximè post fortitudinem, nos temperantiam docet, vt sicut illa vrbem ab hostibus: ita hac mentem à malis affectibus tueamur. Est enim temperantia virtus, qua nihil vel ad affectus reprimendos potẽtius, vel ad mores hominũ confirmandos aptius vel ad diuinũ numen placandũ efficacius fingi, aut dici

Temperantia hostes internos & domesticos superat.

Ratio ordinis.

dici potest. Voluptatis enim neruos con scindit, flãmas furentis appetitus supprimit, totam hanc vitam castam & honestam reddit. Hinc quædam cõclusiones apud Aristotelem in hoc capite traduntur: Quarum prima est, quòd temperantia sit mediocritas inter voluptatem & stuporem naturæ: secũda, quòd versetur non circa animi sed circa corporis voluptates: tertia, quòd non in omnibus corporis voluptatibus ponatur, sed solùm in illis, quæ gustũ & tactum mouent: quarta, quòd maximè in delicijs tactus moderãdis occupetur: postrema, quòd his positis intemperantia præ cæteris animi vitijs sit maximè fugiẽda: Ab istis conclusionibus hæ, quas in fronte vides, eruuntur quæstiones, quas etiam breuiter perstringẽdas puto. Prima est, An rectè definiatur temperantia? rectè Seneca; Est (inquit) temperantia habena voluptatis: rectè Boetius, Est (inquit) temperãtia nihil aliud, quàm casta humanę vitæ moderatrix, & magistra: rectè Aristot. Est (inquit) temperantia virtus animi inter voluptatem, & stuporem naturę posita, quæ linguam

Conclusiones Aristotelis de temperantia.

Intẽperantia in primis fugienda.

Expositio primæ quæstionis.

guam & manum, id est gustum & tactum in suis obiectis moderatur. Gustum & tactum dico, non quòd alij sensus suis obiectis non delectentur (vt aures fabulis, vt oculi picturis) sed quòd per se in illis solùm, in his per accidens versetur temperantia. Propriè enim tum temperantes dicimur, cum gustum & tactum rectè moderamur. Cæterùm nescio, quantum virus in reliquos sensus à gustu & tactu spargit voluptas. Est enim compta, sed fallax: & venusta, sed insidiosa meretrix: quippe voce, vultu & veste fallit. Voce aurem, vultu oculum, veste fragrante odoratum capit. Istis enim (vt ait Philosophus) libidinosi in memoriã suarum cupiditatum redeunt & reuocantur. Quare nõ solùm linguæ & manib. sed etiam oculis, alijsq; sensibus frænos temperantiæ inijciẽdos censeo, vt velo castitatis oculi contecti non videant Helenam: vt cerà Vlyssis aures obstructæ non audiant Cyrcem: claudite oculos, auresq; vestras obturate Iuuenes, claudite senes, nudam Dianam fugite. si hoc non moueat, nudã Bersabam, nudamque Susannam fugite. Nam oculus

Tẽperantia per se circa gustum & tactum, per accidens circa alios sensus versatur.

Voluptas omnes sensus inficit.

Sensus omnes continẽtes habere decet.

Vtilis digressio:

lus in his vulnerauit animum. Quid dicam? mores profectò nostrorum temporum sunt nimis dissoluti. Quot enim vbiq; Veneris depinguntur Idola? Quot eidē meretriculæ pallatiæ? Quot passim de Thaide proponuntur spectacula? quę omnia per oculos auresque quasi per fenestras hominum animos inficiunt, vt veluti aspidis aculeo icti in somno voluptatis sine sensu pereant. Sed quid ago? Ad species temperantiæ explicandas venio. Sunt autem quinque (vt aiunt interpretes) nimirum Abstinentia, Sobrietas, Pudicitia, Castitas, & alma Virginitas: Abstinentia circa cibum: Sobrietas circa vinum: Pudicitia circa osculum & amplexum: Castitas circa ipsam venerem: Virginitas circa intacti pudoris institum versatur. Hæ omnes, & singulæ temperātiæ comites, Epulones, Bibulos, Impudicos, Luxuriosos, Hippocratis tenuē diætam & salutarem docent: quam si didicerint, nunquam cum Philoxeno gruis collum sibi dari optabunt, vt maiore deliciarum voluptate in suis epulis capiantur.

Expositio tertiæ Quæstionis.

Temperantiæ species quinq;.

Philoxenus intemperās.

Tem-

Temperantiæ nomen capitur, vel
- Latiùs, pro moderatione omnium actionum humanarum quæ cum voluptate copulantur: & sic in obiectis omnium sensuum versari dicitur.
- Strictiùs, pro moderatione voluptatum in obiectis gustus & tactus: & sic hoc loco propriè definitur.

In temperantia considerari solent sex
1. Natura, quæ est, vel
   - Communis: & sic in omnibus omnium virtutum actionibus cernitur.
   - Propria: & sic in obiectis gustus & tactus solùm versatur.
2. Oppositum: quod est. aut
   - Intemperantia seu libido in excessu.
   - Stupiditas naturæ & consuetudinis in defectu.
3. Obiectū, quod est, aut
   - Proprium & per se, vt voluptas gustus & tactus.
   - Commune & per accidens, vt turpiloquium, quod per auditum: veneris Idolum, quod per aspectum animum inficit & inescat.
4. Partes, vt
   - Verecundia: per quam turpia fugimus.
   - Honestas: per quam decorum obseruamus.
5. Species. vt suprà.
6. Officium, quod est
   - Conflictari cum voluptate & dolore,
   - Abstinentiam in cibo potuq; exercere,
   - Stimulos concupiscentiæ in delicijs veneris refrænare.

Opp.

Opp.

Omnis virtus est habitus animi rationis participis: sed temperantia nō est habitus animi rationis participis: ergo non est virtus. Maior constat in definitione virtutis; Minor est in principio huius cap. vbi docet philosophus, quòd fortitudo & temperantia simul tractari debeant, quia sunt earum partium animi, quæ sunt rationis expertes.

Resp.

Quamuis sunt duæ partes appetitus, nempè irascibilis, quam fortitudo: concupiscibilis, quam temperantia regit: non tamen sequitur, quòd hæ virtutes in ijs partibus animi sedeant, quæ sūt penitus rationis expertes. Intelligitur ergo hic locus de officio harum virtutum non de subiecto. Officium enim est irascibilem, & concupiscibilem appetitum imperio rationis subijcere & edomare. Subiectum, si requiras, voluntatem constituo.

Subiectum fortitudinis & temperantiæ, voluntas.

Opp.

Temperantia est virtus animi. ergo voluptates animi refrænaret. Quo concesso sequitur id esse absurdum in textu, quod versetur solùm circa corporis voluptates non animi.

Resp.

Circa corporis voluptates solùm: id est primariò, & per se versari dicitur.

Temperātia primariò & per se versatur in corporis voluptatibus.

Opp.

Voluptates animi sæpe immaniores sunt quàm voluptates corporis, ergo in illis moderādis potiùs per se, quā

in

in voluptatibus corporis versaretur temperantia. Ratio est quia virtus circa difficilius versaretur.

Resp.

Ratio non sequitur: quia libido ista animi ex infectâ radice (id est) ex concupiscentia corporis nascitur: per accidens autem attingit animum.

Libido animi nascitur ex concupiscentia corporis.

Opp.

Oculi nonnunquam lasciui & intemperantes dicuntur: similiter & aures: quia animum suorum obiectorum lenocinijs fallunt, & inficiunt: ergo in voluptatibus gustus & tactus solùm non inhæret temperantia.

Resp.

Idola (vt dixi modo) cupidinis non probo: pallatia veneris non dilaudo. Nam quamuis penicillum pictoris & scriptoris placet, venenum tamen (quamuis dulce) nocet: Sed ad argumentum respondeo, in aliorum sensuum obiectis casu & fortuitò, in obiectis verò gustus & tactus per se & vi sua versari temperantiam.

Opp.

Thaidis fama nocuit Demostheni, etsi nunquam viderit: memoria amplexus nouas flammas excitat, etsi externa obiecta gustus & tactus desint: phantasia denique in somno aliquando faces libidinis incendit, etsi gustus & tactus obdormierint: ergo interni etiam sensus, vt voluntas, memoria, phantasia pestifero habitu libidinis inficiuntur: quo dato sequitur, quòd opus sit temperantiâ non minùs in his internis, quàm in illis externis sensibus moderandis.

Resp.

Sensus externi primùm corrũpuntur, tum interni.

Appetitus, memoria, phantasia, aliiq; interni sensus ictu quidem concupiscentiæ vulnerantur, at (vt antea ostendimus) per ipsum corpus, quòd primùm in potentias animæ transfundit venenum. Quare etsi consopitis externis sensibus phantasia aliquãdo ad turpitudinem non in somno alliciat, turpis tamen & voluptuosa actio suam originem ab ipsis sensibus primùm infectis hausit.

Opp.

Stupor naturæ tantus in nullo est quin aliquando telum æstumq; cupidinis sentiat: ergo malè definitur temperantia medium inter excessum voluptatis, & stuporem naturæ.

Resp.

Nullos homines istis temporibus in smaragdos, id est, in castitatis lapides commutatos scio: paucos admodum sponte factos eunuchos audio. Non ergo quid sit, sed quid possit esse hoc loco quæritur. Potest quidem fieri vt aliquis in vsu, modo, ordine voluptatis deficiat, & hic in stupore peccare dicitur. Stupor enim hoc loco non priuatio, sed defectio legitimæ voluptatis definitur.

Dubium 6.

Vtrum belluæ voluptatibus aliorum sensuum à gustu & tactu delectentur?

Obiectis sensuum

Internè, per

Memoriam sensitiuam, vt canis viso domino.

Communem sensum, seu phantasiam: vt ouis visâ matre.

Instinctum sagacis naturæ: vt aranea visâ prædâ.

ma-

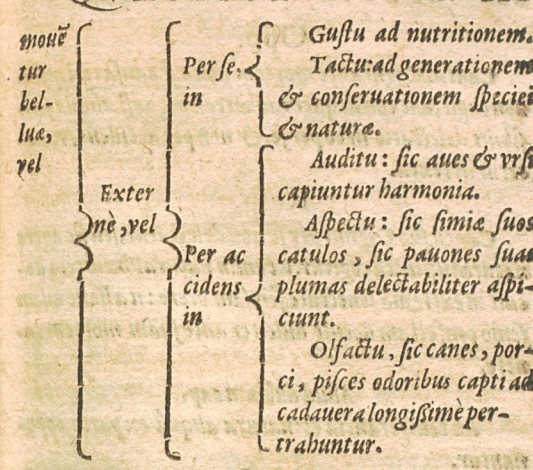

Opp.

Canis leporis odore non delectatur, sed pastu: leo voce bouis non capitur, sed esu: & sic in omni genere brutorum animantium: ergo vana & inutilis est ista distinctio. Antecedens est Aristotelis in hoc cap.

Resp.

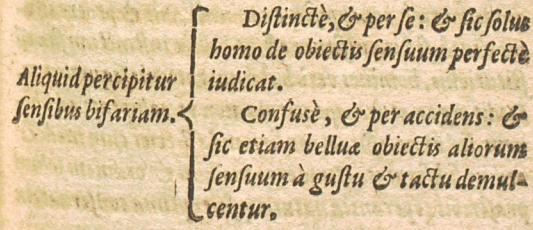

Opp.

Cantus Cygni ante mortem non est causa cibi quem non capit, aut coitus quem abhorret: ergo est aliqua sensibilis delectatio in eo per se, & non per accidens, vt docetur in textu.

Resp.

Cantu suo Cygnus per se non delectatur, sed sic agere naturæ instinctu cogitur. Vt enim natura Phœnicem docuit in extrema senectute seipsam vrere: ita hanc auem senio confectam docuit dulciter ante suam mortem canere.

Aliud dubium cap.

An temperantia & natura aliquâ ex parte opponantur.

Opp.

Licet secundum naturam concupiscere, nec non explere voluptatem: sed temperantia hæc prohibet, ergo temperantia & natura aliqua ex parte opponuntur.

Resp.

Concupiscentiæ modũ præscribit tẽperantia.

Natura duplex est, Animalis & humana, Insitum est quidem vtriq; concupiscere coniunctionis & procreationis causâ, sed ita insitum est, vt belluæ instinctum suæ cõstitutionis, homines verò habitum rationis sequerentur. Dedit ergo natura appetitum non vt voluptati ad libitum, sed vt necessitati conseruandæ speciei cum modo & ordine subseruias. Hunc ergo modum & ordinem solùm præscribit tẽperantia naturæ ipsius optima conseruatrix

CAP.

CAP. XI.

An cupiditas naturalis sit vitium?
Quid cupiditas? Quid intemperantia & stupor?
An intemperantia magis repugnet temperantiæ quàm stupiditas?
An omnis cupiditas sit cum dolore coniuncta?

FOMES libidinis, omnisque intemperantiæ in nobis est ardens quædam naturæ cupiditas, quæ vulgo concupiscentia dicitur. Hæc tanquam lepra appetitum inficit, & quasi Hydra percussa semper maiora acquirit capita. At desperandum tamen non est. Nam istius præsens remedium est inclytissima virtus temperantia. Cæterùm ne in capitibus istius malæ bestiæ excindēdis minùs cautè & prudenter laboremus, post definitam temperantiam ipsam cupiditatē hoc loco diuidit & definit philosophus: sic enim loquitur, Cupiditatum aliæ cōmunes sunt & naturales, aliæ propriæ & adscititiæ: vt cibi cupiditas naturalis est, Omnes enim cum vacui sunt, cibum aut

Cōcupiscētia est quasi hydra multorum capitum.

Conclusiones quatuor de cupiditate.

potum appetunt,& vt ait Homer⁹,cubile optat adolescens: Hac proposita diuisione, quatuor sequuntur conclusiones: prima quòd perpauci admodũ in communi & naturali cupiditate peccent: 2. quòd proprijs cupiditatibus ferãtur homines in multorum facinorum præcipitia:3. quòd cupiditates hominũ non sint sine turpi dolore animi: postrema quòd vix aut nunquam reperiantur illi, qui in defectu voluptatis delinquũr. Hinc primùm quæritᵗ, An naturalis cupiditas sit vitium: In naturali cupiditate considerãtur, Radix,actᵘ & cõsensus: in radice potentia, in actu habitus, in cõsensu animi affectus cernitur. In radice est quidẽ pulsus motusq; naturæ, idemq; aut simplex aut corruptus, simplex vt cũ esurias appetere cibum,& hoc modo cupiditas nõ est peccatũ: corruptus vt in concupiscẽdo transire modum, & sic vt ait philosophus est flagitium. Hic pulsus enim est vt motus cordis quem nemo mortaliũ in hac vita reprimit: si addas actũ, caue, nam citò ardescet: si addas cõsensum, fuge, nã aliter magnum nascetur incendium.

Est

Est enim cupiditas fomes & fumꝰ peccati: fomes quo accẽdimur: fumus quo suffocamur. Vis scire præclaram sobolem istius seminis? audi: ab hoc tanquã à sordida lacuna fluunt fornicatio, adulterium, stuprum, nocturna pollutio, incestꝰ, & immane illud scelus contra naturam, si cupias scire quàm pulchræ sint istæ filiæ, attẽde: Fornicatio est vaga & profusa soluti cum soluta intemperãtia. Adulterium est indiuiduę societatis ac matrimonij violatio. Stuprum est virginis turpis & libidinosa corruptio. Incestꝰ est affinis & cognati sanguinis cõtaminatio. Nocturna pollutio est per corruptam phãtasiam dormientis ad turpitudinẽ, prouocatio. Peccatum contra naturam (quia est horrendum) sub velo silentij ac verecundiæ dissimulandũ cẽseo. Hinc liquidò cõstat, quid sit cupiditas, quid intẽperãtia, & q̃d ex oppositio sit stupor naturæ. Cupiditas est quędã naturalis adpeccandũ in humano appetitu, ꝓcliuitas & propẽsio. Intẽperãtia est, vt ait philosophus in textu, vitiosa voluptatũ exuperantia: Stupor est voluntaria & nimia licitæ voluptatis fuga &

Quid Fornicatio, Adulteriũ, Stuprum.

Incestus.

Pollutio nocturna.

Peccatum contra naturam.

Cupiditas.

Intemperantia.

Stupor.

suppressio. In excessu tetriùs & frequẽtius, in defectu autem leuius ac rariùs peccare nos docet Aristot. Pauci enim sunt qui scintillulas naturę in flammas cupiditatis nõ cõuertunt: est tamẽ omnis cupiditas cum dolore coniuncta & copulata. Sitis enim voluptatis febrim mentis parit, quæ semel accensa in corde ac per omnes regiones corporis dispersa gelidis Dianæ fontibus facilé non extinguitur.

Quæst. 3.

Quæst. 4.

Cupiditatum aliæ sunt
- Communes, versatæ in rebus omnibus quæ appetuntur, vt in cibo, potu, venere & honore, &c.
- Propriæ, positæ in circumstantijs rerum quæ appetuntur, vt in hoc cibo, hoc potu, hac venere, hoc honore. In vtroque membro huius diuisionis peccatur, si cõcupiscentiam naturaliter mouentem actus & consensus vel cum defectu, vel cum excessu sequantur.

Alia distinctio eiusdem quæstionis.

Cupiditatum alia est
- Naturalis seu insita, quæ est in
  - Appetitu coniunctionis & procreationis ad affectum.
  - Impetu declinationis ad peccatum.
- Moralis seu acquisita, alia est vel
  - In non repugnando voluptati cum alliciat.
  - In indulgendo eidem cum incendat, & istis modis per actum & consensũ animi cupiditas (aliter peccati fomes) ipsum peccatum redditur.

Opp.

Opp.

Nemo peccat in his quæ nobis à natura insunt: sed cupiditates insunt nobis â natura, ergo nemo in illis peccat. maior probatur quia virtus & vitiū nō insunt à natura.

Resp,

Cupiditates considerantur, vel

Secundum essentiam, & sic insunt nobis à natura fomites q3 vitiorum dicuntur.

Secundum exuperantiam, & sic non insunt à natura, sed ipsa vitia appellantur.

Cupiditas quomodo insit vel non insit à natura.

Opp.

Si repletus & distentus Baccho plus vini appetat, hoc facit quidem naturaliter, sed ita appetere est vitium ergo naturalis cupiditas est peccatum.

Resp.

Ista cupiditas non est communis & naturalis, sed propria & voluntaria, secundum quam (vt ait philosophus) plùs mille modis offendimus.

Opp.

Stupor multùm prodest ad acquisitionem virtutis cum sit fuga voluptatum, ergo non est vitium.

Resp.

Stupor est fuga voluptatū, sed sine ordine & ratione.

Stupor inordinata fuga voluptatum.

Opp.

Stupor vel ex mala complexione, vel ex ægritudine nasci-

quæsitur, ergo non est vitium: omne enim vitium est voluntarium.

Resp.

Non solùm complexio & ægritudo: sed etiam nonnunquam mala consuetudo eundem parit.

Opp. contra 3. Quæst.

Cupiditas est aut naturalis aut propria: ergo nulla est sum dolore coniuncta: ratio tenet quia natura in naturali, & voluptas in propria dolorem fugiunt.

Resp.

Cupiditas considerat-ur, vel

- *Per se, & sic est delectabilis.*
- *Per accidens, & sic res tristis & molesta dicitur: cum enim concupiscens aut diutius aucupetur voluptatem, aut non assequatur cum velit, mordacissimum dolorem & animi cruciatum sentit.*

Opp.

Nocturnæ pollutiones non sunt voluntariæ. ergo non sunt peccata. Antecedens patet, quia contingunt in dormientibus.

Resp.

Causa istarum est duplex, vel

- *Natura, & sic non sunt peccata: non est enim culpanda natura si expellat venenum.*
- *Mala præcedens cõsuetudo, & sic sunt peccata: quippe voluntas corrupta ex motu naturæ suum præbet consensum.*

CAP.

CAP. XII.

An optima remedia intemperantiæ sint abstinentia & castigatio?
An intemperantia sic magis voluntaria quàm timor qui opponitur fortitudini?

QVONIAM nihil prodest detegere plagam, si non adhibeas medicinam: conuenit vt hanc intemperantiæ satis prolixam narrationem consilium philosophi medicinæ loco sequeretur. Concludit ergo hunc librũ Aristot, consilio potiùs quàm præcepto, dehortando magis ab hoc monstro scelerum, quàm nouum aliquod thema aut argumentũ demonstrando. Sunt tamẽ istius capitis quatuor argumenta, quorum primũ est quòd intemperantia cum voluptate cõiuncta sit magis voluntaria quàm timor animi, quẽ dolor sequitur: alterũ, quòd intemperãtia sit ob fœdam voluptatem sui quasi pedissequam maiore reprehensione digna quàm timor: 3. quòd in pueritia & flore ætatis hoc vitium cõcupiscentiæ incalascat maximè: Postremum quòd optima remedia istius sceleris sint duo,

Remedia intemperantiæ

duo, abstinentia & castigatio. Vtinam profectò hoc breue consilium (sicuti decet) ab omnibus perciperetur: tum sanè Gulosi suam crapulam, ebriosi suam insaniam, libidinosi suam infamiam fugerent, imò abhorrerēt. O tempora in quibus nunc viuimus: quot gula, quot venter, quot turpis libido perdidit? Gulose quid quæris? cibū. Ebriose quid sitis? vinum. Libidinose, quid petis? venerem.

O curas hominum, O quantum est in rebus inane?

Gulæ, ebrietatis, & veneris comites.

Gulę comes putredo est, ebrietatis obliuio est, veneris ignominia, molliusculè tamen & delicatè viuimus. sed quid ago? melius est auersa facie pudenda istorum temporū contegere, quàm dicēdo multa multorum animos nimium exulcerare. Vis epulari? licet: sed vtere abstinētia. Vis vinum bibere? placet: sed sobrietatem adhibe. Vis mulierem tangere? id tibi nō negatur, si adsint castitas & pudicitia. Cęterùm absq; his frænis hæc agere non licebit, quippe venter cibo vinoq; æstuans citò spumat libidinem: est enim periculosa res gula, nam tollit vitam: est luxuriosa res vinum, nam tollit ingenium. Rectè Propertius. Vi-

Vino forma perit, vino corrumpitur ætas,
Vino sæpe suum nescit amica virum,

Sapienter Ouidius.

Mox & amor, vinumq; nihil moderabile suadent.

Istorum nunc tãdemquæris remedium? age ergo, audi Poetam,

Otia si tollas, periere cupidinis arcus,
Contemptæq; iacent, & sine luce faces.

Audi philosophum: Castigatione quadam adhibita, cõtrahi debet id omne in nobis, quod rerum turpium ac libidinosarum cupiditate rapitur nimiumq; exultat ac luxuriat. Summa omnium est: si sit animus propensior in libidinem, adhibe ieiuniũ: si sit præceps & effrænis, adhibe consilium: si sit præcipitantior, adhibe flagellum. Cõsilium enim labẽtes: lapsos ieiunium: insanos & furentes flagellum sanat: est quidem hoc corpus insolens & superbum naturæ mãcipium quod laxis habenis aliquando furit, retractis tamen nonnunquam obediens rationi & virtuti redditur. Hieronymus pius ille pater multis ieiunijs maceratus dormiens olim in eremo delicias Romæ vidit: O Christe, q̃d nos exquisitis ferculis saginati, mero distenCastigatio vtilis.

Nota.

Hieronymus in eremo delicias Romæ cogitauit.

distenti, lasciua musica perfusi, in eburneis lecticis securi & consopiti agimus? sed hîc finem impono studiose lector, modò memineris teipsum consilio & abstinentia vincere: quod si feceris audi sapientem Senecam, Bis vincit qui se vincit: quod si non feceris, audi iterum, Bis interimitur qui suis armis perit.

Bis vincit qui se vincit.
Bis perit, qui suis armis perit.

Ex Boetio.

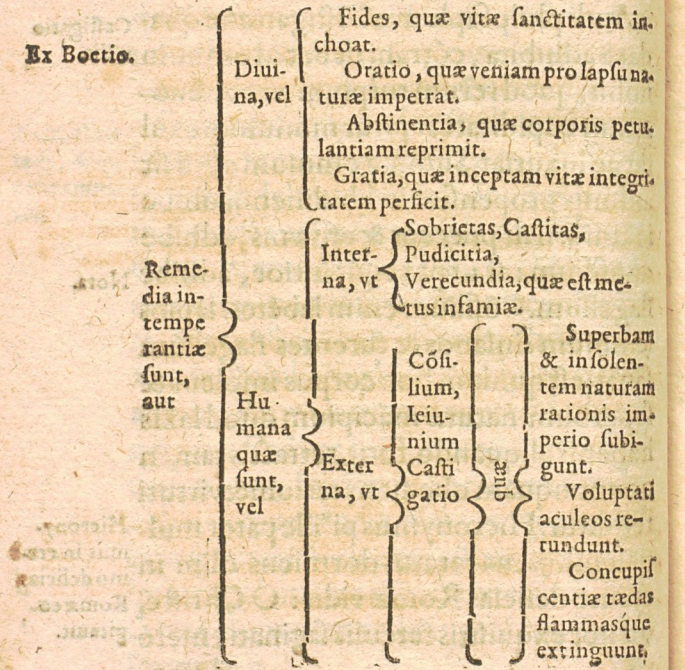

Distinctio secundæ Quæstionis.

Intemperantia est magis voluntaria quam stupor, propter
- Procliuitatem naturæ, vnde motus.
- Innatam cupiditatem, vnde affectus.
- Vnitam voluptatem, vnde consensus.
- Obiectorum varietatem, vnde habitus intemperantiæ nascitur.

Opp.

Abstinentia seu ieiunium naturæ vires frangit, spiritus diminuit, sanitatem tollit, totum denique hominem minus aptum ad præstandum virtutis officium reddit: sed virtus quæ est conseruatrix naturæ hæc prohibet: ergo abstinentia seu ieiunium non est optimum remedium intemperantiæ.

Resp.

Quemadmodum seruus contumax puniri debet, non vt dispereat, sed vt submissior fiat: ita corpus hoc nostrum sic macerare debemus, non vt cadat, sed vt rationi pareat & obsequatur.

Corpus tractandum vt seruus contumax.

Opp.

Quod natura abhorret vt malum, non est eiusdem salutare remedium: sed castigationem & flagellum natura abhorret vt malum: ergo non debet adhiberi vt remedium.

Resp.

Si lasciuienti iumento plus oneris quàm ferre valet imponatur, in itinere corruet: sin minus, contra stimulum calcitrabit: ita si vltra vires hoc corpus affligas, malum est: si verò moderatè feries, salutare est.

Castigatio modica salutaris est.

Opp.

Opp.

Phariſæi hæc fecerunt, & tamen hypocritæ à Chriſto ſunt appellati: ergo hoc præceptum non videtur vtile & fructuoſum.

Reſp.

Caſtigarũt ſe Phariſæi hypocriticè.

Fecerunt quidem Phariſæi ſed diſſimilanter: fecerunt etiam Moyſes, Elias, Iohannes præcurſor & ipſe Chriſtus eadem vere & efficaciter. In Iohannis abſtinentia tria imitatione digna mihi videntur, tenuis dieta, veſtis aſpera, eremus ſolitaria. Non eſt ergo hoc præceptum inutile non eſt contra fidem. Paulus enim vas electionis caſtigauit corpus ſuum, & in ſeruitutem redegit, ne forte cum alijs prædicauerit ipſe reprobus inueniretur. Cæterùm pondus hoc quod nobiſmet imponimus, æquis prudentiæ lancibus eſt trutinandum, vt ferentem neq; grauitate opprimat, neq; leuitate licentiùs inſoleſcere & ſuperbire ſinat. Vt enim nauis ſi ſupra modum oneretur, ſubſidet, ſi infra modum, ad omnem flatum vacillat & periclitatur: ita corpus nimis afflictũ perit, minùs verò quàm decet, ſtatim veluti inflata veſica ſeu bulla intumeſcit.

Caſtigatio voluntaria neq; nimis grauis eſſe debet, neq; nimium leuis.

Contra aliam quæſtionem.

Opp.

Voluntas eſt aquè principium omnium vitiorum & virtutum, vt habetur in 2. lib. Ethic. ergo intemperantia non eſt magis voluntaria quàm ſtupor, quia ex altera parte temperantiæ opponitur.

Reſp.

Resp.

Duo in vitijs & virtutibus spectantur,
- Essentia, vt sunt habitus, & sic æquè voluntaria habentur omnia,
- Circumstantia, vt sunt actus, & sic intẽperantia est magis voluntaria quàm stupor, quia illa voluptatem, hic verò dolorem concomitantem habet.

Alia quædam dubia capitis.

An dolor magis labefactet naturam quàm voluptas? Dubia cap.

Opp.

Intemperantes & libidinosi sunt breuissimæ vitæ: ergo voluptas quæ est illorum comes, magis labefactat naturam quàm dolor, antecedens experientia probat.

Resp.

Voluptas in textu secundum naturam non secundũ exuperantiam intelligitur: illa enim conseruat, hæc verò magis labefactat quàm dolor. Voluptas immodica plus nocet quàm dolor.

An vehementer voluptates insanire faciant?

Vehementior voluptas insanire facit, quia
- Cerebrum humanum nimis exiccat.
- Spiritũ animalem nimis perturbat.
- Varijs intentionibus Phantasiam vulnerat.
- Immensos dolores in appetitu excitat.

Voluptas vehemẽtior ad insaniam adigit.

Opp.

Animus rationis compos est vt ait Arist. lib. 3. de anima, cap. 5. ab omni perturbatione liber & immunis: ergo à voluptate ita non vincitur vt insaniat.

Resp,

Animus rationis compos consideratur bifariam, vel

- *Absolutè vt est spiritus, & sic est immortalis ab omni perturbatione & affectu.*
- *Comparatè vt est actus, & sic affectibus corporis aliquando vincitur, nec non sæpe eorum impetu à sede rectæ rationis dimouetur.*

Deo gloria.

LIBER

LIBER QVARTVS.

CAP. I.

Quid liberalitas? Quæ sint eius extrema? An magis in dando, quàm in accipiendo versetur?

An auarus sit deterior prodigo?

Ratio instituti in sequentibus libris explicandis.

HVCVSQVE per capita veluti per vestigia sequuti sumus Aristot. nûc verò si quidam audirentur interpretes, vel omnino clauderetur hoc opus, vel saltem contractis velis concluderentur omnia. Sunt enim qui axiomata philosophi probant de virtute in genere, eius autem præcepta de virtute in specie non dilaudant. Sunt & alij non contemnendi interpretes, qui vasta & nimis ablonga in ea quæ sequuntur scriptitârunt glossemata: nos verò & horum tædium, & illorum ocium fugientes, ipsum nunc medium tenere

pro virib. enitemur. Pergemus ergo cũ philosopho, ea solùm posthac in singulis capitibus tractaturi themata, quæ nobis de hac re impensiùs considerantibus videbũtur necessaria. Disputatum iam est de duabus eximijs virtutibus, quarũ altera bilem, altera gulam in nobis moderatur. Ordine nunc alia virtus insignis (manu Cæsaris nõ indigna) sequitur (ipsa nempe liberalitas) quę nõ aliter manum in diuitijs, quàm temperãtia mentem in delicijs dirigit. Hęc virt⁹ est, quà nulla habetur vel ad nomen propagãdum melior, vel ad benevolentiam conciliandam aptior, vel ad inopiam pauperum subleuandam accommodatior. Quippe laus, amor, fama, portam & arcã liberalis semper reserant & aperiunt. Huc tanquã ad cõmune ciuitatis asylũ, inopes, oppressi, miseri, pro auxilio, consilio, solatio cõuolant. Sed his omissis ad textum venio, in quo 4. præcipuè proponũtur: 1. natura liberalitatis: 2. obiectum: 3. proprietas: 4. extremorum comparatio. Natura eius est, vt liberalitas sit habitus inter auaritiam & prodigalitatem positus, quo homo tan-

De liberalitate.

Liberalitatis laus.

Natura eius quæ.

tanquam aurea rationis regula in dandis & accipiendis pecunijs vtatur. Per habitum genus, per prodigalitatem & auariti am vitiorũ repugnantiam, per hominem ſubiectum, per rationis regulam multipli cem circumſtãtiam, per dare & accipere duplex liberalis officium, per pecuniam omnem diuitiarum affluentiam in hac definitione intelligo. Pecunia enim non ſolùm hîc pro ſignato nummo accipitur, ſed etiam pro omni rerum omnium (quę in commutationem cadunt) ſupellectile & abundantia. Nam obiectum liberalitatis eſt pecunia, id eſt, aurum, argentum, æs, ſtannum, ager, granum, & quicquid aliud eſt, quod commutantis iuſtitiæ menſuram reſpicit. Quippe hic dicitur liberalis, qui nudis veſtem, qui famelicis cibũ, qui ægrotãtibus medicinam dederit. De natura & obiecto liberalitatis ſatis. Sequitur vt de multiplici proprietate officioq; pauca dicamus. Officia liberalis ſunt aut cõmunia aut propria. Communia ſunt vt dare & accipere: propria verò, vt rarò accipere, rariùs autem ab alijs petere, plurimos ſibi benignitate deuincire, prudẽ

Pecunia latiùs hoc loco ſumitur.

Obiectum quod.

Proprietas & officium liberalitatis.

ter ſuarum facultatum rationem habere, in dando maiorem laudem quàm in accipiendo acquirere, omnes deniq; affluentis fortunæ Nilos niſi ad beneficentiam exercendam contemnere. Quòd autem in dando potiùs quàm in accipiẽdo verſetur liberalitas, triplici ratione intextu conſtat: á natura virtutis: à proprio: & ab effectu. A natura, quæ magis in agẽdo quàm in patiendo cernitur, ſed dare eſt agere, accipere pati, ſplendor ergo liberalitatis potius in dando quàm in accipiendo cernitur. A proprio, quia propriũ virtutis laus eſt, ſed laus maior dãtem quàm accipientem ſequitur. A beffectu, qui eſt dilectio, quæ pro accepto beneficio dãti magis quàm accipiẽti debetur. Rectè ergo Ouidius cecinit,

Liberalitatem in dando potius quàm in accipiendo verſari.

Crede mihi res eſt ingenioſa dare.

Reſtat nunc in poſtremo loco extremorum comparatio. Extrema duo ſunt: Prodigalitas & Auaritia. Prodigalitas eſt, vt ingeniosè quidã definit, vas magnum ſine fundo, ingens arca ſine ſera. Omnia enim profundit, reponit nihil. Si apertiùs agas, Prodigalitas eſt ſtulta & inconſiderata

Extremorũ cõparatio.

Prodigalitas quid.

rata rerum profusio, quam plerumq; inanis gloria, insignis stultitia, magna inopia, sera animi pœnitẽtia sequũtur. Hinc illam describit Aristoteles vitiosum habitum, quo deprauati omnia sine modo, ordine, & ratione exhauriũt. Huic opponitur Auaritia omnium meo quidem iudicio vitiorum Pandora. Est enim (vt ait Philosophus) malum insanabile, & inextinguibilis pecuniarum sitis. Istam definit orator esse inordinatum habẽdi amorem, qui in appetendo sine fine, in acquirendo sine modo, in retinendo sine iure versatur. Furto enim, vsura, rapina, fraude, periurio, mendacio, alijsq; sexcentis iniustis modis rapit & corradit omnia. Quare vt nullum vitium deterius est auaritia: ita auaro nihil est scelestius. Quippe nihil est magis execrandum, quàm adorare pecuniam. Non ergo immeritò hoc loco Aristoteles prodigum longè meliorem auaro esse existimat. Quia prodigus largiẽdo prodest multis, auarus nemini: prodigus aliquando consilio, aliquando necessitate sapit, auarus nũquam: Prodigus in dãdo benignum, & liberalem imi-

Auaritia quid.

Auaro nihil deterius.

Prodigus auaro melior.

tatur, Auarus portam & manum claudit: Prodigum amãt multi, auarum vt monstrum detestantur omnes.

In liberalitate spectanda sunt quinq.
- Natura, vt si virtus, quæ in recto vsu pecuniarum cernitur.
- Obiectum, quod est duplex,
  - Externum vt pecunia.
  - Internũ vt pecuniarum concupiscentia.
- Officium, quod est, vel
  - Commune, vt dare accipere.
  - Proprium, in dando
    - Mens iucunda,
    - Frons grata,
    - Res propria,
  - obseruare, vt sint
    - Proportio iusta,
    - Cura honesta,
    - Causa pia.
- Oppositũ quod est, vel in
  - Excessu, vt prodigalitas,
  - Defectu, vt auaritia.
- Vsus, qui est aut
  - Publicus, vt ciuitatis conseruatio.
  - Priuatus, vt liberalitas hominis, laus, fama & dilectio.

Distinctio secundæ quæstionis.

Liberalitas magis in dando, quàm in accipiendo cernitur, quia
- Beatius est dare, quàm accipere.
- Magis laudatur propter beneficium.
- Magis diligitur propter vsum.

Distin-

Distinctio tertiæ quæstionis.

- Simplex, qui alijs facilem reductionem, quæ fit, aut
  - Propter faciliorem reductionem
    - Progressu ætatis.
    - Consilio.
    - Vrgente necessitate.
- Prodigus duplex est, vel
  - vitijs nō est deprauatus, & hic est melior auaro
    - Propter maiorem similitudinem eiusdem cum liberali in dando.
    - Propter saniorem animum in iudicio virtutis.
    - Propter firmiorem laudem, & admirationem populi.
- Compositus, qui est alijs etiam flagitijs coopertus, & iste in hac comparatione non intelligitur.

Opp.

Magnificentia est virtus inter prodigalitatem & auaritiam, quæ in vsu pecuniarum cernitur: ergo aut confunditur cum liberalitate, aut liberalitas probè hoc loco non definitur. Antecedens est Aristot. in 2. cap. huius libr. vbi dicit magnificum esse necessariò liberalem. Vnde à coniugatis sequitur magnificentiam esse necessariò liberalitatem.

Resp.

Suprà demonstratum est magnificentiam & liberalitatem non re, sed ratione tantùm differre. Magnificen

tia enim in magnis, liberalitas in paruis sumptibus versatur.

Opp.

Aequè in magnis, ac in paruis versatur liberalitas: ergo rectè illud discrimen non assignatur. Antecedentis verba sunt circa medium istius capitis.

Resp.

Magnum bifariam acceptum.

Magnum sumitur bifariam, aut
- *Absolutè pro re excelsa & illustri: & sic in magnis non versatur liberalitas.*
- *Comparatè pro re mediocri, & sic in magnis cernitur.*

Opp.

Circa domum, agrum, oleum, aliaq; infinita versatur liberalitas, ergo non solùm circa pecuniam, vt circa proprium obiectum.

Resp.

Pecunia dupliciter sumpta.

Pecuniae accipitur, aut
- *Strictè pro signato Numismate, & sic non est adæquatum obiectum liberalitatis.*
- *Fusè pro re omni, cuius æstimatio mensuratur pecuniâ, & sic est obiectum.*

Opp.

Circa concupiscentiam diuitiarum versatur liberalitas: ergo aliud ponēdum est obiectum præter pecuniam.

Resp.

Est liberalitatis obiectū duplex,
- *Externum, vt pecunia.*
- *Internum, vt diuitiarum concupiscentia.*

Opp.

Opp.

Dare & accipere sunt opposita in hac definitione liberalitatis, ergo mala est definitio. Argumentum est Arist. 6. Top.

Resp.

Dare & accipere non sunt contraria, accipere enim ita sequitur liberalitatem animi, vt optima visio sanitatem oculi.

Opp.

Nulla virtus perdit obiectum suum, sed liberalitas perdit: ergo non est virtus.

Resp.

Non perdit, sed impendit, & in rectũ vsum elargitur.

Opp.

Nulla virtus naturæ vi ac propensioni repugnaret, sed potiùs eandem perficeret: at alijs plura dare quàm sibi retinere naturæ vi ac propensioni repugnat, ergo id agere non est omnino liberalitatis, & proinde fallax est textus, in quo idipsum proponitur.

Resp.

Bona sunt, vel
- *Interna, & virtutes & scientiæ: de quibus plura nobis appetere quàm alijs dare oportet.*
- Externa, & hæc sunt, vel
  - *Necessaria, respectu vitæ & familiæ: in quib. tenetur quilibet sibi magis quàm alijs prouidere.*
  - *Superflua: de quibus locus Arist. intelligitur. Ex his enim plura alijs dare, quàm nobis retinere debemus.*

Opp.

Opp.

Dare & accipere differunt specie, ergo non sunt actus vnius virtutis.

Resp.

Dare & accipere specie non differunt.

Specie non differunt, si secundum circumstantias ex præscripto rectæ rationis considerentur. Nam opportunè accipere dandi habitum & facultatem conseruat.

Argu. contra tertiam quæstionem.

Opp.

Is peior est qui in seipsum, quàm qui in alios peccat: sed talis est prodigus, ergo prodigus est deterior auaro.

Resp,

Auarus in se grauiùs peccat quam prodigus.

Auarus grauiùs in seipsum & in alios peccat quàm prodigus: is enim nec sibi, nec alijs fauet, hic verò & sibi per benevolentiam, & alijs per pecuniam prodest.

Opp.

Prodigus, qui stultus in textu dicitur, magis opponitur prudentiæ quàm auaritia, ergo est peior.

Resp.

Auarus prodigo rationi magis repugnat.

Non minùs opponitur auaritia prudentiæ, ac ipsa prodigalitas, imò si altiùs consideres, magis rationi ac prudentiæ repugnat. Ratio enim & prudentia iubet, vt detur & expendatur pecunia.

Opp.

Auaritia in textu malum incurabile dicitur, & ex conse-

consequenti non est vituperabile, quo posito sequitur, quòd auarus non sit deterior prodigo, cum sub reprehensionem non cadat.

Resp.

Incurabile dicitur duobus modis, vel

- *Absolutè, pro eo quod omnino curari non potest: & sic auaritia malum incurabile non dicitur.*
- *Respectiuè, pro eo quod difficulter curari potest: & sic hoc loco accipitur.*

Dubium in textu.

An vsura sit malum sub auaritiâ per se?

Res quædam sunt quarũ

- *Vsus & consumptio non distinguuntur, vt vinum, granum, oleum, pecunia, pro quorũ vsu aliquid vltra sortem exigere est (si attenderis) aut id quod nõ est, vendere, sed hoc est contra ius naturæ, aut eandem rem bis vendere, quod est contra legem iustitiæ: non ergo licet pecuniam pro vsu pecuniæ accipere quandoquidem ipsa pecunia in suo vsu consumitur & collocatur.*
- *Vsus & consumptio differunt, vt vsus domus est inhabitatio non autem dissipatio eius: & in istiusmodi rebus licet pro ipso vsu aliquid (reseruato sibi rei dominio) postulare.*

Vtilis de vsura ex Thoma distinctio. Secunda secundæ cap. 78.

Opp.

Vsus pecuniæ vt ait Arist. in 5. lib. Ethicorum est res in commutatione adæquare, ergo consumi non est eius vsus vt in hac distinctione docetur:

Resp.

Resp.

Ratio non sequitur, nam etsi res commutabiles adæquare sit quidam vsus pecuniæ, proprius tamen & vt ita dicam principalis vsus pecuniæ est consumptio seu distractio secundum quod in commutationes expenditur, vnde illicitum est, pro vsu eiusdem mutuatæ aut consumptæ precium accipere.

Opp.

Nullus contractus voluntarius & commodus est per se malus: sed vsura sæpe est talis contractus, ergo non est per se malus.

Resp.

Voluntarium duplex.

Voluntarium est, vel

- *Simpliciter, & sic non est vsura respectu recipientis.*
- *Ex parte, et sic est: præterea malum vsuræ ex intentione pendet, quæ est contra legem, naturam, & societatem.*

Opp.

Leges permittunt vsuram, ergo non est mala per se.

Resp.

Vsura non ideo licita quia permittitur & toleratur.

Aliud est permittere, & tolerare: aliud est sancire, & approbare: leges permittunt sæpe malum, ne maius in ciuitate periculum sequatur, at non approbant, imò à malo deterrent, & dehortantur.

CAP

CAP. II.

Quid magnificentia? Quæ eius opposita? An pauper possit esse magnificus?

HAEC ætas (proh dolor) rarò de magnificentiâ cogitat. Perpauci siquidem nunc sunt dierum, qui nouas ciuitates constituere: pauci, qui nouas Academias propagare: pauci, qui sacra templa erigere: pauci, qui noua Musarũ hospitia ad suam ipsorum famam, vsumque posterorum extruere cogitẽt. Quidam olim ruinam Romæ tum florentis in re militari prospiciens (non sine animi dolore proculdubio) in has voces prorupit, Vbi nunc sunt Fabritij? vbi Decij? vbi nunc Cæsares? vbi Catones? Date veniam, si de statu Athenarum iam tacitus mecum repetens hoc vnum quæram: vbi iam sunt VVyckami? vbi VVaynfleti? vbi VVhiti? vbi nunc omnes magnifici & illustres viri, qui Angliam beatissimam regionem duob. longè augustissimis gymnasijs perbearunt? De quibus olim Coriatus poëta hoc modo cecinit, De magnificentia.

Et duo

Et duo sunt totum Gymnasia nota per orbem.
Oxenum studijs florens, mihi dulcis Alumna,
Regis opus: tuaq; illustris Rex Cantaber ædes,
Magnificè florens sacris Academia Musis.

Magnificẽtia quid.

Hæc sunt verè Corinthia opera: hæc sunt expressa veræ magnificẽtiæ (de qua nunc loquimur) exemplaria. Nam philosophus in textu docet magnificentiã, esse magnam liberalitatem, versatã quidem in rebus honorificis, cuiusmodi sũt quæ dijs adhibẽtur donaria, apparat⁹, sacrificia, similiterq; ea omnia, quæ in cultu & religione diuina impendũtur, queq; in republ: honestæ gloriæ causà exhibẽtur. Quid multis opus est magnificentia in subiecto, in obiecto, in modo, in fine cum liberalitate conuenit. Circa hæc tamen eminẽtius se gerit, & veluti ad alta, regia & excelsa volat. Alexander petenti denariũ dedit vrbem. Magnificus enim dat ille quidẽ, sed magna: extruit, sed insignia: facit multa, sed dignitate & honore plena. In hoc ergo magnific⁹ à liberali differt, quòd ille summã rerum dignitatem, hic mediocrem suorum sumptuum rationem spectat. Pauper itaque qui for-

Magnificẽtia cũ liberalitate cõfertur.

Magnificus à liberali discrepat.

fortunam semper nouercam habuit, magnificus esse non potest. Quippe tria impediunt, inopia rerum, ignorantia honoris, defectio generosi pectoris, quia rē nō habet, honorem nunquam est assecutus quia tametsi honorem adeptus esset splē didè aut decorè propter abiectionem animi non tractaret. Opposita huius virtutis sunt immanis profusio, & sordida parsimonia. Immanis profusio, qualis illa fuit Cleopatræ, quæ Antonio totā Ægyptum vno haustu propinauit. Sordida parsimonia: qualis fuit illa Mydæ, qui dum inhiauit pecuniæ, inedia confectus perijt. Magna est profecto in hac ætate auri sacra fames. Vbiq; (vt ait poëta)

Magnificus esse pauper non potest.

Magnificentiæ opposita.

Creuerunt & opes, & opum furiosa libido,
Et cum possideant plurima, plura petunt.

Vbi est illa Sympathia & veluti sensus alienæ miseriæ? Ad portā diuitis accedit pauper, at clausam reperit. pulsat sæpe, respondet nemo: alta tum voce clamat, cōtinuò his quæsitis oneratur: quis tu? quid tibi vis? vnde venis? quid hîc quæris: si respondeat se Homerum esse, mox petunt quid secum duxerit: si dicat lachrymas, ri-

dent: si literas, eludunt: si se nihil diuitiarum asportasse fateatur, cõfestim exprobrant,

Cum nihil attuleris, stabis Homere foris.

O pestiferam pecuniarum sitim, & stygio veneno infectam parsimoniã. Hanc fugere oportet, si magnificentiã desideras. Nã magnificentiæ lues odiosa, quam iam descripsimus est auaritia.

Magnificentia est duplex,
- Diuina, quæ respicit Dei cultũ, vel in
  - Templis deo sacris.
  - Beneficijs ad templorum vsum conferendis.
- Humana, quæ respicit reipubl. dignitatem, vel in
  - Ædificiorum ornatu.
  - Conuiuiorum & ludorum apparatu.
  - Beneficiorum magnitudine.
  - Operum excellentium visu & pulchritudine.

Distinctio secundæ propositæ quæstionis.

Pauper capitur, aut propter
- Homine opibus indigente solùm, & hic potest esse magnificus, quoad habitũ animi, quamuis aduersæ fortunæ flatu agitatus diuitijs careat.
- Homine affluente opibus, vsu tamen carente, qui non potest esse magnificus.
- Homine, cui & animus excelsus, & opes etiam desunt, & hic non potest esse magnificus, quia
  - Non habet materiam.
  - Non nouit vsum,
  - Ignorat agere secundum habitum.

Argu-

Argumenta contra primam quæstionem.

Opp.

Liberalitas tenet medium, sed magnificentia excedit liberalitatem, vt est in textu: ergo magnificentia non tenet medium: & ex consequenti non est virtus.

Resp.

Magnificentia excedit liberalitatem, non quoad essentiam virtutis, sed quoad existentiam ornatus: quippe non est melior, sed cultior & splendidior virtus.

Opp.

Burleus, Buridanus, aliíq; quidam interpretes defendunt magnificentiam specie distingui à liberalitate, ergo malè hîc defenditur non distingui.

Resp.

Amicus Plato, amicus Socrates, magis amica veritas.

Opp.

Actus & obiecta liberalitatis & magnificentiæ specie differunt, ergo ipsæ virtutes specie differunt. Antecedens probatur, Quia actus & obiectum magnificentiæ sunt in honorabilibus, sed actus & obiectum liberalitatis solùm in laudabilibus reponuntur.

Resp.

Hoc quidem argumentum est Buridani, sed non cohæret. Nam vt ipsæ virtutes secũdum magnum & paruũ

differunt: ita & actus & obiecta virtutum distinguuntur.

Opp.

Si secundum magnum & paruum solùm differant, tum liberalitas videretur nihil aliud, quàm dispositio quædam ad magnificentiam: sed hoc est absurdum ponere, cum sit æquè habitus ac ipsa magnificentia: ergo plus quàm modo & ratione differunt.

Resp.

Maior non tenet. Potest enim esse in re mediocri (qualis est materia liberalitatis) perfecta actio, proportioq; virtutis.

Opp.

Oppositæ magnificentiæ in reprehensionem non cadunt, vt ait Aristot. in fine huius cap. ergo magnificentia non videtur esse laudabilis.

Resp.

Reprehensio extremorũ sumitur bifariam: vel

- *Fusè: & sic extrema magnificentia reprehensione non carent.*
- *Strictè pro eo cui annectitur infamia & sic Aristot. dicit illa in reprehensionem ferè non incurrere, quia nec proximis nocent, nec insignem habeant deformitatem.*

Argumenta contra secundam quæstionẽ.

Opp.

Pauper potest esse prudens, ergo potest esse magnificus.

Argu-

Argumentum probatur: quia omnes virtutes morales sunt connexæ in prudentia vt habetur 6. Ethic.

Resp.

Non negatur quin pauper possit esse magnificus quoad habitum, quamuis non sit quoad ornatum virtutis.

An magnificentia sit nobilior liberalitate.

Dubiũ tex.

Magnificentia est nobilior, propter
- *Magnitudinem rei, circa quam versatur.*
- *Dignitatem personæ agentis,*
- *Splendorem actionis,*
- *Vsum, qui est plerunq; totius ciuitatis.*

Magnificẽtia quatuor de causis nobilior liberalitate.

Opp.

Liberalitas est communius bonum, ergo melius. Arg. est in 1. 5. Ethic. est etiam in 3. Topicorum. Antecedens probatur: quia liberalitas (vt ait philosophus in textu) est circa omnes pecuniarum vsus, magnificentia verò non est, vt in hoc textu concluditur.

Resp.

Vna virtus communior aliâ dicitur, vel respectu
- *Frequentioris actus: & sic liberalitas est communior magnificentiâ.*
- *Insignioris vsus: & magnificentia est communior: quia ad vsum totius ciuitatis immediatè refertur.*

Vtrum fundatores templorum & Donariorum in cultum dei sint magnifici?

Sunt respectu.
- Magnorum sumptuum, quos expendunt.
- Maximarum rerum, quas faciunt.
- Diuinarum laudum, quas maximè intendunt.

CAP. III.

An magnanimitas rectè assignetur? Quæ eius oppositæ? Quæ species? Quæ propriæ?

De magnanimitate.

INTER Heroicas virtutes maximè splẽdet animi magnitudo, quæ vulgo magnanimitas appellatur. Hæc non aliter à modestia quàm liberalitas à magnificentia differt. Quare vt illæ duæ se inuicem sequuntur: ita harum altera alteram proximè & immediatè suo ordine, suoq; loco sequitur. In hoc tractatu, si Aristotelis textum cõtemplemur, quinque nobis proponi videntur. Magnanimitatis distinctio: eiusdem definitio, explicatio oppositorũ, proprietatum enumera-

meratio: & quarundam partium insinuatio. Distinctio est, quòd nomen magnanimitatis accipiatur duob. modis: vel generatim, & sic est omnium virtutum lux & ornamentũ: vel speciatim, & sic est optimum tam in prosperà quàm in aduersà fortuna animi subsidium. Primò modo accepta magnanimitas nullam certã ac definitam materiã habet, secũdo modo honorem suo iure, vt propriam materiam & obiectum vendicat. Est tamẽ honor duplex, alius internus, qui est fœlicitatis præmiũ: alius externus, qui est magnanimitatis obiectum: vtrumq; quęrit, & in hoc appetendo & moderãdo versatur maximè. Sedet enim magnanimitas veluti in excelso loco, sub cuius pedibus lubricam fortunam quasi captiuam & iacentem videas. Ferunt Timotheum illum Atheniẽsem reti olim cepisse fortunam, vnde fortunatus dicitur. At beatior est lõgè magnanimus, qui non reti illam vt piscem, sed virtutis manu illam vt seruam tenet. Quorsum hoc? vt intelligas magnanimitatis obiectũ esse honorem in rotà, manuque fortunæ positum, quo

Obiectum eius honor.

Magnanimitatis, definitio triplex.

ytitur splendidè si possideat, quem facilè aspernatur si non habet. Hinc rectè definitur magnanimitas moderatrix fortunæ, & quasi norma rectè appetẽdi honoris. Quã aliàs sic describit Arist. vt sit virtus, quà prædĩti honorem, eiusq; occasũ ferre & moderari possimus. Iterũ si placet hoc modo, Magnanimitas est mediocritas inter pusillanimitatẽ & elationẽ animi, quæ in magnis & summis honoribus acquirendis humanum appetitũ dirigit ac moderatur. Magnos & summos honores nomino, quia circa pauca & mediocres versat' modestia, quę ab hac virtute secundum magnum & paruũ id est ratione nõ re distinguitur. Tertio in loco tractanda sunt magnanimitatis opposita, quę sunt pusillanimitas & elatio animi. Pusillanimitas est quædam abiectio mentis, & inepta voluntatis in fugiendis honoribus defectio. In hoc vitio perpauci offendunt, quippe pauciſſimis hac tẽpestate artiũ stimuli & virtutum præmia, id est honores offerũtur. Sunt tamen aliqui, qui dum sceptrum, id est honorẽ in theatro gestarent, muscas cum Domitiano

Magnanimitas differt à modestia ratione tantũ.

Pusillanimitas quid.

no insectantur: de quibus nihil aliud dico, quã quod seruus Domitiani olim dixisse dicitur. Interrogatus enim is, essetne quispiã cum suo domino, respõdit, ne musca quidẽ, quippe ille omnes suo reti sustulisset. Quid multis? vocãte nos patriã, veniendum, offerente virtutis præmium (si digni simus) accipiendũ puto. Alterum vitium ex aduerso huic respõdẽs elatio animi, & superbia dicitur, quæ tantũ tumorem in animo efficit, vt auidiùs quàm leones prædam fugacem honoris vmbram aucupemur. Est enim superbia (si verè definias) caninus appetitus gloriæ, quà prorsus indigni sumus. Istius comites sunt insolentia, iactantia, ambitio, discordia, seditio, curiositas, & philautia. His malis semel fascinati ad omne facinus & periculũ rapimur, modò regno potiamur. Regnũ petijt ambitiosus Cæsar, sed præceps de summo gradu fortunę in ipso senatu cecidit. Alexander regnorum Helluo totius terræ imperiũ voluit, sed illum parũ veneni sustulit. Regnũ inter omnes optauit Aristippus, sed tẽui filo appensus gladius caput philosophi

Superbia quid? Superbiæ comites.

perturbauit. O quot & quantas hominum strages, quot & quantas ciuitatum ruinas peperit siticulosa honoris ambitio? Quarto in loco sequitur proprietatũ enumeratio. Magnanimitas, quæ ab Arist. respectu modestię extremũ, respectu rationis mediũ, respectu laudis excelsum respectu honoris diuinum dicitur, multas in textu traditas proprietates habet, quæ omnes ad duo quasi capita reuocari possunt: Nempe vt alię sint internæ, aliæ externæ. Internæ sunt, vt modestè & decorè honores appetere, heroicè in illis acceptis se gerere, inanẽ populi strepitũ laudemq; contemnere, suas res gestas nõ prædicare, rebus secundis non efferri, aduersis non deprimi, non recordari iniurias, Assentatores & parasitos à se longè abigere, solùm à veritate & conscięntia in omnibus suis actionibus pẽdere. Externæ sunt vt sit in magnanimi incessu quædam maiestas, in voce grauitas, in oratione firmitas & cõstantia. Partes magnanimitatis duæ insinuantur, humilitas & patięntia. Illa magni viri purpura, hæc anchora dici potest. Rectè Patricius: nihil

Multiplex diuerso respectu magnanimitatis appellatio.

Magnanimitatis proprietates quæ.

Magnanimitatis partes duæ.

Patritij dictum.

magis

magis summos viros in prosperis decet quàm humilitas, nihil magis in aduersis consolatur quàm patiẽtia. O quàm pulchra res est in viris primarijs animi submissio, quàm diuina res est in illis si mala eueniant dolorũ contemptio? Illius fructus est amor populi: huius effectus est honor animi. Amorem illum humilitas, Honorem hunc patientia dabit.

Distinctio.

Magnanimitas sumitur duobus modis, vel
- Communiter: & sic in obiectis fortitudinis aliarumq; virtutum versatur.
- Vel Propriè: & sic consistit in honorib.
  - Appetendis
    - Iustè, ne iurioſi.
    - Modestè ne odioſi
    - simus.
  - Accipiendis
    - Parcè ne ambitioſi
    - Decorè ne insolentes & superbi
    - videamur.
  - Perfruendis
    - Sobriè, respectu nostri,
    - Cautè respectu hostis,
    - Fructuosè, respectu ciuitatis.

Magnanimitas bifariam sumitur.

Magnanimitas & modestia habent
- Vnum subiectum, nempe voluntatem.
- Vnum obiectum, nempe honorem.
- Eadem opposita, nempe elationem & abiectionem animi.
- Eundem finem ac propositũ, nempe prodesse ciuitati. In modo tamẽ operãdi differũt. quia illa eminẽtiùs, hæc paulò submissiùs materiã candẽ tractat. Opp.

Magnanimitas & modestia quomodo cõueniant & discrepent inter se.

Opp.

Quæcunq; eadem sunt essentiâ, distinctè non tractarentur sed magnanimitas & modestia sunt eadē essentia: ergo distinctè ab Arist. non tractarentur.

Resp.

Considerantur in eisdem duo, nempe
- *Essentia, & sic vna tractatio sufficeret.*
- *Modus, qui potest esse diuersus: & sic distinctè eadem tractari possunt.*

Opp.

Nulla virtus virtuti contrariatur: sed magnanimitas virtuti contrariatur, nempe humilitati: ergo magnanimitas non est virtus. Minor patet ex textu, vbi probatur, quòd magnanimus putet se dignum magnis honoribus alios q; præ se contemnat, at humilis his plane contraria facit.

Resp.

In humili considerantur duo, nempe
- *Habitus internus animi, secundum quem nouit & iudicat se dignum honoribus, qui sibi ex præscripto rectæ rationis offeruntur.*
- *Actus externus: secundum quem alios sibi præponit, quia studio potiùs contemplatiuæ quàm actiuæ vitæ delectatur, hanc enim consultò eligit, illam tamen non negligit.*

Opp.

Opp.

Omnis virtus est circa bonum, quod est in agente: sed magnanimitas est circa honorem, qui est in honorante, & non in honorato: ergo magnanimitas est virtus.

Resp.

Duplex est obiectum magnanimi.
- *Externum quod est honor.*
- *Internum quod est moderata appetitio honoris, & hæc in ipso magnanimo reperitur.*

Opp.

Magnanimitas circa obiecta aliarum virtutum (vti patet in textu) versatur: ergo non est distincta virtus ab alijs.

Resp.

Magnanimitas communiter & heroicè sumpta circa obiecta fortitudinis, iustitiæ, & aliarum virtutum versatur: & sic Seneca in libro de quatuor cardinalibus virtutibus magnanimitatem & fortitudinem confundi docuit: at propriè accepta distinguitur, vt suprà demonstrauimus.

Opp.

Omnis contemptor est malus: sed magnanimus est contemptor: ergo est malus.

Resp.

Contemnimus aut
- *Personam, & hoc est malum.*
- *Vitium, & hoc est bonum: quo quidem modo magnanimus superbos & insolentes contemnit, res vanas & caducas etiam spernit magnanimus.*

Opp.

Opp.

Verecundia non est in bonis: sed verecundia est in magnanimo, vt patet in textu: ergo magnanimus non est bonus.

Resp.

Verecundia sumitur, vel pro { *Affectu: & sic non est in magnanimo.* / *Effectu modestiæ: & sic inest.*

Opp.

Magnanimus non recordatur beneficij accepti, vt est in textu: ergo videtur ingratus.

Resp.

Non recordatur vt nouum accipiat: sed meminit vt grati animi officium persoluat.

Opp.

Res pulchras potiùs quàm fructuosas spectat magnanimus: ergo non videtur prudens.

Resp.

Res pulchræ respectu magnanimi sunt fructuosæ: aureum enim diadema gemmis pretiosis ornatum capiti imperatoris decet.

An elatio animi sit deterior abiectione?

Opp.

Qui se abijcit est dignus honore, at qui elato est animo est indignus: ergo abiectio est melior quàm elatio, quia abiectus est melior quam elatus.

Resp.

Etsi in fine istius capitis Arist. contrarium doceat, ta-

eo tamen sensu est intelligendus, quòd elationem non penitùs pro superbiâ, sed pro immoderata cupiditate honoris accipiat: & sic est melius appetere honorem in repub. vt discas meliùs viuere, quàm omnem honorem fugiendo sordide & ignominiosè latitare.

An melius sit honorari, quàm honorare?

Honor sumitur, vel

- *Fusè: qui definitur signum beneuolæ opinionis, & sic tam malis quàm bonis conuenit.* — Honor bifariam sumptus.
- *Propriè: qui est signum reuerentiæ exhibitum alicui in testimonium virtutis: & sic est melius honorari propter inhærentem virtutem.*

Vtrum magnanimi sit potiùs contemnere quàm appetere honorem? Dub. 3.

Est melius contemnere, quia

- *Animi excelsi est res incertas parui existimare.*
- *Honor est res fragilis, siue pro statu dignitatis, siue pro applausu multitudinis sumatur.*

An magnanimi sit recordari iniurias? Dub. 4.

Non est propter

- *Excellentiam mentis,*
- *Præstantiam virtutis,*
- *Sapientiam hominis, qui aduersa ad vsum & splendorem virtutis mutat.*

CAP.

CAP. IIII.

An modestia rectè definiatur?

Magnanimitatē modestia, vt magnificētia liberalitas comitatur.

QVI attentiùs verba Philosophi in principio huius capitis de modestiá legerit, mecum (vt opinor) de connexione tam modestiæ cum magnanimitate quàm liberalitatis cum magnificentia consenserit. Verba hæc sunt: Videtur etiam in eo (id est) in honore alia virtus cōsistere (id est) modestia, quæ eādem rationem habet ad animi magnitudinem, quam habet ad magnificentiam liberalitas. Nam vt vtraq; (id est) tā liberalitas quàm modestia à magnitudine (puta) sumptuum & honorum recedāt: nos tamen in rebus mediocribus & paruis rectè afficiunt. Quasi diceret, vt magnificentia in magnis pecunijs, liberalitas in paruis: ita magnanimitas in magnis honoribus, modestia in paruis versatur. Huc etiam si illud adijciatur, modestiam eadem sibi oppositā cum magnanimitate in hoc textu ab Aristotele constituta habere, probabilis est hæc futura opinio, quòd sit summa huius cū illa in essentia con-

conspiratio. Si enim dispositio & habitus apud dialecticos vnam speciem cõstituant, multò magis modestia & magnanimitas, quæ solùm in magno & paruo differunt, vnam virtutem constituerent. Vt ergo est idẽ motus, etsi nunc sit tardior, nunc incitatior: ita est eadem virtus, etsi nunc humilior, nũc excelsior esse videatur. Eadem scilicet est manus expansa & contracta, similiter eadem est virtus mediocris & augusta. Principes ornat magnanimitas, principes etiam numeris omnibus absolutos reddit modestia: vtraq; ergo eadẽ est virtꝰ in eodẽ subiecto, materia officioq; posita, modo tamẽ diuersa: Quod cum ita sit mutato nomine, quod modò de magnanimitate idẽ nunc de modestiâ dictum iri existimandũ est. Quare paucis admodum de hac virtute demonstratis, ad ea quæ sequuntur festinabimus. Est ergo modestia duplex: cõmunis, & sic est ordo decorum obseruãs in omni actione vitæ: propria, & sic hoc loco definitur, circa mediocres honores laudabilis habitus seu mediocritas: cuius oppositæ sunt vacuitas honoris & ambi-

Modestia & magnanimitas arctissimè copulantur.

Modestia duplex.

Modestiæ oppositæ.

tio. Per vacuitatẽ honoris, abiectionem animi: per ambitionem, tumidam & inflatã elationem intelligo. In defectione rarissimè, in excessu multùm nos sæpè offendimus. Nam in ambitione esca quædam est quam capere conantes (non aliter quám auiculæ) capti perimus. est itaq; in omni bene instituta republ. (si audiamus Platonem) maximè fugienda ambitio, quæ est veluti rabida dominãdi libido. Hac olim incensus Pyrrhus Epirotàrum Imperator initurus bellum cũ Romanis, modestè à Cynià sapiente viro interrogatus, quid agere tandem decreuerit, quid tandem? Romam inquit humo adæquabimus. Quid tum? Italiam deuastabimus. Quid hinc? Siciliam expugnabimus. Quid prẽterea? iã à Lybya & Carthagine quis abstinebit? Nũquid hîc apicem impones? neutiquã. Quippe Macedoniam, Græciam & reliquas partes mundi oppidatim depopulabimur. Subactis his omnibus quid quæso acturi? triumphandum medius fidius & feriandũ tunc censeo. O Pyrrhe Pyrrhe acclamat Cynias, ad quæ per cædem & sanguinem

nos

nos tuos ducis? sat habes, si his quę habes rectè vti didiceris. Iratus autem rex, eoq; magis stomachabundus spreuit consilium, bellum gessit, saxo percussus in obsidione ciuitatis perijt. Videte (quæso) quàm periculosa sit ambitio, quàm citò reges & regna euertat. Multi altas Cedros ambitionis scandunt, at fractis ramis periculosè decidunt: melius est ex humili racemo vuas colligere, quàm in summa Cedro ad breue tempus nō sine iacturà graui vitæ triumphare.

Distinctio.

Modestia est duplex, { Naturalis: quæ est insita homini verecundia circa honores. Moralis: quæ est veluti habena abiectionis & elationis animi. } Abiectio duplex.

Voluntaria abiectio sumitur, aut pro { Humilitate: & sic est virtus. Vaná animi simplicitate aliquando hypocrisi palliatà: & sic est vitium. }

Opp.

Nullus honor est paruus, ergo modestia non est virtus circa paruum honorem versata. Antecedens probatur, quia honor est præmium fœlicitatis: & à philosopho dicitur maximum inter omnia bona externa.

Resp.

Honor sumitur, aut pro

- *Causa siue materiâ honoris: & sic nihil aliud est quàm res honorabilis.*
- *Substantia honoris, & sic est signum datum homini in testimonium virtutis.*
- *Effectu honoris: & sic est ipsa opinio laudabilis. At istis tribus modis augeri & diminui potest, prout res & ratio postulat. Est ergo honor magnus circa quem magnanimitas, paruus quodam respectu circa quem modestia versatur.*

Opp.

Nullus honor debetur virtuti: ergo circa honorem non versatur modestia. Antecedens est Aristot. 2. lib. Ethic. vbi probat virtutis proprium laudari solùm.

Resp.

Honor internus fœlicitati, externus virtuti debetur.

Etsi honor ille internus, de quo antè egimus, solùm fœlicitati debeatur, honor tamen externus virtuti vt materia, rectè obijcitur.

Opp.

Omnis virtus versatur in affectionibus moderandis: sed honor circa quem versatur modestia non est affectio: ergo modestia non est virtus.

Resp.

Internum obiectum modestiæ est appetentia honoris, externum de quo hoc loco agit philosophus est ipse honor,

Opp.

Opp.

Modestia apud Senecam & Ciceronem pro ordine decorè agendi in omni virtute sumitur, ergo accommodatè hîc à philosopho non tractatur.

Resp.

Modestia ab illis fusè & communiter: ab Aristot. verò strictè & distinctè versatur.

An liceat honorem vt magistratum appetere?

Licèt si { *Absit ambitio.* / *Prioris status nostri habeatur consideratio.* / *Reipubl. solius causâ fiat petitio.*

CAP. V.

An mansuetudo seu clementia sit virtus moralis?

De mansuetudine seu clementia.

VT in publico statu ciuitatis sunt quædam prælucentes virtutes, verbi gratia, fortitudo, temperantia, liberalitas, magnificentia, magnanimitas, & modestia, de quibus iam diximus: ita in priuato vsu humanæ vitæ aliæ sunt, exempli causa, mansuetudo, comitas, & affabilitas, de quibus iam breuiter

dicturi sumus. Harum prima ab Arist. in textu clemẽtia dicitur, quæ meritò affabilitatem comitatemque præcedit, quia magis interna & necessaria esse videtur. Nulla enim omnium virtutum homines hominibus magis conciliat & deuincit, quàm mansuetudo eiusq; comes patiẽtia. Inter mansuetudinem & clemẽtiam hoc tamen interest, quòd illa iram, hæc pœnam moderetur. Qui enim iram supprimit, mansuetus: qui pœnã diminuit, clemens ac mitis dicitur. Mãsuetudo ergo est inter iracundiam in defectu, nimiamq; indulgentiã in excessu optima moderatrix: cuius proprietates sunt quatuor (vt in textu explicatur) Iracũdiam & odium cohibere: vindictam non appetere: rarò, aliquando tamen iustè irasci: nemini iniuriam aut molestiam inferre. Huius extrema sunt iracundia, quam inuidia: nimia indulgentia, quam securitas morumq; licentia sequitur. Iracũdia est vitium animi, quo incensi ad inuidiam, malitiam, odiũ præcipitati sumus. Indulgentia ex aduerso est quoq; vitium, quod nimiam hominũ securitatem, morumq;

Mansuetudo quid.

Mansuetudinis proprietates quot & quæ.

Extrema mansuetudinis.

Iracundia quid.

Indulgẽtia quid.

disso-

dissolutionē parit. Vt enim est in illa accensa tæda ad incendium: ita quidem est in hac aperta via ad pernicie: & sicut nimia seueritate periclitatur ciuitas, ita nimia securitate tandem dissoluitur. Athenodorus philosophus ille rogatus olim ab Augusto Cæsare, vt aliquod sibi monumentum relinqueret, hoc (inquit) relinquam Cæsar: Si contigerit te irasci, nihil prius dixeris feceris q; quàm 24. literas recitaueris. Nouit hic sapiens iram principis esse vnguem leonis, hoc cognomen ergo clementiæ ac mansuetudinis Cęsari exoptauit. Istius vitij tres species in textu ab Aristot. insinuantur, leuis animi concitatio, furor & acerbitas. Prima in biliosis, secūda in melancholicis, tertia in pernicioſis cernitur. Prima enim est breuis furor, secunda est quædā naturæ peruersitas, tertia est implacabilis, contumax, & belluina feritas, qualis fuit illa Neronis, qui matrem, præceptorē, & seipsum occiderit: & illa Astyagis, qui Harpago suū ipsius filium deuorādum apposuerit. Recte Ouid.

Athenodoriconsilium salutare.

Candida pax homines, trux decet ira feras.

Sed vt carnifices & Anthropophagi, qui humano sanguine delectantur, non sunt tolerandi in ciuitate: ita rosa sine spina, id est, nimia indulgentia sine seuerita tis virgula in bene administrata republ. florere non debet. formica suum splenẽ & musca suam bilem habet. Natura docuit irasci, virtus non prohibuit, licet ergo aliquando ense resecare malum, ne pars sincera (vt quidam sapienter ait) in periculum trahatur. Audianthoc patentes, audiant præceptores, audiant etiã & principes. Multipatres, pręceptores, Cęsares indulgẽtia nimia & sese & suos perdiderunt. Nam vt nauis tutò non regitur sine experti gubernatoris manu: Ita domus, scholæ, regna necessariò ruunt sine disciplinę & seueritatis norma, quę impios supplicij metu coercet. Quare vt auicu las (id est) innocẽtes, cum Xenocrate ab vngue accipitris in sinũ admittere aliquã do debemus: ita vultures, id est pernicio sos nonnunquam ad crucem, ad ensem, ad mortem destinare oportet, si nulla reperiatur alia medicina.

An quoduis castigãdige nus inuiti veniamus, & nũquam nisi necessa rio.

Distin-

Distinctio.

Mansuetudo est duplex

- Naturalis, quæ est propensio animi ad lenitatem ac indulgentiam.
- Moralis, in qua consideratur
  - Essentia, vt sit moderatrix iræ.
  - Materia.
    - Interna, vt ira.
    - Externa, vt pœna.
  - Oppositum in
    - Excessu: vt nimia indulgentia.
    - Defectu: vt nimia morositas.
  - Officium.
    - Ægrè irasci.
    - Rarò vlciſci.
    - Nemini iniuriam facere.

Opp.

Comitas est quædam moderatrix iræ, ergo videtur confundi cum mansuetudine.

Resp.

Comitatis officium duplex,

- *Primarium siue proprium, vt iocos & ludos concinnare.*
- *Minus primarium seu commune: vt iracundiam supprimere, & homines hominibus conciliare.*

Opp.

Idem non potest esse obiectum & oppositum, ergo iræ non rectè assignatur à philosopho vtrumq; respectu mansuetudinis.

Resp.

Ira consideratur bifariam, vel vt est

- *Affectus: & sic est materia mansuetudinis.*
- *Habitus ex multis actionibus acquisitus: & sic est oppositum mansuetudini.*

Ira enim in 2. loco nihil aliud est quàm iracundia, quæ habitus vitiosus dicitur.

Opp.

Nulla defectio est virtus: sed mansuetudo est defectio, ergo non est virtus. Minor videtur probari posse ex textu, vbi dicit philosophus, mansuetum peccare in eam virtutem, quæ medium deserit.

Resp.

Defectio videtur esse, non quòd deficiat à mediocritate rectæ rationis, sed quod aliquid detrahat de seueritate debitæ punitionis.

Opp.

Omnis materia alicuius virtutis est in potestate agentis: sed ira (quæ tollit vsum rationis) non est in potestate agentis, cum sit naturalis: ergo non est materia mansuetudinis.

Resp.

Ira quomodo sit materia mansuetudinis.

Vt ipsæ potentiæ animæ rationis ac voluntatis imperio subijciuntur: ita omnes illarum potentiarum affectus & perturbationes subijci quidem possunt: licet ergo ira sit affectio naturalis, quæ vsum rationis tollit, si furentiùs sæuiat: retracta tamen habenis mansuetudinis imperium rationis magis confirmat.

Du-

Dubia capitis.

Vtrùm liceat Irasci:

Opp.

Homo natus est ad alterius subsidium: sed ira est in alterius interitum & excidium (vt ait Seneca) ergo irasci non licet: Minor probatur à definitione iræ, quæ est appetitus vindictæ.

Resp.

Homo homini Deus est, & homo homini Dæmon. Natus quidem est ad subsidium, & non ad perniciem alterius. Cæterùm frustrà hic affectus iræ homini non datur: irasci ergo licet sed non furere, vlcisci licet, sed non desæuire.

Vtrùm clementia sit virtus distincta à mansuetudine?

Opp.

Clementia habet aliud obiectum, aliamq; proprietatem à mansuetudine: ergo est virtus distincta. Antecedens probatur, quia clementiæ obiectum pœna est, proprietas pœnam diminuere: obiectum mansuetudinis ira est, proprietas verò iram mitigare.

Resp.

Mansuetudo duob. modis consideratur, vel

- *Quoad internum obiectum nempe iram, & sic propriè mansuetudo dicitur.*
- *Quoad externum obiectum nempe pœnã: & sic distinctionis causâ clemẽtia nominatur. Nõ est ergo distincta virtus, sed eadem variis modis considerata.*

Vtrum

Vtrum Iracundia & Ira natura differant?

Opp.

Iracundia & ira sunt appetitiones vindictæ: ergo natura non differunt.

Resp.

Ira & iracūdia re differunt.

Fatendum est nomine sæpe hæc duo confundi: re ipsa tamen differunt. Nam iracundia habitum, ira affectum significat: est enim iracundia veluti præmeditata malitia, est verò ira præceps animi ad vltionem incitatio.

CAP. VI.

An affabilitas sit virtus moralis? An iocari liceat?

De affabilitate & loco.

IN consuetudine vitæ sermonumque ac factorum communione, ne nimijs doloribus aut curis contabesceret natura, sæpe adhibenda est delectatio, sed honesta & decora, in qua vt sæpe propter infirmitatem, ita non multùm propter vanitatem, quæ inde sequitur, versari debemus. Hinc assignantur duæ ab Aristot. virtutes, affabilitas & comitas, vt dicta & facta nostra aliquando sale festiui ingenij condiantur. Non sum seue-

ſeuerus vt Stoicus, nec diſſolut⁹ vt Epicurus. Nō enim triſtari ſtudeo cū Catone, nec ſemper ridere velim cum Democrito: ſed videor mihi audire hoc loco Ariſt. ſic affatū, quid ludis iuuenis? cur perdis horam? temporis iactura nō reficitur, laboris omiſſi naufragium nō reuocatur. Quid quæſo? nō licet omnino ludere? licet, cur ergo intonas? modum ſeruandū ſuadeo, nimium fugiendū doceo. Quid? vis vt ſemper in hiemus ſtudijs? nō: ſed vt ſæpe etiam vacetis iocis. Iocemur ergo? placet, ſed in iocis ſpectari debet tēpus breue, nā longius nocet: locus honeſtus, nam ſuſpectus inficit: modus iuſtus, nam profuſus lædit: licitum iocandi genus, nam iniquum vulnerat: vtilis finis, malus peruertit omnia. Vnde quæſo hæc ſingula perdiſcantur? ex noſtris præceptis de affabilitate & comitate traditis. Quid eſt affabilitas? eſt virtus inter aſſentationem & contentionem poſita, quæ in iucunditatibus moleſtijsq; cernitur, quæ ex colloquijs hominum oriuntur. Si breuiùs definire velis, & dulcis Muſarum quaſi philomela, cuius voce omnes ſine offenſione

Ne quid nimis.

Iocāti quæ obſeruāda.

Affabilitas quid.

Affabilitas quain re differat ab amicitia.

sione capiũtur. Quid interest inter affabilitatem & amicitiam, cui similem hanc esse dicit? hoc nimirum, quòd illa sit sine affectu amoris in eos quibuscum versetur, hæc cum nobis & familiaribus tantùm cõgrediatur. Quid est assentatio? est vitiosus habitus loquendi placentia, vel si placet, est vitium, quo tanquam nouo aucupio hominũ gnatonici sui ventris & commoditatis causa vtuntur. Hinc assentator est quasi polypus qui se in omnẽ formam facilè conuertit. Quid est contentio? est peruersus habitus animi, qui morosos, difficiles & implacabiles reddit: tales sunt plurimi hodie sub Saturno nati, qui omnem honestam animi recreationem fugientes, aliorum vt aiunt leuitatem Satyrice carpunt & persequuntur. Licet ergo iocari? licet, modò cum Aegyptio sophista non arbor, non aqua, non fera fias. At ioci & facetiæ sæpe offendunt: non, si vt prudentia præscripserit adhibeantur. Estne aliud quod de affabilitate docebis? nihil si probè teneas animo illa quæ didiceris.

Assentatio quid.

Contentio quid.

Distin-

Distinctio.

Affabilitatis quatuor sunt præcipuè effecta,

- Honesta & delectabilis recreatio mẽtis, nihil enim magis reficit.
- Iucundus & ingeniosus vsus sermonis, nihil enim rem apertius ante oculos depingit.
- Suauis & fructuosa captatio benignitatis, nihil enim efficaciùs homines hominibus conciliat.
- Insignis & artificiosa moderatio perturbationis, nihil enim potẽtius animũ perturbatum sanat & moderatur.

Adulatio est vt ait Thomas, in

- Imitando simia, nam si ais ait, si negas negat.
- Apparendo gemma, nam vt vitrum splendet, sed cum splendet frangitur.
- Fallendo vmbra, nam citò fugit & euanescit.
- Mordendo vipera, nam periculosè ipsa præcordia ferit.
- Occidendo Cicuta, nam velociter famam suffocat & extinguit.

Opp.

Voluptas & dolor communia obiecta omnium virtutum dicuntur 2. Ethic. ergo proprium obiectum affabilitatis non constituunt, vt in hoc textu requirit Arist.

Resp.

Vt voluptas restricta ad gustũ & tactum est obiectũ temperantiæ: ita voluptas restricta ad sermonẽ est materia affabilitatis. versatur ergo affabilitas circa voluptatem & tristitiam, non vt in genere actionis, sed vt in vsu sermonis reperiuntur.

Voluptas sermonis est materia affabilitatis.

Opp.

Opp.

Ficta & fucata est actio affabilis, ergo affabilitas non est virtus. Antecedens probatur, quia affabilis agit quasi amicus, cum tamen non sit, vt in textu probatur.

Resp.

Actio affabilis sitne ficta.

Ficta non est omnino actio vbi nulla latet dissimulatio, at affabilis non amicitiam sed dulcem morum veluti harmoniam apud omnes profitetur: delectat enim non quia diligit, sed quia recreatione opus esse prudenter animaduertit.

Opp.

Placere hominibus non videtur opus virtutis esse: sed affabilis est placere hominibus, vt patet in textu: ergo affabilitas non est virtus.

Resp.

Placere licet, modo non lædas: honesta enim recreatio est necessaria.

Opp.

Omnis homo est capax cuiusq; virtutis, cum virtus sit habitus electiuus animi: sed mutus homo non est capax affabilitatis, cum in vsu sermonis solùm consistat: ergo affabilitas non est virtus.

Resp.

Mutus an queat esse affabilis.

Internum habitum affabilitatis hominib. mutis non negamus, vsum tamen & actum negare cogimur. Alij respondent hanc virtutem non solùm in sermonibus, sed etiam

etiam in actionibus & rebus consistere, in quibus muti se esse affabiles rectè ostendant. Nam vt in tragœdijs sæpe multa multis spectaculis insinuantur, ita affabilis manus, oculi, aliæq; corporis partes nonnunquam placidè multa loquuntur.

Opp.

Omnis virtus est necessaria: sed affabilitas non est necessaria: ergo non est virtus. Minor patet, quia multi in contemplatione & solitudine defixi per totam ætatem facetijs non capiuntur.

Resp.

Virtutis necessitas duplex.

Necessitas virtutis consideratur, vel

- *Absolutè respectu totius vitæ humanæ, & sic omnis virtus necessaria est.*
- *Comparatè respectu huius vel illius circumstantiæ, & sic omnis virtus nõ est necessaria.*

Vtrùm affabilitas duplex habeat obiectum vt cæteræ virtutes?

Dub. 2.

Affabilitas duplex obiectum habet.

- *Internum, nempe delectationem restrictam ad delectabilem vsum sermonis.*
- *Externum, nempe ipsum sermonem in communi congressu hominum.*

Vtrùm affabilitas differat natura ab amicitia.

Differt af-

- *Genere, est enim affabilitas habitus, amicitia verò affectus.*

fabilitas ab amicitia

Materia, affabilitas enim circa delectabile, amiciti a verò circa amabile versatur.

Modo, affabilitas enim agit sine affectu, amicitia verò cum affectu.

Proprietate, affabilitatis enim est delectare, amicitiæ verò diligere.

Opp.

Omnis distincta virtus habet distincta opposita: sed amicitia non habet distincta opposita ab affabilitate: ergo non est distincta virtus. Minor patet, quia assentatio & contentio vtriq; opponuntur.

Resp.

Opposita affabilitatis & amicitiæ quomodo distinguantur.

Opponuntur affabilitati, vt sunt industriâ elaborati habitus, opponuntur verò amicitiæ, vt sunt à natura insiti affectus: sunt enim morosi, sunt enim placidi à naturâ: sunt qui vsu difficiles, sunt etiam qui arte blandientes fiunt.

CAP. VII.

An veritas rectè definiatur?
An mentiri libeat?

De veritate

INTER affabilitatem & comitatem, quæstio de veritate ab Aristotele rectè mouetur, vt ad eam tanquam ad trutinam vtriusque virtutis præcepta dirigantur. Sunt enim dicta affabilis incon-

fabilis incondita, comisq; facta iniucunda, si veritatis purpura non vestiatur. Veritas enim non solùm in omni sermone, sed etiam in omni negotio vitæ policitæ est necessaria. Insidias enim & fraudem tollit, arrogãtiam reprimit, prodit mendacem omnem, simulationẽ & dissimulationẽ fugat. Huius multiplex est distinctio. Vno enim modo veritas transcendens dicitur, & sic bifariam: vel cohærẽs cum rebus, vt est quædam proprietas entis; vel per se subsistens, vt est infinitum & incommutabile bonum, ad quod omnia referuntur. Alio modo capitur pro consensu rei & intellectus, vnde à veteribus cõformitas animi ad rem subiectam definitur. Postremò pro habitu dicendi verum in omni congressu vitæ, & sic hoc loco moralis virtus dicitur. Est enim veritas hoc modo accepta virtus inter arroganti am & dissimulationem posita, quæ mouet hominem, vt qualis sit & verbis & factis palam ostendat. Quippe verax est (vt ait philosophus in textu) qui & vita & oratione ea in se inesse cõfirmat, quę insunt, nec maiora, nec minora. Cęterùm anim-

Veritatis necessitas.

Veritas multifariam accipitur.

Veritas moralis bifariã ſumitur.

aduertendũ hic eſt, veritatem moralem ſumi duobus modis, vel ſtrictè quoad perſonã cui ineſt, vel fusè quoad materiã in qua verſatur. Primo modo ſermonẽ tantùm, ſecundo modo omnẽ actionẽ vitæ humanæ reſpicit: nõ ergo requiritur ſolũ vt verũ dicas de his quæ in teipſo inſunt, ſed vt ſine omni diſſimulatione & mendacio de re qualibet ipſam veritatẽ proferas. Vnde reſpectu vtriuſq; veritas definitur, rectus animi habitus, quo quis verum ſiue affirmando ſiue negando, omni remota ſimulatione & diſſimulatione, conſtanter dicit: veritas enim tũ demum apparet maximè, cum vera ipſius animi ſenſa dictis & factis noſtris adæquentur. Hęc virtus (prohdolor) raraeſt, & à paucis nunc dierum colitur. Quot ficta teſtamẽta? quot falſa teſtimonia? quot inſidioſa ſophiſmata? imò quot mercatores fraudulẽti? quot diſſimulatores periuri? quot hypocritæ palliati vbiq; per forum cõſcientiæ & veritatis volitant, texunt, retexunt, aiunt, negant, tegunt, detegunt? Quid multis? mentiuntur omnia, ſalutant blandè, reſalutant ſæpe; at frontem

Veritas quid.

fere-

serenam, mentem fallacem habent. Vetus est illud,

Multis annis iam transactis,
Nulla fides est in pactis,
Mel in ore, verba lactis,
Fel in corde, fraus in factis.

Ferunt olim ab Apelle veritatem graphicé depictam fuisse tanquam perpulchram fœminam, simpliciori habitu vt sinceritatem, nudo & defosso pectore vt animi simplicitatem videas. Multi sanè istis temporibus simplicem eius aspectũ imitantur, at pauciſſimi defossi & aperti pectoris sinceritatem profitentur; aliud enim ore profertur, aliud mente geritur. Vis scire vnde hoc cõtingit? Obsequium amicos, veritas odiũ parit: sed (si audias Senecã) vetus hoc inuerte prouerbium, nam veritatem fidelis amicitia, obsequium nihil aliud quàm odium & dissimulatio sequitur. Tritũ id est, qui nescit dissimulare nescit viuere: at verum hoc est, nescit viuere qui nouit mẽtiri & dissimulare. Opposita huius virtutis sunt iactantia & dissimulatio: illa excessus, hæc quædã defectio dicitur; illius tres gradus sũt,

Veritatem quomodo depinxerit Apelles.

Veritas amicitiam, obsequiũ parit odium.

Nescit viuere, qui nouit mentiri.

mendacium, gloria, lucrum; huius verò duæ, fraus & serpentina hypocrisis. Iactator est (vt ait Aristoteles) qui sibi res magnas & præclaras sumit & vendicat, cum non insint. Dissimulator verò contrà est, nimirum qui negat inesse quæ insunt, quiq; diminuit extenuatq; ea quæ apparent. Quæritur hîc obiter, an mentiri liceat? respondetur quòd in mendace spectanda sit intentio mentis, quæ est, vel ad damnum alterius, & sic non licet: vel ad vsum & officium vitæ, & sic (vt ait Thomas) adhibitis quibusdam cautelis & circumstantijs licet. Intelligit vir doctus mendacium fabulosum, quod regnat in poëtis, & officiosum quod in periculis vitæ & ciuitatis cernitur.

Iactator quis.

Dissimulator quis.

Mentiri an liceat.

Distinctio.

Veritas est duplex.
- Theorica, vt sacra pagina digito Dei scripta & authoritate ecclesiæ confirmata.
- Politica, quæ hîc à philosopho definitur, habitus dicendi verum in omni negotio siue publico, siue priuato, sine vlla fraude, arrogantiâ, aut dissimulatione.

Opp.

Nulla virtus moralis est in intellectu: sed veritas est

in

in intellectu, cum sit eius obiectum: ergo veritas non est virtus moralis.

Resp.

Veritas sumitur, aut

- *Materialiter, & sic est in re ipsa, vt in prædicamento substantiæ docetur.*
- *Formaliter, & sic est in oratione, quæ adæquatum signũ veritatis appellatur.*
- *Effectiuè, & sic est in intellectu, cuius cum re conformitas & proportio dicitur.*
- *Finaliter, & sic est in voluntate, quæ per illam in omni negotio & sermone ad verum dicendum flectitur.*

Opp.

Omnis virtus est medium: sed veritas non est medium, ergo veritas non est virtus: minor probatur, quia nõ est excessus veritatis; nemo enim dicendo verum possit excedere.

Resp.

Consistit veritas in medio duarum (vt aiunt) falsitatum, quarum altera affirmat id esse quod non est, vt arrogantia, altera negat id esse quod est, vt dissimulatio: illa dicendo excedit, hæc deficit à medio. Veritatis extrema.

Opp.

Ea non sunt opposita quæ definiuntur per idem: sed arrogantia & dissimulatio definiuntur per idem, putà mendacium: ergo non sunt opposita veritatis.

Oppositaquomodo per idem definiri possunt.

Resp.

Non est absurdum, si opposita definiantur per idem remotum & commune vtriq;, quale est mendacium respectu istorum oppositorum.

Opp.

Nullum vitium est in bonis: sed dissimulatio est in bonis: ergo non est vitium. Minor probatur in textu per exemplum Socratis, qui dissimulanter dixit, hoc vnum scio me nihil scire.

Resp.

Intentio mali.

Omnis extenuatio personæ non est dissimulatio, quæ hoc loco intelligitur, sed illa sola quæ intentionem mali habet.

Opp.

Dissimulatio aliquando arrogantia dicitur: ergo hæc non sunt opposita. Antecedens probatur, quia aliquis dissimulando & extenuando se nimium, sæpe plus sibi arrogare quàm detrahere intendit & conatur.

Resp.

Dissimulatio consideratur, vel respectu { *Materiæ circa quam versatur, & sic est semper defectio.* / *Personæ quæ dissimulat, & sic sæpe est fraudulenta intentio.*

Dub. Vtrùm omne mendacium sit turpe?

Opp.

Textus docet omne mendacium esse malum: ergo sic esse videtur.

Resp.

Resp.

Mendacium est vel
- Simplex, quod fit nullius rei gratiâ, sed solùm quia mendax dicendo falsum delectatur, & hoc genus mentiendi otiosum dici potest.
- Compositum, quod fit alterius rei causâ, & hoc est vel
  - Iocosum quod est
    - Poëticũ, vt fictio.
    - Ironicũ, vt illusio
  - Officiosum, quod fit cum intentione boni, vt vitam aut ciuitatem tueri.
  - Malitiosum quod maximè prohibetur, propter
    - Intentionem falsi.
    - Persuasionem mali.
    - Illationem damni.

Quid mendacium?
An mentiri liceat?

Mendacium est falsa vocis vel operis significatio cum intentione fallendi, ideo non est omnino licitum, quia
- Peruertit ordinem sermonis ad quem est institutus.
- Auertit intellectum à suo obiecto, nempe à vero ad quod est destinatus.
- Fallit & seducit credẽtem, qui est veritatis cognoscendæ cupidus.

Mendacium cur illicitum.

Opp.

Fabulæ poëticæ, Ironia, dissimulatio pro vita hominis aut salute ciuitatis sunt mẽdacia: sed hæc sunt licita: er-

go mendacia sunt licita. Minor probatur quia fiunt aut recreationis causâ, aut sine vlla intentione mali.

Resp.

Propriè mea quidem sententiâ ista non sunt mendacia, quia in illis non est intentio fallendi aut nocendi alteri.

Dub. **An dicens verum aliquando mentiatur?**

Verum quis dicens an possit mentiri.

Dicens verum aliquando videtur posse mentiri, si

- Dicens ipse non credat quod dixit: verbi gratiâ, si quis non credens esse antipodes, dicit tamen esse eo animo vt alios fallat, quamuis verum dixit (nimirum esse antipodes) mentitur, quia intendit fallere & nocere,
- Dubium & incertum pro certo & indubitato aliquid confidentiùs affirmet.

Opp.

Mendacium semper opponitur veritati: ergo nullo modo dicendo verum aliquis mentiri potest.

Resp,

Mendacium veritati quomodo opponitur.

Opponitur semper veritati in re cuius respectu non est mendacium: non tamen semper in persona, cuius respectu hoc loco mendacium dicitur: hominis enim intentio vt sub nomine veritatis alios fallat mendacium efficit.

CAP.

CAP. VIII.

An comitas sit virtus moralis?

De Comitate.

VT somno vires corporis, ita festiuitate ingenij vires animi recreantur. Ludere ergo licet, sed lædere non decet. Est (inquit Philosophus) in hac vita aliquid loci relictum quieti, in eaq; aliquid ludo conceditur temporis. Rectè Poëta.

Quod caret altera requie durabile non est:
Hac reparat vires, fessaq; membra leuat.

Comitas iocorum moderatrix.

Cæterùm vt in iocis ac ludis nulla turpitudinis nota appareat, de Comitate (quæ est illorum moderatrix) pauca iam traduntur præcepta: consistit enim hæc virtus in locis ac ludis. Attamen summa adhibenda est consideratio temporis, loci, personæ: nõ enim semper, vbiuis, & apud quoslibet, sed apud eos quibus grata sunt, vtendum est: nec nisi vt vitæ graues molestiæ honestà quadam hilaritate leniantur. Definitur ergo Comitas, virtus moralis inter scurrilitatem & rusticitatẽ posita, quá prædíti decorum in iocis & ludis obseruam⁹. Ex hac definitione patet

Comitatis obiectum & finis.

Comitas quid.

Comitas quid differat ab affabilitate.

tet manifestè discrimen inter affabilitatem & comitatem, quas tamen virtutes quidam temerè confundũt: est enim affabilitas inter adulationem & cõtentionem, est verò comitas inter scurrilitatẽ & rusticitatem morum: iterum, affabilitas falsè dictum, comitas ingeniosè hilariterq; factum materiam habet: affabiles enim facetias sine dẽte, Comes verò iocos & ludos sine tædio concinnare studeant. Facetiæ sermonem tantùm, ioci & ludi actionem etiam requirũt. Hæc verba in descriptione harum virtutum sæpe occurrũt, sales, facetiæ, lepos, quę etsi videntur esse synonyma, sic tamẽ à quibusdam distinguũtur, vt sales ad ingenium, facetiæ ad sermonem, lepos ad habitum corporis referatur: sed de verbis non cõtendimus, obiectũ comitatis (vt iam demõstraui) iocus, & finis recreatio: opposita scurrilitas rusticitasq; morũ. Scurrilitas est insulsa, molesta, nec non sæpe odiosa dicacitas, quà ordo, modus & decorum in ludis iocisq; peruertũtur. Scurræ enim sunt veluti dicaces histriones, Momi & Sophistę qui ludunt, sed insulsè; qui

Comitatis obiectum, finis & extrema.

Scurrilitas quid.

iocos

iocos & risum commouent sed non decorè. Cęterùm attende: ciuileshîc ludos, verbi causa comœdias: ciuiles actores, verbi causa Rossianos non accuso: est enim in illis comitas summaq; delectatio, si opportunè ac tempestiuè adhibeantur. Rusticitas (quæ ex aduerso huic respondet) est vitium, quo quis infectus ab omni festiuitate sic abhorret, vt nulla ludorũ iucunditate demulceri, nulla iocorum suauitate deliniri possit, sed manet semper agrestis, rusticus & inhumanꝰ, qualis olim fuit Timon Athenien sis ille. Ludus & iocus, quæ obiecta huius virtutis ponũtur, sunt omnes actiones ac res delectabiles: quibus oblectamenti causa vtimur, quales sunt, in stadio contendere, hastam vibrare, hymnos & psalmos in triumpho canere, Cytharis, Psalterijs, alijsq; id genus rebus nosmetipsos recreare. Ab hoc catalogo rerum omnes obscœnos iocos omnesq; illiberales ludos, quales sunt cãtus veneris, iactusq; alearum, delendos & expungendos cẽseo: res enim tales sunt, quibus (vt ait Plato) nemo rectè vti potest.

Ludi ciuiles.

Rusticitas quid.

Distin-

Distinctio.

Comitas, accipitur, aut
- Naturaliter, pro insita quadam humanitate naturæ humanæ.
- Moraliter bifariã: vel.
  - Internè, in affectibus nempe ira ac indulgentia moderãdis, quę mansuetudo dicitur.
  - Externè, in iocis ac ludis concinnandis & sic hoc loco definitur: cuius
    - Obiectum est iocus vel ludus.
    - Oppositũ est scurrilitas in excessu, rusticitas in defectu.
    - Proprium est delectare:
      - Dicto faceto,
      - Facto decoro,
      - Ioco opportuno.

Scurrilitas est
- Impudentia in audacibus:
- Molestia in histrionibus:
- Vitium in omnibus.

Rusticitas est
- Stupiditas in fatuis:
- Immanitas in barbaris:
- Vanitas in omnibus.

Opp.

Comitas non versatur circa difficile: ergo non est virtus. Antecedens probatur, quia versatur circa ludos: sed ludere non est difficile

Resp.

Ludere est quidem facile: sed ludere vt decet exprascripto rationis, est valde arduum & difficile.

Opp.

Opp.

Omnis actio virtutis tendit ad beatitudinem: sed ludere, quæ est comitatis actio, non tendit: ergo comitas nō est virtus. Minor est philosophi 1. lib. Ethic.

Resp.

Aliquid tendit ad beatitudinem, vel
- *Proximè, & sic ludere non tendit.*
- *Remotè, & sic tendit: nā gignit quietem animi liberatq; à curis & doloribus, quib. obrutus fœlicitati studere nō potest.*

Opp.

Nemo studiosus à ludo vel lusu dicitur: ergo comitas in ludo lusuq; posita non videtur esse virtus.

Resp.

In ludis spectantur
- *Circumstantiæ artis, secundum quas studiosi non dicimur.*
- *Circumstantiæ moris, secundum quas ludentes studiosi nominamur: artis enim præcepta ludos definiunt, moris autem circumstantiæ demonstrant vsum, vnde omnis laus & commendatio nascitur.*

Ludorum circumstantiæ.

Opp.

Nulla virtus offendit: sed comitas aliquando offendit, vt est in textu: ergo non est virtus.

Resp.

Offensa est accepta non data, si verè sit comis qui ludit, vel dicendum est, quòd vt amico liceat aliquando obiurgare, ita comi & affabili licet aliquando malos offendere, non tamen acerbè, non inuitè, non malitiosè.

An

An ludi Scenici sint liciti, & sub hac virtutis materia contenti.

Ludi Scenici quinam sint liciti.

- *Communes & populares, qui ad scurrilitatem potiùs quàm comitatem referuntur.*
- *Ludi Scenici sunt vel*
  - *Academici, quales sunt comœdiæ ac tragœdiæ recreationis honestæ causâ institutæ, & hæ sunt licitæ*
    - *Propter memoriam antiquorum temporum, quam ad viuum repræsentant.*
    - *Propter multiplicem scientiam rerum, quam in se comprehendunt.*
    - *Propter magnam experientiam, qua nos exornant.*
    - *Propter vim vocis, gestus, & affectus, quam optimè depingunt.*
    - *Propter delectabilem affabilitatis & comitatis vsum, quem graphicè ante oculos proponunt.*

Opp.

Quod est indecorum, virtutis opus non est: sed in ludo scenico est aliquid indecorum, ergo virtutis opus non est. Minor probatur, quia est non solùm indecorum, sed instar monstri, vt vir meretricis habitu ornatus in theatrum prodeat.

Resp.

Non est indecorum si eò fiat vt vitia meretricis depingantur: non est enim monstrum vestes sed mores meretricis induere.

Opp.

Opp.

Priscæ ætatis patres acerbius contra istos ludos disputarunt: ergo non sunt liciti:

Resp.

Simpliciter contra omnes non disputârunt, sed contra illos, qui in honorem Idolorum celebrati fuerunt: alij respondent illos contra excessum, non contra vsum ludorum disputasse.

Opp.

Iniuriosum nec non contumeliosum est regibus, vt sutores ac infimæ conditionis homines illorum purpurâ sceptro ac diademate in ludis scenicis ridiculè abuterentur: ergo decorum in illis non est.

Resp.

Ridiculum est quod obijcitur. Nam præterquam quòd hìc non agitur de sutoribus, sed de viris leberaliter educatis & Academicis, hoc responderi potest, minùs esse indecorum regem in theatro agere, quàm regem in tabula depingere: sed hoc licet, cur ergo illud non placet? Insuper vt in tabula cognoscitur vmbra regis delineari non in contemptum dignitatis: ita in Theatro intelligitur expressa imago regis proponi sine iniuria & contumelia imperatoriæ maiestatis.

CAP. IX.

An verecundia sit virtus?

De verecundia.

QVONIAM pudor vitiorum ad studium & amplexum virtutis requiritur (est enim pudor vitij purpureus quasi splendor ac color virtutis) non incommodè de verecundia (quæ pudor vitiorum definitur) hoc loco ab Arist. disputatur. Rectè Xenophontem pulchrum, probum Iuuenem olim laudauit Socrates, quòd purpurà virtutis, id est, verecũdià suas malas tinxerat. Tũ enim res salua est cùm bonæ indolis puer erubescit: quippe hæc hedera naturæ veluti in frõte suspẽsa primitiæ sunt futuræ virtutis. Verùm hîc quæritur, An sit ipsa verecundia virtus, an potiùs aliquis laudabilis animi affectus? virtutem esse in hoc cap. negat Arist. idq; probat quinq; argumentis, quorum primum ducitur à definitione, 2. à tempore, 3. à contrario, 4. à proprio, 5. à subiecto. A definitione hoc modo, nullus metus est virtus, sed verecundia definitur metus, ergo verecũdia nõ est virtus. A tẽpore, quia virtus omni æta-

Verecundia quid.

Verecundia sit ne virtus.

Verecundia quòd virtus non sit, quinq; rationes.

ætati potest conuenire, sed verecundia non conuenit. A contrario, quia virtus solùm bonis conuenit: sed verecundia etiã in malos cadit. A proprio, quia virtus laudatur per se, sed verecũdia laudat fortuitò. Postremò à subiecto, quia omnis virtus est volũtaria, sed verecũdia nõ est: ergo verecũdia nõ est virtus. His positis affectum esse cõcludit & definit philosophus, quo perculsi timemus notam infamiæ ac dedecoris: est enim verecundia, si verè definias, laudabilis affectus inter impudentiam & pauorem constitutus, qui timorem dedecoris ex turpi aliqua actione contracti injicit. Timemus (vt ait Isocrates) vmbram peccati, id est, dedecus & infamiam, sed ipsam causam dedecoris, id est, flagitiũ & turpitudinem non timemus: erubescimus enim si quis nobis obijciat scelera, sed in perpetrando nullus nos timor remoratur. Attamen quod dat natura accipimus: nã verecundia est laudabile signum futuræ probitatis. Huic opponuntur pauor, & impudẽtia, in illo timidium ingeniũ, in hoc ferreum, & quasi adamantinum superciliũ

Verecundia quid.

Vmbrã peccati timemus, peccatum non timemus.

Oppositæ verecũdiæ

Pauor quid

cernitur: est enim pauor vitiosus affect⁹, quo leui aut nulla de causa ad dedecoris metũ impellimur. Est verò impudentia ex aduerso huic respondens affectus, qui frontem aut omnino tollit, aut saltem ita perstringit, vt nullo dedecoris metu ad erubescentiam moueatur: hæc labes, hæc lues est istis temporibus nostræ iuuentutis. Nam (vt grauius nihil dicam) rarò nunc inuenitur, cui dicat Diogenes, macte virtute puer, macte, nam hic est color virtutis.

Impudentia quid.

Verecundia sumitur bifariam, pro

- Actu erubescendi, & sic definitur in
  - Secundo lib. Rhetoricorũ, vt sit motus seu perturbatio animi circa mala, quę videntur inferre infamiam.
  - Hoc loco, vt sit metus dedecoris seu infamiæ: pauci enim timent peccatum, at multi infamiam subsequentem timẽt.
- Dispositione naturali ad actum istum inflectente hominem, & sic quoq; sumitur bifariam.
  - Communiter pro metu dedecoris ꝓprij siue alieni: sunt enim qui alterius infamiá sæpe vulnerantur, sunt qui alienis malis ad verecundiam commouentur.
  - Propriá pro metu dedecoris sui, & sic in hoc capit. viro probo competere non posse dicitur.

Opp.

Timorẽ sequitur externus pallor: sed verecũ. diam

diam non sequitur pallor: ergo malè definitur verecundia ab Arist. timor dedecoris.

Resp.

Timor bifariam contingit, vel

Ex forti imaginatione mentis, cum à corde in phantasiam sursum rapiuntur spiritus, qui illic non comprehensi statim per malas diffunduntur, & talis timor dicitur verecundia.

Ex vehementi passione cordis, cùm spiritus ad ipsum cor relabuntur tanquam ad fontem suum in quo conseruentur, & talis timor hîc non intelligitur.

Opp.

Laus debetur soli virtuti: sed verecundia est laudabilis: ergo verecundia est virtus. Maior est in primo lib. Ethic. minor in hoc cap.

Resp.

Laus debetur soli virtuti simpliciter & per se, per accidens verò & ex consequenti (vt aiunt) mediocribus affectibus etiam attribuitur: hinc in Iuuene verecundiam laudabilem, in sene verò vituperandam esse docet philosophus. Ratio est, quia in iuuentute signum est virtutis, in senectute argumentum sceleris.

Laus soli virtuti quo modo debeatur, & quomodo etiam nonnullis affectibus.

Opp.

Opposita verecundiæ sunt vitia, nempe pauor ingenij & impudentia, ergo verecundia est virtus.

Resp.

Oppositæ verecundiæ non sunt vitia, si strictè sumantur vitia: sunt tamen mala quædam, vt verecundia respectu quodam bonum dicitur.

Opp.

Verecundia inesse potest viro probo ac studioso: ergo fallitur Arist. in textu. Antecedens probatur libr. 3. Ethic. vbi probatur quòd vir fortis debeat timere infamiam, sed verecundia nihil aliud est quam timor infamiæ.

Resp.

Timor infamiæ contingit, vel ex commisso malo, & sic non timet nec timere debet vir fortis: vel ex inuidia, quæ est virtutis comes, & sic timere, id est, sibi cauere debet fortis, ne dentes malitiosi sentiat.

Opp.

Magnanimo conuenit verecundia, vt expressè docet Arist. cap. 3. huius lib. de magnanimo: ergo viro probo inesse potest verecundia.

Resp.

Verecundia bifariam sumpta. *Verecundia sumitur, vel*

- *Fusè pro omni motu pudoris, & sic magnanimus in accipiendo beneficio decorè erubescit.*
- *Strictè pro motu animi ex turpi causa oriente, & sic non conuenit.*

Opp.

Si magnanimus suis vestibus spoliatus, in forum aut

aut theatrum nudus cogatur, spectante corona hominum, erubescit: ergo verè conuenit viro probo ac studioso.

Resp.

Hæc passio in eo non contingit ratione actus turpis sponte de signati, quod requiritur in verecundia strictè propriecq; sumpta.

Vtrum verecundia contingat ex alienis malis.

Opp.

Ad pudorem commouentur aliquando viri fortes, cùm de vitijs vxorum, filiorum & amicorum audiunt, ergo contingit verecundia ex alienis malis.

Resp.

Conceditur quòd verecundia communiter sumpta ex alienis malis aliquando oriatur: propriè verò strictecq; accepta nobis ex nostris ipsorum malis oriunda conuenit.

Vtrum verecundia fusè sumpta aliquando in bonis præueniat rationem?

Verecundia rationem præueniat aliquando.

Verecundia contingit, vel ex

Imbecillitate naturæ, & sic (quoniam est motus naturæ non voluntatis) rationem in bonis aliquando præuenit & præcurrit.

Suspicione sceleris commissi, & sic non præuenit, quia boni scelera non committunt.

An verecundia sit seni vtilis?

Opp.

Pudor vitij est vtilis seni: sed verecundia est pudor

vitij: ergo est vtilis seni. Antecedens probatur, quia reuocat senem à turpitudine sceleris.

Resp.

Verecundia cur in sene sceleris plerumque indicium sit.

Non reuocat, quia cum senex erubescit, signum est altius infixi sceleris quàm quod facilè deleri possit. Ratio est, quia senex propter tarditatem spiritus non sine facinoris suspicione ad erubescentiam commouetur.

Opp.

Verecundia non est motus voluntatis sed naturæ: ergo potest senibus conuenire.

Resp.

Fatemur senibus posse conuenire: sed flagitiosæ senectutis signum quidem, nisi ex magna imbecillitate contigerit, esse docemus. Præterea quamuis verecundia motus naturæ non voluntatis dicitur, est tamen peccatum voluntarium, à quo vt à causa fluit: at longe turpissimum est senes peccatis obrui & mancipari: cum æstus peccandi in illis extingueretur.

LAVS DEO.

LIBER

LIBER QVINTVS.

CAP. I.

An legalis iustitia sit Heroica virtus & specie distincta à reliquis? An rectè definiatur?

QVOD homo est sine anima, id est respubl. sine iustitia. Est enim iustitia ciuitatis domina, dextra tenens gladium, quo malorum scelera vindicare, siniſtra suspendens lancem, qua bonorum opera ex æquo pensitare possit. In huius vnius pectore omnes reliquæ virtutes tã moris quàm mentis, non aliter quàm sydera in cœlo lucẽt: vnde Euripides (vt ait philosophus in textu) olim affirmauit neq; hesperũ neq; luciferum ęquè magnã sui excitare admirationẽ, atq; ipsam iustitiam. Quippe iustitia ciuitatis norma, magistratus anima, causa & fundamentũ legis est, cuius veluti canales in singulos cætera-

Pulcherrimum iustitiæ simulachrum.

rum virtutum riuulos fluunt ac deriuantur. Hanc ipsa natura peperit, experiētia nutriuit, sapientia deniq; multarum ætatum in solio maiestatis, vt augustissimam rerum humanarum imperatricem, collocauit, quippe nulla pars vitæ vacat iustitia. Huius acceptiones in hoc capite duæ à philosopho insinuantur, altera cōmunis & absoluta, altera particularis & comparata: illa legalis, hæc propriè moralis dicitur: illa nō vna, sed omnis virtus, hęc verò vna & distincta ab omnibus definitur: illa est (vt vtar verbis Philosophi) affectio voluntatis, qua apti sumus ad res iustas gerēdas, quaq; res iustas & facimus & desideramus facere: vel vt alij definiunt, est virtus qua homo rectè disponitur ad bonum publicum & cōmune. In his definitionibus consideranda mihi vidētur quatuor: Subiectum, obiectum, modus, finis. Subiectum est voluntas: obiectum est omnis res iusta, seu actio virtutis: modus est vnio, seu coniunctio voluntatis & operis; quippe neque intentio sine opere, nec opus sine intētione iustitię actionem parit: finis deniq; est nō priuatum

Iustitiæ legalis duplex definitio.

Quatuor in iustitia legali obseruanda.

Subiectum, Obiectum, Modus, Finis.

uatum sed publicum, non proprium sed commune ciuitatis bonum. Subhoc fine quatuor officia legitimæ iustitiæ cõtinentur, quę sunt, bonas sancire leges, sancitas definire, definitas exercere, & deniq; in exercendo ad beatam subditorum vitam bonumq; cõmune easdem referre. Hinc qui in luce hominum versantur, discunt nõ sibi sed alijs viuere, vnde illud Biãtis in textu: magistratus indicat virum. Vnde illud Arist. optimus is quidẽ est, qui virtutẽ nõ ad suam sed ad aliorum vtilitatẽ accõmodat. At arduũ hoc opus est, res nostras negligere, & alienas promouere. Particularis seu comparata iustitia est, quæ æqualitatis lancibus omnia in ciuitate ponderat: versatur enim in adæquandis rebus, quæ (vt loquuntur philosophi) sunt ad alterum. Hinc à Iurisconsulto definitur cõstans & perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi: voluntas, id est voluntatis habitus: constans quoad actionem; perpetua quoad propositum & intentionem (oportet enim iustum propositum habere perpetuò seruandi iustitiam) tribuens cuique (id est) Deo & homini:

Finis partes. 1. 2. 3. 4.

Moralis iustitia quæ.

Institutionum lib. 1. Iustitiæ moralis definitio explicatur.

ius

ius suum (id est) rem iustam & debitam.

Iuris acceptio duplex.

Quippe hoc loco ius non capitur pro habitu (qui est ars boni & æqui) sed pro omni re iusta, siue in commutatione rerum, siue in distributione bonorum posita. Diuus Ambrosius in libr. officiorum hanc rectè definit. Iustitia (inquit) est virtus, quæ vnicuique quod suum est tribuit, alienum non vendicat, vtilitatem propriam negligit, vt communem æquitatem

Quæstio secunda.

custodiat. Ex his patet, hoc modo acceptam iustitiam esse virtutem distinctam à cæteris. Habet enim propriam materiam, in qua versetur; habet vitia vtrimq; repugnantia, quibus opponatur. Mate-

Materia iustitiæ quæ Extrema iustitiæ moralis.

ria est res ciuilis alteri ab altero debita: vitia opposita sunt iniustum facere & iniustum pati. Sed attende, quòd extrema hoc loco assignẽtur quoad actum. Quippe iniustum pati non est semper vitium, nisi in patiente voluntarium actum respicias. Iniustum enim aliquando volentes patimur, iniuriam nunquam. Hæc

Moralis iustitia, cur æquitas nominetur.

virtus ab Aristot. sæpe æquitas appellatur, quæ est habitus bonus, quo quis neque plus, neque minus aut accipit aut tribuit

quàm

quàm oportet, sed vt vnusquisq; dignus sit ac mereatur. Quare vt paucis concludam omnia, quemadmodum est generalis iustitia, quæ legitima; & particularis, quæ propriè Ethica seu moralis dicitur: ita est generalis iniusttia, quę in omni vitio; & particularis, quæ in propria materia cernitur: generalis seu illegitima est (definiente philosopho) omne vitium, vel (si placet) est deprauatus habitus animi, quo quis magistratu & dignitate fungens à sancta legum gubernatione deficit, suosq; subditos vitiorum contagione infici & conspurcari sinit. Particularis iniustitia est appellata iniquitas, quà aliquis plus minusque accipit aut tribuit, quàm dignum est ac oportet. Sequitur nunc, vt de partitione iniustitiæ particularis in commutantem ac distribuentem agamus, quæ in proxima quæstione fusiùs explicabitur.

Contraria cõtrariorũ est ratio.

Iniustitia Gener. Partic.

Iniustitia generalis quæ.

Iniustitiæ particularis.

Iusti
- Generalis, quę in conseruãda societatis humanę æqualitate versa
  - Ius diuinum, quod officium hominis erga Deum continet.
  - Ius humanum
    - Naturale, vt quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.
    - [illegible]tia

tia est duplex
- tur, bonum que commune respicit, & hæc comprehendit.
  - manũ, quod est vel
    - Legale, quod versatur in vsu omnis virtutis, cuius actum lex præcipit hinc omnes virtutes in hac solá iustitia comprehendi dicuntur.
- Specialis, quæ est duplex.
  - Commutans, quę in commercijs atque negotijs æqualitatem seruat.
  - Distribuens, quæ in præmijs & pœnis pro vniuscuiusq; merito proportionem considerat.
  - De quibus in proximo cadicemus.

Opp.

Omnis virtus non est iustitia, ergo in calce primi capitis non rectè dicit philosophus, re confundi iustitiam omnemq; virtutem.

Resp.

Consideratur virtus duobus modis: vel

- *Absolutè, vt est habitus per quem homo rectè disponitur in ordine ad seipsum, & sic omnis virtus non est iustitia.*
- *Comparatè, vt est habitus per quem homo rectè disponitur in ordine ad bonum commune, & sic omnis virtus legalis iustitia hoc loco dicitur, omnium enim & singularum virtutum actiones lex, quæ est iustitiæ norma, iubet prohibetq; contrarias.*

Opp.

Frustra habetur tam verbosa apud philosophum de iustitia disceptatio, si nulla iustitiæ à reliquis virtuti-

virtutibus haberetur distinctio: præterea in 2. lib. numeratur iustitia vt distincta virtus à reliquis: ergo aut hîc aut illic malè assignatur.

Resp.

Virtutis ratio duplex.

Etsi iustitia legalis sit omnis virtus in ordine ac relatione ad commune bonum: est tamen distinctio, si reliquæ virtutes in se suaq; propriâ essentia considerentur. Est enim duplex cuiusq; virtutis consideratio: altera propria & absoluta, altera communis & respectiua: secundum illam re distinguitur â iustitia, secundum hanc, ad illam, vt ad totum vniuersale refertur. Exempli causa, temperans per habitum temperantiæ castè & sanctè viuit, & hoc est bonum proprium ac singulare: temperans autem castè sancteq; viuendo conciui per concupiscentiam nec damnum nec iniuriam facit, & sic est bonum publicum ac commune: illo modo accepta temperantia distinguitur à iustitia, hoc verò modo accepta ad illam reducitur. Aliter respondent interpretes, quòd particularis iustitia (quæ in commutantem ac distribuentem diuiditur, quæq; in hoc libro potissimùm tractatur) à reliquis virtutibus & re, & ratione differat.

Opp.

Virtus & obiectum re differunt (vt patet de liberalitate & pecunia) sed omnis virtus est obiectum seu materia iustitiæ legalis: ergo iustitia legalis ab alijs virtutibus re differt. Minor patet, quia commune bonum, quod est obiectum iustitiæ, nihil aliud est quàm tota (vt ita dicam) virtus.

Resp.

Resp.

Bonum cõmune bifariam cõsideratur.

Bonum cõmune considerat bifariam, aut quoad

- *Habitum & essentiam in ordine ad personam, & sic non est obiectum legalis iustitiæ, sed ipsa virtus.*
- *Actum, modum, & vsum in ordine ad rempublicam, & sic est obiectum legalis iustitiæ. lex enim præsupponit habitum in homine, & iubet actum vsumq; virtutis in ciuitate.*

Opp.

Actus reliquarum virtutum & obiecta re differunt ab actu & obiecto legalis iustitiæ: ergo à legali iustitia specie differunt. Antecedens patet, quia quælibet virtus habet proprium actum propriumq; obiectum. Ratio

Virtutes vt discrepent

tenet, quia illæ virtutes essentialiter differunt, quarum actus & obiecta specie distinguuntur.

Resp.

Quamuis à quibusdam obligatio legis vt materia, & adæquatio rerum vt actio iustitiæ legalis assignetur, vt habeatur specifica (vt aiunt) distinctio inter iustitiam reliquasq; virtutes: omni tamen curiositate veterum remota dicendum est (vt supra) quòd iustitia & virtus (vniuersim sumpta) in ordine ad commune bonum actu & obiecto non differant. Nam virtus hominem aut perficit in seipso, & sic distinguitur specie: aut hominem perficit in relatione ad bonum ciuitatis, & sic non distinguitur à iustitia.

An iustitia sit nobilissima virtutum?

Opp.

Opp.

Fortitudo teste philosopho circa maximè difficile versatur. ergo est nobilissima virtus.

Resp.

Dignitas virtutis pẽdet, vel à

Subiecto & sic sapientia est nobilissima, quia est in mente diuina.

Materia seu obiecto: & sic fortitudo dicitur omnium virtutum præclarissima quia circa mortem bellicam versatur.

Fine: & sic hoc loco iustitia appellatur maximè Heroica, quia non suum, sed commune bonum ciuitatis respicit.

Opp.

Honorificentius est dare suum quàm dare alienum: sed magnificentiæ est dare suum, iustitiæ dare alienum: ergo magnificentia est virtus nobilior iustitiâ.

Resp.

Non est honorificentius dare suum, quàm alienum: si finem iustitiæ spectes, qui est non sibi sed ciuitati prodesse, quo quidem nihil honorificentiùs esse potest.

An rectè definiatur iustitia?

Opp.

Iustitia definitur per res iustas, ergo malè definitur. Argumentum probatur, quia non iusta agendo, sed iustè agendo denominamur iusti. Prætereà idem per idem definiri non potest: sed iustum & iustitia sunt eadem, cum

sint coniugata: ergo non rectè per iustum definitur iustitia.

Resp.

Res iusta in definitione iustitiæ sumitur pro æquali in ordine ad bonum ciuitatis, quod est, vel
- *Arithmeticum: cum verbi causâ tantundem redditur quantum adimitur, vnde ius naturale deriuatur.*
- *Geometricum, quod est, vel*
  - *Priuatum, quoad personam ex placito, quando quis se contentum putat.*
  - *Publicum, quoad rem publ. ex præscripto magistratus, vnde ius positiuum nascitur.*

Opp.

Iurisperiti aliter definiunt iustitiam quàm Arist. ergo vna non videtur bona.

Resp.

Iustitiæ definitio duplex, iurisconsultorũ & Aristotelica, re vna est.

Quamuis verbis differunt, re tamen conspirant. In vtraq; enim insinuantur hæc tria, constantia voluntatis, perpetuitas intentionis, vniuersalitas legis: quibus addi potest ciuitatis in ordine ad publicum bonum conseruatio.

Opp.

Nulla virtus moralis est perpetua, ergo malè attexitur in definitione iustitiæ, vt sit voluntas perpetua.

Resp.

Perpetua dicitur non quòd non dormiat aut moriatur

tur iustus, sed quia iustè agens propositum perpetuò agendi iusta retineret, vt ciuitati quæ semper viuit, quantum in se est, prouideret. Iustitia quomodo sit voluntas perpetua. Dub.

Vtrùm iustitia legalis versatur circa passiones animi?

Opp.

Duæ sunt rationes in hoc cap. quæ probant iustitiam circa actiones solùm versari. Prima est, quia iustitia respicit opera externa & aliena. 2. est, quia non in appetitu (in quo sunt affectus) sed in solâ voluntate ponitur iustitia.

Resp.

Opus nullius virtutis rectè perficitur, nisi primùm affectus animi superetur. Est quidem hominis cupiditatẽ lucri reprimere, aliasq; passiones refrenare, antequam iustus habeatur. Hinc iudex æquus sine oculis & manibus rectè depingitur: sine oculis ne videat affectum, sine manibus ne capiat pecuniam quæ est corruptela hominum. Quare respondendum est ad argumenta, quod Aristot. non intelligat iustitiam versari solùm circa externa opera, aut ita esse in voluntate, vt non omnino fumos & flammulas affectuum sentiat: sed hoc præcipuè contendit docere, nempe iustitiam inter cæteras virtutes maximè ad aliud referri, alienumq; bonum, idq; non vnius hominis sed totius ciuitatis maximè respicere ac intueri. Affectus superandi homini iusto. Iusti iudicis viua imago. Iustitia in voluntate quomodo ponatur.

Vtrùm ius, iustum, lex, iustitia, & actiõ iusti differant?

Ius, iustum, lex, iustitia, iustificatio quomodo differant.

Differunt hac definitione, nam

- Ius est præceptum seu præscriptū domini tendens in bonum subditorum, hîc verò dominus est, vt
  - Deus, vnde ius diuinum
  - Natura, vnde ius naturale
  - Homo, vnde ius humanum

  constituitur.

Iustum est, quod cuiq; secundum ius, id est, secundum præceptum ac præscriptum domini concessum est.

Lex est normarationis, domini imperiū ac subditi officium continens: & hæc est vel

- Innata quæ naturalis,
- Scripta quæ ciuilis

dicitur.

Actio iusti est operatio procedens ab habitu iustitiæ.

Iustitia est ipsa virtus, de quâ anteà.

Opp.

Ius naturale non est præceptum domini: præterea ius aliquando est ex pacto & consensu æqualium: ergo rectè non definitur præscriptum domini.

Resp.

Natura est quodammodo humanarum rerum & actio-

actionum domina, cuius leges ac præscripta infixa & in concussa manent. Ius quoq; ex pacto & consensu legis & rationis præceptum sequitur: vnde ius à quibusdam obligatio seu facultas ad aliquid faciendum, vel non faciendum ex lege, consuetudine, iudicato, vel pacto definitur: in quibus omnibus quidam principatus domini ordinantis omnia ad commune bonum insinuantur.

Natura quomodo sit actionū domina.

CAP. II,

An præter generalem iustitiam ponenda sit particularis?

An particularis rectè diuidatur in commutantem ac destribuentem?

QVONIAM iustitia est tacita naturæ connexio, ac societatis humanæ vinculum, quo firmo ac stabili omnia in ciuitate constant & cohærent, quo dissoluto ruunt? necesse est vt (præter hanc rasam tabulam, in qua solùm facies iustitiæ cernitur) alia eiusdem lineamẽta, ac veluti membra speculemur: pergit ergo Arist, ac instar Apellis, qualis sit hæc regina virtutum, quàm pulchra, quàm necessaria, penicillo suo graphicè & artificiosè depingit. Est inquit præter illam in genere iustitiam alia, quæ

Distribuentis & commutantis iustitiæ discrimen.

distincta pars ac species virtutis dicitur. Hanc in distribuentem & commutãtem diuidit, illam in præmijs & pœnis, hanc in cõmercijs ac negotijs ciuitatis cõstituit, illam definit esse virtutem, quà vnicuiq; pro merito de publicis communibusq; bonis tribuitur, hanc etiam definit virtutem, quà æqualitas, ac veluti arithmetica proportio rerũ inter homines sanctissimè obseruatur. Per arithmeticam proportionem in hac definitione nihil aliud intelligo, quàm verbi causà, vt tantũ detur pretium, quãti res empta & commutata valet. Est ergo cõmutãs iustitia summa pacis cõseruatrix, vt religiosè seruata æquitate, omnes iniuriæ ac damna resarciãtur. Frustra enim pacem in ciuitate tueri contendit, qui æquitatis formam nõ dilexit: at labitur æquitas, vbi æqualitas nõ seruatur. Sed pergo: huius virtutis nempe commutantis materia in pactis & commercijs cernitur, quorum alia sunt voluntaria, vt venditio, emptio, mutuũ, sponsio, locatum, depositum, conductũ: alia sunt non voluntaria, & hæc sunt aut clandestina, vt furtum, adulteriũ, venefici-

Distribuens iustitia quæ.

Cõmutans iustitia quę.

Proportio Arithmetica quid.

Materia cõmutantis iustitiæ.

Quot pactorum genera voluntaria.

Quot non voluntaria.

Clãdestina.

ficium, lenocinium, seruorum sollicitatio, cædes dolo facta, falsum testimonium: aut violenta, vt vincula, mors, rapina, membrorum debilitatio, conuicium, contumelia, quæ omnia apud philosophum in calce huius capitis recensentur. In his & similibus versatur hæc pars iustitiæ, vt omnia ad æqualitatem rationis (in qua inest summa animorum consensio) tendant & perducantur. Neglectâ enim iustitiâ in istis, fraus, discordia, ruina omnium, omniaq; mala in ciuitate consequuntur. Altera species, nimirum iustitia distribuens non æqualitatem quantitatis, quæ est aritmethica, sed æqualitatem proportionis, quæ est geometrica, respicit & obseruat. Bona enim ciuitatis non sunt æqualia, nec ciues inter se officio ac dignitate pares. Sed de istâ duplici proportione vtriusq; in proximo capite pluribus disputabitur.

Violenta.

Proportio iustitiæ distribuentis geometrica.

Distinctio ex Burleo.

Iustitia est vel

Legalis seu communis, de qua antea disputatum est.

Particularis, quæ diuiditur in

Commutantem, positam in humanis commutationibus quæ sunt aut

Voluntariæ, vt

1 Emptio, quæ est facto pretio rei acceptio.

2. Venditio, quæ est facto pretio rei commutatio.

3. Mutatio, quæ est vsus rei ad tempus concessio.

4. Fidei iussio, quę est alterius nomine facta pro altero obligatio.

5. Locatio, quæ est propriæ rei constituto pretio ad alterius vsum facta translatio.

6. Depositio, quæ est in alterius fidem rei commissio.

7. Conductio, quæ est alienæ operæ ad vsum proprium vsurpatio.

Inuitæ, quarum aliæ sunt

Clandestinæ, vt

Furtum, quod est rei alienæ occulta ablatio.

Adulterium, quod est alieni thori violatio.

Veneficium, quod est veneni in alienum exitium cõmixtio.

Lenociniũ, quod est alterius ad turpe intemperátiæ facinus incitatio & suggestio.

Seruorum sollicitatio, quæ est fraudulenta seruorum a dominis subtractio.

Occulta cædes, quæ est dolosum homicidium.

Falsum testimonium, quod est mendax in alterius pernicie testificatio.

Violentæ, vt

Verberatio, quæ est verberũ in alterius corpus inflictio.

Vincula, id est in carcerem & catenas iniectio.

Mors, quæ est violenta vitæ seu huius lucis priuatio.

Rapina, id est violenta alterius boni ipso resistente dire-

Distribuentem, quæ in accipiendo veluti a communi thesauro ciuitatis, dan-

do hominibus pro meritis iustè & sollicitè occupatur.

Mutilatio, quæ est membrorum in corpore obtruncatio.

Conuicium, quod est alienæ famæ malitiosa vulneratio.

Contumelia, quæ est tam in factis quàm in dictis alterius nominis ignominiosa detractio, vel potius vt ait Boëtius inuidiosa contemptio.

Opp.

Iustitia legalis sufficit ad instituendum hominem in his quæ sunt ad alterum, vt est in textu: ergo non opus est iustitiam particularem addere.

Resp.

Iustitia legalis sufficit ad instituendum hominem in ordine ad bonum commune, requiritur particularis iustitia, quæ perficit hominem in seipso.

Opp.

Posito toto ponuntur & partes: sed iustitia legalis est tota virtus, vt habetur in textu: ergo in ea iustitia particularis continetur.

Resp.

Posito toto ponuntur & partes confuse, sed non distinctè. Posito toto Ponuntur Partes.

Opp.

Species nullare distinguitur à suo genere: sed particula-

cularis iustitia est species legalis iustitiæ, ergo ab illa non distinguitur.

Resp.

Etsi re non distinguitur species à genere quoad materiam, distinguitur tamen quoad formam, vt patet in homine & animali: quare ad distinctam scientiam iustitiæ, necesse est præter iustitiam communem aliam particularem ponere ac definire.

Opp.

Particularis nec subiecto, nec obiecto, nec fine differt à legali: ergo non distinguitur.

Resp.

Iustitia particularis á legali differt.

Quamuis in istis reipsa non differt, in ratione tamen vsuq; horum omnium ab illa distinguitur. Nam subiectum legalis iustitiæ est publica persona, subiectum verò particularis iustitiæ est priuatus homo. Præterea iustitia communis bonum ciuitatis, particularis verò operantis respicit. Ad hæc obiectum legalis iustitiæ est omnis actio humana sub ratione debiti, ad quod lege obstringimur: obiectū verò particularis iustitiæ est omnis actio humana sub ratione boni, ad quod sponte allicimur. Postremò iustitia legalis requirit vniuersam prudentiam, vt rectè in omnibus dirigatur: at iustitia particularis requirit propriam prudentiam, vt circa suam ipsius materiam iustè & honestè versetur.

Opp.

Legalis iustitia totam rempub. particularis priuatā personam respicit: ergo si proportio obseruetur, deberet assignari & alia iustitia, quæ familiam & dominum respice-

ſpiceret. Nam familia inter ciuitatem & ſolitarium hominem medium quaſi locum vendicat.

Reſp.

Domus (vt ait philoſophus) eſt quaſi parua ciuitas: quare vt illa ſub ciuitate, ita particularis iuſtitia, quæ regit domum, ſub communi æquitate comprehenditur.

Argumenta in 2. quæſtionem.

Opp.

Vnum & multum diuerſitatem materiæ non formæ diſcrimen arguũt: ſed iuſtitia commutans & diſtribuens hoc ſolùm modo differunt: quia illa vni, hæc multis tribuit: ergo ſpecie non differunt, & ex conſequenti, iuſtitia in has ſpecies non rectè diuiditur.

Reſp.

Hoc ſolùm modo non differunt, ſed etiam in obiecto & fine, vt anteà probatum eſt, diſtinguuntur.

Opp.

In eodem ſubiecto numero diuerſæ ſpecies eſſe non poſſunt: ſed iuſtitia commutans & diſtribuens ſunt ſæpe in eodem ſubiecto numero: ergo non ſunt diuerſæ ſpecies. Minor patet, quia idem homo poteſt & commutare & diſtribuere.

Reſp.

In eodem ſubiecto prædicationis diuerſæ ſpecies ineſſe non poſſunt, vt homo & bellua non ſunt in Socrate: ſed in eodem ſubiecto inhæſionis ineſſe poſſunt: vt diuerſæ virtutes ſpecie in vno ſingulari ſæpe inhærent

Vtrùm

Vtrùm iuſtitia particularis ab alijs virtutibus obiecto, actione, ac proprietate differat?

Opp.

Qui temperanter ac fortiter agit, iuſtè agit: ergo actione ab illis non differt. Præterea cupiditatem pecuniarũ tam iuſtitia quàm liberalitas moderatur: ergo proprietate ab illis non diſtinguitur. Poſtremò iuſtitia circa honorem, pecuniam, aliarumq; virtutum omnium materiam verſatur: ergo ab illis obiecto non ſeiungitur.

Reſp.

Particularis iuſtitiæ propria actio, materia paſsio.

Fatendum eſt in actione, obiecto, ac proprietate fusè ſumptis iuſtitiam cũ alijs virtutibus conſpirare, ab his tamẽ per ſe ac propriè acceptis reipſa diſtinguitur: eſt enim propria particularis iuſtitiæ actio diſtribuere, vel commutare: eſt quoq; eiuſdem propria materia res omnes in commutatione ac diſtributione poſita: eſt deniq; propria paſsio iuſtitiæ ad alterum non ad ſeipſum referri.

Dubium.

An verum ſit illud in textu Ariſt. adulterum non eſſe, qui lucri non concupiſcentiæ causâ alienam contrectet vxorem?

Opp.

Qui thorum alterius contaminat, eſt adulter: ſed qui lucri causâ alienam contrectat fœminam, thorum alterius contaminat: ergo eſt adulter.

Reſp.

Resp.

Non negat philosophus adulterum esse, sed contendit probare potiùs iniustum, cupidum & auarum esse appellandum: quia non concupiscentiam fœdæ voluptatis, sed cupiditatem & sitim pecuniarum secutus hoc scelus perpetrauit.

Opp.

Lucrum sequitur adulterium, quod lucri causâ committitur: ergo eiusdem maculam ac denominationem non tollit: quippe priùs à posteriore non tollitur.

Resp.

Lucrum sequitur in actione, sed in proposito ac intentione animi præcedit, præsertim cum non propter delectationem, sed propter quæstum tale perpetretur flagitium. Quare vt qui telo in scopum missō, quamuis fortè occidit hominem, pro homicida lege non condemnatur: ita qui lucro solùm proposito adulterium committit, potiùs auari nomine quàm adulterij crimine dignus iudicatur.

Elegans auari & adulteri dissimilitudo.

CAP. III.

An iustitia distribuens sit medium geometricum?
An proportio munerum respondere debeat dignitati personarum?
An honor tribuendus sit regibus ob solam virtutem?

DIGNA res est iustitia (vt ait Plato) sed constans & perpetua eiusdem actio omnium virtutum dignitatem superat.

Virtus in vsu cernitur.

superat. Vt enim gladius non in vagina sed in manu prodest: ita virtus non in mente sed in actu vsuq; cernitur. Quare non satis iam est definisse iustitiam, nisi etiam adhibeantur quædã nunc sequentia præcepta: in quibus veluti motus æquitatis & iustitiæ ad quietem reipublicæ explicetur. Hinc paucæ numero, sed fructu plenæ deinceps mouentur quæstiones: quarum aliæ actum, aliæ materiam, aliæ proportionem, omnes deniq; fructum & excellentiam iustitiæ nobis proponunt. Inter quas prima est, an in distribuente iustitia ponenda sit geometrica proportio: hoc est, an impar & inæqualis bonorum communium, veluti ex ærario ciuitatis desumptorum, pro prudentia magistratus sit adhibenda partitio? si philosopho credatur, affirmãdum est. Cæterùm in hac diuisione rerum spectanda sunt quatuor, res ipsæ, personæ, personarum merita, & proportio: quæ quatuor minima in textu vocantur. Verbi causa, Res sunt quæ distribuuntur, personæ quibus munera & dignitates reipub. debẽtur, personarum merita sunt quę præcipuè ad virtutem

Summa sequentis libri.

In distribuente iustitia quatuor spectanda. Res, Personæ, Merita, Proportio.

tutem referũtur, proportio deniq; est (vt ita loquar) rerum ipsarum quantitas, quę in distributione obseruatur. Sed attende. Nam hęc proportio duplex est, rerum ac rationũ: illa in cõmutante iustitia, hæc in distribuente cernitur: illa arithmeticã & incõmutabilem æqualitatẽ sine respectu personarum, hæc geometricã & cõmutabilẽ æquitatem cum respectu meritorũ munerũq; respicit. Cõmutans. n. iustitia nõ quęrit, quis fecerit, princeps an subdit⁹, diues an pauper, magistrat⁹ an ciuis, doctus an ignarus, bonus an malus, vir an mulier: sed hoc solum conatur sine personarũ acceptione, damnũ & iniuriã, plus & minus iudicij lance põderare, & ęqualitatis lege resarcire: vt habetur in 4. c. hui⁹ libri. Verba philosophi sunt ista, Nihil interest vtrùm bonus vir scelestũ spoliauerit, an bonũ improbus: lex enim damni solùm spectat dissimilitudinẽ, &c. Est ergo distribuens iustitia mediũ geometricum, definiturq; habitus inclinans flectensq; hominem ad distribuendum bona communia reipub. puta honores, munera, & diuitias secũdum merita virtutis

Vt iustitia sic proportio est duplex.

& proportionem rationis: quę proportio
est, vt habetur in textu, aut coniuncta, si
rebus & personis in aliquo terminoiustitię deuinctis, aut disiuncta si rebus ac personis nullo æquitatis medio copulatis applicetur. Exemplũ est apud philosophũ difficile, sed facilię sic explicatur. Ponatur A pro viro cõsulari. Ponatur B, pro dignitate eidẽ viro propter virtutẽ debita. Ponatur C, pro ipsa virtute, quę est veluti medium viri ac dignitatis. Ponatur D, pro ipsa proportione rationis. Nunc vt A. i. vir cõsularis refertur ad B, id est ad dignitatẽ, ita & A & B, id est vir cõsularis & dignitas ad C. id est ad virtutẽ referuntur. Sic tamen vt in D, id est, in proportione rationis tanquã in medio geometrico & quoad nos hęc omnia deuinciantur. De hac Analogia alia iam mouetur quęstio, An proportio munerum & bonorum respõdere debeat dignitati personarum? soluitur hæc dubitatio vno verbo, nempe quòd dignitas sit duplex, alia absoluta, alia comparata: illa in sola virtute, hęc in fragili natura ac blandiente fortuna constat: illa summos honores per se meretur, hæc etiam

Quæstio. 2.

in

in politico vsu ciuitatis loca excelsa quę-
rit. Natura enim sæpe honorem tribuit,
cum successione potiùs quàm electione
principes creari voluit, quibus tam malis
quàm bonis omnem honorē, omnemq;
obedientiā præstare oportet: quia toti-
us reipub. personam induerunt. Verùm
enim verò in hoc maximè cādor ac pru-
dētia magistratus perspicitur, si pro me-
ritis virtutū ac scientiarum (quas honos
alit) homines in theatrum ac lucem rei-
pub. pertrahātur. Sed (proh dolor) quām
difficilis est bonis ac studiosis hominib⁹
honoris via, quàm periculosa dignitatis
custodia, quantam iacturam tum sentit
respub. cum pernicios is ciuibus eiusdem
diuidantur beneficia? Hoc tamen toti- Vsus distri-
es contingit, quoties distribuentis iusti- buentis.
tiæ manu ciuitatis claues non tenentur.
Postremam dubitatiunculam obiter re-
teximus, nempe Regibus non solùm ex Quæstio. 5.
merito virtutis, sed etiam ex præscripto
naturæ ac ciuitatis, honorē tribui debe-
re. Nam quamuis soli virtutis actioni se-
cundum philosophū per se & vi sua de-
beatur honor, lege tamen naturę, quę sā-

guinis ſucceſſione multis imperium tradidit, legeq; iuſtitiæ, quæ idem imperium ad tollendum omnis ambitionis periculum confirmauit, obſtringimur, nec non tenemur ſummos honores regibus noſtris demandare.

Diſtinctio primæ quæſtionis.

Mediumdiſtribuentis iuſtitiæ à medio cõmutantis quomodo differat.

Medium diſtribuentis iuſtitiæ à medio commutantis differt trib. modis,

- Quia medium diſtribuentis ponderatur, ſecundũ merita perſonarum, at mediũ commutantis iuſtitiæ non item.
- Quia perſonæ commutantes ſunt ante commutationem æquales in ordine ad rem commutabilem, at in diſtribuendo non ſunt, nam ſi Socrates plus duplo laborauerit quàm Plato, plus duplo dignitatis ei debetur.
- Quia commutans detrahendo & addendo rei proportionem ſpectat, vt dãnum & lucrũ, plus & minus ad æqualitatem reuocet, ſed ita in diſtribuente iuſtitia non agitur, quæ acceptionem perſonarũ & terminorum ponderat.

Diſtinctio ſecundæ quæſtionis

Proportio eſt duplex.

- Rei, & ſic ſemper dignitati perſonarum non æquiualet.
- Rationis, quæ eſt geometrica præmiorum ac honorum diſtributio, prout merita hominum poſtulant, & iuſtitia diſtribuens præſcribit, & ſic æquialere debet.

Diſtin-

Distinctio tertiæ quæstionis.

Regi tribuendus est honor, aut
- Absolutè, si vir bonus sit.
- Comparatè, siue sit bonus siue malus propter officium, repræsentat enim.
  - Totam ciuitatem quám lædere non licet.
  - Diuinam iustitiã & æquitatem, cui resistere non oportet.

Regi etiam malo tribuendus est honor.

Argumenta in primam quæstionem.

Opp.

Iustitia tribuens multitudini nocet: ergo non est virtus, & ex consequenti non est medium: Antecedens probatur quia distribuendo bonum commune quod est totius populi ac multitudinis, veluti ærarium exhaurit & consumit.

Resp.

Non exhaurit gazam ciuitatis, sed pro virtutis merito, opes eiusdem honoresq; prudenter ac moderatè distribuit.

Opp.

Opus iustitiæ est suum cuiq; reddere, sed distribuens iustitia non suum sed nouum, non proprium sed commune ac publicum bonum tribuit: ergo non est propriè appellanda iustitia.

Resp.

Suum & proprium tribuit: Nam bonum quod est totius, est etiam quodam respectu partis, si mereatur. Est

enim inter totum & partes quædam consensio ac veluti reciprocatio.

Opp.

Consideratur dignitas personæ in commutante iustitia non minus quàm in distribuente: ergo hoc discrimen vtriusq; medij malè in textu assignatur. Antecedens probatur quia docente philosopho non licet principem percutientem repercutere: quod quidem non diceret, si dignitatis nulla in commutante iustitia haberetur consideratio.

Resp,

Princeps cur non sit percutiendus.

In commutante iustitia non attenditur dignitas personarum, sed æqualitas inæqualitasq; rerū, vt puta damni & lucri. Quòd verò non liceat principi percutienti vim inferre, non dicitur respectu dignitatis, sed respectu lesæ communitatis, quæ vulnerato principe maximum damnum ac nocumentum patitur. Iustitia in hoc casu non dignitatem viri, sed inæqualitatem damni respicit.

Opp.

Omnis virtus est medium geometricum & quoad nos: vt docetur in secundo libro: ergo hoc discrimen mediorum in tractatu iustitiæ malè assignatur.

Resp.

Omnis virtus est medium quoad nos, si actum spectes, non tamen ita se res habet, si vel habitum vel proportionem consideres in commutatione rerum.

Argu-

Argumenta in secundam quæstionem.

Opp.

Virtus nunquam satis remunerari potest: ergo proportio munerum viri boni ac studiosi dignitati respondere non potest.

Resp.

Etsi re non potest, rationis tamen lege potest.

Opp.

Est respectus personarum secundum iustitiam distribuentem, qui (vt ait philosophus in textu) sæpe seditionem parit: ergo non videtur in ea obseruari proportio.

Resp.

Est respectus, sed secundum prudentiam, vt quisq; pro merito virtutis ad dignitatem in republica aditum patentem habeat.

Argumenta in tertiam quæstionem.

Opp.

Laus & honor definiuntur, reuerentiæ extrinsecus datæ hominibus in signum virtutis, quâ alijs præluceant: ergo malis regibus non debentur.

Resp.

Nota. Est virtus duplex,
- Viri, quæ honestam vitam & decoram reddit, & huic honor & laus per se debentur.
- Officij, quæ al quando in malo ciue ac rege esse potest, vt habetur in politicis & huic etiam laus honorq; debentur respectu
  - Naturæ, quæ sanguinis successione hanc dignitatem dedit.
  - Ciuitatis, cuius personam rex semper induit.
  - Diuinæ iustitiæ, quæ malis regibus in scelera aliquando hominum iustè animaduertit, quibus resistere est, quantum in nobis est, diuinam prouidentiam tollere.

Opp.

Maxima mala grauissimam ex præscripto iustitiæ meretur pœnam: sed mali principes maxima sunt mala (cum in perniciem totius ciuitatis tendant) ergo maximam merentur pœnam, id est, ignominiam, & proinde sequitur quòd honore non sint afficiendi.

Resp.

Reges soli deo subijciuntur.

Attendendum est, quòd reges nemini subijciantur nisi deo & naturæ. Nam illis tota respublica tantùm æqualis est, multitudo verò inferior: cum ergo neq; par in parem, neq; inferior in magistratum authoritatem habeat relinquitur in ratione iustitiæ, quòd nemo principi aut pœnã infligat, aut ignominiæ notã inurat. Quare si mali

(vt

(vt sæpe) contingant principes, ex æquitate iuris est, vt propter causas superiùs allatas debito honore insigniantur. Furor ergo est arma in regem sumere, ac maiestati violẽtas manus inferre. Hoc Dauid in reprobum Saulem non fecit, quem bis potuit transfigere: sed in eum qui simulauit se obtruncâsse regem, grauius animaduertit, eumq́; propter audax facinus simulatũ morte mulctauit.

Regi violentæ manus inferendæ non sunt.

CAP. IIII.

An iustitia commutans sit medium rei inter damnum & lucrum?

An specie distinguatur à distribuente?

An iudex, damnum, & lucrum rectè definiantur?

SEQVITVR vt de commutante iustitia nunc disputemus, quæ in contrahendis rebus tam voluntarijs quàm non voluntarijs cernitur: vt enim distributio honorum cum prudentia magistratus, ita commutatio rerum cum prudentia Iudicis ac moderatoris, plurimum ad forensem ciuitatis statum corroborandum pertinet. Quippe si in contractib. vt in honoribus non obseruetur æquitatis ꝓportio, proculdubio statim accensa veluti seditionis face summa inter ciues sub oriretur cõtentio. Sed vt textum philosophi in hoc capite reseremus, alienũ non

Quorsum spectat commutatio.

erit ab instituto, si omnia quę hic agũtur, ad pauculas cõclusiones reuocem⁹. Sunt ergo numero sex, quarum prima à defini tione iustitiæ commutantis: secunda à di stinctione medij: tertia à comparatione contrarij: quarta à relatione ad iudicem ac magistratum: quinta à proportione & exemplo: postrema à fine & effectu duci- tur. In prima conclusione definit philoso phus commutantem iustitiam esse virtu- tem, qua omnia negotia, omnesq; con- tractus inter ciues ad proportionẽ arith- meticam reducuntur. In secunda docet ideo hanc partem iustitiæ esse medium rei, quia non dignitatem hominis, sed æ- qualitatem iuris respicit. In tertia lucrum & damnum, vt quædam oppositа iustitię commutantis definit, nempe vt lucrum dicatur quando plus boni & minus mali; damnum verò quando plus mali & mi- nus boni in commutatione existit. In quarta iudicem oraculum ciuitatis, mo- deratorem iustitiæ, legemq; loquentem esse ostẽdit. Nam vt lex mutus magistra- tus: ita iudex lex animata dicitur. In quin ta exemplum arithmeticæ proportionis tradit,

Conclusio- nes sex.

Cõmutans iustitia quid.

Lucrum & damnum rei quid.

Iudex lex a- nimata.

tradit, idemq; ad iustitiam cõmutantem applicat. In vltima quæstum sine iniuria, pacem sine discordia, possessionem proprij iuris sine inuidia æquitatis euenta esse insinuat. Ex hisce conclusionibus eximuntur tres illę quęstiones, quas in frõte istius capitis præfixas esse vides. Prima est, an iustitia commutans sit medium arithmeticum inter damnum & lucrum, interq; agere ac pati iniuriam? Affirmat esse philosophus, quia nõ personam, sed rem ipsam; non dignitatem hominis, sed æqualitatem legis; non affectionem animi, sed proportionem rei; non meritum anteactæ vitæ, sed reatum præsentis facti respicit ac intuetur. Sivrgeas pati damnũ aut iniuriam, non esse vitium, quia sæpe innocẽtes iniustè condẽnantur, respondeo iterũ in hac parte virtutis non dignitatem personæ, sed æqualitatem rei considerari, cuius respectu damnũ quædam à medio rei defectio ac declinatio dicitur, & hoc est satis ad probanda opposita eius virtutis, quæ rem solam, non personam respicit. Altera quæstio, an hæc pars iustitiæ ab altera nempe distribuẽte spe-

Quæstio. 1.

Iustitia rem non personã affectat. Quæst. 2.

cie & natura differat? Antea à nobis obiter discussa est, quare punctis concludo cum philosopho, illas specie differre, quia hæc est medium rei, illa rationis; quia hęc bonum proprium, illa bonũ totius ciuitatis; quia hæc æqualitatem rei, illa dignitatẽ personæ tractat & cõsiderat, hoc est, in ratione medij, obiecti, finisq; differũt: ergo specie & natura distinguuntur. Postrema quæstio est, an iudex, lucrũ, & damnum rectè definiantur? Vtinam sanè, Mutius Scæuola oraculum ciuitatis Romanæ hic adesset, vt definiret iudicẽ. Videor mihi audire senem docentem iudicem esse dicendum illum in ciuitate magistratũ, qui nec affectib. flecti ad iniuriam, nec pecunijs moueri ad iniquam sententiam deberet. Si enim toties condẽnetur iudex, quoties aut lupus absoluitur, aut agnus occiditur, quales esse deberet in ciuitate iudex, nemo est qui nõ intelligat. Vis vt vno verbo definiam? Est oculus in sceptro principis, est sacerdos diuinę iustitiæ & æquitatis, est moderator legis, est ipsum ius animatũ, cuius vox vitę & mortis prænuncia & custos dicitur. Caueat hic ma-

Quæst. 3.

Iudicis definitio.

Nota.

Iudicis descriptiones metaphoricæ & elegantes.

malus & iniquus iudex, qui sacra iustitię iura rescindit, cogitet secũ adesse semper in iudicio Cambysem. i. regem suum, qui impiè & corruptè iudicãti corium detraxerit. Audiat sapientem Hesiodum.

Tu iudex causa malorum — Iudicis officium ex Hesiodo.
Qui violas sacra dei: iam dirige mentem,
Ius cole, in alterius te nulla pecunia vertat
Damna: nocet sibi qui cuiquã nocet, & malè suadet.

Iterum paulò post sic loquitur,

Paulatim corruit ille
Dijs inuisus homo, cui mens intenta rapinis
Inuigilat, qui ius violat, stat pœna nocenti
Post obitum.

Magnum profectò iudici dãnum est, cui mala fama lucrum. De damno & lucro nihil hîc addam, quia anteà in cõclusionibus textus à nobis sunt definita. Ad distinctiones ergo & argumenta iam veniemus.

Distinctio primæ quæstionis.

Extrema dicũtur, aut respectu
- Mediocritatis & quoad nos, & sic sunt duo vitia, quæ omnes reliquas antè tractatas virtutes vtrinq; obsident & inuadunt.
- Æqualitatis quoad rem ipsam, & sic damnum & lucrum pro extremis habentur, inter quæ iustitia commutans, vt æquale ac medium arithmeticum versatur.

Extrema iustitiæ duplicia.

Distin-

Distinctio secundæ quæstionis.

Iustitia commutans specie differt à distribuente, quia ab illa distinguitur, in ratione. { Medij, Obiecti, Officij, Finis } De quibus superiùs est satis disputatum.

Distinctio tertiæ quæstionis.

Iudicis duplex definitio.

Iudex definitur, aut {
Metaphoricè, & sic vt supra describitur.
Verè, & sic est legis publicus interpres ac minister iustitiæ, ad quem vt ad commune subsidium, omnes damno & iniuriâ oppressi æquitatis obtinendæ causa confugiunt.
}

Opp. contra primam quæstionem.

Damnum & lucrum non sunt vitia: ergo iustitia non est medium inter duo extrema.

Resp.

Sunt vitia id est, excessus & defectus respectu rei circa quam versantur: non tamen sunt respectu viri in quo insunt ac reponuntur.

Opp.

Damnum pati est aliquando voluntarium: ergo potest esse vitium viri, quod in textu negatur. Antecedens patet, quia multi damnum & iacturam suarum rerum patienter ferunt.

Resp.

Etsi sit voluntarium aliquando, non tamen sequitur esse

esse vitiosum, nisi ex pusillanimitate contingat, & hoc respectu crimen esse non negatur.

Opp. contra secundam quæstionem.

Et commutans & distribuens iustitia versantur circa pecuniam ergo versantur circa idem obiectum: vnde sequitur specie non distingui, quia obiecto non differunt.

Resp.

Duplex est obiectum vtriusq;
- *Formale & proprium, in quo distinguuntur vt superius probatum est.*
- *Materiale & commune, in quo non differunt.*

Opp.

Vtraq; ad reipub. bonum ac fœlicitatem refertur: ergo officio ac fine non differunt, & proinde illa ratio debilis est, quæ ab officio & fine ducitur.

Resp.

Fatendum est vtramq; ad reipub. bonum ac fœlicitatem referri, sed non eodem modo. Nam distribuens iustitia ad dignitatem personæ, commutans verò ad æqualitatem rei ac iuris refertur.

Opp. contra tertiam quæstionem.

Rex & iudex officio differunt, sed rex definitionem iudicis superiùs allatam potest suscipere: ergo non rectè definitur iudex.

Resp.

Resp.

Quamuis rex & iudex differunt, licet tamen regi (quia in summo loco reipubl. sedet) authoritatem iudicis exercere. Est enim rex (vt ita loquar) tota ciuitas.

Opp.

Damnum semper dicitur vbi est plus mali ac minus boni: ergo malè hîc definitur. Antecedens probatur, quia boni viri à malis damnum sæpissimè patiuntur, in quibus est plus boni quàm mali.

Resp.

Mutatur suppositio in hoc argumento. Nam bonum & malum in vna parte respectu fortunæ, in altera respectu virtutis sumuntur. Quare fallax & insidiosum est argumentum.

Opp.

Lucrum plus debito, & damnum minus debito definiuntur alibi ab Arist. ergo aut malè hîc, aut ineptè illic definiuntur.

Resp.

Plures vnius rei descriptiones.

Argumentum non sequitur, quia diuerso respectu plures vnius & eiusdem rei descriptiones tradi possunt. vel respondendum est quòd definitiones non re sed voce differant.

CAP.

CAP. V.

An lex talionis vel repaßionis ſit tolerandæ in republica?

An nummus & indigentia ſit adæquatæ menſuræ rerum commutandarum?

QVANQVAM Pythagorei olim omnino id ius eſſe definiebãt, quod viciſſim quiſq; pateretur. Etſi Aeacus, Minos, Rhadamanthus Iouis filij iudicesq; inferni (vt poëtæ fingunt) idipſum ſtatuebant. Vnde illud, Quæſt. 2

Si quæ quis faciat, eadem patiatur & ipſe,
Iudicium rectum fuerit, vindictaq; recta.

Philoſophus tamen longè maxima ac infinita incõmoda hinc naſcitura in repub. proſpiciens, damnum ac iniuriam nullo modo retaliari voluit: idq; confirmat, primò ab exemplo: 2. à circumſtantijs agendi: poſtremò à conſuetudine. Ab exemplo, Si quempiam magiſtratus percuſſerit, huic parem referre gratiam magiſtratui non licet: quòd ſi quis magiſtratum violauerit, hic non ſolùm referiendus, ſed ſummo ſupplicio coërcendus eſt. A circumſtantijs agẽdi, quia permul-

multũ interest, vtrùm sponte nostra vel inuiti, vtrùm ignorantes an prę meditati, vtrùm malitiosi an incauti quid faciamus: à quibus circumstãtijs omnis iustitiæ & æquitatis promanat vis atq; energia. A cõsuetudine deniq; multarum ciuitatum, quæ gratiarum delubra in media vrbe solebant extruere & consecrare, insinuãtes inde, omnia ad iustitiam cum gratia, ad æqualitatem cũ fauore, ad sententiam iudicis cum prudẽtia ac lenitate referri debere. Fauor enim non dentẽ pro dente, non oculum pro oculo, non vulnus pro vulnere, sed retalionem pœnæ ac præmij secundum proportionem rationis tribuit. Fatetur tamẽ Arist. ciuitatem in eo cõseruari maximè vt par pari referatur: quod si inquit minus cõtingat, seruitus videtur esse. Sed attẽde: hoc fieri non debet vt quisq; velit, sed vt iudex (qui est moderator legis) faciendũ putat. Hoc quidem patet in exẽplo textus de commutante iustitia. Sit (inquit) architectus A, sutor B, domus C, calceus D, A.i. architectus indiget sutoris opera. B.i. sutor indiget ędificatoris arte & auxilio:

Lex Talionis sententia iudicis æstimanda.

lio: proportione iam æquitatis data in C & D. i. in domo & calceo (quæduo hoc loco parte & mutua vtriusq; opera sumo) nascitur inter architectum & sutorem æqualitas societasq;, vt rectè conciues dicantur, Sic fit vt ait philosophus in omnibus alijs artibus. Namex medico & medico non cõsistit respubl. sed ex medico & agricola, alijsq; imparibus dissimilibusq;, quorum studia, contractus & actiones ad æqualitatem iuris ac societatis secũdum proportionem rationis reducũtur. Cæterùm cum multarum rerum commutatio fieri non possit commodè, qualis aliquãdo sit grani pro oleo, lanæ pro vino, &c. inuenta est tandem mensura, quæ nummus seu pecunia dicitur. Hæc, quoniam omnia in commutatione posita metitur, rectè medium seu mensura rerum commutabilium esse definitur. At animaduertendũ est, quòd duplex à philosopho statuatur rerum contrahendarum mensura, alia externa vt pecunia, alia interna vt indigentia: illam Phidon in Egina insula primùm signasse, hanc ipsanatura olim peperisse dicitur. Illa à lege græcè νόμῳ

Vt ciuium, ita studiorũ in ciuitate varietas esse solet.

Quæst. 2.

Nummus quid & quorsum inuentus.

Vt pecuniæ, sic indigentiæ origo, fructus, necessitas.

ſuum nomen & vſum, hæc ànatura ſuum ortum originemq; traxit: illa legitimæ & commutantis iuſtitiæ medium, hæc naturæ & perpetuæ ſocietatis vinculum in textu appellatur: illa mediũ quia omnia commutanda menſurat, hæc vinculum, quia omnia humanę ſocietatis officia cõtinet: quippe pecunia æqualitatẽ rerum, indigentia ſocietatem hominũ in communicatione iſtius vitæ probat. Eſt enim pecunia teſte philoſopho tanquã norma & regula, quę & res aptè adęquat & ad parilitatẽ traducit. Eſt indigẽtia, quę quanti ſit res quęlibet cõmutãda definit. Itaq; vt eſt in textu, debent rerũ omnium certa eſſe precia: ſic per indigẽtiam cuiuſq; neceſſitas in communione hominum, per pecuniam ęqualitas in commutatione rerũ cognoſcetur. His poſitis perſpicuum eſt iuſtitiæ ſeu cõmutantis ſeu diſtribuentis actionem, medium eſſe inter agere patiq́ue iniuriam: quippe modis anteà explicatis omnia ad legem, ad iudicem, ad æqualitatẽ (quę tria media ſunt) traducere & reuocare conatur.

Pecunia quid.
Indigentia quid.

Diſtin-

Distinctio primæ quæstionis

Lex talionis in ciuitate non est toleranda, propter
- Inæqualitatē personarum, quæ sunt aut { Publicę, Priuatę.
- Æquitatem legum & iudicum, qui in omni damno, lite, & iniuria arbitri constituuntur.
- Diuersitatē ac dissimilitudinē actionū quarū aliæ sunt { Inuitæ, Volūtariæ
- Periculum seditionis, ne liceret cuilibet quodlibet sub prætextu æqualitatis.

Lex talionis cur minimè toleranda.

Distinctio secundæ quæstionis.

Mensura rerum duplex est,
- Naturalis, vt indigentia.
- Ciuilis, quæ lege cōstituitur, propter
  - Adæquationē rerum, vt ad pretij æqualitatem traducantur.
  - Communionem hominum, vt ad societatem & amicitiam concilientur.
  - Perpetuam commutationē negotiorū, quibus respub. conseruantur.

Mensura rerum duplex.

Opp. contra primam quæstionem.

Nec plus nec minus debito habere est proprium iustitiæ, vt antè docetur: sed hæc æqualitas optimè seruatur in lege talionis: ergo lex talionis est toleranda.

Resp.

Nec plus nec minus debito habere est proprium iustitiæ, sed ita, vt ratio iudicis (qui est oraculum ciuitatis)

& proportio rationis (quæ est norma iudicis) postulat & præscribit.

Opp.

Si lex talionis non sit iusta, hoc esset propter discrimen & respectum personarum: sed hoc negatur in quarto ca. ergo hæc lex est iusta: Maior est in fronte huius ca. Minor est in principio præcedentis. Hic enim ait magistratum esse respiciendum, illic verò apertè negat.

Resp.

Hæc loca facilè reconciliantur si in magistratu iniuriam quam infert, & personam quam gerit consideremus. Vbi enim docet philosophus non dignitatem personarum in commutante iustitia ponderandam esse, sed æqualitatem rerum: Hoc non vult vt si magistratus priuatum percusserit, reuerberetur: sed vt pro iuris iudicisq; æqualitate sine respectu personarum damnum innocentis resarciatur.

Opp.

Par pari referri est retaliari: sed hoc in textu requiritur: ergo lex est iusta.

Resp.

Par pari referri est retaliari in proportione rationis non quantitatis.

Opp. contra secundam quæstionem.

Si indigentia sit mensura, tum qui magis indiget, ma-

iori

iori pretio emeret: sed hoc est absurdum respectu pauperum, quibus omnia propemodum desunt: ergo non est mensura.

Resp.

Indigentia est duplex. { Communis, quæ hoc loco intelligitur, per quam pondus preciumq; rerum cognoscitur. / Particularis, & hæc non intelligitur.

Opp.

Multa ad ornatum & dignitatem, multa ad delicias & voluptatem coëmuntur, quorum indigentia non est mensura: ergo omnium commutabilium mensura non est indigentia.

Resp.

Indigentia considerat. { Necessitatis, & sic in istis non est mensura. / Decori, & sic est, nam purpura non minùs decet principem, quàm pannus rudiore filo contextus pauperem.

Opp.

Fuit, commutatio ante inuentionem pecuniæ: ergo vniuersalis & necessaria mensura non est.

Resp.

Fuit sed nec facilis nec fructuosa: non est enim possibilis rerum multarum commutatio sine pecuniâ.

Opp.

Vnius & eiusdem rei commutabilis secundum eandem

dem rationem manentis vna & eadem debet esse mensura: sed in rebus, quæ in vsum humanum cadunt videmus ex indigentia sæpissimè mutari pretium & mensuram: ergo pecunia propriè mensura non est.

Resp.

Verum est in naturali non in legali mensurâ rerum, qualis est pecunia.

Vtrùm omnia commutabilia sint eiusdem generis?

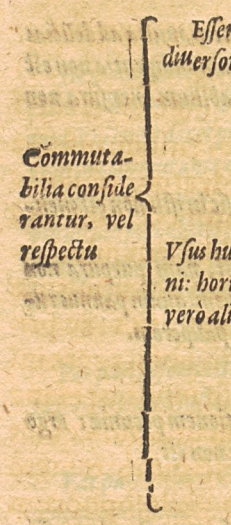

Opp.

Res animatæ, vt plantæ, belluæ, homines pluris sunt, quàm omnes diuitiæ orbis terrarum (teste philosopho 2. Metap.) ergo omnes res commutabiles non possunt pecuniâ mensurari.

Resp.

Resp.

In rebus animatis cõsiderantur

Essentia, & sic pluris est æstimanda vna musca quàm res omnes inanimatæ, propter gradũ & excellentiam essentiæ.

Vsus humanus, & sic res animatæ sub mensuram pecuniarum cadunt.

CAP. VI.

An aliquis possit agere iniuriam interim vt non sit iniustus?

An iniuria, damnum, & peccatum sint causæ legum?

An Magistratũ gerenti liceat sibi cõsulere?

NEquicquam in tractatione iustitiæ prætermisisse videatur philosophus, postquam de natura & mensurà eiusdem egerit, de quibusdam affectionibus, quæ in vsu & veluti praxi iustitiæ cernuntur, agere nunc instituit: ac primùm quærit, An aliquis possit agere iniuriam interim vt non sit iniustus? Hanc causam sic tractat, sic discutit, sic definit vt quidam interpretes (nimis temerè sanè) illum à theatro philosophorum explodendum esse opinentur. Verba philosophi (quibus offenduntur isti) sunt hæc. Qui nõ animi iudicio sed affe-

Quæst. 1.

Ab interpretibus suis Arist. deseritur.

ctu ducatur ad contrectandã mulierem, sciens quã contrectet, faciat ille quidem iniuriã sed tamen nõ est iniustus. quemadmodũ nec fur qui furatus est, nec adulter qui adulteratus est, itemq; in cæteris. Quid quæso est in his verbis explosu dignum? illud nempe, adulterũ non esse dicendũ qui sciens adulterij scelus perpetrauit. quid? an hoc tãtopere aures offendit? quid ni. dic obsecro, nõ putas intentionem finis actioni cuilibet nomen tribuere? Fateor. Quid si quis exardẽs pecuniarum siti non libidine incensus fœminam compresserit, nonnè potius auarus quàm incontinens est appellandus? quid ad rem? attẽde & intelliges. Nõ vult philosophus omnino Aegisthum aut Paridem crimine adulterij liberare, sed hoc contẽdit, vel ex parte affectus, qui nõ est per se peccatum, vel ex parte alterius intenti finis (qui aliã denominationem & respectum tribuit) sic non appellandum esse: Si quis ergo contaminet violetq; alterius thorum, est quidem adulter. Cur negat ergo Arist? nõ negat. verba sic sonant certè: parũ attendis, vult enim nomen

A vituperatoribus iniquis vindicatur Aristoteles.

men potiùs ab intento fine & affectu, quàm à perpetrato scelere deducì ac deriuari: verùm vt hæc cõcedantur omnia, nimis tamen extenuasse scel⁹ istud Arist. puto. Erras planè, nam potius censoriâ quadã seueritate aggrauâsse diceres. vbi quęso? In septimo lib. huius operis, in quo adulterũ, qui ex affectu peccat, quadruplici pœná dignum esse indicauit: vná ꝓpter ignorantiã veneni in affectu, vt quæ crassa sit, altera ꝓpter ipsũ affectũ animi, est enim malus: 3. propter cõmissum flagitium, est enim (vt ait) maximè belluinum: 4. propter iniuriam allatam conciui, est enim intolerãda. Si ergo vel insanus, vel à primis suę nutricis amplexibus insipiens, vel furẽs affectu, vel deniq; in alium solum finem puta quæstum intentus hoc vel illud crimen commiserit, iniuriam ille quidem facit, præcisè tamẽ hoc vel illo crimine (quod primario non intenderit) condemnari non debet. Voluntas enim concipit, intentio autem & electio parit peccatum, quod legis prima causa & origo extitit. Quippe iniuria damnũ & peccatum optimarum legum

Ex malis hominũ moribus ortæ sunt leges optimæ.

occasiones fuerunt. Cum enim lapsa est humana peccandi libido, & furentiùs lineas virtutis transiliret, labenti occurrendum esse, ne ruina sequeretur, maiores nostri putauerunt: hoc autem aut melius aut expeditiùs fieri non potuit, quám leges (id est regulas vitæ & virtutis normas) sanciendo, quibus veluti frænis ferocior ista humanæ infirmitatis licentia ad imperium rectæ rationis cogeretur. Cæterùm quoniam lex scripta est muta & elinguis quasi magistra, alia lex animata nempe magistratus ipsius legis interpres & moderator in omni bene instituta ciuitate publicè creatur, qui non sibi sed suis, non priuatis sed communibus bonis debeat consulere. Quòd si aliter fecerit (vt ait in textu philosophus) potius impius tyrannus quám iustus magistratus habeatur. Quorsum enim tantum honorem vt mercedem ac præmium reportaret, si plus sibi quàm reipubl. (cuius præfectum gerit) prouideret?

Distin-

Distinctio primæ quæstionis.

Iniuriam aliquis potest inferre, vel
- Furenter per affectum, vt puta insaniam.
- Inscienter per natiuam ignorantiam:
- Inuitè & fortuitò, nempe per iniuriam.
- Spontaneè & consultò per malitiam scilicet, & sic propriè iniustus ab actione iniuriæ nominatur.

Distinctio secundæ quæstionis.

Legum causa est, vel
- Materialis, vt peccatum, quod prohibet.
- Finalis, aut
  - Media, vt virtus, quam iubet.
  - Vltima, vt ciuitas, quã cõseruat.

Distinctio tertiæ quæstionis.

Magistratus plus aliis quám sibi consulere debet.
- Quia publicum officium gerit.
- Quia eius exemplum & vitam omnes intuentur, iuxta illud, Regis ad exemplar totus componitur orbis.
- Quia ideo maximum honorem mercedis loco habet, vt alijs non sibi prosit.

Opp.

Omne vitium comprehenditur sub iniustitia, vt in 1. cap. huius lib. docetur: sed iniuriam facere est vitium, vt patet in 3. ergo iniuriam agere est opus iniusti, & proinde nemo infert iniuriam nisi iniustus.

Resp.

Illic generatim, hîc speciatim de iustitia agit.

Opp.

Iniuriam agere est oppositum vitium iustitiæ in specie: ergo sub nomine iniustitiæ comprehenditur.

Resp.

Resp.

Iniuria fit bifariam.

Iniuriam agere consideratur, vel
- Per se respectu voluntatis, & sic est iniustus, qui agit iniuriam.
- Per accidens respectu
  - Affectus,
  - Ignorãtiæ,
  - Iniuriæ,
  - Fortunæ,

  & sic proprie & per se iniustus non nominatur.

Argumenta contra secundam quæstionem.

Opp.

Malum non est causa boni, oppositorum enim est oppositanatura: ergo peccatum non est causa legis.

Resp.

Non est causa per se, sed ex consequenti vt ait Boreus. Aliter respondit Donatus quod malum possit esse materia, circa quam versatur aliquando bonum.

Opp.

Priuatio boni non est causa boni: sed peccatum est priuatio boni: ergo non est causa boni.

Resp.

Non est causa per se, sed per accidens vt modo docetur.

Opp. contra tertiam quæstionem:

Naturâ est insitum vt quilibet sibi sit proximus: ergo magistratus primùm sibi consulere potest.

Resp.

Resp.

In magistratu duo spectantur,
- *Natura hominis priuati. & sic est sibi proximus.*
- *Persona ciuitatis, & sic magis reipubl. quàm sibi prodesse debet.*

Magistratus duplex consideratio.

Opp.

Magistratus est nihil aliud quàm tota ciuitas (teste philosopho) in quarto politicorum, ergo ciuitati consulendo & sibi consulit.

Resp.

Concedo omnia. Nam sibi prodesse vt iusto magistratui, est totam ciuitatem conseruare, at ita cuticulam curare, vt periculũ vitæ periclitante ciuitate possit deuitare, in magistratu est valde impium & pernicioſum. At vbi Codri? vbi Curtij? qui ne declinare respub. in medium exercitum & in profundum sese iniecerunt.

Vtrùm ius politicum, quod est magistratus, à iure domini in seruum, patris in filium, viri in vxorem differat?

Dub.

Differt ab vtroq;
- *Quia est inter partes ciuitatis, alia verò inter partes domus.*
- *Quia est inter personas impares & inæquales tam in proprietate quàm in vsu bonorum, alia verò sunt inter personas coniunctas in vtroq;.*
- *Quia est legale, alia verò sunt naturalia.*

CAP.

CAP. VII.

Vtrùm ius ciuile recte distribuatur in ius naturale & legale?
An ius naturale mutari non possit?

Quæstio. 1. QVONIAM ius, lex, iudicium, & consuetudo hominum à iustitia & magistratu pendent, operæpretium est pauca de his, illis quæ præcesserunt attexere. Ac ne longius ab instituto abeam, Ius ciuile (quod est præceptum & ordinatio domini circa subditos) in ius naturale & legitimũ inprimis diuiditur.

Ius ciuile quid.

Ius naturale quid.

Ius naturale à philosophodefinitur, quod vbiq; & apud omnes idem valet; vt ignis hîc & apud Persas vrit.

Ius legale quid.

Ius legitimum, quod in initio nihil interfuit sic an secus fieret: cum autem latum positumque est iam interest, verbi causa, in quadragesima ieiunare. Sciẽdum ergo est ius omne apud philosophos aut ante legem positam & cõsuetudinem confirmatam vim suam habere, aut ab ipsa lege & consuetudine vim suam deriuare: primo modo simpliciter & absolutè naturale: secundo modo legale dicitur. Illud à Iustiniano ius gen-

gẽtium, hoc à Cicerone consuetudo appellatur. Ius naturale iterum tripartitò accipitur, primum pro iure diuino, quo omnia tam inanimata quàm animata, tam sensu quàm ratione prædita gubernantur. Deus enim in omnia quæ fecit, influit, vnde Boëtius, ô qui perpetua mũdum ratione gubernas, terrarum, cœliq; sator. Alio modo accipitur pro instinctu naturę, quo veluti occulto motu rationis omnia perfecta animãtia ad societatem, ad procreationem, ad amorem & conseruationem rerum, quæ partæ sunt, feruntur. Postremo accipitur p naturali iudicio rationis humanæ, quo solum humanum genus dirigitur & cõseruatur. De hoc iure Diuus Apostolus loquitur, vbi docet gentes quæ legem scriptam nõ haberẽt, naturæ vi ea, quę legis sunt, facere, sibi leges esse, ostendentes opus legis suis inscriptũ cordibus. Iuris hoc modo accepti (vt docet orator) sex sunt species: religio, pietas, obseruãtia, gratia, veritas, & vindicta. Religio est (vt definit) quæ superioris cuiusdam naturæ, quam diuinam vocant, curã, ceremoniamq; adfert

Ius naturale triplex.

2.

3.

Iuris naturalis sex sunt species.

Religio.

Vno verbo sic, Religio est timor, amor & honor Dei. Pietas est, per quam sanguine coniunctis, patriæ & beneuolis officium cultusq; tribuitur. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, alteriusq; remunerandi voluntas cõtinetur. Obseruantia est per quam homines dignitate præcellẽtes cultu & honore iustè veneramur. Veritas est per quam præterita, præsentia, & futura inconcussa & immutata manẽt. Vindicta est per quam vis, damnũ, & iniuria propulsantur. Legitimum ius leuiter à natura tractum recta ratio concepit, vsus peperit, consuetudo aluit & confirmauit. Hoc verò ius est vel diuinum, vel humanum; diuinum, quod lege & Euangelio præscribitur. humanũ, quod est vel simplex, vt politicum, vel mixtum vt pontificium seu canonicum, quod quidem per ecclesiam in cultum & honorem Dei instituitur. Hoc autem ortum & inuentum augures, aruspices, flamines, interpretes somniorum & coniectores superstitiosè condiderũt, & quod nunc illi correxerunt, quib. claues author salutis & veritatis dedit. Sed quid mo-

Pietas.

Gratia.

Obseruantia.

Veritas.

Vindicta.

Ius legale vnde ortũ.

moror? Ius ciuile in popularí ſtatu reipublicæ plebiſcitum, in conſulari ſenatuſconſultum, in regno conſtitutio & edictum, in arbitrario iudicio ſapiẽtis viri iuſtũ reſponſum dicitur. Sapientis enim viri ſententia ſæpe pro lege obſeruatur. Ius ciuile multiplex.

Diſtinctio quæſtionis

- Ius ciuile ſumitur trib. modis, vel
  - Fuſiſsimè, & ſic ſub ſe continet ius
    - Naturale,
    - Politicum,
    - Oeconomicum, quod eſt vel
      - Patris in filium.
      - Domini in ſeruum.
      - Viri in vxorem.

    Iuris ciuilis triplex acceptio.
  - Communiter, ſub quá ſolum ius politicum ſeu ciuitatis continetur, & huic ius œconomicum quodammodo opponitur.
  - Propriè, quòd á lege ſolùm dependet, & hoc legitimum ſeu legale dicitur.
- Ius ciuile fuſiſsimè ſumptum diuiditur in ius Naturale, quod ſumitur, aut pro
  - Generali prouidentia diuina in omnibus.
  - Inſtinctu naturæ in animantibus.
  - Habitu rectæ rationis iu hominib. cuius iuris ſex ſunt ſpecies:
    - Religio.
    - Pietas.
    - Obſeruantia,
    - Gratia.
    - Veritas.
    - Vindicta

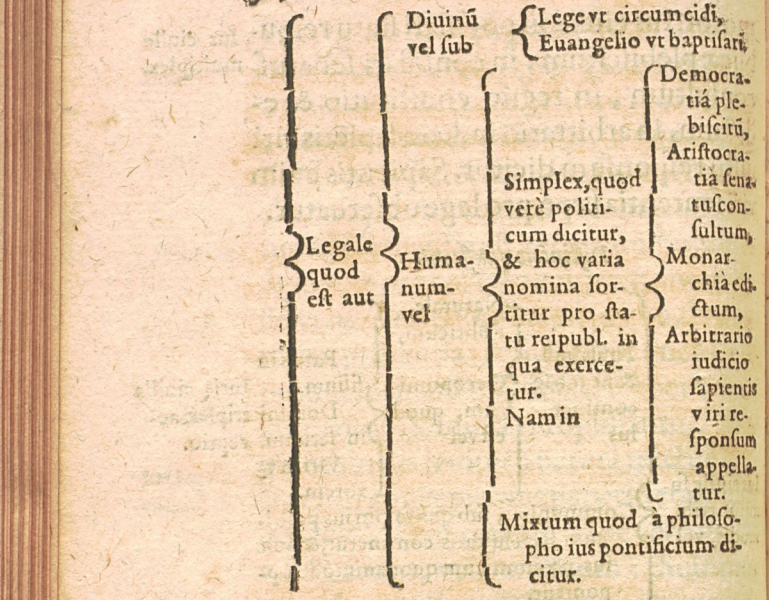

Opp.

Ius naturale & ciuile sunt oppoſita, vt habetur in diuiſione iuriſprudentiæ capite primo decretorum: ergo ius ciuile non rectè diuiditur in ius naturale & legale.

Reſp.

Propriè ſumpta oppoſita ſunt ius naturale & ciuile.

Patet ſolutio huius argumenti in prima diſtinctione. Nam ius naturale & ciuile ſunt oppoſita, ſi propriè, non autem ſi fusè ſumantur. Reſpice diſtinctionem.

Opp.

Opp.

Nulla est iustitia naturalis: ergo nullum est ius naturale. Antecedens patet primo capite secundi libri, vbi probatur quod à natura nulla virtus insit, Argumentum tenet à coniugatis.

Resp.

Lumine naturæ & rationis instructi sumus id nemini velle facere, quod nobis fieri non velimus, & hoc ius naturale adeoq; ipsa iustitia dicitur. Cũ verò ordo, lex, & prudentia ad hoc lumen naturæ accedunt, tum ius ciuile ac moralis iustitia appellatur. Ad argumentum ergo respondetur negando antecedens, & ad probationem dicendũ est, quod in primo cap. 2. libri Aristot. non neget tale lumen ac semen virtutis nobis inesse à natura.

Opp.

Omnis iustitia in communicatione aliqua inter homines consistit, vt liquidò patet superiùs: sed omnis communicatio inter homines est omnino voluntaria & non naturalis: ergo omnis iustitia est voluntaria & non naturalis.

Resp.

Societas seu communnicatio humana capitur, vel

- *Inchoatiuè, quæ est à natura, & sic iustitia est naturalis.*
- *Perfectiuè, & absolutè, quæ est à studio atq; industriâ, & sic iustitia est simpliciter voluntaria.*

Iustitia quo modo naturalis & quomodo voluntaria.

Opp.

Ius patris in filium, domini in seruum, viri in vxorem 1. lib. politicorum naturale esse probatur, & negatur illic esse ciuile: ergo ius ciuile non rectè diuiditur hîc in naturale & legale.

Resp.

Ius ciuile seu politicum in eo loco strictè non fusè sumitur, vt in 2. argumento huius quæstionis patet.

Argumenta contra secundam quæstionem.

Opp.

Ius naturale commutari potest in legale, vt constat sæpe: ergo malè definitur in textu id esse quod commutari non potest.

Resp.

Soluitur hoc argumentum in primo cap. secundi libri Ethic. vbi docuimus aliquid esse insitum vel formaliter, quod mutari non potest, vel naturaliter, vt dextram esse fortiorem sinistra, habere barbam, & similia, & hoc mutari potest. Cum ergo dicit philosophus ius naturale non mutari, ex parte non simpliciter & absolutè intelligit, vt exemplis ipse in textu ostendit.

Ius naturale quomodo non mutetur.

Dub.

Vtrùm ius legale mutari possit?

Ius legale mutari potest, sed { Rarò ne incommodum / In melius ne periculum / Prudenter & sensim ne reipubl. naufragium } ex innouatione sequatur.

Ius legale quomodo mutetur.

CAP

CAP. VIII.

An inuitè, perturbatè, ignoranter agens, iniustum aut iniuriam faciat?
An omnis læsio sit ex ignorantia, passione, aut electione?

DESCRIPTO iure nunc demum de iniuria agendum est, vt vnum oppositorum per aliud rectiùs intelligatur. Quæstio est an inuitè, an perturbatè, an ignoranter agens iniustum vel iniuriam faciat? In primo capite tertij libri de triplici actione differentes obiter hãc rem attigimus: quare iam incitatis quasi passibus breuitatem pollicemur. Rectè Arist. in textu, voluntate omnem iniuriam omneq; rectè factum definiri ait: vnde primùm concludit inuitum nec iniuriam cuiquam inferre, nec æquum facere nisi fortuitò. Voluntariũ enim est quod quisq; in sua potestate positum sciens agit, non ignorans in singulis circumstantijs in quibus versatur actio: verbi causâ, quem verberet, quo instrumento, qua de causa, &c. Cũ ergo inuitè agẽs, aut ignorantiâ circumstantiarum, aut vi externa

Quæst. 1.

Voluntariũm quid.

agat: ignorantiâ, vt in prælio nesciens suum patrẽ pulsẽt, vi externa, vt qui per alium arrepta manu alterũ occidat, liquidò cõstat inuitum nec iniũstum, nec iniuriam agere nisi per accidẽs. De perturbatè & ignoranter agentibus antè disputatum est: hoc ergo nũc solum dicimus, illos sic agẽtes ex parte affect⁹, qui vi sua nec bonus est nec malus, iniustos nõ dici, sed ex parte habitus & electionis, quæ sæpe cum affectu & affectata ignorantia copulatur. Exemplicausa, iratus Alexander, Clitum percussit gladio, iniustus est, iniuriam fecit: rediẽs à Scythis se Deum appellari voluit, impius est & sceleratus. Rationem quæris? in primo facinore furorem cum malitia, in altero insaniam cum affectata ignorãtia coniunctam videas: at tam abest affectata ignorantia ab excusando peccato vt ipsum cõmissum vehemẽtius aggrauet. Sed dices Aristotelem in textu docere ignorantem, iniuriam & iniustum non facere. Attende. Nam multiplex est ignorantia, scientiæ, iuris, facti. Iterũ hæc triplex, natiua, crassa, & affectata. Fatu⁹ ab vtero matris percutit

cutit patrem, iniustus non est, iniuriam non fecit: furens seu insanus demolitur ædes, latro non est, iniuriam non fecit; venator intendens ferire feram, transfigit ciuem, homicida non est, iniuriam non fecit. Rationem quæris? in promptu est, quia ignorans fecit. Iniuria enim voluntaria & malitiosa alicuius læsio definitur. Iniuria quid.

Sed quoniam de læsione iam agitur, vno verbo de altera quæstione, quę de ea mouetur, discutiemus. Omnis ergo lęsio est, vel voluntaria, vel non voluntaria: voluntaria est quæ intenditur, vt iniuria; non voluntaria quæ non intenditur, vt patris vulneratio. Illa ex electione, hęc ex passione aut ignorantia nascitur. Rectè ergo concludit philosophus, omnem læsionem aut ex electione & voluntate; aut ex perturbatione & appetitu; aut ex ignorantia & intellectu proficisci. Quæst. ad Læsio triplex.

Distinctio primæ quæstionis.

Agere iniuriã contingit bifariã, aut
- Strictè & per se, & sic solum á voluntate pendet: nam agere iniuriã est sponte nocere, vt patet in secũdo Topic. & quoq; in hoc textu, vbi dicit iniuriam voluntate definiri.
- Cõmuniter & per accidẽs, & sic iratus & ignorans in textu quoq; dicuntur iniuriã agere.

Distinctio secundæ quæstionis.

Omnis læsio est, aut
- Voluntaria, quæ voluntatem principium habet.
- Inuoluntaria, quæ est, vel ex
  - Passione animi.
  - Ignorantia, & hæc est
    - Iuris, quæ neminem excusat.
    - Facti, quæ excusat si non sit crassa & affectata.

Opp.

Aliquis metu extremi supplicij alium inuitus interficit, sed hoc agens iniuriam facit: ergo inuitus iniuriam agit.

Resp,

Non est inuita actio sed magis voluntaria. In voluntate enim situm fuit agere, vel non agere.

Opp.

Perturbati agere iniuriam in textu dicuntur: ergo malè negatur.

Resp.

Passio consideratur, vel vt est
- *Simpliciter & absolutè naturalis, & sic non est causa iniuriæ.*
- *Composita, quæ vsu in habitū accrescit, & sic est causa iniuriæ. Sæpe enim perturbati cum electione & malitia agunt.*

Opp.

Opp.

Ignarus medicus corpori, ignarus theologus animæ iniuriam infert: ergo ignorantia est causa iniuriæ, & per consequens ignorans tam iniustum quàm iniuriam agit.

Resp.

Ignorantia in his quæ tenemur scire, qualia sunt præcepta artium quæ profitemur iniuriam parit: est enim ignorantia voluntaria, crassa, & affectata.

Opp.

Omnes qui peccant ignorantes peccant teste philosopho libro tertio capite primo: ergo ignorantes possunt iniuriam inferre, nam hoc est peccare.

Resp.

Ignorantia illic supina & affectata, quæ est ipsum peccatum, intelligitur.

Argumenta contra secundam quæstionem.

Opp.

Arreptâ alterius manu alter aliquando læditur: sed hæc læsio neq; à voluntate, neq; à passione animi, neq; ab ignorantia sed coactè oritur: ergo rectè hæc tria principia læsionis non assignantur.

Resp.

Ista actio non est coacti hominis omnino sed cogentis, cuius respectu voluntaria dicitur.

Dub. Vtrùm inuitè agentes sint semper venia digni?

Inuitè agentes sunt veniâ digni, vel respectu
- Ignorantiæ
  - Infitæ, vt si fatuus aut infans aliquid mali egerit.
  - Fortuitæ, vt si filius mittens è castro telum in turbam hostium occidat patrem.
  - Violentæ, vt si moriens vi morbi otiosè loquatur.
- Infirmitatis, cuius lapsus comitem pœnitentiam habet.

Dub. Vtrùm iratus sit primus author iniuriæ seu læsionis, vel is qui ad iram prouocauit?

Mali author qui irritat. Primus author mali est is qui ad iram prouocat, propter
- Primam intentionem mali.
- Primam actionem iniuriæ.

CAP. IX.

An sponte aliquis patiatur iniuriam?
An aliquis volens patiatur iniustum?
An omnis qui iniustum fert patiatur etiã iniuriam?

EVRIPIDES olim à suis canib. laceratus Bellerophontem, qui suam matrem occidit, hoc carmine minus sapienter defendit. Qua-

Quæris parentem quomodo occîdi meam? Quæst. 1.
Sermo est breuis, non exitus longos habet,
Volens volentem, vel volentem non volens.

Quasi verò sit aliquis mortalium qui volens ac lubens patiatur iniuriam: iniustum sæpe, iniuriam nunquam volentes patimur. Est enim iniuria nihil aliud vt supra definiuimus, quam voluntaria & malitiosa alicuius læsio, vel vt definit hoc loco philosophus, Est damnum quod agens sponte contra legem inferre, quodque patiens contra voluntatem sustinere dicitur. Vt enim calfactio in igne est actio, & in aqua passio, ita iniuria respectu inferentis voluntaria læsio, respectu verò patientis violenta damni illatio & quasi impressio definitur. Et vt est prẽter naturam aquæ, vt vim caloris sentiat, ita est cõtra voluntatem hominis vt vim ac impetũ iniuriæ ferat. Erras ergo ferox & crudelis Nero, si effosso matris corpore, & effuso sanguine te sic excuses, Iniuria quid.

Quæris parentem quomodo occidi meam?
Volens volentem, vel volentem non volens.

Mentiris tyranne: Nam infœlix mulier hoc factum abhorruit, suumq; vterum,

qui

qui te monstrum gessit, secum ferre illæsum ad sepulchrum studuit. Sed ad alteram quæstionem venio, quæ est, an quis volens patiatur iniustum? Odo & Buridanus quadrifariam nos sponde ferre posse iniustum putant, vel cum voluntas sit tacita & non expressa, vel cum sit ex parte & non integra, vel cum sit ex conditione & non absoluta, vel denique cùm sit ligata & non libera. Exemplum in primo hoc esse potest. Si quis inuidus in voto habeat rem paruã à se per vim tolli, vt alij vehementiùs noceat: in secundo, si quis volens aculeum & crucem pro Christo & cœlo subeat: in 3. si quis vlu pecuniarum carens edaci fœneratori se obstringat: in 4. si puer aut infirmus nocitura petens ab alio facile concessa habeat. Si rem suam perdat inuidus, volens iniustum patitur: si crucem pro Christo iniquè cõdemnatus subeat, volẽs iniustum patitur: si quis se malo fœneratori obstringat, volẽs iniustum patitur: si quis deniq; infirmus venenũ concessum capiat, volens iniustum patitur. De tertia quęstione, quę est an omnis qui fert iniustum patiatur etiam iniuriam,

Quæst. 2.

Quadrifariam aliquis potest iniustum pati.

Quæst. 3.

iuriam, nihil dico: nam si pati iniustum sit sæpe cum voluntate coniunctum, iniuriam verò pati sit semper à voluntate alienum, sequitur aliquem posse iniustũ ferre, iterim vt non patiatur iniuriam. Verba philosophi in textu in hac re sole clariora sunt: sic enim ille loquitur, Incommodum quis sua voluntate accipit, & rem iniustam perfert, at iniuria nemo sua sponte accipit. Rationem addit, quia non est in cuiusq; potestate situm vt iniuriam accipiat, cum alter sit oportet qui infert: stultus ergo Glaucus iniuriam non tulit, etsi Diomedi vt Homerus cecinit,

Pro nouem centum, pro ferro tradidit aurum.

Distinctio primæ quæstionis

Nemo sponte iniuriam patitur.

Quia omne iniustum est ad alterum & non ad seipsum, sed omnis iniuria est quoddam iniustum: ergo omnis iniuria est ad alterum & non ad seipsum.

Quia id quod est malum nemo sua sponte patitur, sed iniuria est malũ: ergo nemo iniuriam sua sponte patitur.

Quia iniuria definitur voluntaria & malitiosa alicuius læsio, sed nemo seipsum spõte & malitiosè lædit: ergo nemo volens iniuriam patitur.

Sponte nemo iniuriam patitur.

Distin-

Distinctio secundæ quæstionis.

Iniustum ferre 4. modis possumus.

Iniustum ferre potest aliquis 4. modis, si

- Voluntas non sit expressa, vt inuitus patitur leuiusculum damnum, vt alteri noceat.
- Voluntas non sit integra, vt martyr iniquum iudicium patitur, vt cælum lucretur.
- Voluntas non sit absoluta, vt pauper volens vsuræ dentatam limam patitur, necessitati subseruiat.
- Voluntas non sit libera, vt puer iniustum patitur, si ferrũ pro auro accipiat.

Distinctio tertiæ quæstionis.

Omnes qui ferunt iniustum non patiuntur iniuriam,

- Quia latiùs patet iniustum pati quàm pati iniuriam, vt in exemplis iam demonstrauimus.
- Quia voluntas aliter in patiendo iniustum, aliter in patiendo iniuriam afficitur.

Opp.

Quicunq; desperantes iugula aliorum mucroni libenter offerunt & obijciunt, vi illata sponte iniuriam patiuntur, sed multi hoc agunt: ergo multi volentes patiuntur iniuriam. Maior videtur esse probabilis, quia lex interfectorẽ vt homicidam puniri iubet. Minor constat ex multis exemplis & historijs, vt de Saule, &c. 1. cap. lib. 2. Regum.

Resp.

Interfectus non patitur iniuriam, quia sponte hoc fieri iubet; naturæ tamen aut ciuitati facta est iniuria. Lex

ergo

ergo interfectori infligit pœnam, non propter iniuriam illatam homini, sed propter damnum illatum naturæ & ciuitati.

Opp.

Multi innocentes iniquè afflicti & condemnati illatam contumeliæ & mortis iniuriam sponte patiuntur: ergo inanis est ista quæstionis constitutio.

Resp.

Est hoc iniustum sed propriè iniuria non dicitur. Alij respondent verbera & tormenta esse contra voluntatem innocentium respectu naturæ, quæ ista abhorret: nō autem respectu finis, quē voluntas innocentis sibi proponit.

Opp.

Vsuram pati est pati iniuriam: sed proh dolor infiniti volentes patiuntur vsuram: ergo infiniti volentes patiuntur iniuriam.

Resp.

Voluntas non est absoluta sed conditionata (vt aiūt) in ista passione. In voto enim est potiùs nolle quàm velle pati iniuriam.

Opp.

Opposita versantur circa idem subiectum: sed iustum pati & iniuriam pati sunt opposita: ergo versantur circa idem subiectum nempe voluntatem: & per consequens volentes patimur iniuriam.

Resp.

Fatendum est vtrumq; versari circa voluntatem in essen-

essentia, sed non eodem modo: nam iustum pati in volendo, iniuriam pati in nolendo cernitur: velle tamen & nolle vnam voluntatem faciunt.

Opp.

Plus alijs tribuens modestus quàm sibi assumens sponte accipit iniuriam: ergo aliquis volens iniuriam patitur. Antecedens est in textu.

Resp.

Est obiectio non resolutio in discutienda definitione iustitiæ.

Opp. contra secundam quæstionem.

Nemo malum sponte patitur, sed omne iniustum est malum: ergo nemo iniustum sponte patitur.

Resp.

Iniustum est duplex, vel per se, vel per accidens, vt distinguitur in 8. capit. Aristotelis. illud est malum semper, sed hoc non est. Aliter respondetur quòd iniustũ sit malum semper, sed pati iniustum non est malum semper.

Dubia obiter mouenda ex 9. cap.

Vtrùm
- Qui damnum patitur metu maioris mali, in cuius necessitatem est coactus patiatur iniuriam?
- Quicunq; facit iniustum, fit iniustus?
- Iudex corruptus iniquà sententiá magis delinquat quàm qui iudicem pecuniâ corrumpit?
- Difficilius sit iustum iudicem quàm bonum medicum fieri?

Pati

Pati iniuriam dicitur bifariam,

Absolutè, cum sit simpliciter contra voluntatem, vt iniustè & malitiosè vulnerari ab hoste.

Comparatè, cum sit vno respectu puta necessitatis voluntarium, altero verò respectu puta cõditionis cõtra voluntatem: verbi causâ, dat aliquis suam pecuniam, aut prædoni, ne vitam tollat: aut victori, ne in hostis potestatem veniat.

Status secundi dubij.

Iniustum fit, vel ex

Passione, quæ est, vel

Simplex & naturalis, vt timor, spes, gaudium, & secundum hanc aliquis facit iniustum, interim vt non dicatur iniustus.

Mixta & humana cum prauo habitu coniuncta, & secundum hanc nemo agit iniustum, quin sit iniustus.

Iniustum fit tribus modis.

Electione, *& sic nemo facit iniustum, quin sit idem iniustus.*

Ignorantia vt suprà: quæ si sit crassa vel affectata, cum electione coniungitur, & iniustum reddit hominem.

Status tertij dubij.

Iudex corruptus

Magis obstringitur legi, cuius iustus interpres esse debet.

ruptus magis peccat, quia — Magis nocet propter — Exemplum eminentis mali. / Damnum & periculum innocentis viri.

Corrumpitur Iudex, aut — Timore mali } respectu sui. / Cupiditate boni } / Amore } respectu alterius. / Odio }

Status quarti dubij.

Difficilius est iustum iudicem quam doctum medicum fieri, propter — Repugnantiam naturæ, quæ est semper propensa ad malum. / Multitudinem effectuum & vitiorum, quæ arcem iustitiæ semper oppugnant. / Inconstantiam fortunæ.

CAP. X.

An æquitas rectè definiatur?
An sit distincta virtus à iustitia legali?

Quæst. MIRA vis est iustitiæ & magna æquitatis. Nam aqua & igne in pluribus locis non vtimur quàm iustitia, maiori subsidio vita non munitur humana quàm æquitate. In iustitia acies gladij sæpe nimis acuitur, requiritur ergo æqui-

tas

tas boni viri, quæ ſeueritatẽ legis moderetur. vetus eſt illud, Summum ius ſumma iniuria. Vt ergo, ſi nulla ſit remiſſio nerui, frangitur: ita ſi nulla ſit moderatio legis, violatur: hæc verò moderatio legis æquitas eſt, de qua iam diſputamus. Hanc definit hoc modo Ariſt. Eſt inquit æquitas virtus, qua quis rectè legẽ in multis inſtantijs deficientem corrigit & moderatur: verbi cauſa: Sit lex quòd nullus peregrinus ſub pœna capitis murum cõſcendat, ecce hoſtes nocte inuadũt ciuitatẽ, ſigno iam dato ad mœnia peregrini conuolant, conſcendunt murum, defendunt vrbem, nihilominus tanquam rei capitis accuſantur. Si verba legis ſpectes ſunt condemnandi, ſi verò æquitatem conſulas non ſolùm laudibus ſed etiam maximis beneficijs ſunt cumulandi: æquitas namque relicta voce ſenſum legis quærit, eiuſdemq; defectum in circumſtantijs iuſtè ac moderatè corrigit: hinc ab Odone emẽdatio legis definitur. Lex enim, quæ eſt norma iuſtitię ſępe deficit, multasque inſtantias patitur: quippe fieri nõ poteſt, vt omnino vniuerſales, æter-

Æquitas quid ſit.

Æquitas emendatio legis.

næ & incõcussæ leges humanæ fiant. Nemo enim est tã perspicax, nemo tã prudẽs, nemo tam rerum futurarum certus & sapiẽs, qui omnes mutationes & vicissitudines rerum hominumq; possit perspicere. Nam voluntates hominum sunt flexibiles, actiones hominum infinitæ sunt, & supra quàm dici potest mutabiles. Quare vt nullis demonstrationum cancellis: ita nullis legum vinculis & septis concludi & definiri possunt. Deficiente ergo legislatore, deficiẽte lege, deficiente sensu & sentẽtia iuris, æquitas sola moderatrix & interpres haberi debet. Hinc Aristot. in textu æquitatẽ quiddam iure præstãtius & excellẽtius dicit. Quiddam appellat non quòd vniuersam iustitiam dignitate superet, sed q; legitimã iustitiã in sensu & defectione legis moderet. Ex his iam positis perspicuũ est æquitatem à legitima iustitia naturæ vi & specie differre. Æquitas enim aliud obiectum, aliud medium agẽdi, aliumq; finem ab illa vendicat. Obiectum enim æquitatis est legis defectio, actio est legis emendatio, finis deniq; ipsius legitimę iustitiæ cõserua-

Æquitas quiddam iure præstantius.

Æquitatis obiectum actio finis.

uatio: quippe nihil meliùs rem aliquam conseruat quàm quod rei defectus corrigit & emendat.

Distinctio primæ quæstionis.

Iustum est duplex.
- Commune, quod notum est omnibus, vt benè mereri de benè merentibus.
- Particulare, in quo est sæpe defectio, & circa hoc versatur æquitas, aut
  - Exponendo sensum
  - Emendando defectum
  - Moderando pœnam

  } Legis

Distinctio 2. quæstionis in suppositionis calce satis perspicua est.

Opp.

Virtus moralis est omnibus communis: sed æquitas non est omnibus communis (solùm enim principibus ac summis viris competit, quorum interest moderari, corrigere ac interpretari leges) ergo æquitas non videtur esse virtus.

Resp.

*Æquitas considerat*ur duobus modis, aut quoad
- *Internum habitum, & sic omnibus conuenit.*
- *Externum actum, & sic non conuenit.*

Opp.

Legalis iustitia est omnium virtutum nobilissima, vt docetur in 1. cap. huius lib. ergo non rectè dicitur in textu quòd æquitas sit præstantior.

Resp.

Iustitia legalis duplicem respectum habet.
- *Generalis perfectionis in omni virtute & sic est nobilissima omnium.*
- *Particularis defectionis in sententia aut scriptura legis, & sic hoc loco intelligitur philosophus.*

Opp. contra secundam quæstionem.

Legitima iustitia & æquitas mouent nos ad eandem actionem: ergo specie non differunt. Antecedens probatur quia monent nos vt æqualitatem seruemus, & neminem sine culpa & causa condemnari patiamur.

Resp.

Non est hoc proprium opus & officium æquitatis, nam non tam æqualitatem actionis, quàm emendationem legis considerat & intuetur.

Opp.

Aequitas imminuit legitimam iustitiam, vt habetur in textu: ergo non est virtus,

Resp.

Imminuit, vt ratio & prudentia præscribit.

Dub. An æquitas sit moderatrix iuris naturalis?

Opp.

Depositum reddere ius naturale iubet: sed si furiosus suum petat depositum, id ipsum reddere æquitas omnino negat: ergo æquitas etiam ius naturale moderatur?

Resp.

Resp.

Lex est naturæ, vt neminem lædas, quare restitutio depositi secundum legem naturæ debet fieri in deponentis fauorem, non cum noceat sed cum prosit maximè.

Opp.

Ius naturæ nos omnes æquales fecit, sed æquitas hoc ius mutauit: ergo æquitas ius naturale moderatur.

Resp.

Ius naturæ omnes æquales non fecit, nam alios dominos, alios seruos, alios patres, alios filios fecit

CAP. XI.

An aliquis sibi iniuriam inferat?
An consciscens sibi mortem iniuriam sibi faciat.

NERVVS iustitiæ toties disrumpitur, quoties iniuria & damnum inferuntur. Vt enim discordia pacis fundamenta concutit: ita iniuria leges iustitiæ & æquitatis violat. Altiùs nec non acutiùs de inferēda iniuria hoc loco discutit Arist. ne mœnia iustitiæ tā præclarè fundata impetu ac quasi fulmine iniuriæ labefactata ruant. Quid sit iniuria, quid sit etiā iniustū, quid sit iniuriam alijs inferre De inferenda iniuria.

Quæst. 1. antea ostendimus. Restat nũc denuo, vt hunc vnum scrupulum soluamus, vtrùm aliquis sibimetipsi iniuriam inferat. Procedit philosophus in textu differendo in vtramq; partem, & tandem cõcludit negatiuè, nimirum neminem sibi posse inferre iniuriam. Argumenta contra statũ & conditionem secũdæ quæstionis sunt duo, alterum ab exemplo desperantis, qui sibi conscisit mortem, alterũ ab interpretatione legis, quæ tacitè vetat tam horrendum flagitiũ. Quæ enim lex non iubet, ea inquit philosoph⁹, profecto vetat, sed lex non iubet quenquã sibi mortem cõsciscere: ergo idipsum vetat. Si igitur quis hoc faciat, cõtra legem facit; si contra legem facit, damnum & iniuriam adfert; non alteri: ergo sibi. Hîc respondendum est, iniuriam non solum esse læsionem contra legem, sed etiam contra voluntatem eius qui patitur. Cum ergo hoc fiat sponte, iniuria rectè non definitur. His positis negantem partẽ quæstionis aggreditur, & demonstrat primùm à definitione iniuriæ, secundo à consuetudine ciuitatis, tertio à cõparatis, quarto

Quæst. 2.

Pro negante parteque stionis argumenta sex.

à con-

à contrarijs, quinto à relatis, sexto à fine. 1.
A definitione iniuriæ, quæ est læsio contra leges spõte illata ab agente, inuitè susceptà à patiẽte: sed extrema Neronis desperatio non est inuita sed optata: ergo non est iniuria Neroni. Est tamẽ iniuria ciuitati. A cõsuetudine ciuitatis, quę pœnam & notã sempiternę ignominię constituit illis, qui furijs agitati seipsos cõfodiunt. A comparatis, quia vt nemo vxori 2.
suæ inferre stuprũ, vt nemo suum parietem diruere, vt nemo sua furari dicitur: ita nemo sibi inferre iniuriã (etsi fauces sibi reste perstringat) iudicatur. A cõtra- 3.
rijs, nam (hoc posito quòd aliquis sibi inferat iniuriam) sequetur quòd idem sit & agens & patiens, quodq; actio & passio simul eidẽ inesse possint. A relatis, quia vt 4.
omnis iustitia ad aliud: ita vniuersa iniustitia ad alterũ refertur, ergo si iniuria sit 5.
quędã iniustitia, vt est, ad alterũ nõ ad seipsum referri debet. A fine, ęa iniuria ab 6.
omnib. cognoscitur esse malũ, sed nemo malũ appetit, vt in primo Ethicorum demonstratur: ergo nemo sibi iniuriam infert. Qui ergo sua profligant, qui alienũ

thorũ violant, qui in seipsos delinquunt, legibus, magistratibus, & ciuitati, quę ista vetant, iniuriam quidem inferunt, non sibi: Nam quemadmodũ improbus puer mandata præceptoris palam cõtemnens iniuriam præceptori facit, cui summam obedientiã debuit: ita qui legẽ spernens sibi vim infert, ciuitati, legi, & naturę (quibus semper obtemperare oportuit) magnum iniurię vulnus imprimit & infligit. Sed quid ago? quẽ in hac thesi ac consultatione sequor? quàm abhorret ab omni ratione, à fide, à religione ista oratio? q.d? nemòne sibi iniuriam facit? nõ adulter? non fur? non sui lictor & homicida. Si stes sententiæ vix Christi discipulus, si mutes consiliũ vix sagax philosophus esse videris. Præclarè Chrysostomus, Nemo lædit nisi à seipso. pessimè ergo Arist. Nemo lędit à seipso. Siste vestigiũ quæso. si hęc sit summa causę, nulla famę iactura sequitur: hæc enim quæ obijcis Sibyllæ quasi folia sunt, flatuq; rationis citò dispellũtur. Quomodo ergo rec õcilias ista? vno verbo. Nam diuus Chrysostom⁹ vitã theoricam, magnus Aristoteles vitã politi-

liticam intellexit. Quam ineptè? imò potiùs diceres quàm appositè. Nam in theorica vita vbi mēs tota defixa est in Deo, nemo quidem læditur nisi à seipso id est nisi ægrè & impatienter ferat, quod sors attulerit. In politica autem vita quæ lege regitur, iniuria ab alio agēte non à seipso patiente impingitur. Cæterùm diligenter ac seriò mecum de hac re considera: nam inficias ire non videtur Arist. quin quodam sensu aliquis sibi iniuriam inferat. Sunt quidem duplices potentiæ & facultates animę, alię cōpotes rationis quę imperarent, aliæ rationis expertes quæ subseruirent. Inter has vires Aristot. est quædam iuris societas & communio, Si ergo vel corpus quod est vehiculum & mancipium naturæ, vel si inferiores istę potentiæ (quales sunt sensus, appetitus & phantasia) vim & impetum in arcē animi faciunt, nō est dubitandum quin hoc respectu damnū & iniuriam aliquis sibi fecerit. Lex enim naturæ est vt hæ pareant, illæ dominentur. Quod si aliter fiat, ius naturæ violatur, ordo peruertitur, iniuria animi dignitati infertur.

Quomodo quis á seipso lædatur & non lædatur.

Potentiæ animæ duplices, rationales, irrationales.

Distin-

Distinctio.

Iniuriam sibi nemi-nem inferre.

Nemo iniuriam sibi infert, quia

1. Nemo seipsum sponte lædit.
2. Omnis iniustitia & iniuria est ad alterum non ad seipsum.
3. Idem non potest esse patiens & agens simul, quod fieret si aliquis sibi iniuriam inferat.
4. Ciuitas desperantibus pœnam ignominiæ constituit.
5. Vt nemo suam mœnia diruit: ita nemo sibi iniuriam infert.
6. Nemo malum appetit, sed omnis iniuria malũ est, & ita esse ab omnib. iudicatur: ergo nemo illud appetit.

Secũdæ dubitationis expositio in explicatione primæ est explicata.

Opp.

Aliquis fortuitò & incautè frequenter seipsum occidit: ergo aliquis iniuriam sibi inferre potest. Argumentum tenet, quia est damnum sibi illatum contra voluntatem.

Resp.

Argumentum non tenet, quia volens hoc ipsum nolenti non fecit, quod in facienda iniuria semper requiritur.

Opp.

Appetitus qui voluntas sensitiua dicitur, sæpe animo contra voluntatem intellectiuam vim & damnum infert, vt patet in desperantibus: ergo aliquis sibi iniuriam infert.

infert. Argumentum probatur, quia omnes potẽtiæ animæ cõiunctæ cum corpore vnum solum hominem numero constituunt, qui & agit & patitur hanc iniuriam.

Resp.

Vt homo minor mundus dicitur: ita si potentias animæ & corporis consideres; quædam in seipso ciuitas dici potest. Est enim animi imperium in corpus, est etiam quarundam partium in animo vt intellectus, rationis & voluntatis quidam in cæteras partes principatus, quæ omnes vnitæ vnum hominem constituunt, vnum quasi mundum, vnam quasi ciuitatem. Cum ergo inferiores potentiæ rebelles sint ac conspirent in superiores, contra legem naturæ factum est damnum quidem, sed si verè dicam quod sentio, meo iudicio facta non est iniuria, quippe est in potestate primarum partium istas petulantes & contumaces potentias coërcere. Dici ergo non potest quòd fiat læsio contra voluntatem intellectiuam, cum in ea situm sit resistere & superare, tum enim fit iniuria cum non sit in potestate resistere.

Damnum potest fieri, interim vt non fiat iniuria.

Dub.

An aliquis suæ vxori stuprum inferat?

Opp.

In debito matrimonij, si animus sit intentus meretrici, stuprum committitur: ergo illud exemplum apud philosophum nihil probat. Antecedens probatur, quia secundum canones philosophiæ ab electione & intentione dependet peccatum, non autem semper ab actione vt patet in ignorantibus.

Resp.

Resp.

Intentio istius Sardanapali non in vxorem sed in meretricem fluens iniustum & iniuriam facit. Sed Aristot. de debita & verecunda actione loquitur.

Opp.

Non apparet cui iniuriam sic facit: ergo non videtur esse iniuria.

Resp.

Apparet: nam & ciuitati cuius legem contemnit, & alteri cuius corpus maculare optauit, hoc damnum inferri videtur.

Opp.

Nullus damnum ex hac electione & intentioue patitur: ergo iniuria non infertur.

Resp.

Potest esse iniusta & iniuriosa actio sine iniusta passione.

Vtrùm iniustum agere sit turpius quàm iniustum pati?

Agere iniustum est peius malum, quia

- *Est cum malitia coniunctum: aliud verò est sine malitia.*
- *Opponitur magis bono nempe honesto: at pati iniustum opponitur bono vtili vel iucundo.*
- *Reddit hominem simpliciter malum, pati verò iniustum non reddit.*
- *Digniorem partem animi inficit, nempe voluntatem.*

Opp.

Opp.

Pati iniuriam non est omnino malum: ergo rectè non dicitur agere iniuriam esse peius malum. Antecedens patet, quia est in potestate patientis, damnum vt in suum bonum commutetur: multi enim boni viri patientes iniustum in Christo lucrantur cœlum.

Resp.

Pati iniuriam est malum pœnæ non culpæ, quod verò sic intellexerit Arist. in textu cõstat, vbi docet pati iniuriam carere malitia. Pati iniuriam caret malitia.

Vtrùm lex id omne vetet quod non iubet? Duh.

Opp.

Sexcenta sunt quæ lex non iubet, vt vxorem ducere, hoc vel illud vendere, non tamen vetat: ergo id omne non vetat quod non iubet.

Resp.

Hæc propositio accipitur duobus modis, vel

Vniuersim de omnibus, & sic hoc loco non intelligitur, nam multa rationi ac voluntati relinquuntur. Lex quæ non iubet mala, vetat.

Speciatim de malis, & sic id omne vetat quod non iubet, vt non iubet stuprari, aut res alienas clam surripere: ergo & stuprum & latrocinium vetat.

Laus Deo.

LIBER

LIBER SEXTVS.

CAP. I.

An recta ratio benè definiatur?
An medium virtutis sit signum, quod recta ratio intuens nos dirigit?
An vis contemplatiua, quâ necessaria, à vi discussiua, quâ contingentia discimus, genere distinguatur?

Transitio fit à voluntate & bono, ad intellectum & verum.

DVÆ sunt vię, per quas in nauicula istius vitæ ad portum veræ beatitudinis transuehimur: altera volũtatem & bonum, altera intellectum, & verum respicit. De primâ, id est, de voluntate & bono iam satis diximus, de secũda, id est, de intellectu & vero nunc paucula dicenda veniunt. Hinc futurum speramus, vt tam in bono quàm in vero animulę nostrę rectè instructæ deum, qui est summum bonum

num & incommutabile verum, discant melius sapere, & intentiùs contemplari. Huc enim omnis meus in præceptis labor, huc omnis conatus tẽdit; vt per artes humanas (quę sunt veluti lucentes diuinæ sapientiæ stellulæ) cæcutientis nostri intellectus tenebræ magis illustrẽtur. Hoc autẽ accuratè tũ fiat, cũ Deo & summo bono & infinito vero per voluntatẽ & intellectum conemur adhærere. Sed venio ad Arist. qui in hac secũda via & ducem & comites nobis demõstrat: dux recta ratio est, Comites virtutes mentis; illa tenet normam, hæ largiuntur palmam; in illa directio, in his ptectio eminet. Est enim recta ratio quasi virtutis linea, quæ ad mediũ secundũ circumstãtias omnes humanas actiones dirigit. Est quoddam, vt ait philosophus, in theatro huius vitæ signum, ad quod recta ratio vltro citroq; flectendo nostra vestigia vrget. Nam vt peritus musicus suos neruos tendit & remittit, quò fiat concentus: ita recta ratio trahit & retrahit hominẽ, quò rectiùs in illo cõfirmetur virtus. Cæterùm cum intellectus, qui est subiectũ rectæ rationis,

Recta ratio quid.

Ec sit du-

Intellectus subiectum rectæ rationis.

Intellectus duplex.

sit duplex, practicus (vt aiunt) & speculatiuus: quæstio hoc loco frustra non mouetur, quæ ratio in hoc tractatu potissimum intelligatur. Insinuat philosophus & illam intelligi, quæ in actione; & hanc, quæ in contemplatione ponitur: illam consultationem de contingentibus & futuris, hanc contemplationem de certis rebus ac principijs scientiarum nominat: quæ duo genere (vt ait) differunt, id est, modo & officio distinguuntur.

Distinctio.

- Ratio est, vel
  - Innata, quæ sumitur, aut pro
    - Instinctu naturæ, sic apes & araneæ rationē habere dicuntur.
    - Naturali habitu, & sic tantùm homines rationis participes dicuntur.
  - Acquisita, vel pro
    - Contemplatione artis, quæ recta dicitur in docendo, at hæc ab Arist. non intelligitur. Nā multi rectè docēt, qui sua ipsorum præcepta non sequūtur.
    - Actione virtutis, quæ hoc loco a philosopho intellecta ad omnem, actionē virtutis requiritur propter.
      - Directionem voluntatis, est enim norma quá regitur.
      - Actionem virtutis, est enim regula quá dirigitur.
      - Perfectionem actionis, est enim moderatrix quá perficitur. Distin-

Distinctio secundæ quæstionis.

Signum, quod recta ratio in dirigendo intuetur, est duplex, vel
- Intentionis, & sic est ipsa beatitudo quam tanquam scopum intuens rectius vestigia studiosè agentis dirigit.
- Actionis, & sic medium in virtutibus & perturbationibus animi, quod tanquam signum aspiciens recta nos via ad portum felicitatis ducit.

Distinctio tertiæ quæstionis.

Intellectus practicus & speculatiuus differunt
- Obiecto, practicus enim rem singularem & opus, speculatiuus rem vniuersalem discutit.
- Officio, est enim practici intellectus de futuris & contingentibus ratiocinari, est speculatiui res altas & diuinas contemplari.
- Fine, est enim practici finis prudentia, speculatiui autem sapientia.

Opp. contra primam quæstionem.

Prudentia, vt est in definitione virtutis, circumstantias præscribit: ergo non rectè in textu hoc officium rectæ rationi assc ribitur.

Resp.

Prudentia præscribit per rectam rationem.

Opp.

Rectæ rationis definitio conuenit prudentiæ, est enim prudentia moderatrix actionis studiosæ secundum circumstantias: ergò malè definitur.

Resp.

Latiùs patet recta ratio quàm prudentia, est

enim duplex, practica scilicet, quæ nos in virtutibus moris cum prudentia: speculatiua, quæ nos in virtutibus mentis cum sapientia regit.

Opp. contra secundam quæstionem.

Nullum est omnino medium virtutis, ergo signum rectæ rationis nos dirigentis, medium virtutis rectè non dicitur. Antecedens probatur in 2. lib. Ethic. vbi virtus ipsa definitur.

Resp.

Virtus medium, in medio, & medij coniectatrix seu signum dicitur: signum autem dicitur non quòd non sit medium, sed quia intuentes virtutem, vt signum in intentione, cognoscamus eandem esse medium in actione.

Opp. contra tertiam quæstionem.

Intellectus practicus à speculatiuo ratione solùm distinguitur: ergo malè in textu genere distingui & differre dicitur. Antecedens patet in tertio de anima.

Resp.

Genere quo modo differat intellectus practicus à speculatiuo.

Vt pater & filius, dominus & seruus specie politicâ differre dicuntur, quamuis specie dialecticâ non differunt: ita intellectus practicus à speculatiuo, & ratiocinatio à contemplatione genere hoc loco dicuntur differe: non quod genere differant, sed quòd in ordine ad diuersa obiecta & fines officio & ratione distinguantur.

Opp.

Opp.

Aspectus idem numero existens potest percipere figuram, lumen, colorem, quæ naturâ differunt: ergo multò magis intellectus potest apprehendere obiecta diuersi generis, putâ necessaria & contingentia: quare minus considerat è duæ potentiæ animi in textu ad hæc duo percipienda requiruntur.

Resp.

Agens intellectus & patiens, practicus & speculatiuus dicuntur diuersæ potentiæ, non quòd in essentia intellectus differant, sed quod diuersa officia sortiantur. Est enim idem intellectus qui necessaria, est idem qui contingentia discutit, si essentiam spectes: attamen si modum & rationem spectes, diuersus appellatur.

CAP. II.

An sensus, appetitus, & intellectus sint tria in animo actionis & veritatis principia?

CVM à sensu initium, ab appetitu progressum, ab intellectu terminum & perfectionem omnes artis mentisque virtutes habeant, opportunè quidem mouetur hæc quæstio, An sensus, appetitus, & intellectus sint tria in animo actionis & veritatis principia? Duo in hac thesi præcipuè considerari veim, ordinē & vsum. Ordo est, vt à sensu operatio,

Virtutum mentis initium, progressus, terminus vnde.

tio, ab appetitu actio, ab intellectu veritatis contemplatio fluat: vsus est, vt per artem, quæ à sensu nascitur, Deũ creãtem; per prudentiam, quę à volũtate proficiscitur, Deum prouidẽtem: vt per sapientiam, quæ ab intellectu manat, Deum in seipso beatissimum cõtemplemur. Nam vt parua cum magnis comparemus, opus artis diuinam creationẽ, opus prudentiæ diuinam administrationem, opus deniq; sapientiæ diuinam Dei in seipso comprehensionem imitatur. Hęc summa est eorum quæ in hoc textu continentur. Veruntamen vt distinctiùs agantur singula, in quatuor cõclusiones distribuenda est hæc tractatio: Prima est, quòd sensus non sit vllius actionis humanæ principium, quia belluis ineſt. Secũda est quòd appetitus sit causa rectè agẽdi, si mentis imperio subijciatur. Nam quam vim habent in mẽte affirmatio & negatio, si verum & falsum, eandẽ habẽt in appetitu adeptio & fuga, si bonum & malũ spectes. Tertia est, quòd moris virt⁹ ab appetitu, q⁹ mentis virtus ab intellectu pendeat. Quarta est, quòd virtutẽ moris pręcedat electio, quòd

Conclusiones quatuor.

1

2

3

4

quòd virtutem mentîs ſequatur cõtemplatio. Cum autem mens ſit aut practica aut ſpeculatiua, ab illa actionẽ & prudentiam, ab hac cõtemplationem & ſapientiam procreari concludit philoſophus. Hinc illa eſt diſtinctio effectionis, actionis, & cõtemplationis: effectio ad artem, actio ad prudentiam, cõtemplatio ad ſapientiam refertur: ab effectione mechanici, ab actione politici, à contemplatione theorici homines dicũtur. Poſtremò & in his & in illis principatum tenet electio, quæ nec præteritũ, nec olim factum reſpicit. Quippe nec præterita reuocari poſſunt, nec infecta fieri. Primum in textu probatur exemplo: nam nemo vult Ilium expugnare: alterum teſtimonio Agathonis, qui dixit:

Hoc etiam ipſe Deus ſolõ, carere videtur,
Infectum vt faciat quod factum eſt atq; peractum.

Indiſquiſitione vericonſiderari debent { Principia, quæ ſunt { Senſus, Vountas, Intellectus, idẽq; { Practicus, Speculatiuus. } Inſtrumenta, quæ ſunt { Ars, Scientia, Prudentia, Intelligentia, Sapientia, } De quibus in tertio capite agetur.

Opp.

Potentia affectus, habitus tria in animo actionis statuuntur principia, libr. 2. Ethîc. ergo aut hîc aut illic minutè egisse videtur philosophus.

Resp.

Lege illic solutionem huius argumenti: verbo sic respondere possis, illic de principijs boni, hîc de principijs veri egisse philosophum.

Opp.

Homo principium suarum actionum in hoc capite, & in secundo libr. Ethicor. dicitur: ergo sunt plura principia quàm hæc tria.

Resp.

Homo quo modo actionis principium.

Homo dicitur principium respectu istarum facultatum.

Opp.

Sensus in textu negatur esse actionis principium: ergo non sunt tria.

Resp.

Sensus relatus ad intellectum est actionum principium.

Sensus consideratur, vel

Per se, & sic non est principium vllius humanæ actionis.

Comparatè, nempe in relatione ad intellectũ, & sic est principium: Nam interni sensus agunt per phantasmata & species rerum externarum, quæ primum sensus externos feriunt.

Opp.

Intellectus est subiectum veritatis: ergo non est principium.

Resp.

Resp.

Non tenet ratio: est enim subiectum vt continet, est principium, vt ex compositione & diuisione rerum eandem elicit. Alij respondent non esse subiectum, nam est in re vt in subiecto: est in oratione vt in signo, est in intellectu vt in principio.

Vtrùm intellectus rerum appetitum, vel appetitus intellectum in disquirenda veritate sequatur? Dubium.

In disquirenda veritate spectatur duo, { *Ordo, & sic appetitus sequi debet intellectum, qui primùm præscribit.* / *Actio, & sic intellectus sequi solet appetitum, qui primùm eligit.*

Opp.

Intellectus est nobilior pars animi quàm appetitus: ergo sequi non debet appetitum.

Resp.

Argumentum hoc videbis infirmum, si distinctionem accuratè perpendere & ponderare velis.

CAP. III.

An sint quinque virtutes mentis?

An scientia eiusq; proprietates rectè assignentur?

PRINCIPIIS iam cognitis humanæ veritatis, oracula eiusdem quasi transcurrens per theatrum digito de-

monstrat philosophus. Oracula appello, quia ab illis omnes contemplationis radij veluti ex tripode Apollinis ortum originemq; trahũt. Hęc vulgò quinq; mentis habitus seu potiùs virtutes dicũtur, nominatim: Ars, scien tia, prudentia, intelligentia, sapientia, quibus nõ aliter à falso discernitur verũ, quàm Lydio lapide à scoria examinatur aurum. In harum tractatione primùm occurrit scientia, cuius nõ solùm vis sed etiam vsus hoc loco quæritur: Aliud enim est scientiam habere, aliud vti, vt ait Plato. Quippe studendum non est, vt alijs plus scire, sed vt meliùs & innocentiùs viuere possimus: hoc autem agemus, si nõ solum quid verũ sit, per causas scire, sed etiã per scientiam summo deuinciri vero studeamus. In textu de scientia quatuor proponi ab Aristotele video, materiam, essentiam, proprietatem, finẽ. Materia est, vt ait, certa non anceps, necessaria nõ contingens, vera non fallax, æterna nõ cadens. Essentia est, vt virtus multis demõstrationibus acquisita, vt in analyticis satis declaratur. Proprietas quadruplex est, prima quòd omnis

Virtutes mentis quinque.

De scientia.

Scientiæ materia, essentia, proprietas, finis.

omnis scientia doceri possit: secũda quòd omnis scientia exantecedente cognitione fluat: tertia quòd ratiocinatione non inductione cõstet: Postremò quòd principijs sciẽtiæ credere oporteat. Finis deniq; est vt incognita pro cognitis, incerta pro certis, falsa pro veris, fortuita pro necessarijs in disquirenda veritate non admittamus: vtq; per hoc verum in rebus, quod est medium, aliud quod est in prima causa summum, infinitum, & æternum, scire & diligere perdiscamus.

Distinctio primæ quæstionis.

Omnis virtus mentis respicit, aut
- Actionem, vel
  - Externam per opus, vnde ars.
  - Internam per consilium, vnde prudentia.
- Contemplationem, vel
  - Cum causis, vnde sciẽtia, quę est habitus demõstrandi per causas.
  - Sine causis, vnde intelligentia, quæ est habitus credendi principijs.
  - Cum causis & effectis, vndesapientia, quę est habitus contẽplandi res tã humanas quam diuinas.

Distinctio secundæ quæstionis.

Scientia cõsideratur duobus modis, vel
- Dialecticè, quoad modum sciendi, & sic in libris demonstrationum.
- Ethicè, quoad vsum & finem sciendi, & sic hoc loco.

Opp.

Opp. contra primam quæstionem.

Scientia & solertia inter virtutes mentis postea ab Arist. enumerantur, ergo sunt plures quàm quinq;.

Resp.

Reducuntur istæ ad prudentiam, vt patebit.

Opp.

Nihil in Ethicis doceri debet quod nos meliores non redderet, sed virtutes mentis nos meliores non reddunt: ergo in hac scientia tractari non debent: Maior patet, quia finis huius scientiæ est summum bonum: minor constat, quia multi virtutibus mentis pollent, qui turpiter & inhonestè viuunt.

Resp.

Vt intellectus & voluntas vnum animum constituunt: ita verum & bonum vnum finem efficiunt, quare vt est in essentia animi illarum partium vnio: ita in essentia finis horum obiectorum coniunctio esse debet. Respondeo igitur ad argumentum, quòd hæ virtutes intellectus ad bonum voluntatis secundum Ethica præcepta, vt media quædam ad suum finem referantur: hinc ait philosophus, quòd omnis ars omnisq; actio bonum appetat, quare pernicioſi speciem istarum virtutum non vsum, corticem non fructum habere videntur.

Opp. contra secundam quæst.

Scientia satis in primo libr. Analyticorum tractatur: ergo otiosa est hæc tractatio.

Resp.

Illic modus sciendi, hic vsus quæritur.

Opp.

Opp.

Non aliter hîc definitur scientia quàm illic, aliæ hîc non traduntur proprietates quàm illic: ergo eodem modo & hîc & illic tractatur.

Resp.

Verum est, sed attende quòd hic alius vsus insinuetur, nempe quòd ad summum bonum referatur.

Vtrùm obiectum scientiæ sit æternum, ingenitum, necessarium? Dubium.

Opp.

Nihil est verè æternum præter Deum: est naturalis scientia de genitis & corruptis: ergo obiectum scientiæ non est æternum, ingenitum, & necessarium.

Resp.

Obiectum scientiæ consideratur. { *Realiter, & sic non est æternum, ingenitum, & necessarium.* *vel* *Intentionaliter, & refertur ad æternum & incommutabile bonum, & sic est æternum, ingenitum, & necessarium.*

CAP. IIII.

Vtrùm Ars sit virtus mentis.

ERRAS ignaue, imò profectò toto cœlo erras, qui Athenas sine Musis, qui Academiam sine præsidijs

sidijs artium (quas tantopere cõtemnis) velis constare. Quid enim aliud est Academia, quàm excelsa Musarum sedes, quàm tutissima bonarum artium nauis, in qua feliciter ad portum æternæ veritatis peruehimur, in qua à Syrenũ incãtante hormanià, à Circes fascinãte inuidià tutò defendimur? si artes ergo ignaue ab hac naui tollas, omnes vires tollis, ipsa nautarũ lumina oculosq; tollis: vires, quia sine his spirare non licet: oculos quia sine his talpà cæciores sumus. Da veniam (bone lector) si quoties de arte loquor, toties pro viribus in artium contemptores & corruptores intonem. Eorum enim ignorantiam sequuntur heu nimis multi, quo fit vt vel omnino contemptæ iaceant, vel saltem in longè minore nunc precio quàm olim habeãtur. Te falsum appello, nam florent artes. Quis tu tandem, qui interturbas? Te falsum appello, nam florẽt artes: audio. Nõ pudet te ergo mendacem esse? Si mẽdax essem, puderet nimis. Iacere artes dicis, non hoc mendacium? Si floruissent, hoc non dixissem. At florẽt artes, at vbi quæro?

ro? O homo impudẽs non scholas vides? videre fateor, audire velim. Tu quæris artes, contemnis Christũ: honoro artes, adoro Christum. Quid iuuant verbum septem scientiæ? id probant firmiùs? id ornãt melius: Quid verbo firmius? quid verbo melius? firmiùs probare dico, esse non dico. Quid, vis in arte semper moremur? Nimium non quæro, requiro modum. Sed hæc hactenus ex affectu, non tamen multũ ab instituto digressus dixi: Reuertor ergo ad philosophum, qui artium alias mechanicas, quarum finis est opus, alias liberales, quarũ finis est actio, esse insinuat. Hinc facta est distinctio inter effectionem & actionem, vt illa opus externum, putâ domum; hęc opus internum, putà verum eliciat. Hac distinctione tradita, obiectum artis proponitur, quod est res contingens & mutabilis. Non enim tractat ars ea, quæ stant vel quæ eueniũt necessariò. Hinc illud Agathonis, quippe ars fortunam, fortunaq; diligit artem. Animaduertendũ tamen est, quòd sic fortuna & ars in obiecto conspirent, vt maior sit in hac quàm in illa

Artis obiectum contingens.

illa constantia. Nam quamuis effectio artis transeat, conclusio tamen manet firmissima; verbi causá, effectio artis in materiam obiectam fluit, vt ædificatio in domum; contemplatio tamen, quæ ad hoc opus dirigit, certum & indubitatũ præceptum comprehendit. Si ergo vel materiam artis, quæ est mutabilis; vel effectionem, quę est multiplex, considerem̃us, ars rectè quidem assimilatur fortunæ: Cæterùm si spectemus vel contemplationem, quá dirigitur; vel finem, putà summum bonum, ad quod destinatur: ars & naturà certior & fortunà constantior dici debet. Hinc definitur habitus mentis quo ad faciendum aliquid vera cum ratione dirigimur, cuiusq; præceptis imbuti rectiùs ad assequendum bonum in hac vita progredimur.

Ars quid.

Artium alia est
- Ingenua & liberalis, in qua considerari solent
  - Subiectum, quod est intellectus.
  - Obiectum; quod est res multiplex & mutabilis.
  - Officium, quod est artificem in opere vera cum ratione dirigere.
  - Vsus, qui est intellectum ad summum bonum verumque referre.

Mecha-

Mechanica: cuius finis est opus, vt nauis; cuius instrumentum est effectio, vt ædificatio nauis; de hac significatione in textu præcipuè agitur.

Opp.

Negat philosophus artem esse virtutem in fine quinti capitis huius libri. ergo non rectè hoc loco definitur.

Resp.

Intelligit philosophus illic quòd non sit virtus moris, non tamen negat esse virtutem mentis.

Opp.

Nulla virtus prohiberi debet, sed quædam artes prohibenter: ergo ars non est virtus.

Resp.

Nullæ artes prohibentur ea ratione, quas sunt virtutes intellectum ad verum iudicium dirigentes, sed eâ ratione, qua per fraudem & malitiam hominis ad malos vsus pertrahuntur: hoc autem vitium non est artis, sed hominis.

Opp.

Nemo abuti potest virtute, ergo malè respondetur malitiam hominis abuti arte. Antecedens est Arist. in magnis moralibus.

Resp.

Intelligitur illa sententia in virtutibus moris per se, in virtutibus verò mentis, si in actione & opere ad summum bonum referantur.

Virtute nemo abuti potest.

Opp.

Actio non est artis sed effectio solùm: ergo malè respondetur arte non posse hominem abuti, si in actione ad summum bonum referatur. Antecedens est in fine huius capitis.

Resp.

Illic nomen artis ad mechanicam solùm restringitur, hîc vero ad liberalem extenditur.

Vtrùm actio & effectio differant?

Resp.

Actio & effectio sumuntur, vel
- *Fusè, & sic sunt synonyma.*
- *Strictè, & sic effectio ad artem & opus, actio verò ad prudentiam propriè refertur.*

Opp.

Actio & effectio ratione differunt.

Actio & effectio eadem sunt in prædicamento actionis: ergo non differunt.

Resp.

Sunt re eadem, sed ratione differunt: nam actio immanens aliquando, effectio semper transiens dicitur.

CAP. V.

An prudentia sit virtus intellectualis, vel moralis?
An temperantia sit conseruatrix prudentiæ?

GRADATIM ad summum venit Philosophus. Nam suo ordine, reliquis tractatis, iam de prudētiâ, postremò de sapientiâ disputat. Rectè olim Boëtius

us doctos quidem multos vidi, prudentes autem perpaucos noui: artibus enim multę cõsecrantur scholę, sed prudẽtię, quę multis gradib⁹ omnes excellit artes, nullę. Hinc inueteratũ est penè in puerbium, hominem esse probè doctum, sed parum prudentẽ: multis artib⁹ ornatum, sed simplicẽ: bonum virum, sed malum magistratum. Non equidem hîc inficias eo, quin Thales in eremo diu multumq; versatus sit multùm sapiẽs & parum prudens. Sed ista iã ætas requirit certè vt Homerus artem cum prudentiâ, prudentiã cum prouidentiâ ad vitam tutandã quærat: aliter fortasse, quamuis sit doctus, prę nimia charitate contabescat: Summa huius capit. paucis conclusionibus absoluitur: prima est quòd expediat de prudentia dicere, secunda quòd prudentis sit rectè consulere, tertia est quòd prudens neq; de necessarijs, neq; de illis quæ fieri non possunt vllo modo deliberet, quarta quòd prudentia nõ sit scientia (est enim illa in cõtingentibus, hæc in necessarijs) iterum illa demonstratione, hæc coniecturâ vtitur, quinta quòd cum arte

Docti multi, Prudentes pauci.

Nota.

non cõcidat: ars enim externũ, prudentia internum respicit: ars in opere & effectione, prudentia in consilio & actione cernitur: ars deniq; solum verũ, sed prudentia & verum & bonũ intellectum efficit. Est enim prudẽtia moderatrix morum, est etiam habitus indagãdi verum. Hinc in textu definitur bona animi affectio, id est virtus, quæ cum vera ratione coniuncta vim habet ad gerenda omnia, quæ ad vitam degendam pertinent. Est enim prudentiæ consilium dare, bonum â malo, verum à falso discernere, rectè cũ alijs versari, perspicere occasiones, verbis solerter, rebus prouidenter vti, ad omnẽ consultationem & tempus & diligentiã adhibere, operam & oleum in rebus vanis minusq; necessarijs non perdere. Quippe duo sunt prudẽtiæ maximè infesta, stultitia nimirum & curiositas. Nõ placet hîc tacitus id præterire, quod præclarè hoc loco scribit philosophus, nempe in vlnis & amplexu veluti temperantiæ cõseruari prudentiam. Animus enim corruptus & deprauatus perdit ingeniũ, delitijs mancipatus perdit consilium.

Prudentiæ munera.

Prudentiæ infesta duo.

Temperãtia conseruat prudẽtiam.

Distin-

Distinctio primæ quæstionis.

Considerari debent in prudentia
- Subiectum, quod est intellectus practicus non voluntas.
- Obiectum, quod est res actioni & consultationi subiecta.
- Officium, quod est,
  - Virtutis moralis circūstantias præscribere.
  - Res futuras prospicere.
  - Consilium dare.
  - Totam reipub. curam suscipere.
- Partes
  - Recta ratio quæ præsentia, discutit.
  - Solertia quæ præsentia, discutit.
  - Prouidētia, quę futura, discutit.
  - Experientia, quæ præterita. discutit.

Temperantia est conseruatrix prudentiæ,
1. Propter moderationē sensuum, quę sæpe obsunt animo.
2. Propter refrænationem affectuum qui nocent ingenio.
3. Propter suppressionem voluptatum & dolorum quæ aduersantur iudicio.
4. Propter conseruationem sanitatis, quam omnium maximè nutrit & tuetur temperantia.

Opp.

Prudentia non est in intellectu, ergo prudentia non est virtus intellectus. Antecedens probatur, quia quicquid est in intellectu per obliuionem deleri possit, sed prudentia obliuione deleri non potest, vt habetur in fine huius capitis: ergo non est in intellectu.

Resp.

Deleri non posse ait Philosophus, nõ quòd nõ deleatur, sed quòd propter firmitatẽ habitus hoc fiat rarò & difficulter. Alij respondent deleri non posse respectu obiecti, quod semper & omnibus in quotidiano vsu vitæ objicitur, cum aliarum virtutum obiecta sic se non habeant.

Opp.

Obiectum prudentiæ est obiectum omnium virtutum moralium: ergo non est distincta virtus. Antecedens patet, quia res agenda objicitur prudentiæ.

Resp.

Res agenda considerat-ur, vel
- *Generatim, vt ad bonum voluntatis refertur, & sic est obiectum omnium virtutum.*
- *Speciatim, vt ad verum opus intellectus refertur, & sic est obiectum prudẽtiæ.*

Opp.

Moralis philosophia est habitus agendi vera cum ratione circa bona humana: ergo est prudentia.

Resp.

Moralis philosophia in genere, prudentia in specie hæc bona tractat.

Opp.

Prudentia vt est in textu perficit appetitum in ordine ad bonum: ergo non est mentis virtus, quæ perficeret intellectum in ordine ad verum.

Resp.

Perficit dirigendo, non eliciendo actum, nam præscribit quid faciendum sit secũdum omnes circumstantias in omni virtute morum.

CAP.

CAP. VI.

An intelligentia sit virtus mentis.

QVONIAM antiquus serpens insidiosè sub nomine & prætextu inanis scientiæ atram ignorantiam & cæcitatem intellectui humano obijcere contendit: necesse est inter alias virtutes mentis intelligentiam connumerari; ne dum veritatem in primis causis principijsque rerum expiscari conemur, atris densisque fumulis in fontem intelligendi sparsis turpiter erremus & decipiamur. Multa sunt in philosophia tractata quæ demonstrationibus probantur, de quibus est scientia; multa sunt quæ demonstrari non possunt, de quibus est intelligentia. Eò enim vsque in indagine veri progressi sunt olim sapientes viri naturæ lumine illustrati, donec ad primas causas penetrarunt, quas cum demonstrare non potuerint, publico quasi edicto in suis synodis statuerunt credendum esse in quauis scientia primis principijs: vnde hoc vnum ex illis didici, intellectum subijci volunrati, vt aliquando

Intelligentia est de his quæ demonstrari non possunt.

Credendum est primis principijs.

trahatur illis credere, quę vi rationis probari non possunt. Tanti æstimarunt profectò hoc ipsum credere insignes philosophi, vt hoc loco eorum princeps intelligentiam virtutem credendi principijs esse definiat. Est enim intelligẽtia habitus flectens mentẽ firmiter assentiri illis, quę demonstrari nequeunt. Hic habitus habentem perficit: hic habitus opus bonũ atq; perfectũ reddit: hic habitus intellectum ad summum verũ bonumq; trahit, ergo est virtꝰ: Trahit autem, nõ vt scientia, quia demonstratione non vtitur: non vt ars & prudentia, quia mutabilibus rebus non subijcitur. Subijcitur enim principijs, quæ sunt aut cognitionis, quæ cõplexa; vel constitutionis & essentiæ, quæ simplicia nominantur. Complexa sunt vt axiomata germana cuiusque scientiæ, verbi causa, omnia appetere bonum: ab æquali demptis æqualibus relinqui æquale. Simplicia sunt, vt materia, forma, deus: & his & illis credere & assentiri nos vrget intelligentia, non vi demonstrationis à priore per causas, sed vi inductionis à posteriore vt aiũt per effecta: quippe effecta

Intelligentia quid.

Intelligẽtia suadet per effecta.

effecta primarum causarum intuentes ipsas primas causas esse sine demonstratione credimus.

Distinctio.

Intelligentia accipitur, aut
- Naturaliter, pro potētia & lumine mentis perficiente animam.
- Moraliter, pro habitu mouente hanc facultatem ad firmiter assentiendū principijs, quæ demonstrari non possunt, & sic hoc loco.

Opp.

Potentia animi est satis efficax ad assentiendum veris principijs per se: ergo non opus est talem virtutem ponere. Antecedens probatur, quia intellectus proprio suo lumine credit hoc esse verum, nempe omne totum esse maius sua parte.

Resp.

Principia sunt, aut
- *Per se perspicua, quæ lumine intellectus percipiuntur.*
- *Admodum obscura, quæ acquisito habitu opus habent, quo iuis assentiamur, & de his intelligitur textus.*

Opp.

Omnis virtus versatur circa difficile, sed intelligentia non versatur circa difficile: ergo non est virtus. Minor probatur, quia nihil est facilius quàm credere principia esse.

Resp.

Non solùm hoc requiritur vt credat, sed illud etiam vt inductione ab effectis probet.

Opp.

Sapientia dicitur in proximo capite intelligentia: ergo ab alijs non distinguitur.

Resp.

Sapientia dicitur intelligentia, non quòd sit, sed quod illam comprehendat & perficiat.

CAP. VII.

An sapientia sit virtus mentis? & an sit scientia & intelligentia?

NEc Phydiam, etsi Olympicum Iouem affabrè insculpserit, nec Polycletum insignem illum artificem verè sapientem nomino: vix quidem Thaletem, qui mundum contempsit, vix Anaxagoram, qui magnifico relicto patrimonio cœlum elegit, sapientum nomine audeo definire. Fateor equidem in textu hos egregios viros sapientes dici propter summum & diuinum aliquid, q̃ in illis luxit: cæterùm cum ab omni labe erroris & ignorantię liber & immunis debeat esse sapiens, quem verè sapiẽtem in hac vita definiam, certè nõ intelligo. Sed vt in omni ordine graduq̃; rerũ id summum & perfectũ habetur, quod ad optimum

Nemo verè sapiens.

mum proximè accedit: ita is vere sapiens dici potest, qui Apollinis sapientiam maximè imitatur. Errauit Plato, at diuinus: errauit Socrates, at sapiens dicitur. Diuinus ille, quia vt aquila in altum volauit: sapiens hic, quia pro vno Deo cycutam hausit. Est ergo definiẽte philosopho sapiẽtia rerum diuinarum amplissima scientia. Per res diuinas propriã materiã, ꝑ scientiam cõtemplationem sapientis intelligo. Hinc etsi cuiuslibet artis ꝑfectio sapiẽtia populariter & vulgo habetur: vera tamen sapientia non est, iuxta illud Homeri.

Sapientia, quid.

Diuum munere nec fossor, nec durus arator,
Nec sapiens alia vlla nimirum extitit arte.

Is enim solùm sapiens, vt ait Seneca, qui seipso contentus est, quique nil agit quod non debet, & quod debet prætermittit nihil. Sed quid ago? sus Mineruam doceo, asinus lyram tracto: admirari enim possum, demõstrare quidem nõ possum veram sapientiam. Liceat tamen quæso (studiose lector) quoniã de moribus nunc scribo, vlcus istius ætatis leuiùs attingere. Vbi est tandem ille Pythagoras,

Quis verè sapiens à Seneca dicatur.

ras, qui olim interrogatus à Leontio re-
ge quemnã se profiteretur, non ausus sibi
nomen sapiẽtiæ vẽdicare, philosophum
respõdit? vbi insignis ille & oraculo Apol
linis sapientissimus iudicat° Socrates, qui
se hoc vnũ scire dixit, se nihil scire? Raræ
ꝑfectò aues sunt in terra. Quot enim istis
temporib. philautiâ turgidi immaturos
fructus fundunt? quot oua vanitatis con-
ficientes implumes pullos nutriũt? quot
nimis festinantes ad alta cæcos pariũt ca-
tulos? quot contemnentes veræ sapiẽtiæ
media, se omnia tamen scire, se omnia sa-
pere gloriantur? Cum simus cęci, perspi-
caces: cum simus talpæ, lynceos: cum si-
mus corui, aquilas: cum simus nubes, lu-
mina: cũ simus folia, robora: cum simus
nani, Hercules: cum simus Grilli, Socra-
tes: cum simus omnium infantissimi, nos
omniũ sapiẽtissimos videri & haberi cu-
pim°. Quid ita quæso? quid ita quęris? ęa
radix verę sapiẽtię exaruit, nẽpe vera hu-
militas, vera enim sapientia afficit, sed nõ
inflat, non extollit: qui ergo plus sapit
quàm oportet, non sapiens sed insolens,
non doctus sed superbus haberi debet.

De

De natura sapientiæ 4. sunt probabiles opiniones:

1. Quòd sapientia sit idem habitus numero cum scientia & intelligentia, non tamen formaliter, vt aiunt, sed fortuitò & adæquatè, cum ad eadē obiecta terminetur, ad quæ scientia & intelligentia.
2. Quòd sapientia non sit habitus simplex, sed compositus, alios habitus mentis in se comprehendens.
3. Quòd Per Intelligentiam principijs demonstrationis, Scientiam conclusionibus, Sapientiam' cō-nexioni vtriusq; assentiamur.
4. Quòd metaphysica scientia sit propriè dicta sapientia, quia res æternas, separatas & diuinas tractat.

Opp.

Sapientia & intelligentia & scientia non distinguitur: ergo malè definitur. Antecedens probatur, quia vtriusq; virtutis nomine in textu appellatur.

Resp.

Vtriusq; nomine appellatur, quia vt excellentior habitus illas comprehendit.

Opp.

Phydias insculptor, & Polycletus statuarius dicuntur in textu sapientes: ergo quilibet artifex in sua facultate excellens nomen sapientis mereatur, quod est contra authoritatem philosophi, qui dicit sapientiam esse solùm circa res maximè honorabiles.

Resp.

Resp.

Sapientia considerat. bifariam, vel
- Absolutè, respectu diuini & excellentis obiecti, & sic methaphysicè dicitur solùm sapientia.
- Secundum quid, & ex parte, & sic dici potest aliquis sapiens mathematicus, sapiens medicus, sapiens statuarius.

Opp.

Omne maius & excellentius bonum continet minus eiusdem generis: ergo sapientia continet prudentiam: quo concesso videtur Arist. non rectè Thaletem & Anaxagoram sapientes concludere, eosdemq; prudentes esse negare.

Resp.

Sapientia continet sub se prudentiam vt minùs bonum, non tamen necesse est, vt omnis sapiens sit prudens, quia vtriusq; officia, fines & obiecta differunt.

Opp.

Obiecto non differt à reliquis virtutibus mentis sapientia: ergo non est distincta a virtus. Antecedens probatur, quia veritas est obiectum earum omnium.

Resp.

Verum considera-
- In opere, & sic est obiectum artis quod verum faciendum
- In contemplatione, & sic est obiectum scientiæ, quod verum demonstrandum

sideratur, vel { In actione, & sic est obiectum prudentiæ, quod verũ agendum } dicitur
In principijs, & sic est obiectum intelligentiæ, quod verum credendum
In fine vltimo, vel potiùs in vnione rerum omnium ad primam causam, & sic est obiectum sapientiæ, quod verum, honorandum & diuinum

Opp.

Verum est obiectum ipsius mentis: ergo non est obiectum eius virtutis.

Resp.

Verum capitur, vel { Communiter, & sic est obiectum materiale intellectus.
Propriè, & sic est obiectum formale virtutis, vt in priore distinctione probatur.

CAP. VIII.

An ciuilis scientia & prudẽtia sint idẽ habitus? An rectè diuidatur prudentia in Politicam, Oeconomicam, priuatam?

NEMINI mirum esse debet, cur singulis virtutibus mentis suo ordine tractatis, alia prudentia apud

apud philosophum instituatur disceptatio, præsertim cũ ciuilis scientia magis à prudentia, quàm ab alijs omnib. eiusdẽ generis depẽdeat: est enim prudẽtia moderatrix morũ. Verùm ne in minùs necessarijs nimis molestus videar, in sequẽtibus adiunctis & quasi annexis huius libri breuitatem polliceor. Tractantur in hoc cap. præcipuè tria: distinctio prudẽtiæ à ciuili sciẽtia, diuisio eiusdem in suas partes enumeratio eorũ quæ ad prudentiam necessariò requiruntur. Distinguitur prudentia à ciuili scientia in tribus, nẽpe in subiecto, obiecto, & officio. Subiectũ enim moralis philosophiæ est voluntas, subiectum verò prudentię est intellectus: Materia Ethices est bonũ, obiectum vero prudentiæ est verũ: Officium proprium moralis scientiæ est virtutes definire, officium verò prudentiæ est circumstantias præscribere. Diuisio prudentię, quæ in secundo loco traditur, est, vt alia sit politica, quę ciuitatẽ: alia œconomica, quæ familiam: alia monastica, quæ priuatum bonum respicit. Hoc autem fit non in definitione virtutis, sed in ordi-

Prudentia & ciuilis scientia quomodo differant.

Prudentia triplex.

ordine & forma actionis: quippe non essentiam sed existentiam, non habitum sed actionem, non vim internam sed externum officium virtutis definit & præscribit prudentia. Tertium, quod agitur, est enumeratio eorũ quæ ad prudẽtiam requirantur: hæc ad duo capita reuocari possunt, nimirum ad experientiam & iudicium: experiẽtia diuturnitate temporis, iudiciũ exercitatione efficitur. Hinc in textu adolescẽtes mathematici & scientes dicuntur, sed physici & prudentes esse negantur. Nam in illis solùm ingenium, in alijs vero iudicium requiritur.

Diuisio prudentiæ ex textu collecta.

Prudẽtia est, vel
- Vnius hominis, quæ monastica
- Vnius familiæque œconomica } dicitur.
- Totius ciuitatis, quæ politica dicitur, & hæc est, vel
  - Legum effectrix, vulgò positiua, quæ consistit in vniuersalibus per consultationem & iudicium.
  - Legum moderatrix vulgò (vt aiunt) executiua, quæ consistit in singularibus per sententiam.

Opp.

Prudentia & ciuilis scientia dicuntur in textu idem animi habitus: ergo non differunt.

Resp.

Sunt idem genere non specie.

Opp.

Idem in genere obiectum tractat prudentia, quod tractat ciuilis scientia: ergo est idem habitus genere. Antecedens probatur: quia bonum ciuitatis, familiæ hominisq; priuati respicit.

Resp.

Respicit vt præscribat non vt definiat, modum enim agendi tradit non habitum.

Opp.

Architectonica prudentia quæ est regis de regno, bellica, quæ est ducis de exercitu enumerantur in textu: ergo sunt plures species prudentiæ, quàm politica, œconomica & priuata.

Resp.

Continentur istæ species sub politica & ciuili, vt in textu patet.

Opp.

Si tot sint species prudentiæ, tum plures sunt virtutes cardinales quàm quatuor, quod est absurdum.

Resp.

Ratio non sequitur, quia prudentia generatim sumpta cardinalis solùm dicitur.

Opp.

Prudentia versatur circa vniuersalia, vt antea patet: ergo non debet esse priuata, vt hoc loco requiritur.

Resp.

Resp.

Prudentia, quæ legum effectrix dicitur, vniuersale obiectū respicit: at monastica, quæ propriè hoc loco prudentia dicitur, vnius hominis bonum & singulare intuetur.

CAP. IX.

De consultatione.

An consultatio sit scientia, opinio vel coniectura?

An sit distincta virtus mentis?

ALIVD adiunctum prudentiæ est consultatio: de quâ cum in tertio libro satis egerimus, pauca nunc admodum adijcientur. Contendit philosophus in hoc capite bonam consultationem à scientia, ab opinione, à cõiectura distinguere: à scientia, quia nemo sciens quærit, at qui consultat de rebus futuris quærit & ratiocinatur: ergo consultatio non est sciẽtia: ab opinione, quia opinio est sine ratione & quęstione, qui enim opinatur non discutit, non quærit, sed qui deliberat, primùm quæstionis nodũ proponit, tũ rationis nutum & præscriptum sequitur. Est enim consultatio quædam vt ita dicam consilij linea & rectitudo: Nam vt linea manum, ita consultatio mẽtem in rebus incertis dirigit. A cõiectura

Cõsultatio quomodo differat à scientia, opinione, & coniectura.

ctura differt, quia coniectura citò colligitur, sed ad cõsultationem multum temporis & diligentiæ adhibetur. Ex his concludit Arist. nõ omnem animi rectitudinem de rebus dubijs esse bonam consultationem, sed eam solùm, quæ de medijs optimis ad honestum finem destinatis instituitur.

Consultatio bona quæsit.

Distinctio.

Cõsultatio differt
- A scientia, in
  - Obiecto, nam in scientia est certum & necessarium, in consultatione autem anceps.
  - Medio, nam scientiæ mediũ est demonstratio, consultationis autem opinio.
  - Fine, nam scientiæ finis est contemplatio, consultationis verò actio.
- Ab opinione, in
  - Subiecto, nã opinionis subiectum est phantasia, illius autem est voluntas.
  - Obiecto, nam opinio est circa ens & non ens, consultatio verò non item.
  - Adiuncto, quia opinio vera aut falsa, consultatio bona aut mala dicitur.
- A coniectura,
  - Quòd coniectura velociter, consultatio deliberatè & prudenter fiat.
  - Quòd coniectura sit leuis, cõsultatio grauis & ponderosa,

Opp.

Opp.

In tertio libro satis egit philosophus de consultatione: ergo hoc loco nugatur.

Resp.

Aliter hîc, aliter illic de consultatione agitur, illic enim secundum Thomam de illa, vt est actio voluntatis, hic verò de illa, vt est habitus intellectus, agitur.

Opp.

Consultatio habitus in textu non definitur: ergo de illa vt de habitu non agitur.

Resp.

Quamuis nomen habitus apertè in textu non adhibeatur, insinuatur tamen: Est enim bona consultatio (græcis εὐβουλία) dicta habitus mentis animum inclinans ad prudenter deliberandum, optimumq; finem per optima media attingendum.

Opp.

Quandoq; ad malum finem bonum consilium datur, vt est in textu, ergo ad optimum finem semper non adhibetur consultatio.

Resp.

Ad bonam cõsultationem duo requiruntur.

Quemadmodum in speculatiuis scientijs ex falsis verum aliquando sequitur: ita in practicis ex malis medijs bonum aliquando contingit propositum. Sed attendendum est, quod ad consultationem, de qua hoc loco agitur, duo requirantur, optimorum finium intentio, & mediorum non turpiũ sed honestorum inuentio. Non est ergo

vera consultatio, quæ ex malis principijs medijsq; nascitur.

Opp.

Finis optatus sæpe omittitur, cum diu ac multum de medijs deliberetur, ergo semper diuturnum tempus ad consultationem requiri non debet.

Resp.

Ne hoc fiat, alia virtus nempe solertia á philosopho adijcitur, quæ est habitus citò ac velociter inueniendi mediũ, sed de hac virtute proxima instituitur disputatio.

Opp.

Eubulia, sagacitas, & sententia sunt virtutes mẽtis: ergo sunt plures virtutes mentis quàm quinq;.

Resp.

Virtutes mentis sunt, aut { *Primariæ, quæ sunt numero quinq;*
Minus primariæ, & sic sunt plures.

CAP. X.

An sagacitas sit virtus mentis distincta à prudentia?

FOELIX est ingenium quod citò promptéq; rerum causas percipit: acumen sæpe ingenij quæro, consilium semper non requiro. Discrimen eminet, caue, nam mora periculum, sagax ingenium salutem adfert. Necesse est aliquãdo vti consilio, est etiam necessarium

aliquãdo frui ingenio: vt ergo apud Arist. de virtute consilij, ita nunc de virtute ingenij agitur. Hæc virtus solertia est, quæ definitur habitus quasi præsentis animi, quo citò prõpteq; sine gyro deliberationis optima inueniũtur media. Huic virtuti alia affinis & cognata in textu traditur, nominatim sagacitas, quæ definitur habitus mẽtis inclinans flectensq; hominem ad rectè iudicandũ de medijs, quæ per consiliũ aut solertiam inueniuntur. Opponitur huic virtuti, vt ait Arist. hebetudo ingenij, quà laborãtes tardi & quasi asini dicuntur. Quid multis? hæ virtutes nempè cõsilium, solertia, sagacitas & sententia sunt partes & species practicę prudentiæ. Est enim prudentiæ munus deliberare, quod à consilio; prompte & ingeniosè aliquãdo medium inuenire, quod à solertia; rectè de medijs iuuẽtis iudicare, quod à sagacitate; cũ iudicio æquitatis & iustitiæ quasi vocem coniungere, qpà sententia habet & mutuatur. Vnum autem supereſt officiũ, nẽpe circũstãtias in actione cuiusq; virtutis prę scribere qp sibi vt proprium & germanũ vendicat.

Sagacitas.

Prudentia munera.

Distinctio.

Actus prudentiæ sunt quinq;.
- Deliberare, vnde consiliũ, quod eubulia.
- Citò medium, si opus sit inuenire, vnde solertia, quæ eustochia.
- Rectè de inuentis mediis iudicare, vnde sagacitas, quæ synesis.
- Iudicium absoluere, vnde sententia, quæ gnome dicitur.
- Circumstãtias actionis præscribere, vnde proprium nomen prudentiæ ducitur.

Opp.

Sagacitas & sentẽtia insunt nobis à naturæ: ergo non sunt virtutes. Antecedens est Aristotelis in 11. cap.

Resp.

Sunt à natura inchoatè non perfectè.

Opp.

Constat prudentia ex istis virtutibus: ergo sunt potius partes quàm species prudentiæ.

Resp.

Constat vt totum vniuersale, non vt totum integrale, nam de illis in quæstione naturæ prædicatur.

Opp.

Sagacitas non est prudentia: ergo non rectè docetur quòd prudentia de sagacitate prædicetur. Antecedens aperte est in textu huius capitis.

Resp.

Prudentia consideratur, vel
- *Generaliter, & sic sagacitas est prudentia.*
- *Particulariter, & sic non est.*

Opp.

Opp.

Prouidentia, circumspectio, docilitas species prudentiæ â multis ponuntur, ergo sunt plures.

Resp.

Sunt quædam potentiæ non species, aliter respondendum est, quòd ad has species reducantur.

Opp.

Prudentia diuiditur in politicam, œconomicam, & priuatam, vt in suas species: ergo malè diuiditur in has species.

Resp.

Prudentia est genus, & primũ in hæc genera diuiditur: tum iterũ in has vt in infimas species subdiuiditur.

CAP. XI.

An sententia sit virtus mentis distincta à prudentia?

VT quies motum corporis, ita sententia mentis iudicium claudit. Est enim sententia veluti prudentis anima, quæ altiora discutit & concludit. Nam vt sapientia diuiniora quàm scientia in contemplatione rerum, ita sententia maiora quàm solertia in actione humana respicit. Sed animaduertendum hîc est, quòd sententia vt comes æquitatis iudiciũ in defectione legis maximè spe-

Comites sunt æquitas & sententia.

ctet, verbi causà, iubente lege vt omnis homicida mortis pœnà mulctetur, prudens seriò ac diligenter cõsiderat, an fortè, an sponte, an ignoranter, an scienter & malitiosè sanguinem iste homicida effuderit. Si fortè, aut ignoranter feciſſe videatur, continuò æquitatem & sententiam accersit, vt illa legis defectum corrigat, vt hæc in tanto defectu legis iudicium absoluat. Est enim æquitatis defectionẽ legis moderari : Est munus sententiæ litem componere iudiciũq; consummare. Hinc definitur habit⁹ mentis, quo præditi rectè in definitione legis, verùm secundũ æquitatem de rebus dubijs iudicamus : vnde in textu ipsum iudiciũ æqui boniq; viri ab effectu dicitur. Si huius virtutis à reliquis distinctionẽ quæras, attende quòd duæ mediũ, duæ iudicium spectent : mediũ consultatio & solertia, sed illa diu, hęc citò discutit : iudicium sagacitas & sententia, sed illa veluti proponit, hæc verò perficit & absoluit.

Distinctio.

Sententia sumitur, aut { Materialiter, pro ipso iudicio secundum æquitatem in defectu legis. Formaliter, pro habitu iudicãdi benè de illis in quib. lex cõmunis deficit.

Opp.

Opp.

Secundum solertiam probè iudicare dicimur: ergo superuacaneum est sententiam addere: Antecedens probatur in antecedente capite.

Resp.

Solertia, vt docuimus, inclinat ad bene iudicandum, sententia verò ipsum obsoluit iudicium. Alij respondent solertiam commune iudicium respicere volente lege, sententiam autem priuatam iudicium lege deficiente.

Opp.

Vna virtus sufficit ad consultandum: ergo vna sufficeret ad iudicandum: valet argumentum à paribus comparatis.

Resp.

Non est par ratio, nam consultatio est de vniuersis, iudicium autem est de singulis.

Opp.

Virtus est in necessarijs, sed in rarò contingentibus est sententia: ergo sententia non est virtus. Minor probatur, quia rarò contingit vt iudicium à legibus deficiat, in quo casu solùm requiritur sententia.

Resp.

Non raro contingit, si vel obscuritatem legis, vel ignorantiam hominis considerare velis.

CAP.

CAP. XII.

An sapientia sit virtus diuinior & vtilior quàm prudentia?
An per se expetatur?
An nemo nisi bonus sit prudens?

QVEMADMODVM solis splendor omnium reliquorum syderum splendorem superat & obscurat: ita sapientiæ lumen omnium reliquarum virtutum serenitatem multis gradibus vincit & excellit. Quæ enim corporis cum anima, quæ rei mortalis cum æterna, quę prudentiæ cum sapientia fieri potest comparatio? In fronte huius capitis ludit quidem philosophus vltro citroq; textis & resolutis argumentis, quibus videtur probare, nec prudentiam esse vtilem, nec sapientiam esse necessariam ad bene beateq; viuendum. Sed omissis argumentis ad rem ipsam venio: primùm ergo concludit philosophus sapientiam & prudentiam esse virtutes expetendas propter se: rationem addit, quia vtramq; partem animi perficiunt, tam illam, quæ in con-

in contemplatione, quàm hanc, quæ in actione cernitur. Secundò probat, quòd vtraque plurimum ad beatitudinem acquirendam conferat. Vt enim medicina sanum, ita prudentia fœlicem: & vt sanitas ipsa sanum, ita quidem sapientia beatum efficit: quippe illa vt instrumento, hac vt principio fœlicitatis vtimur. Tertiò id solum demonstrat quod proponitur, nempe sapientiam esse longè meliorem virtutem, quàm prudentiam: Si enim subiectum sapientiæ spectes, est mẽs in quiete contemplationis, non in motu actionis posita: Si obiectum proponas, est res diuina, æterna & incommutabilis: Si modum probandi consideres, est in rebus honorificis & necessarijs inuicta demonstratio: Si finem, est ipsa longè diuinissima beatitudo, quæ in sempiterna contemplatione primæ causæ vnioneque rerum omnium ad eandem causam ponitur.

Sapientiæ subiectum, Obiectum, modus probãdi, finis.

Distinctio.

Sapientia { Subiecti, quia intellectus contemplatiuus sapientiæ & practicus prudentiæ subijcitur.

est

est virtus excellentior quã prudẽtia, ex parte
- Obiecti, quia res æternæ, diuinæ & separatæ sunt materia sapientiæ: at res mutabiles & contingentes prudentiæ objiciuntur.
- Modi, quia sapiens demonstrando, prudẽs autem consultando de suis obiectis disputat.
- Finis, quia finis sapientiæ est contemplatiua, finis verò prudentiæ est actiua beatitudo.

Opp.

Finis prudentiæ est bene viuere, sed finis sapientiæ est solùm scire: ergo prudentia est melior sapientia: Maior est Aristot. in fine huius capitis, vbi docet prudentem esse necessariò bonum virum. Minor est in proœmio decimi libri Metap.

Resp.

Sapientiæ duplex ratio.

Sapientia sumitur, vel pro assensu mentis in præmissis & conclusione demonstrationis, & sic non est melior prudentiâ vel pro intuitu primæ causæ, & sic melior est, non solùm quia verum, sed etiam quia bonũ intellectum reddit. Sapienter enim nemo nisi bonus primam causam, vt suam fœlicitatem contemplatur: finis ergo veræ sapientiæ non est tantùm scire, sed benè scire, quod in se concludit bene viuere, iuxta illud, in maleuolam animam non intrabit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccato.

Opp.

In principio huius capitis docet philosophus, quòd sapientia nulla in re versatur, quæ beatum facit: ergo ea de causa non est melior.

Resp.

Resp.

Non docet, vt ais, sed dicit: non concludit, sed obijcit; est enim obiectio non conclusio.

Opp.

Septimo Politicorum docet prudentiam maximè valere ad fœlicitatem, ergo est nobilior virtus.

Resp.

Illic politicam fœlicitatem intelligit, hîc verò theoricam, quæ in seipsa vi sua vertitur.

Opp.

Plus prodest ciuitati prudentia per actionem: ergo est melior quàm sapientia.

Resp.

Argumentum non tenet, si essentiam & excellentiam virtutis spectes: Neque id verum est plus prodesse ciuitati, cum omnis actio à contemplatione fluat, & in illam tandem redeat & resoluatur.

CAP XIII.

An omnes virtutes morum sint connexæ in prudentia?

VLTIMA in hoc libro dubitatio est, an omnes virtutes morum aureæ veluti prudentiæ catena deuinciantur? affirmat Aristot. deuinciri. Sed vt hoc dilucidiùs firmiusque probet, primùm ostendit quasdam à natura nobis

bis ineſſe virtutes, id eſt, virtutũ facultates; ex quibus quaſi ex ſeminibus adhibita induſtria ipſæ virtutes morum enaſcuntur, quæ ſunt conſeruatrices naturę. His poſitis & prælibatis, nec has nec illas valere quicquam demonſtrat, ſi non ſit aliqua virtus mentis nempe prudentia, quæ in omni conatu naturæ viam, in omni ſtudio & actione virtutis modum ordinemq; præſcribat. Quemadmodũ enim graui corpori cõtingit, vt ſi moueatur ſine aſpectu, grauiter offendat hoc ipſo quòd careat aſpectu: ita quidẽ euenit, vt cæco quodã impetu ferantur tum naturæ tum morũ virtutes, ſi oculo prudentiæ non dirigãtur. Cuius lumen ſi acceſſerit, magna erit in actione diſtinctio, ſummaque laudis & virtutis perfectio. Hinc Socratem partim erraſſe, partim id quod verum eſt dixiſſe ait. Nã quòd virtutes omnes prudentiam eſſe putauit, illum erraſſe, quòd autẽ eas non ſine prudentia eſſe cenſuerit, præclarè dixiſſe ait; Quęlibet enim virtus nõ eſt ipſa prudentia, nulla tamen virtꝰ ſine prudentia ſpirat. Quippe vt omnes partes plantæ in radice

Prudentiæ neceſſitas.

Nulla virtus prudentia vacat, nec tamen omnis virtus eſt prudentia.

dice vniuntur, cum tamen quælibet pars nõ sit radix ipsa: ita omnes virtutes in prudentia vinciuntur, cũ tamen inter se maneant distinctæ & separatę. Mirũ non est videre multas coniunctas vires in vno animo, multas lineas in vno centro, multas virtutes in vna omnium virtutum prima, id est, prudentia. Sed vt hæc acutiùs subtiliusq; demonstrentur, animaduertendum est prudentiam considerari, vel fusè, vt est heroica, vel strictè, vt est distincta virtus: Si primo modo consideretur, nihil aliud est quàm vniuersa virtus: si secundo modo, est, vt antè definitur, habitus ex consultatione, solertia, sagacitate & sententia cõstitutus, quò verum in rebus agendis cernitur. In hoc sensu accepta tria præcipuè respicit, rectã rationẽ, multiplicem actionis circumstantiam, mediorum optimorum electionem: hęc tria sunt quasi vincula, quibus omnes virtutes prudentiæ astringũtur. Est ergo nihil aliud connecti omnes virtutes cũ prudentia, quàm secundũ rectę rationis prę-scriptum, electionem, & multiplicẽ circũstantiarum ordinem & decorũ agere,

Prudentiæ consideratio duplex.

Prudentia propriè sumpta tria respicit.

Connecti cum prudentia virtutes quid sit.

Cũ ergo nulla alia virtus præter prudentiam hãc vim & proprietatem habeat, vt actũ alterius virtutis eliciat, vt ordinem præscribat, vt medium eligat, vt motum & veluti progressum actionis dirigat: absurdum non est, prudentiam veluti centrum in circulo huius vitæ ponere, vt omnes lineæ virtutum à circumferentia flexæ in se desinant & quasi reuoluantur. Sunt hîc qui tot esse prudentias existimant, quot sunt in specie virtutes. Istorum error hinc euenit, quod putarẽt fieri non posse aliter hunc nexum & vnionem virtutum, nisi pro circumstãtijs cuiuslibet virtutis noua crearetur prudentia, quæ nouas circumstantias, nouasq; agendi rationes in qualibet cõstitueret, quasi verò vna virtus ad hoc præstãdum non sufficiat. Dux bonus infinitos milites, vna prudẽtia paucas virtutes dirigit. Fateor equidẽ in singulis actionibus cuiuslibet virtutis prudẽtem actorem esse, fateor etiam aliam aliamq; prudentiam numero huic & illi inhærere, distinctam verò specie (quod isti cõtendunt) inesse nego.

Ptudentiarum pluriũ error.

Distin-

Distinctio.

Virtutes morum sunt cõnexæ in prudentia quoad.
- Primam apprehensionem obiecti.
- Præscriptionem circumstantiarum.
- Directionem actionum.
- Vsum rectæ rationis & electionis.
- Consensum vnionemq; veri & boni, intellectus & voluntatis in vltimo fine acquirendo.

Opp.

Obedire præcepto virtutis est actus virtutis, sed puer potest obedire virtutis præcepto sine prudentia: ergo potest esse actus virtutis sine prudentia.

Resp.

Vt est in puero actus virtutis inchoatè, ita est prudentia, quæ ad eundem actum producendum sufficit.

Opp.

Multi plebeij & infimæ conditionis homines liberalitatis actum sæpissimè sine prudentiæ præscripto faciunt: ergo malè demonstratur quòd nullius virtutis actus esse possit sine prudentia.

Resp.

Actus liberalitatis fieri potest, vel
- *Per se, qui non contingit vnquam sine prudentia.*
- *Per accidens, & sic potest.*

Opp.

Prudentia non est ex essentia virtutis moralis: ergo moralis virtus est sine illa. Antecedens probatur, quia vna species non est ex essentia alterius.

Resp.

Prudentia quomodo sit ex essentia virtutis.

Consideratur virtus, vel in { Habitu, & sic prudentia non est ex essentia eiusdem. Actu, & sic est, nam præscribit circumstantias actionis.

Opp.

Aliæ sunt cardinales virtutes præter prudentiam, vt iustitia, temperantia, fortitudo: ergo probabile est virtutes etiam cum illis copulari.

Resp.

Docuimus antè reliquas virtutes iustitiam quasi trutinam, temperantiam quasi habenam, fortitudinem quasi columnam, prudentiam quasi regulam vitæ intueri: hoc autem loco magis vniri prudentiæ virtutes dicuntur, quia nec hæ, nec illæ sine prudentia esse possunt.

Dubium.

Vtrùm virtutes intellectuales nobiliores sint quàm morales?

Hoc dubium resoluitur in capite præcedenti, vbi ostendimus sapientiam multis gradibus dignitatis prudentiam superare: hoc ergo ad præsens institutum sufficit, si dicamus virtutes intellectus esse nobiliores moralibus, & quia nobilius subiectum, nempe mentem, & quia nobilius obiectum, nempe Deum, & quia nobiliorem finem, nempe æternam contemplationis quietem habent.

CON-

CONCLVSIO.

Vtrùm virtutes in animo separato maneant?

IN virtutibus tam mentis quàm moris (vt ait Thomas) considerantur duo, materia & forma: materia in illis est propensio seu inclinatio quædam animæ appetentis ad actiones & opera: forma autem est ordo rationis tendens in primam causam. Secundũ materiam, vt ait, non manent, quippe non erit concupiscentia, non erit timor, non erit distributio rerum, &c. secundum formam verò manebunt perfectissimæ: omnis enim illarum ratio exactè tum dirigetur secundum rationis ordinem & decorum: erit enim in animo separato prudentia sine erroris metu, erit fortitudo sine timore mali, erit temperãtia sine stimulis appetitus, erit sapientia sine vlla ignorantia mẽtis. Cõcludit ergo (etsi species & phãtasmata corrupto corpore obliterentur, quę hauriũtur à sensib.) remanere tamẽ puras & immobiles species possibilis intellectus: quia neq; interitu subiecti, neq; impetu contrarij, neq; alio quouis modo

Species purę possibilis intellectus manent in animo separato.

concutiuntur. Est enim intellectus immortalis, speciesq; in illo altius infixæ omnino immutabiles & perpetuę. Si dicas virtutum species non esse ipsas virtutes, indeq; concludas virtutes ipsas in animo seiuncto à corpore nõ manere, Respondeo non solùm species virtutum, sed ipsum ordinem, in quo illarũ forma cernitur & consistit, post mortem in animo elucere. Verumenimuerò animaduertẽdum est, ordinem duplicem esse: vel cõtemplationis ad subiectum, vel actionis ad obiectam materiam: ille est per reflexum intellectus in seipsum, hic verò fit per motum & quasi transitum in rem externam: ille post hanc vitam manet, hic cum rebus caducis (in qua transit) tollitur. Quod verũ hoc sit, quod dicitur, hinc liquidò cõstat, quia virtutes morũ non sunt in sensu, aut in aliqua corporis potentia quæ concidit, sed in animo rationis compote, qui à corpore separatus secundum Aristot. in perpetuũ, sine vllo essentię suę lapsu aut labe subsistit. Si ergo virtutes morum sint habitus animi non corporis, id est, æterni subiecti non mor-

Obiectio & solutio.

Lib. 3, de anima. c. 5.

mortalis, absurdum profectò esse videatur, si manente animo nullũ virtutis vestigiũ in eo relinquatur. At dices has morũ virtutes in appetitu sensitiuo, qui labefactat' cum corpore, reponi: idq; cõfirmas ex vltimo ca. primi li. ethicorum vbi philosophus idipsum asserit. Si tantum sit tibi otij illuc reuerte, verba philosophi lege, sententiam considera, & ni maximè fallar, hunc sensum inuenies, quòd in appetitu insint virtutes quidem inchoatè, at in voluntate propriè & absolutè: inchoanter enim in appetitu perficiuntur in voluntate: Hinc passim in 3. libro virtutes & illarum actiones omnes voluntarię dicuntur: hinc etiam habitus animi non corporis aut appetitus definiuntur. Huc ergo omnia tendunt, vt alienum non esse vel à ratione, vel à sensu Aristot. vel à veterum opinione, vel deniq; ab ipsa veritate existimemus: si morum virtutes secundum formale suum (vt loquuntur) esse in animo separato manere doceamus: secundum formale suum esse dico, qa sublatà materià externa, in quã transeunt, immortalis & incõmutabilis

ſubſiſtit anima, in qua magis magisq; perficiuntur. Nam vt bonæ artes cũ per ſenſus externos diſcuntur, ſunt quidẽ rudiores, quàm in mentẽ receptę ac elaboratæ: ita virtutes morum in appetitu inchoatæ lumen quoddam̃ habent, in animo verò ſeiuncto impreſſæ propria luce illuſtrantur. In eo enim omni vitiorum peſtilenti halitu, omniq; affectuum contagioſo fulmine remoto: nõ aliter quàm radij æternę ſapientiæ lucent: & ita ſanè lucent, vt ſine voce loqui, & ſine corporis nexu internas & amabiles actiones quaſi exercere per ſpecies olim cõceptas & nunc perfectas videantur. De virtutibus mentis hîc nihil ago. Nam de illis cõſtat, quòd poſt diuortium animi à corpore conſtanter maneant, cum ad verã contemplationem, quę eſt propria veluti actio mentis, requirantur. Eſt tamen & in illis poſt ſeparationem vis maior, & lux (vt ita dicam) longè ſplendidior & efficatior, quippe in corpore illarum vis retuſa eſt, & lux nubeculis multarum perturbationum aliquantulum obſcurata. Sed vt diſperſis nubibus ſtellæ in ſerena nocte:

nocte: ita disruptis veluti catenis corporis virtutes in libera & soluta mente splẽdent. Tum enim simplex & sincera essentia virtutis in simplici & sincera substantia mentis cernitur, eademq; quasi in gyrum rationis versa, non sine incredibili voluptate & desiderio ad circumferentiam primi motoris (cuius imaginem mens nostra gerit) flectitur.

Distinctio quæstionis.

Duplex est essentia virtutis,
- Materalis, quæ transit, vel in
  - Externum obiectũ, quale est pecunia, periculum, &c.
  - Internum affectum, qualis est voluptas, ira, &c. hoc modo accepta non manet.
- Formalis, quæ in immanẽte actione animi, & in ordine mentis ad primá causam versatur: & hæc simplex virtutis essentia post mortem in animo separato manet.

Opp.

Morales virtutes teste philosopho sunt in appetitu, sed appetitus perit: ergo virtutes morales pereunt. Maior est Arist. in vltimo cap. lib. primi. minor probatur, quia appetitus est potentia corporis.

Resp.

Sunt in appetitu inchoatiuè vt aiunt, sed sunt in

voluntate perfectiuè: quare etsi appetitus deficiat, voluntas tamen intellectiua inuiolata & inconcussa manet.

Opp.

Morales virtutes solùm ad politicum vsum inseruiunt, sed vsus politicus cum hac vita corrumpitur: ergo morales virtutes corrumpuntur: maior constat ex primo libro cap. secundo, vbi docet philosophus, quòd finis huius scientiæ sit actio, non contemplatio.

Resp.

Maior vera est, si considerentur virtutes morales quo ad materiam in quam transeunt, non quoad formam, in qua perpetuò conseruantur.

Opp.

Forma moralis virtutis est in debellandis vitijs & moderandis affectibus: sed vitia & affectus post hanc vitam non sunt: ergo nec sunt virtutes morales,

Resp.

Forma virtutis quæ.

Non forma, sed vis quædam virtutis in hac pugna cum vitijs & affectibus perspicitur, eademq; vis ex parte non simpliciter virtuti conuenit, ex parte dico via non victoriæ. Nam in via est pugna, in victoria est quies & perfectio. Hæc verò quies tum maximè probatur, cum mens separata in seipsam per veram contemplationem vertitur.

Opp.

Ridiculum est, vt animi separati fortes aut temperantes dicantur: ergo absurdum est virtutes morum in animis separatis collocare.

Resp.

Resp.

Non magis ridiculum est fortes ac temperantes illos dicere, quàm eos, qui caste & honestè hîc vixerint, beatos appellare. Nam quamuis externus actus huius vitæ clauditur, internus tamen animi habitus retinetur, quippe virtus politicum vsum in externis, theoricum vsum in rebus internis habet.

Virtutum vsus est vel politicus vel theoricus.

Opp.

Fortitudo ab Arist. definitur, vt periculum: temperantia vt voluptatem: liberalitas vt pecuniam spectet, &c. sed sic solum in hac vita habentur: ergo inanis videtur ista positio, quæ æternitatem virtutum defendit.

Resp.

Natura virtutis simplex & composita.

Nimis obtundit nos hoc argumentum, nam sæpè de obiecto externo & interno, sæpè de vsu politico & theorico, sæpe de neutra composita & simplici virtutum moralium diximus. Quamuis ergo definiantur virtutes à philosopho per obiecta externa quoad politicum vsum in natura composita: non tamen sequitur quin definiãtur per obiecta interna, quoad vsum theoricũ in naturæ simplici & absoluta, vt patet in libro decimo ethicorum, vbi simplicem essentiam virtutis & felicitatis philosophus tradit.

Opp.

Vt lux maior minorem obscurat, ita virtus theoricæ, quæ est eminentior, politicam, quæ est inferior, tollit: sed virtutes post hanc vitam solùm theoricæ succedunt: ergo politicæ & morales tolluntur.

Resp.

Resp.

Lux maior minorem obscurat quidem, sed non tollit, fateor ergò post hanc vitam diutius politicas virtutes non dici: ipsas tamen virtutes omnino tolli ac deleri nego. Nam etsi actus & existentia concidat, formata men & essentia manet, quæ simplex, æterna & incommutabilis habetur.

Opp.

Beatitudo animi separati in sola contemplatione primæ causæ consistit: ergo videtur absurdum morib aut mentis virtutes adijcere vt beatiores simus. Antecedens est Aristotelis & in decimo ethicorum, & in 12. Metaph.

Resp.

Etsi omnis beatitudo post hanc vitam à Deo est, id bonum tamen, quod dederit, perire non finit, Est enim contra naturam summi boni, id quod verè bonum est, omnino tollere. In separatione ergo animi à corpore non delentur virtutes, sed augentur potiùs, vt simpliciores ac diuiniores factæ nos similiores Deo faciant: quem tanquam speculum omnium virtutum tum verè suspicimus & admiramur.

LAVS DEO.

LIBER

LIBER SEPTIMVS

Cap. I.

An sit aliqua diuina virtus in homine feritati opposita?
An maximè fugienda sint in hac vita vitium, incontinentia, feritas?

QVONIAM omnium morborum, quibus contabescit animus, longè maximus habetur ille qui incontinentia dicitur: Operæpretium duxit Aristot. salutare aliquod pharmacum contra tã pestiferam labem humani generis propinare. Nunc ergò (cæteris tam mentis, quàm moris virtutibus adumbratis) satis longum sed fructuosum de continentia tractatum instituit: Cuius vis vt magis eluceſcat, portenta viciorum (quæ sunt tam vtili affectioni opposita) in hoc quoque

De continentia.

que libro accuratè describuntur. Sed ne lõgiùs abeam, decretum est in his qui sequuntur libris, veluti epitomen ac summam cõprehendere: ita tamẽ vt singula suo ordine apud philosophũ intelligantur. In primo capite quatuor sunt cõclusiones: prima est, quòd tria sint in hac vita maximè fugiẽda, vicio sitas, cui virtus: incontinentia, cui continentia: belluina feritas, cui heroica & diuina virtutis excellentia opponitur. Secunda est, quòd raro inter mortales cõtingant hæc duo, nempe immanitas, & excelsa animi virtus, quæ homines diuinos reddit. Sunt tamen aliqui insigniter barbari: sunt etiam aliqui, vt loquar cum philosopho, inter mortales diui, iuxta illud Homeri de Hectore dictum.

Conclusiones quatuor.

Non hic mortali est, sed diuùm semine natus.

Tertia, quod neq; Dei, neq; belluæ sit virtus: non Dei, quia nulla affectio, nullum accidens in Deo est: nõ belluæ, quia mores & virtutes bellua non sequitur. Quarta est, quòd in prẽceptis sequuturis ꝓbabilitatẽ solùm persequi & expiscari contenderit. Per heroicam & diuinam

virtu-

virtutem (quæ feritati opponitur) intelligit philosophus raram & admirabilem excellentiam morum maximè in refrænatione voluptatis & concupiscentiæ: qualis ille fuit Xenocratis, qui Phrynem nobile illud Athenarum scortum toties à suo sinu intactam & insalutatam dimisit vt coacta sit meretrix deridentibus quibusdã dicere, statuam hominis (quamuis formosa sum) mouere non potui.

Distinctio.

Virtus diuina dicitur, vel
- Simpliciter, qualis est in animo separato, quæ omnino vires humanas superat.
- Ex parte, qualis est in animo coniuncto, sed rarò, cũ subactis vitijs, affectibus & feritate theoricam vitam contẽplamur, summũq; gradũ in qualibet virtute attingimus.

Distinctio secundæ quæstionis.

Præcipuè fugienda sunt in hac vita
- Viciosi tas
  - Tã in dispositione naturæ, quàm in habitu malitiæ.
- Inconti nentia
  - Mentis, in cogitatis
  - Vocis, in dictis
  - Operis, in factis
  - } obscœnis
- Feritas, quæ contingit 4 modis, vel
  - Ex cõsuetudine inter barbaros & efferatos, puta Cannibales aut Garamantas.
  - Ex morbo & lęsione cerebri, vnde insani.
  - Ex nigra & adusta bile, vnde melancholici.
  - Ex magna malicia, vnde tyranni dicuntur.

Opp.

Opp. contra primam quæstionem.

Virtus diuina humanas vires superat : ergo homini non competit. Antecedens est in textu.

Resp.

Vires humanas superare dicitur, quia paucissimi sunt qui tali virtute insigniuntur.

Opp.

Virtus diuina aut idem obiectum cum alijs aut diuersum habet : si idem habeat, ab illis non differt : si diuersum, opus est vt explicetur, quod in textu non agitur.

Resp.

Non habitu, sed gradu, non in essentia, sed in excellentia dignitatis ab alijs distinguitur.

Opp. contra secundam quæstionem.

Belluina immanitas versatur circa illud, quod non est naturale homini, ergo non est delectabile, & proinde homini ista morum feritas conuenit.

Resp.

Vsus mutauit naturam, & pessima consuetudo sæpè hominem in pecudem conuertit.

Opp.

Feritas & incontinentia continentur sub vicio, ergo est superuacaneum ista vt distincta tradere.

Resp.

Vicium pro habitu malitiæ, incontinentia pro affectu deprauati animi accipitur.

CAP.

CAP. II.

NE in maius volumen, quàm decreuerim, succrescat hoc opus, necesse est vt velis contractis orationis maximè breuitati studeam: hoc autem nunc inconsideratè fieri non videbitur, cum aut de rebus cognatis, aut de minus necessarijs disputare oporteat. Propositum ergo est aliquando in sequentibus riuos claudere, & fontes petere: hoc est longiusculas præfationes rescindere, & quæstiones distinctione solùm aperire. Non tamen hoc fiet in omnibus, sed tum solùm, cùm aut rerum perspicuitas aut exilis indè comparata vtilitas postulauerit: verbi causâ, in hoc capite, in quo sex dubia seu scrupuli mouentur, quorum status breuiter & quasi punctim hoc modo resoluitur.

Ratio redditur cur sequentia tractantur succinctius.

Prima quæstio secundi capitis est, An incontinens sciat id esse malum quod agit?

Duo in homine incontinente considerari debent,

- Vis mentis, & sic scit malum esse, quod aliquando agit; habet enim scientiam in habitu sed non in vsu.
- Impetus affectus, & sic vis mentis & rationis hebescit, ipseq; incõtinens furentiùs ad scelus designandum rapitur.

Incõtinens quomodo sciat vel nõ sciat id malum esse quod agit.

Opp.

Nemo contra scientiam, vt ait Socrates in textu, trahitur, ergo idem sciens & incontinens esse non potest.

Resp.

Non simpliciter sciens, sed potiùs affectu æstuans scienter ruit.

Opp.

Omnes ignorantes peccamus, ergo incontinens: Antecedens est in primo capite tertij libri.

Resp.

Verum est ex parte affectus non mentis.

Quæstio Secunda.

Vtrùm prudentia in incontinente concupiscentiæ resistat?

Incõtinens non est prudens.

Prudentia non est in homine incontinente, propter
- *Defectum rectæ rationis, qua dirigeret.*
- *Defectum virtutis, quæ vitam eiusdem iustiorem redderet.*

Opp.

Prudentia est virtus mentis quæ in vero cernitur: ergò non est absurdum illam in homine impotente collocare: multi enim sunt incontinentes, qui rectè alijs consulunt, quod est opus prudentiæ.

Resp.

Virtus mentis consideratur
- *Perfectè, & sic non est in malis.*
- *Imperfectè, & sic est.*

Quæstio

Quæstio tertia.

An idem continẽs & temperans, idemque incontinens & intemperans.

Idem non est continens & temperans.

- *Quia continens vehementes & malas cupiditates sentit & vincit, sed temperans istiusmodi non patitur.*
- *Quia continens latiùs patet, quàm temperans.*

Continens & temperans differunt.

Opp.

Temperans etiam vehementibus affectibus circa gustum & tactum resistit, vt est in tertio libro Ethic. ergo malè ponitur illud discrimen.

Resp.

Verum est in illis duobus sensibus, sed continens in vincendis omnibus omnium sensuum tam internorum quàm externorum concupiscentijs sollicitè versatur.

Quæstio quarta.

An continens semper prudens, incontinens semper imprudens dicatur?

Continens semper est prudens, propter

- *Constantiam in virtute.*
- *Circumstantiarum observationem in actione.*

Quæstio quinta.

An intemperans sit deterior incontinente.

Incontinens est deterior intemperāte, quia

- *Incontinens scienter agit, intemperans non item.*
- *Incontinens magis sponte & persuasus agit, quàm intemperans.*
- *Incontinens in pluribus peccat, quàm intemperans.*
- *Incontinens difficiliùs ad honestatem vitæ reuocatur, quàm intemperans.*

Burleus dicit Arist. in hoc capite non demonstrationis sed inquisitionis modo procedere: dicit enim docere philosophum huic diuersum in octauo capite huius libri, nempe intemperantem esse peiorem incontinente: Sed tanti viri pace existimo in alio illic, in alio hîc sensu loqui Arist. vt postea declarabitur.

Quæstio sexta.

An continentia & incōtinentia in omnibus omnium virtutum moralium obiectis versentur?

Considerantur continentia, & incontinentia, vel

- *Simpliciter seu per se, & sic habent propriam materiam.*
- *Compositè & per accidens, & sic circa aliarum virtutum obiecta versari dicuntur, vt circa iram, gloriam, lucrum: sed hoc contingit impropriè.*

CAP.

CAP. III.

An habitus scientiæ sit in incontinente?

VALDE absurdum videbatur Socrati, vt ait Arist. in præcedente capite, quòd aliquis sciens in sentinam turpis incontinentiæ rueret. Absurdum id esse hoc loco negat philosophus; sed vt hoc meliùs probet, primùm quædam præfationis loco præmittit, nempe docendum esse quænam sit materia incontinentiæ: & an continentia eandem cum incontinentia materiam habeat? deinceps an continens & temperans in eodem obiecto communicent? postremò, an scientes aliquando turpiter contra scientiam agant? His propositis accedit ad refutationem Socratis, docetq; scientē sumi duobus modis, aut pro illo qui scientiam habet, aut pro illo qui vtitur. Incontinēs quidem habet scientiam mali, in quod præcipitantiùs aliquando labitur: procellà tamen & veluti furore perturbationis dementatus illà nō vtitur. Vt enim dormiētes, insani, & vinolenti Empedoclis carmina recitant, parùm aut non omninò

Sciēsaliquis bifariam dicitur.

Incontinentes scientiā habent, sed non vtuntur ea.

mninò callentes quid dixerint: ita impotentes & perturbati otiosum habitū sciētiæ tenent, vsum verò dum insaniunt, parùm aut non omninò intelligunt. Verùm enimuerò vt à somno exuscitati sciunt, ita ab affectu liberati iterum sciendi vsum actūq; recipiunt. Præterea, vt multi vniuersale rectè demonstrant & sciunt, qui parùm attenti in particulari errant; ita incontinētes verbi causâ sciunt ebrietatem & venerem nocere, qui tamen perturbatione æstuantes hoc poculum, quia est dulce, hanc Laidem, quia est delicatula, persequūtur. Qui ergò particularem enunciationem aut non perpenderit, is licet vniuersalem nòrit, agendo tamē peccare poterit: Itaq; mirū nō est, si sciens aliquādo incontinēter vixerit.

Distinctio.

Scientia consideratur, vel in
- Habitu, qui est aut de
  - Vniuersis, & sic incontinens sciens dicitur.
  - Singulis, & sic incontinens sciens non agit.
- Actu, qui est aut
  - Liber & immunis, vt in castè viuentibus.
  - Astrictus perturbationi, vt est in pernicioſis.

Opp.

Opp.

Scientia est virtus, ergo non est in incontinente.

Resp.

Ratio non valet, quia est virtus mentis.

Opp.

Incontinens dormienti, vinolento, & insano assimulatur, sed isti scientiam non habent: ergo nec incontinens.

Resp.

Isti non habent vsum, sed habitum tenere possunt.

Opp.

Incontinens nouit hoc poculum inebriare, & hanc venerem nocere, ergo non rectè dicitur in textu, quod vniuersalia sciat, & particularia ignoret.

Resp.

Confusè non distinctè nouit: musitat enim secum hoc poculum quidem inebriare, sed vehementius perturbatus solùm quàm suaue sit hoc poculum considerat, aliudq; non cogitat, quamdiu durat perturbatio.

Vtrùm necessariò id agat semper voluntas quod intellectus concluserit? Dub.

Non est necesse vt concludenti intellectui voluntas obtemperet, propter { *Libertatem, quam habet in volendo & nolendo.* / *Dignitatem, quam tenet in ipso intellectu ad suum obiectum pertrahendo.*

CAP. IIII.

Vtrùm sit aliquis absolutè continens? An patiens, continens, mollis, & incontinens circa eadem obiecta versentur?

NIMIVM suos liberos dilexit Niobe, vt hîc ait philosophus, quæ illis à deo occisis fureret. Stultè suum patrem dilexit Satyrus, qui nimio amore patris insaniret. Excessus incõtinentes, modus studiosos facit. Voluntates sequuntur continens & patiens, mollis & effœminatus, vt docet in hoc capite Arist. sed illi frænis rationis retracti ictum scorpionis fugiunt, hi laxis voluptatis habenis vsi mortifera concupiscentiæ suæ tela vulneraq; sentiunt, adeoq; sub dulci escà & virus & hamum in suam perniciem auidè deglutientes deuorant. Hinc prima concluſio huius tractatus nascitur, quòd molles & incontinentes voluptati & dolori cedant, quòd patiens & continens illis resistant, Hanc conclusionem sequitur in textu eorum, quæ voluptatem pariunt, certa distinctio, nempe quòd quædã sint necessaria, putà ad vitam, vt cibus;

ad spe-

ad ſpeciē, vt venus: quædam nō neceſſaria, vt honor, opes, vires, victoria. Secundū illa ſimpliciter & abſolutè molles & incōtinentes dicimur: at in his verſati non abſolutè ſed metaphoricè & cū additione, id eſt, comparatè molles & incōtinētes nominamur. Poſtremò altera partitio eorū, quæ delectāt, ponitur, nempe quòd alia ſint naturā ſua expetēda, vt lucrū, diuitiæ, alia naturā fugiēda, vt eſus carnis humani, cædes, multaq; nō nominānda ſcelera, quibus barbari & immanes ſolùm capiūtur: alia deniq; intermedia, quorum vſus laudabilis vbiq; ſemperq; habetur.

Diſtinctio.

Continens dicitur, vel
- Simplex, qui ſimpliciter circa voluptates corporis & animi verſatur, & ſic abſolutè cōtinens aliquis in textu nominatur.
- Cōpoſitus, qui præter ſimplices voluptates, alias in externis rebus putá honore & diuitijs poſitas moderatur; & ſic continēs ex adiuncto & cōparatè dicitur.

Materia continentiæ, patientiæ, molliciei, & incontinentiæ eſt
- Per ſe, eademq; neceſſaria aut ad
  - Vitam tutandā, vt illa quæ ex cibo.
  - Speciem conſeruādam, vt illa quę ex appetitu coniunctionis oritur.

voluptas, quæ est, vel | Per accidens, eademque vel | Non necessaria, vt illa quæ ex lucro. Inusitata, vt illa quæ ex cæde alterius capitur.

Opp. contra primam quæstionem.

Absolutè is continens est, qui se in omni bono rationis contra impetum affectus continet, sed hoc locum habet in alijs passionibus animi & corporis, quàm in his quæ temperantiæ subijciuntur: ergo absolutè continens non solùm circa materiam temperantiæ versatur. Maior est definitione continentis. Minor est Ciceronis secundo Rethoricæ: vbi docet quod continentia sit affectio, per quam cupiditas consilio regitur, sed cupiditas est maximè circa iram ad vindictam, circa ambitionem ad honorem.

Resp.

Non negat philosophus versari continentiam circa iram alias q3 affectiones animi, sed hoc vult, quòd propriè & per se intra limites rationis versetur, cùm effrænis libido arcem mentis obsideat.

Opp.

Temperantia & continentia idem obiectum habent, ergo non differunt.

Resp,

Differunt modo non re ipsa, sic Boreus. Idem obiectum habent non tamen eodem modo, sic Thomas.

Opp.

Opp. contra secundam quæst.

Continentia & patientia sunt distincti affectus, ergo eandem materiam non habeerent.

Resp.

Eandem habent communem, non propriam: vel dicendum est eandem habere, non tamen eodem modo acceptam. Est enim voluptas temperantiæ obiectum in relatione ad sensum, est continentiæ obiectum in relatione ad voluntatem.

Continétia & patientia quomodo eandem habeant materiam.

CAP. V.

An incontinentia versetur in rebus, quæ sunt naturà molestæ?

TIGRES, vultures, leones magis à feritate se aliquando continent, quàm quidam tyranni, barbari, & truculenti homines. Narrat hoc loco philosophus de quadam Circe, quæ excisos fœtus ab vtero solebat rabidi canis instar deuorare. Narrat de populo circa Pontum, qui parentum sanguine epulantur. Narrat de Phalaride, qui Perillum, vt boantis vocem audiret in æneo & ardenti tauro flammis consumpsit. Narrat deniq; de horrendo contra naturam masculi cum

masculi-

Voluptas in continētis varia.

masculo concubitu. Sed quorsum hæc, fortasse dices? certè vt intelligas voluptates, circa quas versatur incontinens, aliquando ex reb. naturà iucundis, aliquando ex rebus vi suà molestis fluere & dimanere. Iucundæ autem sunt, vt ait philosophus, aut quibus vniuersa capiuntur animantia, vt cibus, venus: aut quæ aliquibus pro diuersitate naturæ & consuetudinis voluptati habentur. Iam verò molestæ sunt, à quib. hominis probè & liberaliter educati animus sensusq; abhorret: iucundæ tamen sunt distortis & monstrosis ingenijs, idq; præcipuè quatuor modis: vel ex corrupta naturà, vel morbo, vel insaniâ, vel prauà consuetudine, quæ altera natura dicitur. Istis rationibus deprauati nõ absolutè, sed ex parte incõtinẽtes definiũtur: ex parte dico, non quòd non sint insigniter mali, sed quòd inconti nẽtes propriè illarũ voluptatum aculeis feriantur, quæ naturà iucundæ & delectabiles haberi solent. Est ergo continentia alia vulgaris, quæ in rebus naturà iucundis: alia immanis, quæ in rebus vi sua molestis cernitur.

Distin-

Distinctio.

Incontinens est
- Simplex, qui in voluptatibus eisdem cum intemperante versatur.
- Compositus qui fit vel ex
  - Corrupta natura, vt in peccato contra naturam, quod contingit vel
    - Contra genus, si homo lapide delectetur.
    - Contra speciem, si homo cū pecude copuletur.
    - Contra ordinem naturæ, si modus non seruetur.
    - Contra seipsum, si quis sua ipsius forma capiatur.
  - Morbo, vt in pleuritide.
  - Insania, vt in phrenisi.
  - Consuetudine, vt in barbaritate.

Opp.

Nulla est delectatio in molestijs: ergo incontinens, qui solùm voluptatem venatur in molestijs non cernitur.

Resp.

Molestum capitur, vel
- *Simpliciter, sic delectationem non parit.*
- *Respectu corruptæ naturæ, & sic voluptatem quandam habet.*

Opp.

Incontinētia idem habet obiectum cum intemperantia

tia vt anteà probatur, ergo in alijs obiectis non consistit, vt hîc definitur.

Resp.

Incontinentia propriè dicta idem cum intemperantiâ obiectum habet, sed exuperantia istius vicij, quæ immanis incontinentia dicitur, alias res obiectas habet.

CAP. VI.

Vtrùm incontinentia circa cupiditatem, deterior sit eâ, quæ circa iram versatur?

An feritas morum sit minus malum, quàm vicium?

VENVS, de qua hîc loquitur Arist. cœli filia, amorum dea, mater cupidinis, Vulcani cõiux, Marti insignis meretrix à poëtis olim fuisse fingit. Huius nomen hoc loco pro insidiosa & blanda voluptate sumitur, quæ incontinentem multò deteriorem irato efficit. Sed vt omissis circumstantijs rem ipsam agam: duæ in hoc capite conclusiones texuntur, prima quòd incontinentia circa cupiditatem sit longè deterior ea quæ circa irã versatur: secunda, quod feritas morum sit minus malum quam vicium. Pri-

Incõtinens cupiditatũ deterior est quamincõtinens iræ.

ma

ma conclusio probatur à proportione, à proprietate, ab effectu, à signo: à proportione, quia vt serui parùm attentè obseruantes quid domini dixerint citò ad negotiũ auolant: & vt canes subitò latrãtes pulsatis foribus, parùm attendẽtes an sit amicus, an hostis qui pulsauit: ita incontinentes iræ ex parte rationis præceptum audiunt, sed repentino animi feruore ac motu sine vllâ meditatione ad supplicium & vindictã ruunt. Incontinentes verò cupiditatum rationẽ nec audiunt præcipientem, nec reuocantem sequũtur: à proprietate, quia ira est magis naturalis affectus quam immoderata cupiditas: ab effectu, quia iræ incontinens apertè inuadit, sed qui indulget cupiditati, sophista est & fraudulentus: à signo, quia cupiditate æstuantes magis odimus quam iratos. Altera conclusio, nempè quòd feritas sit horribilius, sed minus malum quam vicium, hoc argumento probatur: Id minus malum est, quod caret ratione, quam quod rationẽ ad aliorum damna sibi ancillari cogit, sed feritas caret ratione, vicium autem habet, eademq; corrupta

pta in omni scelere vtitur, ergo feritas est minus malum quàm vitium. Hoc etiam addit philosophus, quòd animatum malum, vt vitium, sit multò nocētius eo quod caret anima, qualis est belluina feritas, & quasi lunatica vertigo cerebri.

Malum animatum inanimato peius.

Distinctio primæ quæstionis.

Incōtinentia circa cupiditatem est deterior ea quæ circa iram versatur, quia

- Iratus subitò mouetur, incontinēs cum quadam deliberatione.
- Iratus est similis incauto seruo, sed incō. tinens est similis insidiosæ feræ.
- Iratus est simplex & apertus, at incontinens est dissimulator.
- Iratus pœnitentiam plerumq; agit, at incontinens rarò.
- Iratus minorem iniuriam infert quàm incontinens.
- Iratus minore odio est dignus quàm incontinens.

Distinctio secundæ quæstionis.

Feritatis origoduplex.

Feritas contingit duobus modis, vel

- Ex defectione seu læsione rationis, vt in lunaticis, & mulierib quibusdam grauidis, de qua feritate fit hoc loco comparatio.
- Ex pessima consuetudine, vt in tyrannis & agrestibus syluarum incolis: sed de hac non intelligitur conclusio. Nam ista immanitas omne vitium superat, est enim plus quam belluina,

Opp.

Quantò difficilius est passioni resistere, tantò minùs turpe

turpe est abillâ vinci; sed difficilius est resistere concupiscentijs quàm iræ: ergo incontinentia cupiditatis est minùs malum quàm incontinentia iræ.

Resp.

Negatur maior, quia quò difficilius est resistere, eò pulchrius est vincere & superare.

Opp.

Incontinentia iræ nobiliorem partem animæ inficit, quàm incontinentia cupiditatum: ergo est turpior. Antecedens patet, quia pars irascibilis est nobilior quàm concupiscibilis.

Resp.

Incontinentia cupiditatum vtramq; partem animæ sæpè deprauat, nam multos ad bilem incitat ac incendit amor.

Opp.

Deterior est illa incontinentia, quæ cum maiore rationis vsu coniungitur: sed iræ incontinentia, vt est in textu, maiore cũ rationis vsu coniungitur: ergo est nocentior.

Resp.

Non dicit maiorem habere vsum, quia vtitur, sed quia iratus citiùs ad medium consilio flectitur.

Opp.

Omnes timent & fugiunt incontinentem iræ, non autem similiter incontinentem cupiditatum: ergo maius malum est incontinentia iræ.

Resp.

Est quidem malum magis terribile quoad pœnam, non magis detestabile quoad culpam.

Opp.

Concupiscentia est magis naturalis quàm ira: ergo magis est excusanda. Antecedens est Arist. 3. Ethic.

Resp.

Ira dicitur magis naturalis, quia à corde ipsoq; vitæ principio nascitur: Concupiscentia autem minus naturalis hîc appellatur, quia ab externo obiecto plerumq; nascitur.

Opp. contra secundam.

Feritas plus recedit à medio, quàm vitium, ergo est deterius quiddam. Antecedens probatur, quia est nihil aliud feritas quàm ipse excessus & exuperantia vitij.

Resp.

Resoluitur hoc argumentum in distinctione quæstionis, nam illa hic feritas non intelligitur.

Opp.

Exemplum in textu de quodam filio, qui suum patrem ad ostiũ per crines traxit, planè immanem hîc feritatem intelligi demonstrat: ergò male respondetur.

Resp.

Exemplum benè docet, sed non probat semper: sed attende quòd illud exemplum ingrati filij adhibeatur, vt doceat philosophus mores agrestes sæpè à parentibus in prolem fluere.

CAP.

CAP. VII.

An continens, incontinens, mollis, patiens, temperans, & intemperans rectè definiantur?

An intemperans sit deterior incontinente?

NEc te Philocletes incontinentem nec te Xenophonte mollem & intemperantem nomino. Vipera enim te Philocletes ad eiulatū, natura te Xenophonte ad cachinnum impulit. Scio equidem hominem saxum non esse, sæpè tormentis, sæpè delitijs posse permoueri scio: verum si omni voluptati cedas, incontinens: si omnem dolorem fugias, mollis & delicatus eris. Est. n. incontinens qui omni cupiditate capitur: est mollis qui leuissimo dolore vincitur. Quæro à te, nitide mollisque homuncio cur vestem trahis? cur palliū perdis? estne nimis molestum tibi te vestem induere? estne molestū pallium dilapsum tollere? stertis in lucem ne frigus capiat: nō prodis foras ne aspis mordeat: voculam non edis ne clamor noceat: O dulcis

vita, si hoc esset laborare: excutienda est profectò ista plusquam effœminata mollicies, quæ iuuenilem caniciem in mediis delitijs parit: quæ non solùm Persarum regibus, quos describit philosophus, sed etiam musarum alumnis perniciem ista ætate adfert. His duobus nempe molli & incõtinenti cõtinens patiensq; opponitur. Ille est, qui vincit & moderatur illecebras: hic, qui doloris tædas sentiẽs non sentit, id est, constanti animo perferens omnia in virtutis vsum actumq; conuertit. Temperantem & intemperantem in tertio libro definit philosophus, hîc igitur iterum non definio. Sequitur nunc comparatio inter intemperantem & incontinentem, vter istorum sit deterior? In secundo capite huius libri incõtinentem peiorem concluſit, hîc verò alio respectu intemperantem deteriorem putat: illic vt quibusdam placet arguit philosophus contra rei veritatem hîc verò suam confirmat sententiam. Si comparationis rationes quæras, distinctionem subsequentem diligenter perpende.

Continens & patiens quid.

Intẽperans sit ne deterior incontinente.

Distin-

Distinctio.

Intemperãs cõsideratur, vel respectu
- Affectus, & sic non est deterior incontinente, ob illas rationes, quas antea ex Arist. recitauimus.
- Habitus, & sic est deterior incontinente, quia
  - Intemperantia est habitus, incontinentia verò est affectus.
  - Intemperãtia est semper voluntaria, at incontinentia sæpe inuita.
  - Intemperantia cõiungitur cũ malitia & impœnitẽtia, incõtinentia autem non item.

Opp.

Nullum vicium est incurabile, ergo nõ rectè in textu dicitur, quod intemperantia sit malum incurabile.

Resp.

Incurrabile dicitur, quia difficillimè curatur & extinguitur.

Opp.

Incontinentia est vicium, ergo est habitus: quo cõcesso, illud discrimen ex parte habitus non rectè assignatur.

Resp.

Est viciosum sed nõ morale vicium, est pernicios⁹ affectus sed non habitus, vt docet Arist.

Vtrùm continentia magis quàm constantia sit expetenda? Dub.

Opp.

Constantia perficit virtutem, vt est in secundo libr. ethic. ergo magis est expetenda.

Resp.

Constantia illic pro perseuerantia, hîc verò pro patientia sumitur, quæ quidem non est magis expetenda, quia illustrius est vincere voluptatem, quod ad continentiam: quàm ferre & obsistere, quod ad constantiam pertinet.

CAP. VIII.

An intemperantia hydropi, incontinentia morbo comitiali rectè assimuletur?

An incontinentes temerarij sint minùs mali quàm infirmi?

Intemperãs incõtinente deterior.

IDEM in vestibulo huius capitis agit philosophus, quod in fine postremi egit: probat enim intemperantem esse deteriorem incontinente. Nam illum facti non pœnitet, hunc recordatio sui sceleris commissi vulnerat: illum quasi aquâ intercute & tabe laborare, hunc quasi comitiali morbo afflictari docet. Nam vt hydropici tabificique sem-

semper suum malum adesse sentiũt, elephantiaci autẽ interualla vicesq; habent: ita intemperantes perpetuò exhalãt scelus, incontinentes aliquando à sua vertigine liberãtur. Quippe, vt pauculo epoto vino infirmi in ebrietatem incidunt, vnde crapulam contrahentes vinum bibere abhorrent: ita multi incontinentes ex temeritate in voluptatẽ lapsi, indeq; quasi nauseam concipientes amplexum veneris execrãtur. Hinc sequitur alia cõclusio, quòd incõtinentes ex temeritate sint minùs mali, quàm ex infirmitate peccantes. Ratio est, quia illi inconsultò, hi cum deliberatione peccant. Sunt enim infirmi, qui sæpè proponunt sibi castè & honestè viuere, voluptate tamen obiecta statim vt folia vento in contrariam sententiam distrahuntur. Postrema conclusio est quòd incontinentia sit partim vicium, partim affectus: hoc probat exemplo, Nam vt Milesij non sunt (vt ait Demodocus) insipientes, insipienter tamen agunt: ita incõtinentes vicioſi non sunt, si habitum; viciosè tamen viuunt, si affectum spectes.

Incontinentia est partim vicium, partim affectus.

Distinctio.

Temerarij incontinentes sunt minus mali quam infirmi, quia
- Solùm ex affectu sine deliberatione peccant.
- Faciliùs ad pœnitentiam facti reuocantur.
- Rariùs offendunt.

Opp.

Incontinentes temerarij ex malicia sæpè offendunt, ergo non solùm ex affectu. Antecedens patet in Tarquinio, qui oppressit Lucretiam

Resp.

Argumentum non sequitur, quia malicia inter affectus definitur.

Opp.

Incontinens peccat in omnibus omnium sensuum obiectis: ergo est peior intemperante, qui voluptatibus duorum sensuum obstringitur.

Resp,

Non in multitudine obiectorum, sed in magnitudine excessus consistit comparatio.

CAP. IX.

An continens in recta ratione semper persistat.
An pertinax semper in malo proposito se obfirmet?

Continens & pertinax quomodo inter se discrepent.

CONTINENS & pertinax in hoc vno conueniunt, quod in opinione vterque persistat: sed ille in bona, hic

hic in mala & peruersa constare dicitur. Pertinax enim est tenax ꝓpositi; & quãuis plerumque est indoctus & agrestis, à sua tamen sententia & falsa opinione ægrè distrahitur. Vt ergò se habet audax ad fortem, prodigus ad liberalem; ita se habet pertinax ad continẽtem hominem. Hinc concluditur, quòd pertinaces magis affines & cognati sint impotentibus quàm castis & moderatis viris, quorum est probè suadenti cedere & conniuere. Nam obfirmato animo sic adhęrere opinioni, vt ne Vlysse perorante exoreris, pertinaciam morum, non continentiam arguit. Sequitur iam alia cõclusio, quòd incontinens, paruus, aut intemperans non sit perpetuò dicendus qui voluptatem expetit, sed is solum qui turpi & obscœna cupiditate ducitur: verbi causâ, infirmus stomacho vinum bibis, si ex moderato hausto sequatur ebrietas, inde intemperans dici nõ debes: Ratio est, quia vinum nõ propter dulcedinem vt ebriosus, sed propter sanitatem vt infirmus sumpseris.

Distinctio.

Continens & pertinax differunt, quia
- Continens in bona, pertinax in mala opinione hæret.
- Continens facile rationem audit, pertinax benè suadenti non obtemperat.
- Continens in medio, pertinax in excessu aut defectu consistit.

Opp.

Neoptolemus laudatur in textu, qui propter voluptatem eandemq; honestam non permansit in sententia, ergo cõtinens malè definitur is esse, qui semper in honesta sententia manet.

Resp.

Considerantur in continente duo,
- *Intentio, quæ semper debet esse bona, vt fuit illa Noe, cum vinum biberit cuius vim antequã deguſtauit, scire non potuit: vnde incontinens per accidens non absolutè fuit.*
- *Actio, quæ aliquando ex ineuitabili ignorantiâ nata incontinentẽ per accidẽs non absolutè facit: hinc non laudatur Neoptolemus, quia est mẽtitus, sed qa mẽtiens verum se dicere existimauit.*

CAP. X.

An fieri possit, vt idem sit prudens & incontinens? An facilius incontinens ex consuetudine, quàm incontinens ex naturâ curetur?

Incõtinens nequit esse prudens.

ANAXANDRIDES satyricus ille poëta rectè incontinentem ciuitati illi com-

comparauit, quæ bonas leges condit, sed nullis paret. Ingeniũ enim & electionem habet quidem impotẽs, sed nec illud audit, nec hanc (vt decet) sequitur. Quippe vt somniantes & furiosi habitum rationis non actum & vsum habẽt: ita incontinentes dormiunt, si vsum: furunt, si affectum spectes. Idem ergo prudẽs & incontinens nũquam esse potest: est enim prudens semper vir bonus: est mollis improb⁹ & flagitiosus: sed de hac quæstione anteà in secũdo capite satis. Altera, nimirum an incontinens ex consuetudine faciliùs quàm ex natura factus sanetur; vno verbo sic discuti & examinari potest. Quæstio secunda.

Euenus grauis & sapiens poëta cecinit,

Consuetudò valet longos mansura per annos,
Illaq; naturam, vires si sumpserit, æquat.

Ponderosa quidem veluti moles est mala consuetudo, magisq; incontinentis animum, quàm Atlantis humerũ totum cœlũ deprimit. Cęterùm secundum Aristotelem impotens ex consuetudine facilius sanatur, quàm qui talis est à praua natura: Rationes tradit, & quia tam altas radices consuetudo non egerit, & quia

&quia citius consuetudo mutatur quàm natura. Hinc concludit quòd melancholici molliùs & dissolutiùs viuentes faciliùs curẽtur, quia leuitate potiùs quàm prauitate peccant, & quia rarò propter inconstantiam ingenij in cõsuetudinem diuturnam incidunt.

Distinctio.

Prudens non potest esse incontinens, quia { Semper est vir bonus. / Vsum rerum cognoscit. } vide supra in secũdo capite.

Distinctio secundæ quæstionis.

Incontinens ex consuetudine fit duobus modis, vel { Secundum dispositionem, quæ exvna & altera actione oritur, & faciliùs mutatur quam natura. / Secundum habitum & diuturnam confirmationem, & sic cum in alteram naturam accreuerit, faciliùs mutari non potest. }

Opp. contra primam quæstionem.

Prudentis munus & officium proprium est solùm præscribere sed hoc potest incontinens præstare, qui sæpe, vt ait philosophus, ingeniosus est: ergo idem prudens & incontinens esse potest.

Resp.

Præscribere in natura prudentiæ non est solùm circumstantias quasi digito aut virgulâ demonstrare, sed etiam easdem dirigere agereq;.

Opp.

Opp. contra secundam quæstionem.

Nemo est vitiosus à natura, ergò nemo est incontinens à natura: Antecedens est in secundo Ethic.

Resp.

Incontinentia pro affectu propriè, non pro vitio sumitur.

An melancholici incontinentes facilimè curentur? Dub.

Opp.

Melancholici sunt prauæ opinionis tenacissimi : ergò facilimè non curantur.

Resp.

Melancholici fiunt, vel { *Naturaliter, & sic facilè curantur. Violenter, vt ex curâ, morbo, studio, &c. & sic non facilè à sua opinione dimouentur.*

CAP. XI.

An spectet ad moralem philosophum de voluptate & dolore disputare.
An voluptas sit bonum per se?

VNA est in hoc breui capite conclusio opinioq; philosoph. multiplex de voluptate & dolore. Conclusio est, quod officium ciuilis philosophi sit de voluptate & dolore præcepta tradere. Quæstio prima.

Ratio-

Rationes istius conclusionis tres sunt: 1. quia finis vltimus humani generis coniunctus est cum voluptate: secunda, quia omnis virtus humana circa voluptatem & dolorem versatur: Postrema, quia per voluptatem & dolorem veluti per quædam signa, an actio sit bona vel mala auguramur. Opiniones quoque tres enumerantur: prima eorum, qui nullam voluptatem, vel per se, vel propter aliud in bonis; secunda eorum qui aliquot voluptates in bonis, aliquot in malis; vltima eorum, qui omnes in bonis esse statuerunt. His positis à definitione, voluptatem nec finem, nec bonum per se & vi suâ esse contendit. Quippe si voluptas sit nihil aliud quàm delectabilis veluti pulsus, quo natura perfunditur; vt in ædificando nulla artificis actio ipsa domus; ita in progrediendo ad finem nullus motus voluptatis finis aut bonum dicitur. Quî enim fieri potest, vt concupiscentiâ, quam fugit temperans, quam pueri & belluæ sitiunt & persequuntur, aut finis aut boni rationem subeat?

Opiniones tres de voluptate.

Distin-

Distinctio.

Moralis philosophi officium est voluptates & dolores cognoscere propter { Certam directionē actionis, / Moderationem appetitus, / Conseruationem naturæ & virtutis, } quæ sine voluptate diu esse aut conseruari nequeunt.

Bonum est aut { Per se, vt virtus. / Per accidens, vt voluptas inseruiēs virtuti.

Opp. contra primam quæstionem.

Voluptas & dolor naturam spectant, ergo à naturali philosopho tractarentur. Antecedens est in septimo libro physic.

Repſ.

Considerantur vel { *Simpliciter respectu naturæ, & sic à naturali philosopho.* / *Comparatè respectu virtutis, & sic à morali definiuntur.*

Opp.

Satis de istis egit philosophus in secundo libro: ergo hîc hallucinatur.

Resp.

Illic de illis vt de communibus obiectis, hîc vt de principijs agit.

An voluptas sit motus delectabilis? Dub.

Opp.

Voluptas sub nullo genere motus comprehenditur, ergo non est motus.

Resp.

Motus hîc pro affectu sumitur. CAP.

CAP. XII.

An sit aliqua absoluta voluptas?

TOTVS hîc est philosophus in refutatione aliarum opinionum, quæ in postremo capite de voluptate & dolore mouebantur. Sed quoniam ei placet cum illis ludere, mihi placet ea quæ sunt minus necessaria hoc loco rescindere. Summa ergo omnium est, quòd aliquid sit absolutè vel comparatè bonum aut malum: absolutè bonum est, vt virtus; comparatè, vt post relapsum pœnitētia: absolutè malum, vt feritas; comparatè, vt febricitantibus lac aut vinum propinare. Quorsum hæc? vt intelligas voluptatem esse bonum casu & fortuitò nō per se: & sic refellitur eorum opinio, qui nullam voluptatem, vel per se, vel propter aliud esse voluerunt. Sequuntur aliæ distinctiones; quarum prima est, quòd aliquid sit bonum secundum actum, aliquid secundum habitum; eundemq; vel moris, vt est virtus; vel naturæ, vt voluptas, quæ naturâm fouet & conseruat: secunda quod sit quædam voluptas simplex

Bonum, Absolutum Comparatum.

Voluptas est bonum fortuitum.

Distinctio boni.

plex, quæ ictu doloris nũquam vulneratur, vt in verè contemplantibus; quędam composita, quæ fellis & doloris amaritudinem admixtam habet: illa rarò in hâc vitâ, hæc sæpè & multis contingit: Quibus concessis tertia opinio concidit, quę omnes voluptates in bonis posuit. Voluptas Simplex, Composita. Voluptas omnis non est in bonis.

Distinctio.

Absoluta voluptas dicitur vel quia
- Nullum dolorem admixtum habet, vt in fœlicitate contemplatiua.
- Dolor (qui contingit) aut cõtemnitur, aut in bonum conuertitur, vt in fœlicitate actiuâ.

Opp.

Fortis qui est patientissimus doloris, tormenta aliquando res tristes & acerbas ducit, ergò in nullo est absoluta voluptas. Antecedens est in tertio libro Ethic.

Resp.

Fortitudo dicitur res tristis.
- *Respectu naturæ, quæ abhorret pericula.*
- *Non respectu virtutis, quæ sapienter subit.*

An prudens semper fugiat voluptatem? Dub.

Duplex est voluptas,
- *Bona, quæ est vel*
  - *Vtilis,*
  - *Necessaria, & hanc non fugit.*
- *Fœda, quam fugit,*
  - *Quia impedit consilium.*
  - *Quia labefactat ingenium.*
  - *Quia generat morbum.*
  - *Quia parit infamiam.*

CAP. XIII.

An voluptas sit summum bonum.

Voluptas quomodo dici possit summum bonum.

QVID tibi nunc vis Philosophe? voluptatem summum bonum hîc putas, quam olim malorum radicem definieras? Si bonum est, cur malum? Si malum est, cur bonum, imò cur summũ bonum nominas? Dolor naturà iudice est malum: quid tum? ergo voluptas necessariò est bonum: fateor. Si id fatearis, necesse est, vt summum bonum esse concedas. Quid ita? quia bono nil melius. Profectò sophistam agis: parùm attendis: siquidem cũ voluptatem summũ bonũ definio, neutiquam fœlicitatem humanam intelligo. Quid aliud? certè nil aliud, quàm voluptatis gradum: at quis hîc voluptatis gradus? perpetuus sanè pulsus & motus animi constantis in bono. Vis igitur voluptatem esse summum bonum, id est, inter bonas voluptates animi esse vnam in summo gradu optimã, quæ perpetuò beatam vitã sequitur? Rem tenes; si sic teipsum explices nihil absurdi video; id ipsum volo: at dicis volup-

voluptatem expeti propter se; verum id quoq; est respectu naturæ quam dolor conterit. Sed audi, in textu doces neminem beatum esse, si eculeo, si fame, si gladio pereat. Non est negandum si impatientius ista tormenta ferat.

Tormenta quem minus beatũ faciant.

Distinctio.

Voluptas dicitur summum bonũ trifariam, vel respectu
- Naturæ quæ omnem dolorem in hominibus & belluis vt summum malum fugit.
- Opinionis, quæ voluptatem vt summum bonum expetit.
- Gradus. quia vt est aliqua voluptas bona, ita erit aliqua optima.

Opp.

Omne bonum habet rationem finis, sed voluptas nulla habet rationem finis: ergo nulla voluptas est bona: & per consequens nulla est summum bonum. Maior probatur, quia finis est ipse terminus ad quem, sed voluptas, quæ est motus, est in termino à quo, vt aiunt.

Resp.

Omne bonum habet rationem finis, si sit per se bonum, aliter per accidens & bonum & finis dicitur.

Opp.

Docet Arist. in textu, quòd voluptas sit finis, ergò rationem finis habere potest.

Resp.

Docet quòd sit finis non per se, sed respectiuè & comparatè

Opp.

Dolor non est quoddam malum, ergo argumentum illud â contrarijs in textu non tenet, scilicet quòd voluptas sit bonum. Antecedens probatur, quia officium est iusti dolore malos affligere: officium est amici pro suo amico aliquando dolere.

Resp.

Dolor sumitur, vel pro { *Malo culpæ.* / *Malo pœnæ, & sic conceditur, quòd vir studiosus posit & debeat aliquãdo dolere, & etiam dolorem inferre.*

CAP. XIIII.

An voluptates corporis magis expetantur quàm voluptates animi?

An difficile sit tenere rationem & modum in voluptate?

An deus vnà & simplici in perpetuum voluptate perfruatur?

Voluptatũ initijs obstandũ est.

BESTIA multiceps quidem est corporis voluptas, si turmà malorum affectuum comitata mentis arcem inuaserit. Est ergo huic malo in ipso primo

mo impetu & acie occurrendum; si diutius tecum ludere patiaris, à portu, vt aiunt, in syrtē incides. Audi philosophū, difficile est modum & rationem in vino, venere, epulisq; tenere. Omnes quidem voluptatem expetunt & venantur, sed pauci admodum reperiuntur, qui in mediis delitijs rectam rationem audiunt. Sunt, inquit Aristoteles, voluptates quædam corporis fortuito bonæ, sunt etiam necessariæ (illas intelligit, quę vitā & speciem conseruant & tuētur) At in his immodicè & sine ordine volutare pecudis potiùs quàm hominis haberi debet. Causę cur istę corporis voluptates magis à nobis expetuntur tres sunt; prima, quia dolorem, (quē fugit natura) vt medicinæ tollunt & diminuunt, secunda quia scintillulis istius affectꝰ magis quàm alijs accenditur natura: tertia quia sine voluptate nec species augetur, nec conseruatur vita. Hinc illud concluditur, quod omnium sit difficillimum, rationem & modum in cupiditate tenere; Ratio est, quia voluptas ab vtero susceptа, adeoque nobiscum enutrita naturā veluti captam

Modum in voluptatibus tenere difficillimū est.

Voluptates corporis cur magis expetūtur quam animi voluptates.

& captiuam tenet: Non tamen vna & simplici voluptate quisquã capitur: Est enim satietas rerum omnium: Est vnius & eiusdem voluptatis nausea. Lege Aristo. in textu: Res, inquit, nulla nos semper eadem delectat, quòd non sit natura nostra simplex: siquidem habet in se quiddam admixtum & dispar, suiq; dissimile. Itaque concludit solum Deum vna eademque simplicissima voluptate perfrui & gaudere. Quippe (vt ait) est eius essentia simplex, vna, & incommutabilis, cui vna simplex & essentialis voluptas sufficit. vt enim cœlum ab eodem puncto idem voluitur: ita Deus in circumferentia naturæ suæ, id est, in seipso delectatur. Extra Deum nihil est satis dignum, nihil satis excelsum, nihil satis diuinũ, quo caperetur: Placet tamẽ ei ex immẽsa bonitate seipsum nobis in puncto quasi habitãtibus sic communicare, vt si illo solùm delectemur, cœlum pro terra, æternitatem pro isto incolatu & miseria commutemus.

Voluptate simplici solus Deus perfruitur.

Distin-

Distinctio.

Magis experiuntur corporis voluptates, quia
- Dolorem fugant.
- Magis naturam demulcent.
- Speciem vitamq; conseruant.

Distinctio secunda.

Difficile est modū tenere in voluptate, quia est
- Naturalis,
- Delectabilis,
- Insidiosa & subtilis, vnde Homer.

Fraus animos quæ prudentum insidiata fefellit.

Distinctio tertia.

Simplex voluptas est duplex, vel
- Essentialis & absoluta, quæ est in deo.
- Accidentalis seu fortuita, quæ in fœlici contemplatiuo cernitur, qui voluptatem vnā, simplicem, & perpetuam in summo bono collocatam habet.

Opp.

Quælibet potentia maximè fertur ad suum proprium obiectum, sed bonum animi est proprium obiectum voluntatis, ergo ad bonum animi maximè fertur: quo concesso sequitur, quòd magis voluptatem corporis non expetat, quæ est tantum bonum per accidens. Maior est Aristotelis in tertio de anima: Minor est Aristotelis in tertio ethic. cap. 4.

Resp.

Voluntas considerat, vel
- *Separatim & absolutè, & sic fertur maximè ad bonum animi.*
- *Coniunctim cum corpore, sic maximè naturam & voluptatem corporis propter vnionem & consensum expetit.*

Opp. contra secundam

Non est difficile continenti & temperanti voluptatem refrænare, ergo non est difficile modum tenere in delitijs.

Resp,

Ratio est fallax, nam ducitur à secundum quid ad simpliciter.

Opp. contra tertiam.

Deus est secundum Aristo. primus motor septimo physic. sed primus motor non solùm seipso, sed etiam infinito motu suæ sphæræ delectatur: ergo vnâ, simplici, & incommutabili voluptate non fruitur.

Resp.

Delectatur ratione, ordine, & conseruatione omnium quæ finxerit: Hinc tamẽ non sequitur, quòd vnâ & simplici voluptate nõ perfruatur, quippe ab illo hæc sunt, & ad illũ redeunt: ita vt rectè concludat philosophus, Deum solùm seipso, & propter seipsum delectari, quem si in contemplatione summi & æterni boni imitemur, dubium non est, quin in illo vna, simplici, & incommutabili voluptate ipsi nos etiam perfruamur.

Laus Deo.

LIBER

LIBER OCTAVVS.

CAP. I.

An amicitia sit virtus distincta ab alijs?

QVAM si requiras, cur Arist. amicitiã non minimam omnium virtutum in vltimum locum distulerit: hanc præcipuè inter multas reddũt interpretes quòd tam insignis, tam vtilis, tam necessaria virtus ampliorem dicendi copiam segetemq; postulet. Si enim nec igni, nec aqua, nec sole vtamur in plurib⁹ locis quam amicitia: verè philosophantis est, nõ solùm multa eiusdem genera, sed etiã vires, officia, dignitates, & vsus consignatis quasi tabulis demonstrare. Cæterùm quid littus aro? cur de nõ ente disputo? fabulæ & figmenta sunt de Vlysse & Diomede: de Achille & Patroclo. de Pylade & Oreste: de Damone & Pythia. Est

De amicitia.
Ratio ordinis.
Amicitiæ necessitas & vsus.

certè nomẽ ſine re, vmbra ſine corpore, & planè ſomniantis quaſi phãtaſma hæc de qua agimus amicitia. Nam ſi ſit, appareat vt videã, loquatur vt audiam, in vrbem veniat vt adorem. Non eſt, non eſt ꝓfectò in ciuitate vera amicitia: quippe ni fallor olim è Pandoræ manu in ſinum Iouis auolauit: ſucceſſit inuidia: quæ tot angues ex nigro gutture, vbiq; tot aſpides euomuit, vt docẽte ꝓuerbio, nuſquã tutò viuas: ſed ô miſerã ciuitatem in qua diſcordia regnat. Huic malo latiùs ſerpẽti remedium vnũ eſt idemq; ſolum amicitia, de cuius ſummo gradu, qui non eſt in rerum natura, cũ Ariſt. nunc diſſerentes ſapientem Solonem imitabimur, qui ſublimiora in ſuis legib⁹ propoſuit, vt ciues ad ſumma laboriosè contendentes, mediocritatis viam veſtigijs premerent. Fruſtra de perfecto oratore nõ egit orator, quamuis nunquam apparuit; ineptè de perfecto amico nunc nõ diſputat philoſophus, quãuis in Vtopiã abijt. Proœmium huius libri totum in laude amicitiæ ponit, declarat namq; Ariſtoteles in eo dignitatẽ, neceſſitatẽ, vſum eiuſdem: digni-

Cur amicitiam, qualis inter homines non reperitur, deſcribat Ariſtoteles.

Amicitię dignitas, neceſſitas, Vſus.

dignitatē, cum aut virtutis comitem aut ipſam virtutē eſſe definiat: neceſſitatem, cum neq; res proſperas delectabiles, neq; res aduerſas tolerabiles ſublata benignitate eſſe oſtendat: vſum, cū iuſtitiæ conſortem, naturę vinculum, ciuitatis pręſidiū, ſenectutis ſolatiū, vitæ humanæ portum eſſe inſinuet. Quidplura? omnia amicitiā conſtāt, diſcordia cadūt. O quot & quanta ciuitatum cadauera, quot hominū ſepulchra fecit diſcordia? Somnias Heraclite, q omnia ex diſcordia fieri & procreari aſſeris. Laudo te Empedocles, qui omnia ex concordia naſci & fabricari ſapienter defendis. Nā quamuis ex cōtrarijs principijs naturæ effecta, quamuis ex diſparibus vocibus dulciſſima harmonia cōſtituitur: Eſt tamen numen quoddam amicitiæ in omnibus, cuius admirabili vi ac influentia cōſeruantur omnia. hoc ſapienter, pbat philoſophus à teſtimonio Euripidis, qui luculentiùs id ipſum hoc modo cecinit,

Amicitiæ commoda, diſcordiæ incommoda.

Siccata tellus imbre rigari cupit:
Cum turget æther, imbre cum cœlum tumet,
Affectat vt telluris in ſinum cadat.

Vt

Vt ergo res singulæ naturæ vtero conceptæ partæq;, mutuis suarum virium ac proprietatum veluti officijs cohærēt: ita homines (quorū causa res omnes fiunt) sine vinculis amicitiæ in lubrica & lacunosa præcipitia ruunt.

Distinctio.

Amicitia sumitur, aut
- Impropriè, pro naturali connexione & sympathia rerum, & sic in omnib. naturæ effectis est quædam amicitia, sine qua cohærere non possunt.
- Minùs propriè, pro amabili affectu & appetitu societatis in belluis, quæ à natura societatem desiderant.
- Propriè seu moraliter
  - Actu interiori solùm, quæ vulgò benevolentia dicitur: multi enim bene optant illis, quos nunquam viderint.
  - pro amore mutuo, hæc autem consistit aut in
    - Actu
      - Bonū delectabile.
      - Bonum vtile.
    - externo, & hæc est, triplex, ob
      - Bonum honestum, quæ verè & simpliciter virtus habere debet.

Opp.

Amicitia maximè quietem ciuitatis ac reipub. respicit: ergo spectat ad politicum de illa disputare.

Resp.

Resp.

Respicit amicitia vel { Naturam, sic physicus / Domum, sic œconomicus / Ciuitatem, sic politicus / Vitam hominis ad summum bonum dirigendam, sic ethicus } de illa disputat.

Opp.

Multi in votis habuerunt sine amicis viuere, vt Thales & Pythagoras inter philosophos, vt Antonius & Hilarion inter Christianos: ergo falsum id est, quod in textu habet Arist. quod nemo viuere expeteret sine amico.

Resp.

Vitam politicam non theoricam hoc loco tractat Aristot.

Opp.

Amicitia non est in potestate hominis, cum in se situm non sit, vt ab alio redametur: ergo non est virtus.

Resp.

Amicitia est in potestate hominis. Nam quamuis in Socrate situm non est vt diligatur à Platone, si tamen Platonem diligat Socrates propter virtutem, amici officium præstat. Amicitia enim non tam in amari quàm in amare consistit.

Amicitia magis in amare consistit quàm in amari.

Opp.

Amicitia versatur circa eadem obiecta cum iustitia: ergo ab ea non distinguitur. Antecedens est in textu.

Resp.

Resp.

Idem est obiectum materiale vtriusq;, nempe bonum alterius, sed idem non est formale, nempe proportio arithmetica in damno & lucro posita.

An legumlatores magis circa amicitiam quàm circa iustitiam studeant?

Opp.

In iustitiâ omnia legum precepta ac instituta ciuitatis continentur : ergo legumlatores magis iustitiæ quàm amicitiæ studere debent.

Resp.

Iustitia duplex est, { *Legalis, cui magis student.* / *Particularis, cui minùs. & sic intelligitur textus philosophi.*

CAP. II.

An obiectum amicitiæ sit bonum amabile? An rectè definiatur amicitia?

Diligenda in quibus est causa diligendi.

OBIECTVM amicitiæ vulgò amabile dicit, quod est aut propter se, vt bonum animi : aut propter aliud, vt id quod vtile vel iucundum habetur: bonũ animi est vt virtus, quã studiosi viri propter se in alijs diligunt: bonũ vtile & iucundũ, quod ad aliud. i. ad honestatem vitæ referri debet : quippe non omnia sunt

sunt diligenda, sed ea duntaxat (vt hîc ait philosophus) in quibus ineſt causa diligendi: hinc concluditur, quòd rerum inanimatarum nulla sit cum homine amicitia: ratio est, quia in illis nõ est reciprocus mutuusq; amor; quem inter amantem & rem amatã fluere & refluere, non aliter quám mare ad motũ & influentiam lunæ, oportet. Vt ergo intelligibile est obiectum intellectus, & sensibile sensus: ita amabile (id est, res talis quæ in se causam amandi habet) est quidem obiectum amicitiæ quæ ad hunc modũ ab Arist. hîc definitur, Amicitia est mutua & nõ latens beneuolentia inter illos qui se vltrò citroq; bonis afficere student & conantur. Animuertendũ hîc est amicitiam in genere non in specie definiri. Est enim amicitia in specie virtus, qua solùm boni & studiosi inter se propter similitudinem morum conglutinantur.

Amicitia in genere quid sit.

Amicitia specialis & propria quæ sit.

Distinctio primæ quæstionis.

Obiectum amicitiæ est duplex,
- Externum & per accidens, vt vtile & iucundum.
- Internum & per se, vt honestum
  - Simplex, vt virtus.
  - Mixtum, vt virtus cum vtilitate coniuncta.

Distin-

Distinctio secundæ quæstionis.

Amicitia est duplex, vel { Propria, quæ postea definitur. / Communis, quæ hîc describitur:

Opp.

Virtus virtuti non est obiectum: ergo virtus seu bonum animi non est obiectum amicitiæ,

Resp.

Virtus consideratur, vel { *Absolutè, vt est habitus: & sic non est obiectum.* / *Comparatè, vt est relatio: & sic obiectum amicitiæ dicitur.*

Opp.

Vtile & iucundum vt fines sequimur: ergo propter aliud non expetuntur. Antecedens est Arist. in textu: Argumentum est in primo Ethicorum.

Resp.

Sequimur aliquando vt fines apparentes non per se.

Opp. contra secundam quæstionem.

Cap. 5. lib. 9. negat Arist. amicitiam esse beneuolentiam: ergo malè hîc definit.

Resp.

Illic strictè, hîc fusè nomen beneuolentiæ sumpsit.

Opp.

Latebras & recessus alterius animi nemo scire potest, quippè nemo mortalium nouit an verè quis diligat, an odio

odio habeat: ergo non est necesse vt sit nota certaq; benevolentia sicut definitio postulat.

Resp.

Scientia hîc pro coniectura seu opinione in experientia fundata sumitur: quæ sapè fallax non est si modo salis, vt aiunt, condiatur.

CAP. III.

An rectè diuidatur amicitia in tres species.

DEFINITIONEM amicitiæ diuisio eiusdem sequitur, nempe vt alia sit per se, alia per accidens: illa studiosa & firma, hæc vtilis vel iucunda dicitur. Vt ergo est triplex obiectum amicitiæ, honestum, vtile, iucundũ: ita tres species amicitiæ assignantur, quarũ prima ab honesto, secunda ab vtili, tertia à iucundo fluit. Hæc duo postrema genera scilicet ab vtili & iucundo nihil firmitatis, nihil constantiæ habent. Qui enim vtilitatis causâ amicitias sequuntur, suis commodis; & qui delectationis causâ, amorem suaipsorũ voluptate metiuntur: quippe alios non colunt, quia boni sunt, sed quia

Amicitiæ tres species.

Amici fidi plurimi reperiuntur.

vtiles & iucũdi: vbiq; & passim reperiuntur tales amici, qui fluentibus diuitijs delicijsq; præstò adsunt: qui refluentibus celeriter & procul auolant: qui velut aranææ se filo librant donec prædam ceperint, at naufragio facto in scapham, vt aiunt, periclitantibus amicis fugiunt. O quot sunt istis temporibus qui circumlinunt sua labra amoris nectare? quot sunt qui alios fallunt & irretiunt amicitiæ nomine? os semper rosam, mens semper spinam habet. Tales quidem amici talesq; amicitiæ (vt hîc docet philosophus) facilimè dissoluuntur. Rectè Ouidius de primo istorum genere,

Ficta amicitia facilè dissoluitur.

Lib. de tristibus.

Donec eris fœlix multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Sapienter etiam de Secundo in 1. lib. de Ponto queritur.

Illud amicitiæ quondam venerabile nomen
Præstat: & in quæstu pro meretrice sedet.

Valeant ergo senes, qui Pluto propter diuitias: valeant iuuenes, qui veneri propter suas Laidas mancipantur. Quippe nec hi, nec illi verè amici haberi debent. Restat igitur illam esse solùm perfectam

Quæ perfecta amicitia.

ami-

amicitiam, quà boni viri pari virtute pręditi inter se consociantur; cuius tam stabilis & firma est possessio, vt re nulla alia præterquam morte (quæ est vltima rerũ omnium linea) dirimatur. Hæc non temerè, sed consultò; non ad diem, sed in perpetuum suscepta accrescit quasi in robur, vt nullo lubricæ fortunæ statu labefactari possit. Hæc definitur virtus qua ab alio propter similitudinem morum in consensione virtutis alter idem fiat. Quid enim est amicus nisi alter ego? quid amicitia nisi vnius amici in alterius naturam veluti commutatio?

Distinctio.

Causa amandi est, vel
- Fortuna, vnde amicitia propter vtile
- Affectus, vnde amicitia propter delectabile.
- Virtus, vnde amicitia propter honestum

ducitur.

Causæ amãdi tres.

Opp.

Et in hoc tertio, & in quarto capite duæ priores species amicitiæ fortuitæ & fucatæ dicũtur: ergo amicitia vt genus in species veras non diuiditur.

Resp.

Est ista diuisio analogi (non vnivoci) in sua significata.

Opp.

Amicitia propter honestum, teste philosopho in textu, est etiam propter vtile & iucundum: ergo membra istius distinctionis non sunt opposita.

Resp.

Absurdum non est concedere nobilissimam illam amicitiam propter honestum, vtile, & iucundū esse: non tamen sequitur hæc membra inter se confundi. Nam vt linea & superficies materialiter constituunt corpus, àquo tamen formaliter differunt & distinguuntur: ita amicitia vtilis & incunda secundum materiā in honesta amicitia, non autem secundum formam continentur.

Opp.

Pater sæpe amat prodigum & contumacem filium, non propter vtile, quia exhaurit omnia; non propter iucundum, quia dolorem incutit; non propter honestum, quia est perniciosus: ergo ista diuisio omnia genera amicitiæ non comprehendit.

Resp.

Pater filium prauū quomodo amet.

Amat pater malum filium propter iucundum, non quòd sit malus, sed quòd in filio sui partem, nomen, vitam & imaginem videat: quodq; in illo spem habeat naturalis & perpetuæ successionis.

CAP.

CAP. IIII.

An amicitia vera sit tantum inter bonos?
An sit obnoxia calumnijs vel iniurijs?

NVLLA est floris cum fructu, nulla paleæ cum grano comparatio. In iucunda amicitia florem, in vtili paleam videas; flos cadit, palea flatu tollitur: si vadat species Helenæ, Paris non amat; si desit rerum copia, Gnato non diligit; quippe ille amauit venerem non Helenam, hic dilexit pecuniam non hominem. Sapienter ergo primùm concludit in hoc capite Aristoteles amicitias propter vtile & iucundũ diutius non manere quàm res subiectas id est quęstũ & voluptatem quib. nutriũtur. His enim sublatis dissoluitur amicitia, euanescũt amici. Est tamẽ alia species amicitiæ tam stabilis, tam firma & excellens, vt tanquam aurũ in flammis hoc est in rebus asperis & aduersis luceat. Hæc illa est quæ per se & absolutè amicitia dicitur, quæq; solum inter bonos & studiosos versat; hæc est, quæ ex duobus vnum in cõsensione virtutum & animorum efficit, hæc contu-

Amicitia vera est tantùm inter bonos.

meliam ignorat, iniuriã neſcit, inter bonos ſolum eſt, nam ſceleratos fugit, virtutem colit, conſtãtiæ & ſtabilitati in actione ſtudet, ad beatitudinem omnia dicta, facta, cogitata amici causâ refert. Nõ tumet ſuperbiâ, non marceſcit inuidia, ira non accẽditur niſi erret aut peccet amicus, quem tum conſilijs non calumnijs exemplis virtutis non iniurijs corrigit.

Diſtinctio primæ quæſtionis.

Amicitia probatur tãtum eſſe inter bonos,
- Propter conſtantiam actionis, quæ ſola in bonis cernitur.
- Propter conſenſum morum & ſtudiorum in virtute.
- Propter finem amicitiæ, quæ eſt vera quies & conſolatio vitæ in charitate, quæ plures in vnum trahit & commutat.
- Propter prudentiam, quæ veros amicos in omnibus dirigit & moderatur.

Diſtinctio ſecundæ quæſtionis.

Amicitia non eſt obnoxia calumnijs & iniurijs, quia
- Amicorum ſunt omnia (vt eſt in prouerbio) communia.
- Nemo ſibi aut calumniam aut iniuriam infert, ſed amicus eſt alter ego.
- Amici officium eſt potiùs bene credere & ſperare de amico quàm malè iudicare.
- Amici proprium eſt bonis non malis amicum afficere, ſed hæc ſunt mala.

Opp

Opp. contra primam quæstionem.

Fieri potest vt Lælius lapsus in turpitudinem verè diligatur à Scipione: ergo potest esse amicitia inter malos. Antecedens probatur quia absurdum est à Lælio Scipionis amicitiam ita pẽdere, vt quâuis labecula vitæ deleatur. Præterea Lælius potest esse liberalis et si sit vitâ mollior, sed vt est liberalis, potest esse verè amicus in consensu virtutis: ergo inter malos potest esse amicitia.

Resp.

Aliud est labi, aliud est ruere in peccatum: si labatur amicus potest diligi & emendari, si ruat ei valedicere oportet. Ad alteram partem argumenti respondeo amandum esse Lælium propter liberalitatem, non esse fugiendum propter mollitiem, si spes sit vt ad virtutem reddeat.

Amicus nõ est temere desetendus.

Opp.

Omne vitium animi obnoxium est reprehensioni & calumniæ, sed est in amico aliquando vitium animi: ergo amicus est calumniæ aliquando obnoxius. Maior est Aristot: in secundo libro Ethicorum. Minor in vltimo responso conceditur.

Resp.

Quamuis amicus aliquando vitio non caret, in eo tamen non est calumniæ obnoxius, nisi obstirmato animo in scelere persistat.

CAP. V.

An locorum interualla tollant amicitiam?
An senes non sint idonei ad amicitiam?

Conclusiones quatuor de amicitia,

QVATVOR sunt conclusiones huius capitis, prima à diuisione, secunda ab exemplo, tertia à proprietate, postrema à distinctione amoris & amicitiæ: à diuisione, quòd alij sint amici habitu, alij vsu & actione; ab exemplo, quòd senes & morosi sint minùs idonei ad amicitiã; à proprietate, quòd nihil sit tam amicorum propriũ quàm vitæ societas & communio; à distinctione, quòd amor sit similis affectui, habitui verò amicitia. A

Loci interuallum labefactat amicitiam, non tollit.

prima cõclusione emergit hæc quæstio, an locorum interualla tollãt amicitiam? docet philosophus in textu non tollere sed labefactare; non penitus extinguere, sed quodammodo obliuioni tradere: intelligit amicitiam in actu vsuq; vitæ, non in habitu animi, quæ semel confirmata nec solo nec salo nec cœlo vt aiunt tollitur: virtus. n: locorũ spatijs hominumq; absentiâ non definitur. Rectè Horatius, Cœlum non animum mutant qui trans

Confirmatam amicitiam loci distantia non infirmat.

mare

mare currunt. Rectè alibi philosophus, Valde ab amici officio alienũ est, si existimes res posterorum ad ipsos defunctos nõ pertinere; si defunctos amicos putes, absentes esse cur negas? fateor equidem verum esse prouerbium nẽpe multas amicitias diremisse silentium: firmas tamẽ & fideles eas fuisse nego, quæ tam leui de causa dissoluuntur. De 2. quęstione hoc solum dicam, quod philosophus senes naturæ infirmitati mancipatos intelligat, istos enim vt in Ethicis docet, duo plerumq; se sequuntur vitia, morositas & auaritia: quibus redduntur minùs apti ad communionem & amicitiam. Quippe cum illorum ingenia nullo condiantur sale, cum illorum mores nullo delectationis sensu demulceantur, rigidi, seueri, molesti fiunt, in quibus tui imaginem id est veram amicitiam insculpere nõ possis; sunt autem senes quos nõ natura sed sapientia fecit, horum canities veneranda est, horum amicitia maximè optanda & amplexãda est. Nihil enim est firmius, nihil vtilius, nihil optatius & iucundius experti senis amicitiâ. Dicam hîc planè

Quæstio secunda.

Senes cur inepti sint ad contrahendam amicitiam.

Senum duplex ratio.

Senum sapientũ ambienda est amicitia.

quòd sentio nullam esse apertiorem causam nutãtium rerumpublicarum quàm quòd adolescentes voluptuosos amicos quærant, senes verò doctos, fideles & sapientes deserant.

Distinctio primæ quæstionis.

Amicitia considerat̃, vel in { Habitu, & sic non deletur locorum interuallo hominumq; absentia. / Actu vsuq; quotidiano vitæ, & sic absentia dirimitur.

Distinctio secundæ quæstionis.

Senex considerat̃, vel { Quoad propensionem naturæ, sic est minus aptus ad societatem, propter { Morositatem / Auaritiam / Melancholiã / Caloris spiritusq; defectũ, } quæplerumque hãc ætatem sequuntur. / Quoad educationem & sic est aptissimus ad amicitiam, quia est { Constans, / Sapiens, / Delectabilis. Nulla enim est maior delectatio quam virtutis.

Opp. contra primam quæstionem.

Amicitia est mutua beneuolentia non latens inter bonos: sed nec mutua est nec patens inter diu absentes: ergo absentia videtur amicitiam dirimere.

Resp.

Dirimit actum non habitum & essentiam amicitiæ, quæ semel parta, inuiolata & perpetua in animo manet. Præterea existimo in absentibus non latere, sed toties alis veluti charitatis enixã ab vno ad alterũ transfluere, quoties facultas & occasio detur. Opp.

Opp.

Locorum interualla proprium amicitiæ tollunt: ergo ipsam amicitiam. Antecedens probatur, quia locorum interualla vitæ societatem & communionem tollunt, sed nihil est tam proprium (vt ait philosophus in textu) amicitiæ quàm vitæ societas & communio.

Resp.

Tollunt externum officium & actionem, non habitum & essentiam, vt diximus: nam sic loquitur Arist. Amici qui loco separãtur, ita sunt affecti animo, vt proprio amicorum munere fungantur: & iterum locorum interualla funditus non tollunt amicitiam, sed officia & actionem.

Opp. contra secundam quæst.

In omni sene est defectio spirituum & excessus melancholiæ quæ tristem & morosam naturam reddunt: ergo omnes senes sunt minùs apti ad amicitiam.

Resp.

Hæc tristem & morosum senem naturalem reddunt, non autem moralem, qui studio virtutis & sapientiæ defectum naturæ moderatur.

CAP. VI.

An amicitia absoluta sit solùm inter duos?
An amicitia propter iucundũ suscepta sit similior veræ quàm quæ propter vtile colitur?
An reges sũmiq; viri perfectos amicos habeãt?

IN aditu istius capitis, vt antea seueri & senes difficiles ab amicorum cœtu explodun-

ploduntur, inq; scenam illorum loco leues & ventosi adolescentes quasi nimis prompti ad amorem admittuntur, ad amorem dico quia voluptatis aut vtilitatis causa suscepta benignitas, potiº amor quã amicitia dici ac definiri debet. Post hunc ingressum sequitur alia conclusio, nempe quod perfecta amicitia sit tãtum inter duos. Rationem addit philosophus quia hoc genus amicitiæ est in summo gradu amoris, qui nõ cũ multis sed cum vno intercedere videt. Huc addi potest quòd ad perfectam amicitiam diuturnitas temporis, experiẽtia rerum, morum similitudo, summa virtutum consensio & conspiratio requirantur: quæ omnia rarò aut nunquam contingunt pluribus, rarò igitur aut nunquam est vera amicitia inter multos; beneuolos multos multis esse concedo, perfectè amicos non agnosco. Postremò arcana mẽtis cui committas vide, cui dico nõ quibus. Nam vnus amicè tacet, sed plures effluũt & effundunt omnia. At dices reges, imperatores, summiq; viri habent multos amices: Alexander quidem multos Aristippos

Amicitia perfecta est tantùm inter duos. Pluribus probatur non esse inter pluresve ram amicitiam.

pos sed vnum Callisthenem, vnum Clitum habuit. Respondeo igitur cũ Arist. quòd reges plerunque disiunctis amicis disparibusq; vtuntur, si dignitatem; paribus verò, si ipsam virtutem spectes. Attende ergo quid sibi velint philosophi in hac thesi, hoc nimirum si tantum superetur princeps virtute ab excellẽti viro, quantum vir ille dignitate superatur à rege, tum inter regem & illum fieri potest proportio, adeoq; vera & perfecta amicitia. Amicitia enim vt iustitia commutans non personam & dignitatem, sed rem subiectam & virtutem respicit. Postrema dubitatio (An amicitia propter delectabile similior sit veræ amicitiæ, quàm quæ propter vtile appetitur) vno verbo in textu concluſa est & demonstrata, nempe quòd humana natura magis indigeat, diutiusq; conseruetur delectatione quàm rerũ copiâ, quodq; beati solatium magis quàm vtilitatem desiderent & aucupentur. Est ergo amicitia delectationis causâ suscepta similior veræ amicitię, quàm quæstuosa illa quæ sublatâ spe habendi tollitur & deletur.

Pares Dignitate, Virtute.

Amicitia virtutem hominis respicit, nõ dignitatẽ.

Distin-

Distinctio primæ quæstionis.

Amicitia perfecta est solùm inter duos, quia
- Excellens gradus amoris non in multos, sed in vnum transit.
- Impossibile est perfectè placere multis diu propter diuersitatē morū.
- Periculosum multis communicare consilium, vni verò fideli tutum.
- Similitudo morum, vt sit idem velle idemque nolle, rarissimè multis contingit.
- Relatio est inter amantē & amicum, qui sunt tantum duo.

Opp.

Omne bonum quo communius eo melius: sed amicitia est bonum: ergo quo communior est amicitia eo melior, & proinde non ad duos solum sed ad plures vis eiusdem diffunderetur.

Resp.

Conceditur consequentia in eo sensu, quòd optandum sit vt multi amici fiant: sed an natura huius vel illius boni patiatur hoc modo diffundi, quæstio est: nos quidem negamus relationem pluribus quàm relato & correlato, amicitiam pluribus quàm amanti & amato conuenire.

Opp.

Omnis studiosus virtutis perfectè amari debet, sed multi sunt verè studiosi virtutis: ergo multi perfectè possunt amari, & ex consequenti multi possunt esse verè amici.

Resp.

Resp.

Amicitiæ perfectæ ab interpretibus duo ponuntur gradus,
- *Summus, qui est per excellentiam amoris ab vno ad alterum, & sic est tantum inter duos.*
- *Medius, qui extendi potest ad plures, & sic multi studiosi possunt esse perfectè amici, non in summo sed in medio gradu amicitiæ.*

Opp.

Medius gradus amicitiæ, qui est inter plures, est perfectus: ergo perfecta amicitia potest esse inter plures, quod est contra Arist.

Resp.

Vt liberalitas est perfecta virtus, quam tamen multis gradibus excellit magnificentia: ita est perfecta amicitia inter plures studiosos, quæ longè superatur ab hac quæ inter duos ponitur: hæc enim est ipsa excellentia, summusq; gradus huius virtutis, quem in omni virtute ponit philosophus 7. Ethicorum: verbi causà, si quis sit insigniter liberalis, magnificus, si quis sit insigniter doctus, sapiens, si quis insigniter alium propter virtutem diligat, verè amicus dicitur, at talis amicitia non ad plures, sed ad vnum solũ, vt interpretes aiunt, diffunditur.

Distinctio secundæ quæstionis,

Summus consideratur, vel quoad
- *Gradum authoritatis, & sic quia est persona ciuitatis nemo ei adæquatur, nemo q; hoc respectu absolutè amicus dicitur.*
- *Habitum vsumq; virtutis, & sic inter regem & consulem potest esse proportio & amicitia.*

Opp.

Opp.

Aequalitas & proportio requiritur inter amicos, sed inter regem & subditum nulla est proportio: ergo nulla est perfecta amicitia.

Resp.

Proportio virtutis.

Est proportio virtutis non dignitatis, amoris non quæstus, morum non rerum externarum, quæ ad perfectam amicitiam non requiruntur.

Distinctio tertiæ.

Amicitia propter delectabile est similior veræ amicitiæ.

- *Quia natura delectabili potiùs quàm vtili conseruatur.*
- *Quia beatus magis iucundis amicis quàm vtilibus indigeat.*
- *Quia certior & diuturnior est delectatio quàm rerum affluentia.*

Opp.

Voluptas maximè opponitur virtuti 2. Ethicorum: ergo amicitia propter voluptatem susceptam nō est similior veræ.

Resp.

Voluptas illa fœda hîc non intelligitur, sed ea quæ in communi vsu vitæ humanæ requiritur.

CAP. VII.

An sit amicitia patris cum filio, viri cum vxore, principis cum subdito?

An hæ amicitiæ specie differant?

Secunda pars huius libri

HÆC est secunda pars huius libri, in qua philosophus incipit disputare de va-

de varijs generibus amicitiæ, quæ in dis- Amicitia
pari gradu ordineque dignitatis consi- duplex.
stunt: hinc orta est illa vetus & satis barbara distinctio, quòd alia sit amicitia æquiparentiæ inter æquales, puta Lælium & Scipionem: alia disquiparentiæ inter inæquales, puta patrem & filium, virum & vxorem, regem & subditum. Certum est naturæ vim magnam & incredibilem esse, quę veluti fax accensa ardere facit amorem patris in filium, domini in seruũ, viri in vxorem: cui posteaquam accessit industria, nouum genus amicitiæ nascitur Quid multis? natura has species amicitiæ & concepit & peperit, sed audi; industria aluit, consuetudo vitæ in habitus ciuiles commutauit. Pater enim non solùm affectu naturæ, sed habitu prudẽtiæ suum filium diligit, sic vir vxorem, sic princeps subditum. Hæ species amicitiæ naturà, vt est in secunda conclusione textus, differunt, natura id est specie politica pro diuersitate officiorũ quæ in triplici hac societate vitę exercẽtur: non est ergo eadem patris in filium, quę est viri in vxorẽ amicitia. Nam aliud

est patris, aliud coniugis munus & officium. Patris namq; est filio alimentum: viri est vxori castam fœcunditatem: principis est subdito securitatis portum concedere: coram filijs abstineant patres à malis. Nam maximè corrumpunt viciorum domestica exempla, vt

Si damnosa senem iuuat alea, ludit & hæres.

Filij enim frequentissimè parentum vestigia imitantur, iuxta illud Mantuani.

Qui viret in folijs venit à radicibus humor,
Et patrum in natos abeunt cum semine mores.

Abstineant viri à nimia asperitate & zelotypià, nam vxor est dimidium tui. Abstineant principes à malis exemplis vitæ: nam Regis ad exemplar totus componitur orbis. Reuerentiam filius patri, coniunx fidem & amorem viro, subditus honorem regi debet persoluere: Sic in hac tripartità amicitia erit proportio, non ea quę est iustitiæ ad dignitatem, sed quæ est perfecti amoris ad consensum & charitatem: quippe sic docet Aristot. in postrema conclusione istius capi. cui attexitur hoc adiunctum, quòd maxima

. distan-

distantia personarum, puta regis & ciuis, impediat amicitiam, rarò enim Cæsar aliquem amicum nominat.

Distinctio.

Amicitia est, vel
- Aequalium, de quâ anteá.
- Inæqualium, quæ est, vel
  - Oeconomica, vt
    - Patris in filium, & hæc est mutua beneuolentia, quâ partim natura, partim industria peperit.
    - Viri in vxorem & hæc est mutua beneuolẽtia, per quâ duo cohabitãtes in vnũ tam corpore quám animo veluti commutantur.
  - Politica, vt principis in subditum, & hæc est mutua beneuolentia reipubl. conseruandæ causà susceptа, aucta & confirmata.

Opp.

Requiritur vt sit in amicitia æqualitas, sed in hac triplici amicitia non est æqualitas: ergo non est amicitia.

Resp.

Aequalitas consideratur — *Personæ & sic non est, nam personæ sunt inæquales.*

ratur, vel respectu { Materiæ, i. rei amabilis, & sic est in hac tripartita amicitia æ. qualitas.

Opp.

Ridiculum est vt filius patrem suum amicum appel. let, &c. ergo absurdum est tales amicitiæ species insti. tuere.

Resp.

Filius patrē cur amicū non vocet.

Non de nomine sed de re ipsa hoc loco disputatur, fi. lius, vxor, subditus, patrem, virum, principem, amicos non vocant: non quòd non sint, sed quòd in altiore gradu dignitatis collocentur.

Opp.

Amici officium est suum consilium amico communi. care, sed in hac triplici amicitia id non fit: ergo non est amicitia.

Resp.

Est illud proprium amicitiæ absolutæ inter pares & æquales.

Opp.

Idem est officium filij in patrem, subditi in regem, nempe honorem tribuere: ergo hæ amicitiæ specie non differunt.

Resp.

Amor patri, honor regi propriè debetur. Respondeū ergo est quòd non sit idem officium, neq; idem formale (vt aiunt) obiectum. Nam quamuis amor est obiectum omniū, amor tamen paternus est aliud formaliter ab amore principis & vxoris, vt amor pecuniæ ab amore honoris.

An

Dub.

An liceat amico velle & optare optima amico suo.

Opp.

Licet optare amico ea quibus dignus est, sed amicus sit studiosus virtutis, dignus est optimis: ergo licet amico optare optima.

Resp.

Optimum consideratur, vel

- *In nostra potestate situ, & sic optima optare studiosis amicis licet.*
- *Extra nostram potestatē, vt Deum esse, & sic non licet optare.*

Optima amicis an optare debeamus.

CAP. VIII.

An præstantius sit amari quàm honorari?
An amare sit magis propriū amicitiæ quàm amari?

SITICVLOSI honoris, nullum dedecoris adhuc lapsum experti, ardentiùs gloriæ sceptrum quàm amicitiæ fidem desiderant. Ambitiosus enim ad Saturni aut Iouis orbem laboriosiùs scandens, pluris æstimat vocem fauentis Cæsaris, quam laudem virtutis. Sed assentator est, vt ait philosophus, qui se plus honorari quàm diligi contendit: siqui-

dem hoc ipsum honorari est bonum non propter se, sed propter aliud expetẽdũ. Hoc probat in textu ab exemplo eorum, qui expetunt se à viris in imperio constitutis honore affici, inde sperantes futurum tandem, si qua re egeant, vt ab illis consequantur. Hinc verum est illud Senecæ,

Cupit hic regi proximus esse,
Clarusq; latas ire per vrbes.

Præstat amari quam honorari.

His positis sequitur alia cõclusio quòd melius sit amari quàm honore affici. Ratio est, quia amari propter se: honorari verò propter aliud expetitur. Est enim amor internũ virtutis initium: est autem honor externũ bonæ opinionis signum.

Amicitia consistit potiùs in amare quám in amari.

Tertia conclusio est, quòd amare sit magis proprium amicitiæ quàm amari. Hoc verò probatur ab exemplo, à proprietate, ab effectu: ab exẽplo matrum, quę mirificam voluptatem & delectationem capiũt in amplexu infantulorum, à quibus vicissitudinem amoris propter defectum rationis non postulant: á proprietate virtutis, cuius officium est potiùs agere vt amare, quã pati vt amari: ab effectu, quia laudem

laudem maiorẽ actio virtutis quàm passio habet, sed dilectio est propria actio amicitiæ sine qua omnino concidit & dissoluitur. Ad hæc in postremo loco accedunt duo annexa & correlata in textu, vt loquuntur veteres, primum est, quòd vera amicitia sit æqualitas quædam & similitudo virtutis: alterum, quòd sit aliquod genus amicitiæ quod è contrarijs coalescit, sic pauperes amant diuites, sic ignari sapientes, sic ægroti medicos, sic miseri & auari liberales, sed ista amicitia fucata est, & velociùs quàm vmbra in rebus aduersis transit.

Distinctio primæ quæstionis.

Amari est præstantius quam honorari, quia
- Est bonum propter se in amicitia.
- Est bonum minùs subiectum fortunæ & mutationi quàm honor.
- Est bonum sine quo honor in odium, gloria in ignominiam cito mutatur.
- Est bonum quod maiora commoda adfert quàm honor, qui semper in scala fortunæ cernitur.

Distinctio secunda.

Magis est proprium
- Virtutis proprium est agere, sed amare est agere.

prium amicitiæ amare quàm diligi, quia
- Maior laus actum dilectionis quàm passionem sequitur.
- Actus amandi dignioribus, vt parentibus & benefactoribus conuenit, passio vero contrarijs.
- Actus amandi est magis voluntarius quàm amari.

Opp.

Honor est signum virtutis, & præmium fœlicitatis, vt docetur in primo Ethicorũ, sed nihil est melius quam laudari propter virtutẽ, & honore affici propter beatitudinem: ergo non rectè hîc demonstratur quòd amari sit melius quàm honorari.

Resp.

Honor illic firmus in constantia virtutis, hîc verò leuis ille in manu fortunæ positus intelligitur.

Opp. contra secundam quæstionem.

Amari Deo, regi, heroicisq; viris conuenit: ergo est nobilius quàm amare.

Resp.

Ratio non sequitur, quia & illi etiam amare solent. Præterea hîc fit comparatio virtutis non hominis.

Opp.

Maius bonum euenit nobis si amemur puta à rege, quàm si amemus solùm: ergo amari est melius.

Resp.

Argumentum non sequitur quòd sit melius, sed quòd aliquando sit vtilius, idq; solum in bonis fortunæ.

An

An mater plus diligat filiũ quàm pater? Dub.

Amare solemus, vel
- Constantiùs, & sic pater plus diligit filium quàm mater.
- Feruentiùs, sic mater plus filium diligit quàm pater: hoc verò contingit propter
  - Certitudinẽ prolis.
  - Dolorem & difficultatem partus.
  - Participationẽ sanguinis.
  - Inclinationemappetitus.
  - Duplo maiorem delectationem conceptus.

Opp.

Maxima est vnio inter primariam causam & proprium effectum, sed pater est primaria causa filij, cum sit principiũ gignendi: ergo est maxima vnio inter patrem & filium: quo posito & concesso, sequitur quòd pater plus diligat quàm mater.

Resp.

Maior illa intelligitur in proximis nõ in remotis causis, at pater est respectu matris remota causa filij.

CAP. IX.

An amicitia & iustitia circa idem obiectum commune versentur?

An partes amicitiæ rectè cum partib. reip. comparentur? Eadem amicitiæ iustitiæq; materia.

FIT in hoc cap. amicitiæ cum iustitia breuis comparatio, nimirùm

vt intelligas vtramq; virtutem in eadem materia, id est in societate & communione hominū versari. Est ergo duplex obiectum amicitiæ: proprium, quod in se diligendi causam habet, vt amabile: cōmune, quod naturam & amicitiam spectat, vt sociabile. Ab hoc semin. pullulascit vis illa & instinctus naturæ, quo non solùm homines sed etiam belluæ animantes societate & consortio delectantur. Hinc fluunt in omni congressu & communicatione vitæ humanæ multa & varia amicitiarum genera, vnde ciues, nautæ, fratres, milites, &c. inter se consociati amicorum nominib. insigniuntur. Quot ergo sunt societatum vincula, tot etiam sunt amicitiarum genera, in quibus si ius æquitatis violetur, grauius iniuriæ vulnus infligitur: quippe grauius est (vt ait philosophus) socio pecuniam adimere quàm ciui. sceleratius est fratri non opitulari quàm alieno, truculentius est patrem verberare quàm ignotum. Ius enim vna cum amicitia crescit, idemq; cum illa labefactata concidit. Concludit ergo Aristot. partes speciesque amicitiæ cum parti-

Obiectum amicitiæ duplex.

partibus reipubl. rectè comparari. Nam vt partes ciuitatis sunt ciuis, domus, & beata multitudo hominum: ita partes amicitiæ sunt his finitimæ, quibus quasi nexibus societatis vniuntur, nec non in florenti statu conseruantur.

Partes amicitiæ conferuntur cum partibus reipubl.

Distinctio.

Amicitia & iustitia cõparantur diuerso respectu, in
- Obiecto, quod est societas humana.
- Medio, quod est proportio seu æqualitas rei & amoris.
- Fine, qui est societatis conseruatio.

Opp.

Amicitia idem obiectum, idem medium & finem habet cum iustitiâ: ergo non est distincta virtus ab illa.

Resp.

Non habet propriè sed communiter, sociabile enim non est formale obiectum amicitiæ, vt antea probatur, sed amabile.

Opp. contra secundam quæstionem.

Plures recensentur partes amicitiæ quàm reperiuntur in textu: ergo malè comparantur.

Resp.

Plures enumerantur in specie non in genere.

CAP.

CAP. X.

An tres sint species reipubl.

Digreditur ad explicandas reipubl. partes seu species.

MODÒ in comparatione amicitiæ cum iustitiâ incidit philosophus in sermonem de partibus reipublicæ, quibus partes amicitiæ comparauit: siquidem nulla est societas in ciuitate, quę quodammodo amicitia dici non potest; sequitur ergo nunc proximè nõ inutilis de partib. reipublicæ tractatio, in qua nõ solùm optimæ ciuitatis cõstitutiones, sed etiã illarum defectiones & vitia demonstrantur. Hæc ideo fiunt vt cuiuis pateat quanta & quàm incredibilis sit vis & influentia amicitiæ in omnes partes vitæ diffusa. Sed quoniã in politicis hanc causam pluribus discussim⁹, satis erit hoc loco in sequenti tabula summam rei comprehendere.

Distinctio.

Constitutio reipubl. est in qua principatũ tenent, vel	Vnus, qui tendit, aut ad	Bonum publicum, & sic est iustus princeps vnde est regnum seu monarchia, quæ optimus status reipubl. in textu dicitur.
		Bonũ priuatũ, & sic est iniquus princeps vnde tyrannis, quæ pessima ciuitatis cõstitutio in textu definitur.

Plures

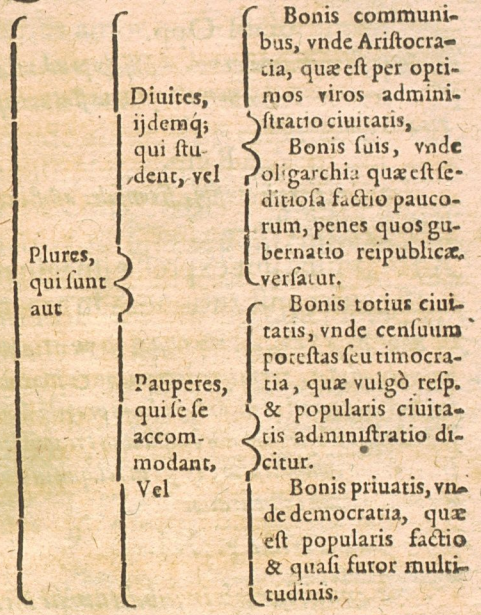

Opp.

Plato rectè posuit mixtas aliquas constitutiones reipubl. ex istis. ergo rectè non diuisit Arist. Antecedens patet in statu Venetorum, qui constat ex regno & consulatu, qui authoritatem deponendi ducem habet, si respub. laceret & depopuletur.

Resp.

Arist. hîc solùm de simplicibus ciuitatis constitutionibus agit.

Opp.

Opp.

In aristocratia maior vis consilij & prudentiæ requiritur: ergo monarchia non est optimus status reipubl. vt hic docet philosophus.

Resp.

Non est maior vis consilij, si consules assistentes regi in suo imperio spectes.

An in familia sint expressæ imagines triũ istarum constitutionum in republ.

Familia ciuitati similis.

Sunt, nam si pater præsit filijs, si vir vxori in bonis, vt natura postulat, regni quædam imago & imitatio oritur. Vetus enim est illud, Rex quisq; in propriâ dicitur esse domo: Si verò sibi non illis consulat in tyrannidem patris regnum commutatur, & sic in reliquis in textu fit per philosophum comparatio.

CAP. XI.

An amicitia regis in subditum sit melior amicitiâ patris in filium?

NE inanis & otiosa videretur ista de constitutionibus reipublicæ digressio, omnia quæ de illis dixit Arist. ad vsum fructumq; amicitię hoc loco accommodat. Primumq; probat regiam amicitiam in subditos cum paterna in filios aptissimè posse comparari. Hinc patris amicitia quædam veluti monarchia, fra-

fraternus amor quasi sociorum consensio, viri in vxorem beneuolentia quædã veluti aristocratia in textu dicitur. In tyrannide alijsq; vitijs reipublicæ nulla, vt inquit philosophus fieri potest cum amicitia comparatio. Nam in illis vis ac metus (qui sunt pessimi custodes ciuitatis) principatum tenẽt. Sed de his quæ minùs ad institutum spectant longiorem orationis telam contexere, esset in re minùs vtili & fructuosa laborare. Quamobrem cum Thoma & alijs classicis interpretibus ad grauiora festinamus.

Amicitia considerat̃, vel quoad { Verum & internum obiectum amicitiæ, & sic paterna amicitia est maior in filium quàm regis in subditum. / Externum beneficiũ, & sic amicitia regis est melior quám amicitia patris.

Opp.

Pater est causa essendi, nutriendi, sciendi in filio: sed hæc sunt longè optima beneficia: ergo patris beneficia meliora sunt quàm regis beneficia.

Resp.

Et esse, & bene esse habent subditi à rege. Nã est pater patriæ & pastor gregis, vt docet philosophus in textu.

Opp.

Fit solùm comparatio constitutionũ publicarum non domesti-

domesticis in textu: ergo distinctio tradita minùs appositè videtur assignari.

Resp.

Ratio non sequitur, quia in illa comparatione de excellentia beneficiorum in omni statu disputatur.

CAP. XII.

An gradus amicitiæ rectè assignentur? An paterna amicitia erga filium sit maior quàm filij erga patrem?

Amicitia quęuis gradus quosdã habet.

Amicitiæ naturalis quatuor gradus.

GRADVS quidam sunt amicitiæ, siue à naturæ vtero sit parta, siue temporis successione sit confirmata. Inter species amicitiæ quæ vi naturæ coalescunt, prima est patris in filium, secunda viri in vxorem, tertia fratrum inter se, quarta cognatorum & affinium, qui ab eadem stirpe quasi palmites ob vna radice enascũtur. In primo gradu pater plus filium diligit, quàm filius patrem: hoc probatur à causa, quia pater dat esse filio, est enim filius pars quædam patris; ab effectu, quia pater nutritionem, educationem, scientiam filio cõcedit; à subiecto, quia est excellentior persona; â tempore, quia

quia prius & diuturnior amat; à fine, quia eò diligit pater quò filium beatũ efficiat. De amore matris (qui hoc loco obiter ab Arist. attingitur) in octauo capite satis diximus. Sequitur vt de alijs remotioribus amicitię gradibus nunc disputemus, inter quos primus est sociorum, secundus hospitalium, tertius ciuium, quartus simul educatorum, quintus benè merentium. In primo gradu ęqualitas, in secundo beneficentia, in tertio æquitas, in quarto morum similitudo, in postremo grati animi officium amicitiam parit. Socij enim ęquales, hospitales benefici, ciues iusti, simul educati vitâ & moribus similes, benè merentes gratiosi esse debẽt. Huc addi possunt multi alij gradus amicitiarum: quot enim sunt hominum inter se nexus & societates, tot gradus speciesq; imperfectę amicitię constitui & assignari possunt: quos quidem si per hoc quasi exemplar feceris, vitam tuã in omni loco omniumq; congressu hominum rectiùs institueris.

Remotiores amicitiæ gradus quinque.

Distinctio primæ quæstionis.

Gradus amicitiæ sunt vel
- Naturales, vnde amicitia
  - Patris & filij,
  - Viri & vxoris,
  - Fratrum,
  - Cognatorum,

  Quæ sanguinis coniunctionem vinculumque spectat.
- Ciuiles, vnde est amicitia
  - Propinquorum,
  - Conciuium,
  - Sociorum,
  - Hospitalium,
  - Benè merentiũ, & aliorum, vt simul nauigãtiũ, simul militantium, &c.

  Quę ciuilem pacem & communem reipublicæ quietem respicit.

Distinctio secundæ quæstionis satis liquidò in suppositione constat.

Opp.

Omnes amicitię gradus ad enumeratos ab Arist. reuocari possunt.

Ridicula videtur ista tot graduum enumeratio: ergo hallucinatur Arist. Antecedens probatur, quia hinc sexcenta amicitiæ genera oriri possunt, vnde cõfusio sequeretur.

Resp.

Primarios omnes gradus amicitiæ enumerat Arist. vt rectiùs sciamus in omni societate vitam secundum normam amicitiæ instituere. Quare etsi alij multi gradus oriantur si singulas hominum actiones spectes, omnes tamen ad hæc cap. reuocentur.

Opp.

Opp. contra secundam quæstionem.

Pater est melius obiectum amicitiæ quàm filius: ergo pater à filio magis diligi deberet: præterea filius plura beneficia à patre recipit: ergo eum magis patrem amare oportet.

Resp.

Ratio non sequitur, quia quodlibet obiectum, quod est melius, non à quolibet magis diligi debet, sed ab illo solùm qui tenetur rationis lege diligere, sed recta ratio nõ respicit obligationem solùm, quâ tenetur filius amare patrem, sed etiam naturam filij quæ ab hoc officio impeditur.

CAP. XIII.

An querelæ & criminationes in vera amicitia fiant?

CERTATIM in vera ac præstanti amicitia contenditur, vter amicorum (qui in duobus corporibus vnam quasi mentem habent) alterum magis ac vehementiùs diligeret. Hic amor constans non leuis, iudicio confirmatus nõ affectu vacillans, virtutis nõ voluptatis aut quæstus causâ susceptus, pacẽ sine bello perpetuam vtriusq; sympathiam sine vlla discordia nutrit. Amici nãq; verè

Nullæ rixæ inter veros amicos oriuntur.

sunt turtures sine bile, sunt homines sine splene, in quib⁹ vt in gemellis Hippocratis tanta ineſt morum & ſtudiorum ſimilitudo, vt inter illos nulla acerba fieri poſſit contentio. Si rideas gaudeo, ſi plores doleo in rebus ſecundis tecum delector, in rebus aſperis à tuo latere nō diuellor. Amici hæ voculæ tantam in verá amicitiá amoris proportionē, tantum concentum & harmoniam ineſſe arguūt, vt criminationibus & querelis nullus in ea relictus videatur locus, Sapienter ergo Ariſtoteles in primâ cōcluſione huius capitis demonſtrat in hoc genere perfectæ amicitiæ nullū diſſidium, nullum diuortiū emergere ac eminere. Quippe ſi perpetua ſit animorum conſenſio, ſi in officio bene merendi vltro citroq; ſit vehemēs æmulatio, ſi in ſtudio virtutis ſit magna proportio, quæ fieri poteſt querelæ? quæ criminatio? Sed attende quòd hîc non negemus, quin aliquādo inter ſummos amicos adhibeantur conſilia, ſiquidem deos ex hominibus amicis nō conſtituimus, homines enim ſunt, errātq; & labūtur ſæpé. Iurgare ergo licet, vt aitor-

tor

tor, sed sine felle; irasci licet, sed sine vulnere. Amicus namq; infuso vino curandus, non infixo gladio fodiendus esse videtur. Sequitur in textu alia conclusio, in qua probat philosophus, quòd in amicitia propter voluptatem rarò, in amicitia verò propter vtilitatem propemodũ semper contingat querela: rarò in amicitia propter voluptatem, quia licet illam, si sit molesta, disrumpere & violare: semper autem in amicitia propter vtilitatem, quia tota vitæ victusq; ratio necessariò in proportione vtilitatis ponitur, quà labefactatà, continuò atrox & immanis contentio nascitur.

Distinctio.

Querelæ inter perfectos amicos non contingunt, propter
- Similitudinem morum:
- Consensum virtutis:
- Constantiam & proportionem amoris:
- Fructum quietis, quæ est effectus veræ amicitiæ.

His causis contrariæ sunt illæ quæ in amicitijs propter voluptatẽ & vtilitatem assignãtur: ergo in illis sunt perpetuę criminationes & querelæ. Nam in illis non est similitudo morum sine tædio, non est

consensio virtutis sine vitio, non est constantia amoris sine leuitate, non est fructus quietis sine contentione.

OPP.

Negat in textu philosophus quòd in amicitiâ voluptatis causâ suscepta fiat querela : ergo malè distinguitur.

Resp.

Negat respectu quodam (vt ostendimus) non simpliciter & absolutè.

Opp.

Licet amicum reprehendere: ergo licet de illo querelam facere. Antecedens est philosophi & Ciceronis.

Resp.

Licet amicum errantem reducere, peccantem reprehendere, sed illud docendo, hoc monendo quidem fieri oportet.

CAP. XIIII.

An defectio proportionis sit causa querelarum in disparibus amicitijs?
An liceat patri abdicare filium?

Dispares amicitiæ querelis non vacãt.

PERGIT philosophus in hoc capite de quærelis quæ in disparibus amicitijs contingunt disputare, sagaci-

gaciterq; docet omnem contumeliam, omnem iniuriam, omnem contentionē &querelam in illis ab hac potissimū causà prouenire, quod vterq; plus sibi tribui debere, quàm tribuatur, æquū esse censeat. Si namq; q. melior est sibi maiorem dignitatē, si qui inferior est sibi maiorem cōmoditatem deberi putet quàm datur; statim langueſcit amicitia, succedit querela. Est enim nihil tā germanū, nihil tā propriū amicitiæ, quàm ęqualitas & proportio; quæ si defecerit necesse est vt sequatur cōtentio, quippe natura humana est impatiēs iniurię. Vt ergo sit amor sine odio, amicitia sine inuidia, animorū cōspiratio in disparib⁹ personis sine querela Si Cæsar sit, plus honoris; Si Irus sit, plus vtilitatis detur. Virtutis enim & beneficētię merces est gloria, inopię & indigentię præsidiū quæst⁹. Huc illud accedit quòd sint aliqua genera amicitiarū, in quibus tanta est excellentia dignitatis, tanta vis & magnitudo meritorū, vt quocūq; officio & obseruatione adęquari satisq; remunerari nō possit. Intelligit philosoph⁹ in textu deum, regem, patrem; quis satis

Dispares amicitiæ quomodo diuturnæ reddi possint.

religiosè deum, quis satis officiosè regem, quis satis studiosè patrem colit & veneratur? à Deo essentiam, à rege patriam, à genitore victum & existentiam habes, quæ profectò tanta & tam immensa sunt beneficia, vt eisdem satis pro officio nunquam respondere possis. Si ergo patrem offendas impius, si regem sceleratus, si Deum scelestus & facinorosus haberi debes. Hinc illud quod postremò loco agitur, nempe quòd liceat patri ingratum & pernicioſum filium abdicare, filio verò patrem abnegare omniq; subsidio destitutum relinquere non liceat. Pater potest exhæredare filium, si sit ingratus, si sit contumax, si sit ad omne facinus & licentiam vitæ præceps : Filius nõ potest negare patrem, quia par ei pro vitâ, pro victu, pro cura & educatione referri non potest. Pater ergo morali iustitia non obstringitur filio; si sit pernicioſus. Filius autem & morali & legali iure obligatur patri, quia fuit eius vitæ & educationis studioſus patronus. Idem hoc loco de officio in regem, idem de amore & pietate in deum rectè dici potest.

Patri licet filium abdicare, filio patrem nõ licet.

Filius patri magis obstrictus est quam pater filio.

Distin-

Distinctio primæ quæstionis.

Duplex est proportio
- Rei, quæ semper in disparibus amicitijs non seruatur, neq; seruari potest, vt patet in beneficijs principū & parentum.
- Rationis, quæ semper seruari debet, cuius defectio est sola causa omnis querelæ ac contentionis.

In disparibus amicitijs proportio rationis & potest & debet seruari.

Distinctio secundæ quæstionis.

Ius est triplex,
- Naturale, & sic non licet patri abdicare filium, quoniam filius est semper pars & imago patris.
- Legale, & sic tenetur pater prouidere filio, illumq; aliquando quamuis impium in possessionem vsumq; rerum substituere.
- Morale, & sic ei licet abdicare, si in scelere furentius persistat, consilioque sanari non possit.

Quo iure liceat patri filium abdicare, quo non liceat.

Opp.

Docet philosophus quòd proportio in quibusdam amicitijs seruari non possit: ergo defectio proportionis non debet esse causa querelæ. Antecedens patet, vbi docet filium non posse satisfacere deo, regi, patri.

Resp.

Proportio est duplex,
- *Externa, quæ in his rependi non potest.*
- *Interna, quæ potest.*

Opp.

Abdicare filium est contra naturam: ergo patri non licet. Antecedens probatur, quia abdicare filium est

sui imaginem delere, & patrem sui veluti abscindere.

Resp.

Pater & filius non naturaliter sed moraliter hic intelliguntur. Est autem tam diu filius moralis, quàm diu patri benè suadenti obtemperat, morumq; præcepta sequitur

Opp.

Qui magis diligit, minùs debet relinquere dilectum sed pater magis diligit, vt est concessum: ergo non debet filium relinquere.

Resp.

Hæc omnia de amore naturali non de morali intelliguntur.

Opp.

Potest pater fieri impius in Deum: ergo licet filio aliquando abnegare patrem.

Resp.

Patrem, quí á deo penitus desciuit abnuere po æst filius.

Licet, si à Deo penitus desciuerit. Nam hoc non negat philosophus cum omnes homines Deo & regi subijci debere pluribus vbiq; demonstret.

LAVS DEO.

LIBER

LIBER NONVS.

CAP. I.

An proportio redamationis conseruet, & an inæqualitas dissoluat amicitiam.
An dantis potiùs quàm accipientis sit pretium rei æstimare, vt proportio in ciuili amicitia obseruetur.
An philosophorum amicitia æquari possit?

Connectit sequentia cum superioribus.

QVONIAM homo, domus, ciuitas, omniaq; ipsius naturæ effecta amicitiæ fibris nexa cohærent, discordiæ fulmine concussa ruunt: latior adhuc tela quasi texitur, filiumq; longius in quæstionibus de amicitia retexendis non sine fructu studiosi lectoris nectitur. Multa [in priore libro amicitiæ genera, multa amicorũ officia, multas vires, multa euenta definiuit philosophus. Supersunt tamen pauca adhuc nõ min⁹ fructuosa de ꝓprietatibus amicitiæ & amicorũ collimanda pro

da problemata. Horum primũ re idem est cum discussa modò quæstione, nimirum, An defectio proportionis dissoluat amicitiam? An illam sola cõseruet amoris proportio? Constat quidem omnes partes reipub. iustitiâ & amicitiâ (quæ in æqualitate quadam & proportione cõsistunt) veluti in vno corpore coniungi & conglutinari: illa ciuitatem & bonum publicum, hæc societatem & bonũ priuatum tractat: illa per iniuriã & damnum ciuium, hæc per discordiam & odium amicorũ concidit. Quemadmodum ergo membra eiusdẽ corporis alia alijs inseruiũt ad salutem, quãuis omnia non sunt eiusdem dignitatis & excellentiæ: ita se res habet in ciuitate in qua per amicitiã ex dissimilibus partibus in vnum quasi corpus coactis magnus consensus nascitur. Et vt est in fabula, sicut manus negãtes cibum ventri dare, ipsæ inedià pereunt: ita detrahẽtes proportionem amoris suis amicis, ipsi discordià vulnerantur. Hoc probat textus ab exemplis ciuilis, amatoriæ, & perfectæ amicitiæ: in ciuili sutoris & textoris, in amatoriâ amantis

& ama-

& amasiæ, in perfectà studioşè se inuicem diligentium proponũtur exempla: textor sutorem, id est artifex artificem amat si obseruetur proportio: amator amasiam colit, si par vtriusque meritorum fiat relatio: philosophus studiosum virtutis diligit, si morum ac studiorum habeatur cõsensio. Tum verò inter istos dissidium oritur, cũ proportionis regula violatur: violatur enim si par pari non referas, vt suprà ostenditur: vel si ad indigentiam amici opus & actionem non dirigas: verbi causa, Si citharœdo expectanti mercedem voluptatem repẽdas, cum is quæstum quo caruit, non delectationem quam dedit est aucupatus. Sed hîc noua dubitatio oritur, An dantis potius quam accipientis sit pretiũ rei æstimare, vt proportio in ciuili amicitia obseruetur. Si germanum huius quæstionis sensum quæras, opinor equidem moueri sic posse, vtrum æstimationem facere accepti beneficij & retributionis faciendę ad dantem potiùs quam ad accipientem pertineat. Resolutio Arist. est quòd magis ad accipientem spectet. Rationes huius

Artifex amat artificem.

ius sententiæ in textu quatuor sunt, prima à consuetudine benè merentium, qui æstimationem suorum meritorum suis alumnis solent permittere: secunda ab authoritate Protagoræ, qui cum docuisset quidlibet, iubebat eum æstimare qui didicisset, quanti videretur quod didicerit, hoc est quasi diceret, da tantum præmij & honoris quantum me meritum fuisse putas: tertia ab euentis, quia multi vt sophistæ aureos montes pollicentur: iuxta illud Ouidianum,

Pollicitis dives quilibet esse potest.

Vir bonus sollicitus est de retribuenda gratia.

Qui tamen acceptâ mercede nihil aut parum præstant, penes quos æstimationem rerum ponere valdè absurdum esse videretur: quarta est ab officio veri amici gratique hominis, qui accepto beneficio impensè sollicitus est, quantum amico debeat, continuoque se accommodat, vt vel rerum seruata proportione, vel grati animi testata obseruãtia pro viribus respondeat. Grati animi testata obseruãtia dico, quia multa sunt beneficia vt opes & mysteria philosophiæ, quæ nulla aut pecuniarũ copia, aut honorum

cumu-

cumulo compẽsari & exæquari possunt. Hinc in textu videtur mihi insinuari ista beneficiorum distinctio, quòd alia sint externa, vt honos & pecunia: alia interna, vt virtus & scientia: illa affluentia rerum & officio ponderari quidem possunt, hæc verò propter excellentiam animi arithmetica proportione rependi non possunt. Si tantum hîc Aristo. suæ philosophiæ professoribus tribuat, vt nõ aliter erga illos nos geramus quàm erga deos (sic enim loquitur) qui in mentes nostras diuina beneficia infundunt & instillant: quot & quantis beneficijs sacrorum oraculorum interpretes, & legatos nostræ salutis coleremus, cuiuis liquidò constare debet. Errant, errant profectò, qui suis doctis & sedulis præceptoribus, qui suis sanctis & castis verbi professoribus, mortali aliquo beneficio dato satisfactum iri somniant, quasi vero virtus, & salus animi leuis fortunæ manu remunerari possit. Quæ hęc est rerum æternarum cum perituris comparatio? quæ proportio? quid ergo requiritur? certè vt labores vtriusq; beneficio manus, virtutes autem

Aliqua beneficia repẽdi non possunt.

Nulla est Proportio rerũ mortaliũ cum æternis.

Qualesnos ergasedulos præceptores præstare debeamus.

autem officio mentis adæquare coneris. Labores enim docētis amplum fortunæ prēmium, artes & virtutes perpetuum animi officium postulant.

Distinctio primæ dubitationis in vltimo cap. prioris lib. absoluitur.

Distinctio secundæ quæstionis.

Æstimatio accepti beneficij & retribuendi potiùs ad accipientem spectat quàm ad dantem.

- Quia bene merentes non solent, nec debent quanti sit datum beneficium æstimare.
- Quia hoc modo accipientes magis grati, & dantes magis gratiosi reddūtur.
- Quia dantes beneficia remunerationem expectare non debent, nedum pretium constituere.
- Quia fraudem & auaritiam arguit, si datores prescriberent quantū acceptores retribuerent.
- Quia protiudentes suas merces vtuari mercatores, & gloriosè profitentes vt sophistæ hoc hominum aucupio vtuntur.

Distinctio tertiæ quæstionis.

Beneficia bene docentis aut philosophantis æquari non possunt, propter

- Excellentiam animi quam ornant.
- Dignitatem sapientiæ quam continent.
- Infinitam rerum varietatem quam explicant.
- Bonum incommutabile & diuinum ad quod nos referunt.

Opp.

Opp. contra primam quæstionem,

In præcedenti capite probatur quòd pater magis diligat filium, quàm filius patrem: ergo exacta redamationis seu dilectionis proportio ad conseruandam amicitiam non requiritur.

Resp.

Proportio exacta dicitur, vel
- *Respectu rei, & sic æqualiter filius non diligit patrem.*
- *Respectu rationis, & sic vtriusq; amoris esse debet proportio: nam aliter dissolueretur amicitia.*

Opp.

Docetur in hoc capi. quòd philosophi rectè docentis amicitia satis remunerari non possit: ergo est amicitia, in qua seruari non potest proportio.

Resp.

Philosophantis amicitia compensari non potest quoad rem, sed quoad rationem. Remuneratio enim non philosopho sed labori conceditur, & hoc satis est sapienti, si agrum voluntatis pro grano facultatis recipiat. Compensatio rei & rationis.

Opp. contra secundam quæstionem.

Vt est in commutante iustitia, ita est in amicitia: sed ad vendentem pertinet rem suam æstimare: ergo ad dantem spectabit æstimationem sui ipsius beneficij facere.

Resp.

Simpliciter vera est hæc quæstio in amicitiâ propter honestum, non autem semper in amicitiâ propter vtile suscepta. Illa enim ad electionem recipientis omnia refert, hæc retributionem alterius beneficij intendit & expectat.

Opp. contra tertiam quæstionem.

Nummus est medium iustitiæ & amicitiæ, vt est in textu, quo omnia adæquantur: ergo amicitiæ philosophi pecunijs adæquari possunt.

Resp.

Omnia in amicitia vtili nummis adæquari possunt, sed non omnia beneficia mentis quæ ab vberibus philosophiæ hauriuntur.

CAP. II.

An patri obtemperandum sit in omnibus?

Quæstiunculæ complures explicantur.

MINVTIORES quæstiunculæ hic cursim ꝓponũtur multę, scilicet, An obtemperandum sit patri in omnibus? An ægrotus medico debeat credere potiùs quàm patri? An filius potiùs patrem imperatorem belli quàm expertum militem eligeret? An potiùs subueniendum sit amico indigenti quàm viro bono nobis ignoto? An benè merenti potiùs sit reponendũ beneficium quàm dandum socio, si vtriq; postulãti respondere

dere non possis? Horum (inquit philosophus) omnium dubiorum non est facilis explicatio, præsertim cũ magnæ in ijs dissimilitudines & differẽtiæ versentur. Cæterùm ne nimis frigida & ieiuna interpretatione langueſcat studiosus lector, summam omniũ quasi volans per theatrum philosophiæ breuissimè ostendam. Et vt ad primum primo in loco veniam, dico cum Arist. omnia nõ esse tribuenda patri, inq; omnibus non esse obtẽperandum. Nam vt Ioui non omnia sacrificia: ita nec patri omnia officia inseruiũt, optima Ioui, iusta & honesta patri debentur. Aequum est vt illum colas, nam genuit: vt alimentum præbeas, nam te nutriuit: vt ab hoste captiuum redimas, nã te protexit: vt in omnib⁹ legitimis & honestis obedias, nã te ad hoc officiũ educauit & instruxit. Cimon Atheniẽsis ille, q. Xerxẽ terrestri naualiq; bello ter superauit, tantà in patrẽ Miltiadẽ nomine pietate olim fuisse dicit, vt ei⁹ pectũ cadauer & insepultũ trãslatis in se vinculis religiosè redemerit. Pauci sũt hodie Cimones, Nerones multi, i. pauci q. cũ Scipio-

Prima dubitatio.

Patri in omnibus nõ est obtemperandum.

Cimonis pietas in patrem sepultum.

Obiectionis tacitæ solutio.

nibus sustentant patres, multi qui patrũ funera & sepulchra cupiunt. Sed attende, hic iubet philosophus te patrem vt Deum colere, non tamen eodem modo: siquidem alius Deo, alius regi, alius patri debetur honor. Deo adoratio, regi subiectio, patri naturalis amor & affectio. Si dicas nimis adhuc confusè & generatim delineari hanc quæstionem, respondeo subtiliùs accuratiusq; sic posse tractari: nempe quòd in omnibus legitimis, vtilibus, & honestis non sit obtemperandum patri, verbi causà. Si iubeat te pater virginem, quam non diligis, in vxorem sumere, quamuis sit casta & honesta virgo, quamuis non sit inhonesta petitio, deliberãdum tamen est, nec non vrgenti resistendum, si animus & natura reluctentur. Iterum si te præsente pater & magistratus simul periclitentur, petente vtroq; opem, quid quæso facies? pater honestè subsidiũ vitæ ab illo quærit, cui vitam dedit: si magistratum nunc deseras te patriæ proditorem: si patrem perire sinas te monstrum naturæ præbes: sed aduerte, patriæ non patri obediendum cen-

censeo. Est enim & tui & omnium communis parens. Concludo ergo in omnibus honestis (Nam inhonestum non est vt pater à filio in vitæ discrimine auxilium petat) patri non esse obtemperandum. Sexcenta sunt alia exempla quæ ab interpretibus adducuntur: sed hîc breuitatis memor sisto vestigium, illudq; tandem concludo, patri in omnibus legitimis & honestis semper obsequendum, si Deo, naturę, & patriæ eiusdem postulata non repugnent. De alijs motis quæstionibus summatim dico, primùm quòd oporteat ęgrotum potius medico credere quàm patri. Nam vt artium principijs, ita artium magistris credendũ esse arbitrantur philosophi. Tertia dubitatio facilè resoluitur: nempe potiùs expertum militem quàm ignarum & inexpertum patrem bello (in quo salus reipub. agitur) præficiendum. In quarta censeo potiùs subueniendum amico quàm bono viro ignoto, idque propter officium, propter experientiam, propter charitatem, mutuamq; vtriusq; dilectionem. In postrema concludo potiùs opem indigenti so-

cio quam gratiam bene meréti tribuendam esse. Ratio est, quia socius est comes vitæ & alter ego, at quilibet sibi proximus esse debet, vt est in prouerbio.

Distinctio.

Omnia sumuntur, vel
- Confusé, pro omni actione vitæ, & sic in omnibus non est obtemperandum patri, quia frequenter impia & iniqua suadet.
- Definite, idq; vel pro
  - Omni officio vtili, iucundo, honesto, & sic etiam semper sine adhibitis circumstantijs obedire non oportet.
  - Certo officio lege dei, naturæ & ciuitatis præscripto, & sic oportet filium in omnibus suo patri reuerénter obsequi & obtẽperare.

Opp.

Maximè sumus obstricti & obligati patri: ergo in omnibus ei obtemperare debemus. Antecedens patet quia à patre vitam, victum, cultumq; ingenij habemus. Argumentum probatur à maiore ad minus. Nam sit vita patri debeatur, in qua omnia continentur, consequens est quòd omnia debeantur.

Resp.

Virtutis cultus vitæ conseruationi præponendus est.

Officia sunt, vel
- *Ciuilia, in quibus plus principi quàm patri obedire debemus.*
- *Domestica, in quibus, si iustè & honestè imperetur, patri obtemperare oportet. Respondeo ergo quòd vitam, in qua omnia*

officia

officia vitæ continentur, debemus patri, sed sub conditione virtutis.

Opp.

Seneca iubet vt obediamus parentibus per omnia: ergo in omnibus obtemperandum est.

Resp.

Per omnia intelligit solùm ea, quæ in iure paternæ potestatis sunt & collocantur.

Opp. contra tertiam quæstionem.

Pater magis curat salutem filij quàm medicus: ergo magis credendum est patri quàm medico, si ægrotes.

Resp.

Quamuis magis curat salutem filij pater vi naturæ impulsus, non magis tamen curat quàm sciens & fidelis medicus, qui secundum artem salutaria præscribit.

Opp. contra quartam quæstionem.

Plus prodest vir bonus reipub. quàm amicus vtilis aut iucundus: ergo potius opitulandum est viro bono quàm amico.

Resp.

Argumentum non tenet, quia comparatio philosophi est inter amicum notum & virum bonum ignotum illi qui opem daret.

CAP. III.

An moribus mutatis repentè sit dissoluenda amicitia?

An dirimenda sit bonorum amicitia, si alter alteri insigniter præluxerit?

Non debemus amare tanquam subitò osuri

SOLONIS illud dictum: Sic hodie ama quasi cras osurus, Aristoteli non vehementer placet: Est enim potiùs dissuēda quàm disrumpēda amicitia. Nam vt repentina mutatio legis inter ciues bellum & discordiam: ita violenta amicitiæ dissolutio inter amicos odium & insaniam parit: Multi sunt fugaces amici, multi fallaces & ementiti, à quibus (cū fraudē videris) discedēdum est. Isti sunt, vt docet in textu philosoph°, qui inhiantes suis commodis, suasq; delitias persequentes omni flatu, non aliter quàm puluis & palea vento, huc atque illuc distrahuntur. Sed vt conuulsio neruorū in corpore maximū dolorem efficit: ita talium amicorum subitanea & inconsiderata distractio magnū sæpe periculum minitatur. Quare suadet philosophus vt sensim ac pedetentim potiùs reptes, quàm auoles ab istorū consortio. Quippe si perspecta

Fucati amici deserēdi sunt, sed nō temerè & simul.

cta eorum malitia statim classicum caneres & ad bellum prouocares, verendū sanè est, ne odio conflato in vngues vulturū præceps non sine damno rueres: capitalior enim non est malitia quàm quæ ex dissoluta amicitia nascitur. Sed hîc alia emergit dubitatio, An in vera amicitia permittenda sit dissolutio, si alter amicorum (qui diu cum amico honestè vixerit) turpis & sceleratus fiat? Quid multis? duo in tali euentu facienda videtur, alterum vt consilio alijsq; modis omnibus emendetur amicus, alterum, si à scelere reuocari non potest, vt consultò non subitò deseratur: nam malorum cum bonis firma nec potest nec debet esse amicitia. Postrema quęstio est, An dirimēda sit amicitia, quę est inter duos studiosos viros, quorū alter alterū in excellentia virtutis multis gradibus excellit. Quamuis videtur quidem philosophus affirmāter concludere, quia amici tales ijsdē rebus nec capiuntur, nec offendūtur: tamē in eam demum propendet sententiam, quòd illa inæqualitas in perfectione virtutis vires amicitiæ non dissoluat. Potest enim for-

Amicitia dissoluta capitalis fit inimicitia.

Boni & mali firmi diu esse amici nō possunt. Quæst. 2.

tis cum magnanimo, liberalis cum magnifico, mediocriter studiosus cum insigniter excellenti viro fœdus inire amicitiæ, officiumq; amici exercere: quippe non est dissimilitudo moris, sed intentio & amplitudo gradus; non est distractio animorum, sed in studio virtutis ardens quædam æmulatio, quæ sæpe sine inuidia inter amicos euenit.

Distinctio primæ quæstionis.

Repentè nõ est dissoluẽda amicitia semel susceptа, propter
- Periculum, quod omnẽ repentinam mutationem sequitur.
- Spem reducendi amici, qui consilio aliquando potiùs quam diuortio corrigitur.
- Notam infamiæ, quæ plerumq; disiunctis & separatis amicis inuritur.
- Scandalum malumq; exemplum, quod infirmis & inconstantibus præbetur.

Distinctio secundæ quæstionis.

Nõ est bono rũ dissoluenda amicitia etsi alter alterum magnitudine virtutis superet, quia
- Obiecto, nẽpe amabili honesto,
- Medio, nẽpe delectabili cõsortio
- Fine, nempe fidelivitæ officio ac virtutis studio

Conspirãt: dissentiũt verò solum, in
- Gradu non habitu.
- Perfectione non consensu virtutis.

Opp.

Opp. contra primam quæstionem.

A vitio citò fugiendum est ne repat latiùs: ergo à vitioso amico repentè est discedendum ne noceat periculosiùs.

Resp.

Oportet citò vitium fugere & tamen virum diligere. Si ergo amicum peccantem videris, statim à vitio auola, sed sensim à viro (si corrigi non possit) declina. Nam hoc tutum est & laudabile.

Opp.

Non est malum exemplum in discedendo à malorum consortio: ergo illa causa malè traditur.

Resp.

Non est malum discedere à malis, sed subitò discedere ab amico, est illis qui causam ignorant occasio mali.

Opp. contra secundam quæstionem.

In verâ amicitia debet esse æqualitas, sed inter illos quorum alter alterum longè virtute superat, non est æqualitas; ergo non est amicitia. Minor probatur, quia tales septimo Ethicorum dij vocantur.

Resp.

Est æqualitas in essentia non in existentia, in habitu non in gradu virtutis, quod satis est.

CAP.

CAP. IIII.

An vera amicitia incipiat à seipsa? An beneuolentia, concordia & beneficentia sint proprietates veræ amicitiæ?

Charitas incipit a se.

VT vetus illud est quòd charitas incipiat à seipsa: ita verum quoque est (vt hic pluribus probat Aristot.) quòd amicitia ex ijs, quę ad seipsum quisq; facit, oriatur. Nihil sanè homini optatius est, charius nihil, quàm vt ipse benè & beatè viuat. Hinc illud sapientis elogium, Proximus sum egomet mihi. Sed quæ tandem illa sunt in homine, quibus, vt ita dicam, homo in seipsum vertitur? Tria hìc insinuantur, & posteà distinctè tractantur ab Aristotele, nimirum, beneuolentia, concordia, & beneficentia: beneuolentia vt seipsum diligat, concordia vt sibi constet, beneficentia vt sibi consulat. Hæc quidem dicuntur respectu vnionis & amicitiæ, quæ est mentis cum corpore: vnde tria sunt præclara dicta philosophi in hoc capite, Primum, quòd viri boni sit in voti s habere se bonis affici, sic sibi

Amicitia oritur ex ijs quæ ad se quisq; facit.

Tres proprietates veræ amicitiæ.

Tria præclara dicta philosophi.

sibi beneuolus: alterũ, quòd conetur sibi constare, sic secũ concors & vnanimis: postremum, vt mentis suæ causà hæc omnia agat, si sibi beneficus esse videtur. Est inquit vir bonus sibi norma vitæ, est mens sua quisq;. quid enim aliud est res quælibet quàm forma? quid homo nisi mens sua? quid aliud mentis vnio cũ corpore quàm animi eiusdem facultatum cum potentijs corporis quædam amicitia? Ex his constat charitatem & amicitiam à seipsa incipere & inchoari, ex qua etiam in alium (qui alter idem est) fluẽte vera & perfecta amicitia oritur, cuius vis & proprietas est duos in vnũ veluti transformare. Nam vt surculus pomi aut alterius plantæ in piri trunco insitus & insertus, vnam eandemq; naturam cum piro per influentiam á radice suscipit: ita vnus homo diu associatus alteri tandem per mutuum animorum consensum ac beneuolentiam, eandem mentem sic induit, vt alter in alterum omnino quasi commutetur: quod cum fiat, tum amicum vt seipsum diligit, tum cum amico vt secũ concordat, tum amico vt sibi consulit, id est

Amicitia duos vnit.

est beneuolus, constans, & beneficus suo fideli amico semper existit. Sic vides à te ipso amicitiam ortam, & in alterum, qui est alter idem, vi quadam amoris sic tandē transfusam, vt tu in alium versus ab alio diuersus nō videaris. Hinc illud rectè,

Amicus in amicū versus ab eo non videtur esse diuersus.

Alter ego nisi sis, nec eris mihi verus amicus,
Ni mihi sis vt ego, non eris alter ego.

His positis & confirmatis, sapienter concludit philosophus, quòd nefarij ac scelerati hoc modo non possint esse amici, quia, vt inquit, secum discordant, quia sibi non studēt, quia se non diligunt, imò hoc vnum addam, quia se odio potiùs quàm amore prosequuntur. Nam vt concludam cum Atistotele, audi ipsum loquentem, Qui multa & grauia scelera admiserunt, improbitate victi & se oderunt ipsi & vitam fugiunt, mortemq; sibi ipsis sæpissimè cōsciscunt. O quantæ sunt furiæ scelerū, quibus tam miserè conscientia cruciatur. Concludit ergo, quòd tales nemini officium amicorum persoluant, qui seipsos oderint, quiq; ppter improbitatem morum secum dissident & discordāt: quî enim alium diligat qui seipsum

Amicitia cur nequeat esse inter malos.

Improbi se oderunt, & propterea alios diligere non possunt.

ipsum non diligit? De altera quæstione quoniam in tribus sequentibus capitibus, tres illas proprietates amicitiæ definit Aristoteles, plura hîc quàm quæ disputata sunt non dico.

Distinctio primæ quæstionis.

Probatur q̃ amicitia vera incipiat á seipsa, propter
- Occultam vim naturæ, quæ sibi in omni animante primùm salutem & bonum quærit.
- Legem rectæ rationis, quæ idipsum præscribit.
- Vnionem animi cũ corpore, quæ perfectè amicitiæ speciem habet.
- Proprietatis verę amicitiæ, quę hominem maximè in seipsum flectunt.

Distinctio secundæ quæstionis.

Proprietates sunt, vel
- Primarię, vt
  - Benè velle,
  - Consentire,
  - Benè facere.
- Minus primariæ, vt
  - Simul viuere,
  - Eisdem rebus studere,
  - Labentem amicum consilio emendare.

Opp. contra primam quæstionem.

Amici est beneficia tribuere: sed nemo potest sibi beneficia tribuere: ergo nemo potest sibi esse amicus.

Resp.

Istæ tres proprietates bene velle, sibi constare, & bene facere considerantur vel naturaliter, & sic homo sibi est

est maximus amicus; aut moraliter, & sic ad aliud dicitur amicitia, quæ tamen ab ipsâ naturâ vim ortũg; petit. Respondeo igitur ad argumentum, quòd homo sibi beneficia tribuat, id est, vt naturà & lege rectæ rationis id sibi quod est optimum meditetur efficere.

Opp.

Amicitia se habet vt iustitia: sed iustitia est semper ad aliud: ergo & amicitia.

Resp.

Verum est, si moraliter & perfectè intelligas, at si naturaliter & inchoatè consideres, non item.

Opp. contra secundam quæstionem.

Multæ sunt aliæ proprietates præter istas enumeratas: ergo malè tres solùm hîc recensentur.

Resp.

Tres sunt primariæ, sed minùs primariæ multæ; vt antea in distinctione ostenditur.

Opp.

Beneuolentia dicitur in secundo capite principium amicitiæ: ergo non est proprium.

Resp.

Naturaliter sumpta est principium, moraliter sumpta est quoddam consequens & proprium.

CAP.

CAP. V.

An beneuolentia, amor & amicitia re & naturâ differant?

ORDINE nunc agit philosophus de tribus potentijs veræ amicitiæ, ac primùm de beneuolentia, per quam amicitia superiùs definitur. Diuiditur hoc caput in quatuor conclusiones, quarum prima est, quòd beneuolentia sit affectio similis & cognata amicitiæ, non tamen est ipsa amicitia: Secunda est, quòd nec sit amor nec actus amandi: Tertia, quod sit principiũ amicitiæ: Quarta q; aucta diuq; confirmata beneuolentia fiat tandem amicitia. Prima conclusio probatur à loco comparationis, quia beneuolẽtia est sæpè inter ignotos, est autem semper inter notos amicitia. Porro beneuolentia est plerumq; repentina, amicitia verò leuiter non est suscepta. Postremò beneuolentia est inter multos, est autem amicitia inter paucos. Secũda cõclusio probatur á loco definitionis, quia amor est affectus, beneuolẽtia verò quidam habitus. Tertia cõfirmatur â loco antecedentium, quia nemo potest esse verè amicus,

De potentijs tribus veræ amicitiæ.

Caput diuiditur in quatuor cõclusiones.

De beneuolentia.

Beneuolẽtia in quib. differat ab amicitia.

Beneuolẽtia est & affectus & habitus.

nisi antè sit alteri coniunctus beneuolentiâ, & ex consequenti beneuolentia est principium amicitiæ. Postrema munitur à loco finis, quia perfectio beneuolentiæ est ipsa amicitia. Hinc summatim cõcludo, quòd beneuolẽtia sit vel affectus, vel habitus; vt est affectus, sic re & naturà ab amore nõ distinguitur; vt est habitus bonũ volendi, sic amicitia per illam definitur. Est ergo beneuolẽtia habitus flectẽs & inclinans hominem ad benè uolendũ. Est amor affectus naturalis transiens in aliũ cum opinione boni. Est amicitia habitus verè & perfectè diligẽdi alterũ propter similitudinem morum & virtutum.

Beneuolentia sumitur, vel
- Pro affectu, cui opponitur maleuolẽtia & sic non ab amore sed ab amicitia re & naturá differt.
- Pro habitu, & sic realiter ab amore, sed non ab amicitia distinguitur: idq; propter rationes superiùs in suppositione allatas. Opp.

Beneuolẽtia est nihil aliud quàm habitus inclinãs ad benè volẽdũ: sed omnis amicitia est habitus inclinãs ad benè volẽdũ: ergo omnis amicitia est beneuolẽtia, & per consequens re non distinguitur. Resp.

Beneuolẽtia cõsideratur
- *A bono, quasi diceres beneuolus est q. bonũ velit, & sic non differt ab amicitia,*

biscè-

bifariam, vel vt | *A benè, & sic beneuolentia aliquo nomen habet* ⌊ *modo differt ab amicitia.*

Opp.

Omnis amicitia est beneuolentia: ergo aliqua beneuolentia est amicitia: tenet consequentia in conuersione per accidens.

Resp.

Conceditur consequens & consequentia. Nam primo modo accepta beneuolentia eadem reipsa est cum amicitia, quamuis paulò latiùs pateat.

CAP. VI.

An concordia sit virtus? & an potiùs in actione quàm in opinione consistat?

SVPERSEDENDVM est minùs vtilibus & fructuosis veterum digressionibus in hoc tractatu de concordia, causamiam solum expendere mihi currenti licet. Perspicuum est igitur concordiam esse amicorũ vinculũ, quo ad idem sentiendũ efficiendũq; in studio vtilis aut honesti pertrahũtur. Errant ergo q concordiam idem penitus cum cõsentu in opinione esse existimant: est.n, consensus sępe inter ignotos, at concordia tantum ad notos pertinet. Prętereâ non sunt cõcordes secundũ philosophũ qui de re quali-

Concordię quid.

Concordia differt à cõsensu.

bet idē ſentiunt: vt puta de motu cœleſti, de motu terrę: Siquidem talis conſenſus nihil aut parum ad amicitiam ſpectat: ſed illi propriè & per ſe concordes dicuntur, qui circa ea conſpirant quæ in actionem cadunt, quiq; id agunt & exequuntur de quo in conſultatione conſenſerunt veluti, vt vtar verbis Ariſtot: Ciuitates tū demum concordes ſunt, cum placet omnibus magiſtratus eſſe diligēdos, aut ineūdam cum Lacedæmonijs ſocietatem, aut Pittacum vnum de ſeptem ſapientibus imperatorem eſſe eligendū. Porrò concordare non eſt ſemper idem velle, aut idem intelligere. Hoc probat philoſophus ab exēplo. Nam ſæpè tām populus quàm optimates eidem volūt pręeſſe ciuitati, vnde potiùs ſeditio quàm cōcordia naſcitur. Poſtremò concordia inter flagitioſos & ſceleratos non viget: quippe illi Euripum in leuitate morum imitantur. Ex his conſtat concordiā eſſe quaſi annexum & adiunctum amicitiæ, adeoq; in actione potiùs quàm in opinione hominum conſiſtere & manere: ſed plura de hac re in proxima diſtinctione vide.

Concordare non eſt ſemper idē velle aut intelligere.

Sceleratinequeunt eſſe concordes.

Diſtin-

Distinctio primæ & secundæ quæstionis.

Concordia sumitur, vel
- Fusè, pro quocunq; consensu hominum, siue in actione siue in contemplatione rerum, & sic non est virtus sed affectio quædam, quæ in vnanimi opinione cernitur.
- Propriè, idq; bifariam, vel vt est
  - Affectus cõsentiendi in rebus agendis, & sic est vt antea diximus proprium amicitiæ.
  - Habitus mouens & inclinans homines ad idẽ sentiendum idemq; faciendum in studio vtilis aut honesti: & sic pro virtute habetur, quia malis non conuenit.

Opp.

Concordia definitur mutuus hominum consensus ad bona opera exercenda: sed talis consensus est effectus virtutis nempè amicitiæ: ergo non est ipsa virtus.

Resp.

Consensus accipitur, vel pro
- *Actu consentiendi, & sic est effectus virtutis.*
- *Habitu, & sic est virtus, vt antea docetur.*

Opp. contra secundam quæstionem.

Consensus opinionum in consultatione magnam sæpè amicitiam gignit: ergo concordia quæ est comes amicitiæ in opinione aliquando cernitur.

Resp.

Non negatur quin sit cõcordia in opinione, si communiter sumatur: sed propriè sumpta in rebus agendis potiùs versatur.

CAP. VII.

An benefici vehementiùs diligant quàm diligantur?

An beneficentia rectè definiatur?

TRITVM est perire quod facis ingrato, si verò bonis quid benefiat certè non perit. Qui benè merenti non rependit gratiam, illum (quod satis est) ingratum nomino. Vitam tibi Nero tua mater dedit, cur vitam tollis? cultum animi dedit præceptor, cur occidis? humanum quidem non est si accepto beneficio mens & manus obrigescant: canes, tigres, omnesq; immanes & truculentæ feræ agnoscunt beneficium, solus ingratus viperino prognatus semine non agnoscit patronum. Sed hęc obiter: nam de beneficis, nõ de ingratis mouet quæstio. Petit enim philosoph⁹, An benè merentes magis diligant quam redamentur. Affirmat quidem eos magis diligere.

Hanc

Hanc assertionem primùm à simili probat: Nam vt creditores sperãtes lucrum, suorum debitorum vitam & salutem optant: ita benefici expectantes gratiã suos alumnos vehementiùs diligunt. Huic rationi alia succedit non absimilis · quòd quemadmodum artifices suis ipsorum operibus, & poëtæ suis ipsorum carminibus mirum in modum delectantur : ita benefici incredibili amore prosequuntur illos quibus arcam suę liberalitaris reseràrunt. Prętereà cum is cui datur beneficium sit quasi opus bene merentis viri, quando hic gaudio afficitur in animato hoc suo opere adornando, facilè quidem dici nõ potest. Nam quamuis remunerationem quidem nõ expectat cum dederit, reflexio tamen voluntatis in memoriam benefacti mirificè reficit & consolatur. Beneficium enim dando accipit (vt ait Seneca) qui dignis dedit. Adhuc beneuolẽtis actio est honesta, acceptio verò beneficij solùm vtilis aut iucunda, sed honestum vir bonus vehementiùs diligit ergo ardẽtius amat quam redamatur. Quid moror? amor benefici est melior,

Beneficium accipit qui dignis dedit.

est longior, est constantior quàm accipientis redamatio. Est ergo melior, quia à virtute fluit: est longior, quia in mẽte boni viri sedet: est constantior, quia aduersę fortunæ ictu nõ cadit. Postremò vt labore acquisita magis diligũtur, sicuti liquidò constat in amore matris erga filios (quos cum dolore peperit) ita quoniam laboriosius est benefacere quàm amari, non mirum est si benè merentes intentiùs diligant: Labor enim & dolor rem dulcem & pretiosam reddunt. Altera, quæstio, nempe, An beneficentia rectè definiatur, vno verbo resoluitur. Est ergo beneficentia, vel motus appetentis animi ad benè merendũ de illis quos diligimus: vel habitus voluntatis, quo mouemur ad benefaciendum alicui, cuius amore non sine prudẽtia & deliberatione capimur.

Quæst. 2. Beneficentia quid.

Distinctio primæ quæstionis.

Probatur ꝙ beneficus magis diligat,
- Similitudine creditoris bene optãtis suo debitori.
- Comparatione artificis suo multum ascribentis operi.
- Comparatione matris, quę labore susceptum filium ardentius diligit.
- Comparatione benefici qui bonum facit, cum alumno qui bonum accipit.

Efe-

Effectu & fine, quia beneficus intendit bonum solidum quod amatur propter se, accipiens verò intendit bonum vtile aut iucundum quod amatur per accidens.

Distinctio secundæ quæstionis in calce suppositionis liquet.

Opp.

Consumere pecunias non est amabile: sed beneficus consumit: ergo non est amabile, quo concesso magis non diligeret.

Resp.

Non consumit sed vtitur.

Opp.

Omne excellentius est amabilius: sed beneficus est excellentior eo qui beneficio donatur: ergo est amabilior, & proinde magis diligeretur.

Resp.

Conceditur ratio, non tamen sequitur, quòd alumni suos Mecænates per se & primariò vehementiùs diligãt.

Opp.

Beneficio cumulatus benè merenti gratiam & honorem (quæ sunt omnium externorum bonorum optima) rependit: ergo magis diligit.

Resp.

Hæc non sunt maiora bona quàm virtus, quam beneficus in dando beneficio respicit: nam hæc propter virtutem tribuuntur, præterea hæc ex occasione per accidens accepto beneficio non primariè & per se persoluuntur.

CAP. VIII.

An philautia vel dilectio sui præ alijs sit licita in bonis & studiosis viris.

PROBATVM antè fuit à se charitatem in alium fluere, & in se tandem quasi refluere ac reuocari. Nam vt sphæra in se reuoluitur: ita amicitia veluti per circularem amoris motum in se reflectitur. Otiosa ergo hoc loco non existit quæstio, vtrum vir bonus & studiosus maximé seipsum diligat. Primùm hoc ipsum negare, tum affirmare videtur philosophus. Negat quia amor sui multis probro ducitur: quia delicatulis & flagitiosis solùm obijcitur: quia nemo sibi tãtum nascitur: quia deniq; amico æqualis amoris pars debetur: quæ sanè omnia non ita essent, si in bono viro amor sui maximè probaretur. Sed omissis istis obiectionibus quasi indignis solutione ad affirmantem partem quæstionis accedit Aristo. probatq; virum insigniter bonum seipsum posse maximè sine culpa & vlla offensione diligere. Nã quorsum aliter (inquit) sunt hæc singula prouerbia?

Contra statum quæstionis argumenta philosophi.

Amicus

Amicus sum egomet mihi: Vnusquisq; est nihil aliud quàm mẽs sua: Amicus est alter ego: Vnus animus: Tibiâ genu propius: Omnino nõ sapit qui sibi non sapit. Mille sunt alia loca, quæ palàm arguunt maximam dilectionis flammam in ipsis præcordijs naturæ quasi prunam sub cineribus scintillare. Primũ hunc sui amorem cuiuis animanti natura dedit, ratio suasit, Philosophia, quæ est rationis norma, approbauit. Sed an vir studiosus se maximè diligeret, hoc loco quæritur: agè, de illo sit dubitatio. Is alijs vt patrię, patri, amico magis quàm sibi consulit: fateor equidẽ si fluxa & caduca fortunæ aut naturę bona consideres: imò pro patria vitę discrimen libenter suscipit: quid tum? ergo magis patriam quàm seipsum diligit: rationem nego: quid ita? quia hac vnà virtutis actione seipsum maximè dilexit. Ita ne se obijciendo morti? quid ni? quomodo quæso id suades? facilè. Quandoquidem quicunque aliquid honestè, piè, ac studiosè agit, mentis suæ causa idipsum agit. Sed qui mentem suam maximis virtutibus excolit, is quidẽ teste philoso-

Vir bonus quomodo seipsum patriæ præferre dicitur.

losopho se maximè diligit: ergo vir bonus & studiosus seipsum pre alijs maximè quidem diligit. Quare etsi vir insigniter bonus rempublicam, amicum, Principem, aliaque multa suæ ipsius vitæ anteponit, libenterq; mortem ne illa periclitarentur oppetit: non tamen sequitur, si verè de amore philosopheris, vt indè cõcludas, magis hæc quàm seipsum diligere: cum hęc quidem diligat solum prout sunt glorioſa obiecta, in quibus tutandis immortalitatis nomen & laurum quærit. Sed dices, impius est qui non magis patriam quàm seipsum diligit: verum est, si in hoc sensu capias, vt magis patriam quàm seipsum, id est quàm vitam, quàm honorem, quàm opes fortunæ diligat: sed vt magis patriam aut regem diligeret vir bonus quàm mentem, quæ est ipse sapiens, penitus inficias eo.

Distinctio.

Amor sui est, vel { Apparens in malis, qui potiùs nimia indulgentia, quàm verus amor dicitur. Mali enim seipsos (vt docet in hoc textu Aristo.) potiùs oderunt quàm diligunt. / Verus in bo. { Ab optimo principio fluit, nimirum a mente.

mis,

nis, qui ideò maximus dicitur, quia { In optimo obiecto laborat, scilicet in virtute. / In optimo fine quiescit, nempe in fœlicitate.

Opp.

Amor sui vt probrum malis obijcitur, &c. ergo bonis inesse non potest.

Resp.

Non est verus amor sed effœminata mollities, qua malis obijcitur.

Opp.

Si amor sui esset licitus in bonis, tum sibi solùm nasci viderentur boni: sed hoc est absurdum: ergo amor sui in illis non est licitus.

Resp.

Virtus mentis anima.

Viri boni nati sunt patriæ alijsq; partibus ciuitatis, si vitam, si naturam, si fortunam spectes: at si mentem mentusq; animam id est virtutem spectes: magis eas quàm totam ciuitatem diligere deberet. Nam etsi vitam & opes pro ciuitate effundere oportet, peccare tamen, hoc est (vt docet philosophus) mentem occidere pro patria, nec decet, nec omnino licet.

Peccare nõ licet patriæ causá.

Peccare est mentem occidere.

Opp.

Docet philosophus in hoc capite quòd vir bonus mortem oppeteret pro patria: ergo magis patriam quàm seipsum diligeret.

Resp.

Dat vitam patriæ, vt docet philosophus, sed sibi virtutem (quod est maximum bonum) seruat.

Opp.

Opp.

Amicus verus non minus amicum quàm seipsum diligeret, vt antè probatum est: ergo magis seipsum non diligeret.

Resp.

Id intelligitur in æqualitate consensus, non in æqualitate ordinis: respectu virtutis, non respectu mentis.

CAP. IX.

Virum fœlix indigeat amicis?

AMICITIA ad viuos & defunctos, ad miseros & beatos pertinet. Alienum (inquit philosophus) est ab amici officio nullam defunctorum curam habere. Absurdum est omnium bonorum affluẽtiam beatis tribuere & tamẽ ipsam amicitiam pernegare. Opportunè ergo hic mouet quæstionem, An fœlix omnino indigeat amicis. Primùm arguit ad oppositum, tum pluribus argumentis institutum probat. Arguit hoc modo: Fœlix omnibus bonis est cumulatus, seq; ipso est omnium maximè contentus: ergo amicos non desiderat. Prætereà, fœlix est quem Deus diligit: ergo verum est illud,

Contra statũ quæstionis.

Quid est amicis, cum Deus faueat, opus?

Postre-

Postremò fœlix est nihil aliud quàm mens sapiẽs omnibus virtutis luminibus adornata: ergo perituris amicorum subsidijs non eget. His prælibatis rem ipsam agit, firmisque rationibus affirmantem quæstionis partem defendit : Prima ab incommodo, secunda à comparatis, tertia à difficili, quarta à simili, quinta ab effectu amicitię, postrema à natura studiosi viri ducitur. Ab incommodo, quia absurdum est vt fœlix amicis careat, cum omnibus bonis abũdare debeat. A comparatis, quia magis beati in rebus secundis, vt de alijs benè mereantur, quàm miseri in rebus aduersis, vt adiuuentur, indigent amicis. Quippe melius est (vt ait Seneca) benè meteri quám alteriusacceptο beneficio libertatem perdere. A difficili, quia arduum est fœlici monasticam & solitariam vitam degere, præsertim cum natus sit ad societatem, & (vt ita loquar) ad ciuitatem factus. A simili, quia vt musicorum aures suauibus sonis permulcentur, offenduntur; contrarijs: ita fœlices honestis amicorum actionibus delectantur, turpemque malorum

Pro statu quæstionis. Fœlix indiget amicis.

vitam

Bonorum consortio efficimur boni.

vitam oderunt & execrantur. Ab effectu amicitiæ, quia ex vita victuq; communi inter bonos exercitatio quædã virtutis secundũ Theognidem optimum illum Dei contẽplatorẽ oritur: is enim sicait,

Virtutem ex doctis disces, verumq; laborem:
Improbus inficiet teq; animumq; tuum.

A natura boni & studiosi viri, quia & se conseruari suiq; simile vi naturæ coactus quærit. Sed quid melius te conseruat quàm amicitia? quid tibi similius esse potest quàm amicus? Est enim amicitia possessio tui. Est amicus tui imago vel potius alter ipse. Caret ergo fœlix seipso si amico careat, hoc est si amicus desit. Nam in amico seipsum quasi videntem videt, loquentem audit, sapientem colit. In hac vita ergo beatus non est, qui non amicis eget. Non nego tamen quin aliqui in hac vitâ sint quasi nõ essent, ijdẽq; in contemplatione virtutis beatissimi: qui sanè excelsius diuiniusq; quiddam meditantes naturá humaná, non tam homini amicitiá, quàm Deo charitate adiungi & copulari studeant. Sed de his in decimo lib. Ethic. pluribus disputabitur.

Contemplatiuus hominum amicitiam non quærit.

Distin-

Distinctio.

Felix est, vel
- Verè contemplatiuus, qui absolutè suis ipsius internis bonis est contentus, perpetuo studens (omnibus istius vitæ curis sepositis) Deo summo & incommutabili bono adhærere.
- Verè actiuus, quem amicis egere probat philosophus in textu sex argumentis,
  - Ab incõmodo,
  - A comparatis,
  - A difficilit.
  - A simili,
  - Ab effectu,
  - A natura boni viri.

  Horũ rationes in suppositione ordine perspicuæ reddũtur.

Opp.

Felicitas est sufficiens bonum per se: ergo amicis non indiget.

Resp.

Est sufficiens bonum internè, non tamen externè semper. Alij respondent argumentum non tenere, quia amicitia est quoq; internum bonum felicis. Est enim amicitia virtus, quâ felix ornari debet.

Opp.

Arist. in primo politicorum Heremitas & solitarios homines in contemplatione totos defixos omnibus mortalibus videtur anteponere: Nam illic meliores illos cunctis hominibus nominat: sed tales sunt beati, & amicis non indigent: ergo verè felices amicis non indigent.

Resp.

Respondet Boëtius, tales vix homines propter raritatem & excellentiam virtutis secundum philosophum appellari: splendor enim & quasi diuinitas vir-

tutis homines diuos reddit. De his, vt ait, non agit Arist. Sed si placet respondè, quòd duplex sit actio amicitiæ: imanens, quæ potest esse in beato erga omnes bonos, quamuis cum illis non versetur: transiens, & sic relicta externa specie curaq; istius mundi, amico vitæ suæ externo socio non eget.

Opp.

Probat philosophus ab essentia boni viri, quòd felix indigeat amicis: sed essentia boni viri ab essentia contemplatiui felicis non differt: ergo si secundum essentiam suam vir bonus indigeat amicis, felix contemplatiuus indigebit.

Resp.

Et si vis huius argumenti retundatur, si dicam virum bonum actiuè hic solùm intelligi: Respondeo tamen contemplantem beatum omnes bonos verè diligere, eisq; vt obiectis internæ suæ amicitiæ vti ac delectari.

Opp.

Omnes bonos contemplatiuè felix non nouit: ergo eos nec vt amicus diligit, nec illorum amicitia delectatur.

Resp.

Non nomine sed animo, non facie sed specie tales esse nouit, & hoc satis est ad internam amicitiam. sæpe enim illos charitate amplectimur quos nunquam vidimus.

Opp.

Amicitia est tantum inter duos: ergo non videtur felix amicis seu potiùs amico indigere.

Resp.

Resp.

Aliud est de numero & existentia, aliud est de natura & essentia amicitiæ agere. Natura enim eiusdem hoc modo accepta, vt plures diffundi potest, ad duos tamen spectare dicitur. Quia etsi myriades inuidorum per forum vbique volent, rarissimè tamen amicorum reperiuntur patria.

CAP. X.

An in quouis genere amicitiæ plurimi sint conciliandi amici?

ACTVM agere molestiam, idem sæpius disputare tædium studioso lectori parit: ne ergo nimis multus ac molestus videar, hanc quæstionem, quam antea obiter discusseram, nunc paucis attingam. Quæritur, An in quouis genere amicitiæ plurimi sint cõciliandi amici? hoc est, si rectè interpreteris, An inter plures quàm duos amicitia existat: In amicitia propter vtile paucos parãdos esse docet Arist. & quia damnosum est elargiri multis, & quia laboriosum est plurimis inseruire. In amicitia propter voluptatẽ susceptа idipsum ostendit, quia iucundis amicis rarò non secus ac condimentis in splendidè apparatis epulis & conuiuijs vti oportet. In amicitia denique pro-

Probat in omni amicitiæ genere pluribus amicis opus nõ esse.

pter virtutem fieri, inquit, non potest, vt plurimi simul colantur amici: difficile enim est & rebus prosperis gaudere, & aduersas grauiter cum multis ferre. Hoc probat experientia, quia si magna & excellens sit amicitia, ea vni cum paucis intercedat necesse est: numerosam enim amicorum turbam virtutis excellentiâ negat, amoris etiam gradus & vehementia negat. Reperiuntur tamen multi, qui multis placent. Reperiuntur quidem, sed hi potiùs affabiles & placidi quàm fideles & amici nominantur.

Distinctio huius quæstionis antè traditur libro octauo capite sexto.

Opp.

Antè tractatur hæc quæstio: ergo otiosè hîc iterum de illa agitur.

Resp.

Antè tractatur solùm speciatim quoad amicitiam absolutam & per se, hîc verò generatim quoad omnes species amicitiæ.

Opp.

Concessum est in amicitia vtili & amatoria plurimos esse posse, qui vtile & iucundum quærunt, sunt enim multi parasitorum greges & armenta: ergo malè hoc loco contrarium docet Arist.

Resp.

Resp.

Non docet, sed hoc suadet, ne plures propter incommoda sequutura admitterentur.

Opp.

Quo bonum communius eò melius, & vis vnita fortior, vt docet prouerbiũ: sed si plures sint veri amici, bonum est communius, visq; charitatis vnita fortior: ergo in vera amicitia plures sunt conciliandi amici.

Resp.

Quò bonum communius eò melius, si fieri id quidem potest commune: vnita vis fortior in bonis, si talia sint quæ vniantur, at hoc excellens bonum amicitiæ in summo gradu positum, sic plurimis communicari non potest, vt plurimi amici inter se excellentes fiant. Est tamen in vera amicitia boni influentia quædam multis vtilis & fructuosa: nam vt solis splendor multis syderibus: ita fructus amicitiæ multis hominibus communicatur. Sed vt solis splendor tantùm essentialiter soli inest, quamuis eiusdem vis in multa fluat: ita excellens amicitia essentialiter paucis conuenit, quamuis eiusdem fructus in multos tendat: vir enim insigniter bonus, vt modò docuimus, omnes bonos vehementer diligit.

Bonum quo communius eo melius. Visvnita fortior.

CAP. XI.

An magis in aduersis quàm secundis rebus desiderentur amici?

An præsentia amici sit semper iucunda in vtraq; fortuna?

Amici desiderãtur magis in secundis rebus quã in aduersis, si virtutem spectes: contrà verò, si necessitatem respicias.

RECTÈ Terentius, omnes (inquit) cum secundæ res sunt, tum maximè secum meditari oportet, quo pacto aduersam ærumnam ferant. Risus enim fortunæ sæpe magis quàm fletus nocet, quippe securitatis crepundia incautos fallũt, somniantes perdũt. Quæstio ergo haud facilis hoc loco mouetur, An magis in aduersis quàm secundis rebus desiderenturamici? cum constet quidem in vtraq; fortuna desiderari illos, si necessitatem spectes, magis in miseris; si virtutem ac honestatem, magis in prosperis rebus amicos requiri hic ait philosophus: siquidem cadentes subsidium vitæ, florentes ornamentum virtutis quęrunt. Agnosco equidem flebilem statũ miseri & deiecti hominis amicis indigere: Nescio tamen an in regno voluptatũ positus vehementius eisdẽ egeat. Celsæ grauiore casu decidunt turres: nam alta ruunt pręcipitantiùs: inflata fortuna superbiam, humilis prudentiam gignit; magis ergo, vt mihi videtur, amici in amœnitate quã in procella & tempestate fortunæ desiderãtur. Cum enim aureus Nilus fluit, cum sol splen-

splendet, animus plerumque humanus periculosè dormit; tum quidem opus est fide, opus consilio, ne per dulcem quasi soporem cũ tui obliuione pereas. Quorsum, quæso, assistunt regibus tot sapientes & vigilantes consules in omni imperio? nónne vt fidelium amicorum loco, de florente statu & fastigio rerum principes admonerent? quòd si principes maximè in summa affluentia omnium amicitia egeant propter consilium, non est dubitandum, quin omnes & singuli in rebus fortunatis potiùs quàm aduersis amicos peterent propter virtutem; propter virtutem dico, partim vt beneficè agant & delectabiliter viuãt cum illis, partim verò vt illorum ingenio, fide, consilio freti sua ipsorum felicitate certiùs perfruantur. De altera quæstione pauca admodum sunt adijcienda, nempe quòd præsentia amici sit semper in vtraque fortuna delectabilis: nam cum amicus sit alter ipse, incredibile est quanta vis delectationis à sensu in animum præsente amico fluat. Præterea cum amicus sit pars tui, & particeps tecum tam boni quàm

Amici præsentia plurimùm iuuat in vtraque fortuna.

mali, monstrum esset lugere, si verus amicus adsit. Postremò amicus est custos consilij, animiq; quasi possessor tui, quo an aliquid sit iucundius in hac vita, nemo vt opinor potest definire. At quæris, An magis in aduersis quàm prosperis rebus amicus nos consoletur? Stoicè hîc nihil defendam, existimo tamen maiorem in secundis quàm in aduersis consolationem ex præsentia amicorum percipi. Nam etsi amicus certus in re incerta cernitur, & Nullus ad amissas ibit amicus opes, si tamen iucundam virtutis non necessitatis actionem expenderis, inuenies quidem hanc ab illa multis gradibus superari. Nam in afflictis rebus oppressus præsente amico solùm reficitur, idq; quia opem sperat: cæterùm in serena fortuna vterque amicorum incredibili voluptate afficitur, idque solum virtutis causa. Vt ergo serenior dies est lucente sole, si omnis remoueatur nubes; ita amœnior consolatio est præsente amico, si res aduersæ dispellantur, ad quas, vt in textu docet philosophus, rarissimè amicos inuitare oportet.

Dubitatio.

Ad res aduersas amicos ne inuites.

Distin-

Distinctio primæ quæstionis.

In vita amicorum spectantur duo,
- Necessitas rerum, & sic magis in aduersis requiruntur amici.
  - Vt opẽ ferant.
  - Vt consilio iuuent.
  - Vt doloremleniant.
- Securitas & vitæ honestas, & sic magis in secundis rebus indigemus amicis, quia
  - Prosperitas fortunę plerũq; superbos & incautos facit.
  - Summamrerum affluentiam inuidia sequitur.
  - Actiovirtutis magis in secundis, quando vterq; agit, cernitur.

Distinctio secundæ quæstionis.

Præsentia fidelis amici in vtraque fortuna iucunda est, vel
- Necessitatis causà, & sic magis nos consolatur in aduersis.
- Securitatis & virtutis causà, & sic delectabilior in rebus prosperis habetur, quia vterq; amicorum, quanta sit in virtute delectatio, sine vllo dolore & luctu percipit.

Opp.

Magis desiderari amicos docet philosophus in rebus aduersis quàm in rebus secundis: ergo contrarium hoc loco malè defenditur.

Resp.

Intelligit quoad necessitatem, non quoad securitatem vitæ: nam minùs tuta & secura est alta quàm humilis, prospera quàm abiecta fortuna.

Opp.

Lugere debet amicus cum oppresso amico: ergo eiusdem præ-

dem præsentia non videtur esse in rebus aduersis iucunda, nisi gaudium & luctus simul vni & eidem conueniant.

Resp.

Quamuis luget amicus in rebus asperis cum amico, delectatio tamen ex præsentia vtriusq; magis interiùs augetur.

Opp.

Nō minùs spectatur honestas in aspera fortuna quàm in secunda: ergo illa distinctio necessitatis & honestatis malè in textu excuditur. Antecedens probatur, quia in calamitate amicitia maximè probatur.

Resp.

Virtus consideratur, vel quoad
- *Essentiam, & sic non minùs cernitur in rebus asperis quàm secundis.*
- *Existentiam, & sic magis lucet in rebus prosperis.*

quia est
- *Liberior, nam nullam necessitatem habet.*
- *Communior, nam vtrique conuenit.*

Opp.

Præsentia amici non tollit causam doloris, putà morbum aut mortem patris: ergo non consolatur.

Resp.

Etsi extrinsecus non tollit, intrinsecus tamen diminuit. Nam efficit vt amicus minùs de obiecto tristitia cogitet.

Opp.

Opp.

Lachrymis præsentis amici alterius amici vulnera recrudescunt: ergo præsentia amici in calamitate potiùs auget quàm tollit dolorem.

Resp.

Vulnera amici potiùs alterius lachrymis curantur, propter mirificam voluptatem quam ex præsentia amici concipit.

CAP. XII.

An maximè sit expetendum vnà cum amico viuere?

Cum amico vnà viuere, summopere expetendum esse.

MAXIMA vis amicitiæ (vt rerum omnium) in vsu ponitur, hîc verò vsus est vt sereniſſimam amici frontem (in qua mens pingitur) sæpe contempleris. Ferũt ex oculis amantẽ; cõcludit hîc philosophus ex aspectu amicũ plurimùm recreari: oculi. n. amicorũ sunt quasi feneſtræ, per quas apertas omnes animi latebras & receſſus non secùs ac si essemus illic, intuemur. Absurdum ergo illud nõ est, quo tanquam epiphonemate cõcludit hunc librum Ariſt. nimirum quòd in vera amicitia maximè sit expetendum vnà cum amicis viuere. Nã vt periti gubernato-

natoris præsentia nauem in portum ducit, absentia periculum naufragij facit: ita aspectus & consolatio amici summam animi quietem, distractio verò metum ac obliuionem parit. Hoc probat philosophus primùm ab ipsa natura amicitiæ, tum à proprietate cuiusque hominis, postremò à cõsuetudine vitę: A natura amicitiæ, quia est quædam vnius cum altero communitas: A proprietate cuiusq;, quia suus cuiq; est in seipso optabilis sensus, ergo etiam in amico qui est alter idē: A cõsuetudine vitæ, quia vt sapientes cũ philosophis, vt vinolenti cum bibulis, vt stulti cum otiosis, omnes denique id genus alij cum sui similibus peroptant totos dies & ætates conterere: ita studiosi amici cum suis amicis discupiunt vitam sine vllo diuortio in perpetuum trãsigere. Hoc docet Arist. non quòd nõ possit esse fidelis amicus, loco si absit; sed quòd inter vota omnia & optata hoc vnum vel maximum esse debeat, vt si fieri possit, amicus sub eodem quasi tecto amico perfruatur. Vnum nunc supereſt, vt cum philosopho lectorem moneamus nullum malorum con-

Cõsortium malorum non potest esse fida amicitia.

consortium esse amicitiam: vitanda ergo est prauorum consuetudo, nam labem & contagium habet. Aspidem sub lingua, venenum sub hamo dissimulator offert: si tetigeris dormiendum, si gustaueris pereundem erit. Est enim in tali amicitia frons sine corde, fraus sine fide. Quid multis? sit ergo hæc conclusio: malorum amicitia amicitia non est: nam leuis est, fraudulenda est, pernicioſa nunc est & semper erit.

Distinctio.

Duplex delectatio ex amicitia nascitur, vel
- Interna, quæ aspectum amici semper non requirit, vt antea probauimus.
- Externa, quæ præsentiam amici maximè desiderat, quia
  - Amicitia quoad existentiam est communicatio vnius cum altero.
  - Amicus est alter idem, in quo est maxima delectatio.
  - Amicus præsens magis quam absens iuuat & consolatur.

Opp.

Felicitas est maximè expetenda: sed viuere cum amico non est felicitas; ergo viuere cum amico non est maximè expetendum.

Resp.

Per maximè expetendum, maximè iucundum & delectabile hoc loco intelligitur, & sic est maximè expetendū cū amico viuere, si existentiā & neces. sitatem

sitatem vitæ, non si essentiam & perfectionem virtutis & felicitatis spectes; quæ per se & vi suâ maximè expetuntur.

Opp.

Magis est expetendum habere longè absentem amicum quàm cum amico miserè & infortunatè simul viuere: ergo viuere vnâ cum amicis non est maximè delectabile.

Resp.

Argumentum non sequitur, nam fidus amicus necessitatem amici respicit, maximeq; tum cum opus est reficit ac consolatur. Nam quamuis, vt anteà docuimus, præsentia amici sit maximè iucunda in rebus prosperis, si libertatem actionis in vtroq; consideres: premente tamen necessitate medici loco est verus amicus, qui pharmaca consilij & solatij prudenter & opportunè propinet. Sed satis hæc dicta sint de amicitia.

LAVS DEO.

LIBER

LIBER DECIMVS.

CAP. I.

An nihil latiùs pateat in humana vita quàm voluptas?
An falsa & periculosa sit oratio veritatis si vita non respondeat?

Summa horum decem librorum succinctè & præclarè explicata.

SENATVS philosophorum in hoc vno cõsentiunt, quòd sit vnum in moribus summum bonum, cuius intuitu mens humana, vt cœlum motu perficeretur. Hoc bonum in primo libro quasi signum currentibus stadium istius vitæ sapienter propositum fuit, vt omni sudore omnique periculo alacriter suscepto, virtutis tandem palmà, id est, verâ beatitudine perfrueremur. Maior enim virt⁹ est in fine alliciendi hominem, quàm in magnete-

magnete attrahendi ferrum. Hoc fine propoſito ſubiectum & medium diſcutiuntur. Subiectum homo eſt, mediũ virtus: Summa ergo omnium Ethicorum in his tribus conſiſtit, nempe in obiecto, q, eſt fœlicitas: in ſubiecto, quod eſt capax felicitatis: in medio, quo hæc demùm felicitas comparatur. In obiecto conſiderantur duo: actio de qua in primo, contẽplatio, de qua in hoc lib. agitur. In ſubiecto præcipuè ſpectantur tres animę potentiæ: appetitus, qui affectibus: volũtas, quę virtutibus moris: & intellectus, qui virtutibus mẽtis ſubijcitur. In medio explicantur ordine ſingulæ virtutes cum illarũ oppoſitis & extremis, vt illis vtendo, hæc fugiendo felicitatem, de qua nũc agimus, perfectiùs contemplemur. Hinc felicis memorię patres ordinem tractandi ſacra oracula meo iudicio didicerunt, qui primùm de Deo qui eſt obiectum ſacrę philoſophiæ: tum de ſubiecto, nempe homine lapſo: poſtremò de medio, ideſt, de gratia in Chriſto diſputant: vt in ſententiarum magiſtro & Thoma miraculis certè eius ætatis in qua ſcripſerũt, cõſtat.

Sed

Sed quorsum est hæc digressio? certè si sit digressio, huc tẽdit: vt intelligas vno verbo & res & rerum ordinem quæ in his libris Ethicorum pertractãtur. Sed quæris quid agat philosophus in hoc postremo libro? definit tãdem nobilissimam illam beatitudinem, quę in sola contemplatione rerum diuinarum lucet. Cęterùm antea quam ad illum scopum disputationis venit, fructuosa quædã de voluptate prę-cepta tradit, de qua agẽdum esse accuratiùs, in 1. hoc cap. quatuor rationib. cõclu dit philosophus: Primùm, quia est cõiunctissima naturæ humanæ: secundò, quia vis maxima in ea est ad virtutẽ, si honestis rebus lætari instruamur: tertiò, quia latissimè per omnes partes vitæ diffunditur: nam quæ sunt iucunda sequuntur omnes, molesta fugiũt: postremò, quia de re nulla inter philosophos maior aut vehementior est contentio: quippe aliqui crediderunt esse summum bonũ, aliqui verò esse summum malum, aliqui iterum nec bonum nec malum, postremò aliqui diuerso respectu, & bonũ & malum esse defendunt. Inter istas opiniones secũda

Argumentum huius decimi lib.

De voluptate cur hic fusius agẽdũ.

Voluptas non est summum malum.

hoc loco ab Arist. reprehenditur. Nam si doceas voluptatem esse summũ malum, viuẽdum est inquit sine voluptate ne vita sermoni non respondeat. Quis enim mortalium est qui voluptatem nõ sequitur? Hoc certè si fiat, id est, si facta tua dictis nõ respondeant, rapis imperitã multitudinẽ ad scelus, cuius ingeniũ exemplo vitæ potiùs quàm sermone commouetur. Oratio tamen si vera sit, vt ait philosophus, non solùm ad intelligendũ, verùm etiam ad viuẽdum plurimùm valet: vera autem tum quidem videtur multitudini, cum id facias quod docueris.

Voluptatẽ omnes sequimur.

Factis potiùs quam dictis vulgus ducitur.

Oratio quæ vera.

Distinctio primæ quæstionis.

Nihil latiùs patet in humana vita quam voluptas, quia est
- Insita à natura,
- Per omnes partes diffusa,
- Sine voluptate nec mens virtutem nec corpus affectum habet.

Distinctio secundæ quæstionis.

Falsum & periculosũ dicitur aliquid duob. modis, vel
- Opinione multitudinis, & sic oratio veritatis si vita non respõdeat falsa & periculosa videtur: ratio est, quia multitudo plerumq; sensum sequitur, cuius non est (vt in textu ait Arist.) de rebus subtiliùs iudicare.
- Constitutione rei, & sic oratio veritatis non est falsa, nam sæpè flagitiosi id vote & lingua docent, quod facto & vita negant.

Opp.

Opp. contra primam quæst.

Multa, vt oratio, sensus, affectus æquè latè patent in vita humana: ergo voluptas quæ sæpè dolore tollitur latissimè non patet.

Resp.

Latissimè patere dicitur non quòd non aliquando minuatur, sed quòd inter affectus naturales ea vna est quæ ipsa maximè natura sequitur.

Opp. contra secundam.

Verum & falsum à rebus quæ sunt in oratione dependent, vt docet philosophus in antepræd icamentis: ergo non à vita vt hoc loco docetur.

Resp.

Patet solutio huius argumenti in distinctione, si diligentiùs expendatur.

CAP. II.

An summum bonum per additionem alterius boni fiat melius?

EVDOXVS vir quidem præstanti & singulari temperantia voluptatem summum bonum (vt hîc ait Arist.) constituit, suamque opinionem quatuor syllogismis sic confirmauit. Quicquid omnia appetunt, idipsum est summũ bonum: sed omnia voluptatem appetunt: ergo voluptas est summũ bonũ. Prętera id

Eudoxi rationes pro voluptate, nẽpe quòd sit summũ bonum.

id ſummum bonũ eſt in quo omnia quieſcũt: ſed omnia quieſcunt in voluptate: ergo illa eſt ſummum bonum. Adhuc quicquid opponit dolori, quod eſt ſummum malũ, idipſum eſt ſummũ bonum: ſed voluptas opponitur dolori, quod eſt ſummum malum: ergo voluptas eſt ſummum bonum. Poſtremò quicquid perfectum bonũ & excellentius reddit per ſui additionẽ, idipſum eſt ſummum bonũ: ſed voluptas perfectum bonum excellẽtius reddit per ſui additionẽ: ergo eſt ſummum bonum. Hîc introducit Ariſt. Platonem vires iſtarum ratiocinationum eneruantem. Sed quoniam copioſiùs de ijſdem in ſeptimo libro diſputauerim, lectorem diutius in hac quæſtione nõ morabor. Vnũ tamen eſt in hoc textu quod Eudoxus aſſerit & Plato negat, nimirum ſummum bonum per additionem alterius boni melius fieri. Eudoxus vt probet voluptatem ſuam eſſe ſummum bonum hanc intriuit ſententiam, quòd quicquid faciat tale illud ipſum eſt magis tale: ſed voluptas in omni gradu facit bonum: ergo voluptas eſt magis bonum. Hæc ratio

per

per Platonem inuertitur ab exemplo, quia prudentia est magis expetenda quám voluptas, etiamsi cum prudentia illa quidem sit copulata. Videas hîc Aristot. ludentem cum vmbra præceptoris sui: nam potiùs quám Platoni cederet hoc loco Eudoxi sententiam & paradoxum aliqua ex parte defendit. Siquidem dicit accessione alterius boni summum excellentius fieri, probabiliusq; Eudoxũ in sua assertione quàm Platonem in negatione posse defendi.

Aristoteles ne Platoni cedat, cum Eudoxo paradoxum affirmat.

Melius fit bonum duobus modis, aut
- Essentialiter, accessione alterius interni boni: & sic summum bonum melius non fit, quia est omnium vltimum & perfectissimum.
- Contingẽter, additione alterius externi boni: & sic summum bonum melius, id est ornatius & splendidius redditur per accessionẽ voluptatis & fortunæ.

Opp.

In primo, secundo, tertio, & septimo libro multa egit philosophus de voluptate: ergo otiosa videtur nunc alia de illa institui disputatio.

Resp.

In primo probat Aristot. quòd non sit fœlicitas actiua, quia est communis hominib. cum belluis. In secundo pro-

bat quòd sit commune obiectum virtutum, in cuius moderatione versantur omnes virtutes. In tertio materiam temperantiæ esse ostendit. In septimo ad continentiam & incontinentiam comparat. In hoc deniq; ad contemplationem mentis necessariam esse concludit. Non est ergo otiosa eiusdem in tot libris tractatio, cum in singulis locis tractationis habetur distinctio.

Opp.

Si addas prudentiæ in Socrate sapientiam, bonum illud prudentia essentialiter fit melius: ergo accessione alterius boni bonum melius fiat.

Resp.

Summo bono ad existentiam multa, ad essentiam nulla addi possunt.

Hæc ratio non concludit propositum. Nam quæritur, An summum bonum additione melius fiat? quod negatur ideo quia est summum, cui ad existentiam multa, ad essentiam verò nulla addi possunt vt fiat melius.

CAP. III.

Vtrum voluptas sit motus?
An dolor sit indigentia eius quod est secundum naturam?
An voluptas sit expletio eiusdem?
An voluptas obscœna sit delectabilis per se?
An volnptates specie differant?

MIRARIS fortasse & non iniuriâ, cum videas ex vno eodemq; cap. tot quæstiones moueri: scrupulus autem hic

hic nullus erit, si ex singulis penè conclusionibus, vnam eximi studiosiùs attenderis. Simul quidem omnes proposui, quia simul tractantur: pauciſſimis vt vides explicui, quia refutatione, quam apud philosophum aliquando suspicor; non demõstratione, quam semper in illo admiror, discutiuntur. Refellit hîc diuinum Platonẽ: cui, etiamsi magister fuit, togam philosophi excellẽtis inuidet. Prima cõclusio huius cap. est, quòd voluptas non sit idcirco mala, quia qualitas non est, vt quidam dixerũt: quippe tum sanè actiones virtutũ essent malæ, cum inter qualitates non numerantur. Secunda est, quòd ideò voluptas nõ sit praua quia intentionem capit ac remissionem, tum enim virtutes ipsæ essent malę quæ intenduntur ac remittuntur. Tertia est, quòd voluptas non sit motus, quia neq; velocitas neq; tarditas, quæ sunt propriæ affectiones motus voluptati competunt. Quarta est, quod neq; dolor sit defectio, nec voluptas sit expletio eius quod est secundũ naturã. Ratio est, quia ambo sunt affectus naturæ conuenientes quãvis voluptas

Quòd voluptas non sit motus.

luptas magis quàm dolor eidem conueniat. Quinta est, quòd obscœnæ voluptates non sint per se & vi suá iucundæ & delectabiles. Nam vt ægrotis amara dulcia, & lippis alba nigra apparent: ita quæ sunt verè delectabilia hominibus deprauatis & corruptis maximè tristia, quę verò sunt obscœna maximè iucunda esse videtur.

Voluptates specie differunt.

Postrema est, quòd voluptates inter se vt voluptatum obiecta specie differant: alia enim est voluptas temperantis, alia liberalis, alia cuiusque prout quisque rerum studio ac desiderio trahitur. Iuxta illud,

Naturæ sequitur semina quisq; suæ.

Harum omnium quæstionum distinctiones sigillatim ne expectes, nam satis antè in 7. lib. discutiuntur hæc omnia.

Distinctio primæ.

Voluptas considerat. vel
- Materialiter, pro obiecto voluptatis.
- Formaliter, idq; vel
  - Pro affectu, & sic non est motus.
  - Pro actione, quæ delectatio dicitur, & sic motus animi in rhetorica Arist. definitur.

Opp. contra primam quæstionem.

Omnis affectus est motus animi: sed voluptas est affectus: ergo est motus.

Resp.

Resp.

Omnis affectus est motus fusè sumptus non strictè, vt hic in tertio physicorum sumitur, vbi actus entis in potentia definitur.

Opp. contra secundam & tertiam.

Deficiente eo quod naturæ est accommodatum dolemus, præsente autem eo gaudemus: ergo dolor est defectio vel indigentia eius quod est secundum naturam, voluptas verò eiusdem expletio & abundantia.

Resp.

Non cohæret ratio. Nam quamuis dolor indigentiam delectabilis, voluptas copiam eiusdem sequitur: non tamen rectè concluditur quòd sint ipsa indigentia vel expletio, sed potiùs affectus animi sequentes ista.

Opp. contra quartam.

Voluptas obscœna expetitur à multis: ergo est delectabilis. Nam triste & acerbum nemo expetit.

Resp.

Aliquid est delectabile, vel

- *Per se, & sic vera bona animi sunt solùm iucunda.*
- *Per accidens, & sic turpes voluptates apparent delectabiles, quæ tamen propter nigram (vt aiunt) caudam exitumq; miserabilem reuera acerbissimæ habeantur.*

CAP. IIII.

An voluptas mentis sit perfectissima?
An voluptas actionem impediat vel perficiat?

Voluptatē non esse motum.

IDIPSVM in fronte huius capitis agit philosophus, quod in calce alterius egerat: probat enim voluptatem non esse motum, idq; ab affectione, multipliciq; exemplo motus. Ab affectione, quia omnis motus fit in tempore, quod in voluptate non contingit: à multiplici exemplo motus nempe visionis, structurę, atq; ambulationis, in quib. successio partium est, quæ in voluptate non cernitur. Sed vt hîc ipse ait multo subtiliùs in libris physicorum quâm hoc loco de motu agitur. Omissa igitur omni cum alijs philosophis contentione gradatim ad sublimiora festinandum nunc est. Quæstio ergo hic non inutilis mouetur, An voluptas mentis sit omniū perfectissima? verbō respōdetur esse. Probatur verò á diuinitate, vt ita loquar, subiecti, ab excellentia finis, à perpetuitate simplicis, puræ, & immixtæ actionis, in qua pulcherrima hæc voluptas continetur: subiectum est mēs ipsa diuinitus data, virtutibus exculta, æter-

Voluptas mentis est omniū perfectissima, idq; probatur varijs argumentis.

ta, æternę rerum diuinarum contemplationi, vt ita dicam, consecrata: finis est supra quám dici potest delectabilis illa primæ causę veræq; fœlicitatis contẽplatio: Actio est nõ corporis sed mentis, eadẽq; nõ fluens sed constans, non transiens sed immanens, non ad tempus sed æterna & immortalis. O quanta & quam incredibilis est verè contemplãtium voluptas? qui relicto hoc gyro fluentis & refluentis fortunæ, se totos in studio tã diuinę beatitudinis addiderũt. Sed heu nimis multi sunt hodie qui etsi alas mentis habent, cum domesticis corpulentis & saginatis auibus semper deorsum cadũt, somniantes quidẽ plus voluptatis percipi in sensu quàm in mente, plus in aureo fortunæ stercore quám in splẽdido virtutis studio plus deniq; in veneris palæstra quã in veræ fœlicitatis arce & pallatio. Sed cæcutientes toto cœlo errant: nam vt hic docet philosophus, illa voluptas est perfectissima, quæ ad pulcherrimũ obiectũ animi refertur: sed mentis probè affectę talis est voluptas: ergo mentis voluptas est perfectissima. Altera quęstio, quę agitata est, ab

Voluptas quomodo dicatur actionẽ perficere.

hac

hac nunc discussa quodammodo dependet, scilicet, an voluptas perficiat actionem? Si enim voluptas sit quasi pulsus in omni actione humana, eademq; comes & vt ait philosophus aliquo modo finis, necesse est vt actionē perficiat, nam pulsus est vt mouet, comes est vt conseruat, finis denique est vt allicit & consummat actionem: voluptatis enim causà aguntur omnia. Sed cautè intelligi hîc debet philosophus, cum voluptatem aliquo modo finem esse concludat. Non inquit voluptas perficit actionem vt habitus, sed vt quidam finis. Adde id quod in textu sequitur, nam vt externa pulchritudo quæ est quodammodo finis actionem naturæ: ita delectatio actionem humanā perficit: quasi diceret, voluptas est bonum concomitans fœlicitatem: voluptas est finis non per se & vi sua, sed aliquo modo, quia in actione beati hominis aliqua ex parte intenditur, ipsumque fœlicem perpetuò vt lux solem concomitatur. Alij respondent voluptatem finem quidem esse non autem animi sed naturæ.

Distin-

Distinctio primæ quæstionis.

Mens considerata, vel vt est
- Benè affecta, & sic eius voluptas est perfectissima, propter
  - Diuinitatem naturæ suæ quæ ei á Deo conceditur.
  - Excellentiam finis, quam contemplatur.
  - Simplicitatem actionis, quæ rerum diuinarum studio innititur.
  - Perpetuitatem ipsius delectationis, quâ homo fœlix afficitur.
- Corrupta & deprauata, & sic eius delectatio pessima habetur, vt in peccato & ignorantia.

Distinctio secundæ quæstionis.

Voluptas dicitur perficere actionem, quia vt
- Efficiens causa mouet ad agendum.
- Instrumentalis causa actionem continet.
- Finis fortuitus actionem absoluit.

Opp.

Perfectior est ea voluptas quæ in perfectiore subiecto & medio ponitur, sed voluptas voluntatis in perfectiore subiecto & medio ponitur quàm voluptas mentis: ergo voluptas voluntatis est perfectior voluptate mentis, & proinde voluptas mentis non est perfectissima. Minor probatur quia voluptas voluntatis habet ipsam voluntatem pro subiecto, & charitatem pro medio in relatione ad summum bonum.

Resp.

Resp.

Negamus voluptatem esse perfectius subiectum mente, aut charitatem perfectius medium sapientiâ in relatione ad fœlicitatem contemplatiuam, de qua hîc agitur: quippe mens quid sit faciendum in hoc bono acquirendo præscribit, eamq; secundum normam rectæ rationis dirigit.

Opp. contra secundam quæstionem.

Illud quod impedit prudentiam omnium actionum moderatricem, actionem non perficit, sed voluptas impedit prudentiam, vt probatur in 6. Ethic. ergo actionem non perficit.

Resp.

Nihil mouet hæc ratio. Nam Arist. illic de mala, hîc de studiosa voluptate disputat.

Opp.

Actio studiosa est perfectior voluptate: ergo voluptas eam non perficit, Nam sic perfectius ab imperfectiore perficeretur.

Resp.

Perfectio accidentalis.

Non est absurdum vt perfectius ab imperfectiore perficiatur fortuitò & extrinsecus. Nam sic accidentia perficiunt substantiam.

CAP.

CAP. V.

An voluptas vnius virtutis aut potẽtiæ voluptatem alterius tollat vel impediat?
An voluptates illæ solùm veræ habeãtur quæ actionem studiosi & beati perficiunt?

VOLVPTATES hîc distinguit Philosophus in bonas, malas, & medias: bonæ sunt quæ virtutem, malæ quæ prauitatem naturæ, mediæ quæ necessitatem ortus & nutritionis spectant. Has specie inter se pro diuersitate rerum & actionũ, quibus insunt, differre in principio huius capitis demõstrat. Sed quoniam sæpe de hoc voluptatum discrimine diximus, quæstiones eas solùm discutiemus quæ nunc proponuntur. Prima est, An voluptas vnius potentiæ voluptatem alterius tollat aut diminuat? Vt probet Arist. voluptates specie differre, quia obiecta, actiones & potentiæ quibus insunt specie distinguuntur, hoc addit; quòd voluptates aliquando inter se adeo pugnẽt, vt vna alteram sæpè excellat: Verbi causà, qui tibiarũ cantu tenentur nõ possunt verba, quæ interim fiunt, aduertere, maxi-

Voluptas alia aliam tollit vel minuit.

maximè cum tibicinem modulantem audiant: quippe maiorem voluptatem ex numeris capiunt quàm ex præsenti actione: voluptas igitur, quam parit tibiarũ numerus, eam labefactat voluptatem, quę in oratione versatur. Similiter nimię voluptates corporis omnem delectationem virtutis tollunt. Non minùs ergo voluptas voluptatem aliquando quàm dolor delectationem concutit. Hoc tamen tum propriè fit (quod est animaduertendum) cum potentia, in qua concitatur voluptas, sit admodum & vehemẽter intenta in rẽ ex qua voluptatem concipit; quæ sic infixa impedit quo minùs homo ad aliud (quamuis sit illud quidem delectabile & iucũdum) se omnino vertat & inclinet. Alteram quæstionem in tertio capite huius libri attigimus, nempe, An voluptates illæ solùm veræ habeãtur, quæ actionem studiosi & beati perficiunt? Certum est malorum illecebras esse insidiosas & fallaces quasi meretricu las, quarum frontes gratæ & serenę sunt, mentes autem plenę veneno. Nihil ergo simpliciter & absolutè iucundum, nihil

Quæstio secunda.

Voluptates quæ veræ quæ falsæ sint.

per

per se delectabile præter solam virtutem eiusdemq; constantem actionem. Quare concludit philosophus hominū perditorum voluptates esse tanquam laqueos aculeos quibus semel capti intus & in conscientia miserrimè torquentur. Sic tamen est corrupta & deprauata natura hominum, vt cum cane vomitum potiùs quàm salutarem cibum, cum Panthere stercus humanum potiùs quàm dulce alimentum, id est vanas delicias corporis potiùs quám veras diuitias mentis exoptemus.

Distinctio primæ quæstionis.

Voluptas vnius potentiæ diminuit aut tollit voluptatem alterius, propter,
- Vehementem intentionem in rem obiectam sibi.
- Distinctionem potentiarum & voluptatum, quæ specie differunt.
- Multitudinem rerum diuersarum quibus sollicitè mens occupari non potest.

Distinctio secundæ quæstionis in tertio capite huius libri post tertium argumentum reperitur.

Opp.

Voluptas vnius potentiæ non est contraria voluptati alterius: ergo vna alteram non corrumpit.

Resp.

Corrũpitur
- *Interitu subiecti, vt corrupto igne corrũpitur calor.*

Tt aliquid

aliquid, vel ex { Conflictu contrarij, vt lucente sole fugantur tenebræ. Principatu, sic maior flamma minorem; sic intentior voluptas remissionem extinguit.

Opp.

Voluptas visus sæpe auget voluptatem tactus, vt patet in libidinosis, voluptas auditus auget voluptatem intellectus, vt patet in bonarũ literarũ studiosis: ergo falsum est quòd voluptas vnius potẽtiæ voluptatẽ tollat alterius.

Resp.

Delectatio siue voluptas diuersarum potentiarum est vel { Circa idem obiectum in quo vtraq; perfunditur, & sic vnius voluptas potiùs auget quàm diminuit alterius voluptatem. Circa diuersa obiecta, et sic diminuit.

An actio iucunda, concupiscentia, & delectatio reipsa differant?

Definitione differunt, nam { Concupiscentia est desiderium boni adhuc in possessione non existentis. Delectatio est dulcis motus animi fluens in obiectum quod expetitur. Actio iucunda est delectabilis alicuius potentiæ operatio circa rem in possessione positam.

An rei dilectio & delectatio naturà differant?

Voluptas seu delectatio na- { Delectatio dilectionem sequitur. Aliquando augetur dilectio cum non augeatur delectatio.

tura

turà differt à dilectione, quia { *Odium non est tristitia, & per consequens dilectis non est delectatio. Dilectio est in nostra potestate, delectatio verò non est.*

Opp. contra postremum dubium.

Omnis complacentia est dilectio, sed omnis delectatio est complacentia: ergo omnis delectatio est dilectio, & proinde dilectio & delectatio re non differunt.

Resp.

Omnis complacentia propriè non est dilectio, neq; omnis delectatio per se est complacentia, sic tamen sæpè dicuntur, non quia ita sunt, sed quia hæc duo nempe dilectio & delectatio cõplacentiam & beneplacitũ naturæ concomitantur. Si quidẽ cõcupiscentiã primũ illum naturæ pulsum cõplacentia, complacentiã dilectio, dilectionẽ delectatio, delectationẽ actio seu operatio sequitur.

CAP. VI.

An in habitu, affectu, aut ludo consistat fœlicitas?

An fœlicitas humana potiùs in actione voluntatis quàm in actione intellectus consistet?

Anacharsis. dictum de vna triplici

ANACHARSIS Scythicus ille philosophus, cuius laudabilis hìc mentio facta est, olim dixisse fertur vitam humanam tres vuas habere, primã voluptatis, secundam ebrietatis, tertiam mœroris & luctus. Primã ad pueritiam, in qua fomites vitiorum nutriuntur: secundam

ad mediam ætatem, in qua faces libidinis ardent ac inflammãtur: tertiam ad senectutem, in qua serò plerumq; adhibẽtur remedia, retulit. Qui enim ad sepulchrũ bene viuẽdi studium differunt, rarissimè illi quidem salutis asylum inueniũt. Hic Anacharsis non in vua voluptatis, id est puerilibus ludis & iocis, nõ in vua ebrietatis, id est voluptatibus corporis, non in vua mœroris, id est luctuosis spectaculis & tragœdijs istius vitę consistere beatitudinem humanã voluit. Nam sicut edendum vt viuas, non viuendum vt edas: ita inquit ludendum est vt virtuti studeas, non studendum est, vt in delitijs & amænitate per totum vitæ spacium ætatem ducas. Huius opinionem hîc probat Aristot, nam neq; in otioso habitu, neq; in leui & voluptuoso animi affectu, neq; in iucundo histrionum theatro & gestu fœlicitatem ponendam esse censet. Non in habitu, quia multi habentes habitum dormiunt, nec non in somnio horribiles vmbras id est miserias huius vitæ sentiunt, quod beatis nõ contingit: non in affectu, quia nullus affectus propter se expetitur,

Neq; in habitu neq; in affectu, neque in ludo consistit fœlicitas.

petit, sed fœlicitas, quæ est virtutis actio, in se versa & reflexa, vi sua expetitur: non denique in histrionico & iocoso theatro, nam etsi principes (qui ludis & nundinationibus deliciarum capiuntur) multis videantur beati, tamen quia plus nocent ista quàm prosunt, quia semper fluũt non constant, quia solam voluptatem redolent & non virtutem sapiunt, stultum esset in eis fœlicitatem collocare. Nam dic mihi sodes (inquit philosophus) quàm puerile & ridiculum est multum studij curæque in serijs rebus ponere, multumque laborem sustinere, vt ludas tandem & in otio viuas? Quare licet quies & cessatio summis viris Atlãtis onere penè cõfectis sit aliquando necessaria; beata tamen vita, vt est in calce huius capitis, non in otio & ludo, sed in sola virtute consistit: in virtute inquam quę in diuinissima parte animi id est in mente reponitur. Hæc autem est, si contemplatiuam fœlicitatem de qua nunc agitur consideres, ipsa omnium virtutũ augustissima, nempe sapientia, in cuius arce beatitudo lucet. Sed quoniam in prima exordia velu-

Sapientia virtutum augustissima.

ti retexere causas, primaque præcepta, vt antè satis discussa, hîc solùm repetere videtur Aristo. ad alia quæ sequuntur iam properabit oratio.

Distinctio & explicatio primæ quæstionis in primo libro satis patet.

Distinctio secundæ quæstionis.

Fœlicitas contemplatiua in intellectu solo reponitur, propter
- Diuinam & incommutabilem essentiam eiusdem partis, cui diuinum & incommutabile bonum tribuitur.
- Excellentiam sapientiæ in ea parte repositæ circa quam versatur beatitudo.
- Cohærentiam & proportionem veritatis, quæ proprium obiectum intellectus dicitur.

Opp. contra primam quæstionem.

Fœlicitas contemplatiua non est actio: ergo videtur, esse habitus, & proinde fallitur Arist. qui habitum esse negat.

Resp.

Non est actio voluntatis transiens & externa, sed est actio intellectus immanens & interna.

Opp.

Infans nouit fœlicitatem non esse reponendam in ludis: ergo hîc ludit & nugatur Arist.

Resp.

Infans non nouit, imò multi in rebus leuioribus summum bonum posuerunt.

Opp.

Opp.

Videtur hîc Arist. theatrum Histrionum contemnere quod olim laudauit: ergo parum sibi constat.

Resp.

Non contemnit sed in illorum theatro habitare fœlicitatem negat.

Opp. contra secundam quæstionem.

Bonum est obiectum voluntatis sed fœlicitas est summum bonum: ergo est obiectum voluntatis: quo concesso sequitur quòd non sit in intellectu, vt hîc concluditur.

Resp.

Fœlicitas hoc loco vt summum verum in contemplatione intellectus consideratur.

CAP. VII.

An mẽs sit subiectũ contemplatiuæ fœlicitatis? An beatissima sit vita quæ mente sola & sapientia regitur?

SI solùm hæc vna tractatiuncula esset apud Arist. in qua quodammodo religiosè de sapientiæ immortalitate & excellentia intellectus differit: satis esset meo iudicio ad minuendam & omnino terendam illorum opinionem, qui æternitatem mentis ex Aristot. probari non posse somniant. Nam hîc mentem quinquies rem diuinam appellat: hîc æternæ simplicis ac diuinæ beatitudinis eam

Mentis æternitatem ab Arist. probari.

eam subiectã esse confirmat: hîc immortales & sapiẽtes nos eam reddere, vitamque beatissimam secundum eam nos viuere acutè demõstrat: hic & in calce octaui c. in ea nos deo similimos, in ea rectè affectos nos deo charissimos disertè docet. Quid, estne res diuina, & tamẽ cadit? estne subiectũ simplicis, æternę, ac diuinæ beatitudinis, & tamẽ ruit? estne sic in ea vita beatissima vt tamen concidat? estne sic in ea similitudo & dilectio & dei vt prorsus in nihilum aut puluerem commutetur? nihil hîc ex libro de mundo, nihil ex primo de cœlo, nihil ex tertio de animo, nihil ex metaphysicorũ libris postremis adfero. Tædium esset si adducerem, vlcus esset si attingerem. Sed quorsum hæc? certè vt intelligas (studiose lector) sic agi hoc loco de theorica fœlicitate, vt rectè quid sit non scias, si mentem, quæ est eiusdem sedes & subiectum, diuinam & immortalem esse nõ pręscias. Conclusiones, vt sunt apud Aristotelẽ de hac re distinctè & ordinè recitabo. Prima est, quòd fœlicitas contemplatiua sit actio interna eius partis, quæ cæteris animi par-

Theoricam fœlicitatem ignorat, qui mentẽ eius subiectum immortalẽ esse nescit.

Conclusiones Aristotelis.

Fœlicitas contemplatiua est actio mentis.

partibus & potẽtijs imperat, quęq; scientiam rerum honestarum ac diuinarum comprehendit: Sed mens quæ diuinitus homini cõceditur est certè hæc pars animi: ergo fœlicitas contemplatiua in hac parte reponitur. Secunda conclusio est, quòd fœlicitas verissima sit hæc de qua agitur speculatiua. Hanc conclusionẽ sex rationib. cõfirmat in textu philosophus. Prima est à dignitate subiecti. Secũda est à perpetuitate actionis. Tertia ab adiuncta fœlicitate. Quarta ab essentia eiusdẽ. Quinta â proprietate. Postrema ab effectu seu consequenti. A dignitate subiecti hoc modo, Intellectus est omniũ, quę nobis insunt, diuinissimum: sed contemplatio est propria actio intellectus: ergo fœlicitas in intellectu posita debet esse contẽplatio. A perpetuitate actionis sic; Actio, in qua cõsistit vera beatitudo, debet esse perpetua: sed contemplatio mẽtis est solùm perpetua: ergo contemplatio mentis est solùm completa beatitudo. Ab adiuncto, ad hanc formam, Simplici ac verę fœlicitati adiũgi debet simplex & perpetua delectatio, eademq; secundum perfe

Contẽplatiua fœlicitas verissimè dicitur fœlicitas.

fectissimam virtutem: sed hæc solùm in contemplatione & sapientia (quæ vt hîc ait admirabiles delectationes parit) reperitur: ergo verissima fœlicitas in sola contemplatione cõsistit. Ab essentia beatitudinis talis ducitur syllogismus, Ea verissima habenda est beatitudo, quæ satis ampla in se est, & vt loquuntur veteres, maximè per se sufficiens: sed ea quæ in mente sapientis reperitur est satis ampla in se, maximeque sufficiens: ergo ea quæ in mente sapientis reperitur est verissima habenda beatitudo. A proprietate hæc ratio petitur, Nihil expeti debet in vera fœlicitate præter ipsam fœlicitatem: sed nihil in vera contemplatione præter ipsam contemplationem expetitur: ergo vera contemplatio est fœlicitas. Postremò ab effectu hęc ratiocinatio formatur, In quiete & tranquillitate maximè consistit fœlicitas: sed contemplatio inter omnia opera humana est maximè quieta & tranquilla: ergo in ea absoluta consistit fœlicitas. Assumptio huius syllogismi à similibus & exemplis in textu probatur. Nã sicut negotia suscipi-

mus

mus vt in otio, & bella gerimus vt in pace viuamus: ita operā nauam⁹ difficili praxi politicę virtutis vt in portu & quiete theoricæ fœlicitatis triūphemus. Hinc infert philosophus politicam vitā laboriosam semperq; in motu quasi anhelātem esse: quòd si verum sit (vt est verissimum) sequitur id quod in postremo loco tractatur, eam vitam esse beatissimam, quę sola mente & sapiētia regitur. Hæc autem vita, vt hic ait Aristot. melior est quàm vt attribuere eam sibi homo debeat. Eam enim agit, non quia homo est, sed quia in eo diuinum quiddam inclusum est (mētem intelligit) quod quantò præstat ei quod concretum est (puta corpus) tantò eiusdem actio ei, quæ à voluntate proficiscitur, antecellit. Quis hæc legit & non fatetur Aristot. animi immortalitatem sapuisse? Sed addat quæ sequuntur. Sic enim loquitur, Vt ergo diuinum quiddam mens est, sic vita ei congruens diuina est. Omnes ergo debemus quoad poterimus niti ad immortalem gloriam, omniaque perficere vt vitā ex eo, id est, formato intellectu degamus, quo nihil est in nobis præ-

Politica vita laboriosa est.

Quæst. 2.

Beatissima vita est quā regit mens: eā verò nullus homo sibi debet arrogare.

Egregium philosophi dictum de mente, & de vita illi congruente.

præstantius. Indignum enim est, si quis non suam sed alienam vitam agat, quasi diceret, vita hominis ea maximè dicēda est quæ est secundum formam hominis, quæ mens est: ergo is solùm viuere videtur qui secundum mentem viuit. O vtinam efficaciter audirent hęc pręcepta ab Ethnico scripta nostrorum tēporum epulones, qui ad communem sensum, ad appetitum & voluntatem suas vitas dirigunt, suas dixi? non. Certè alienas dico. Nam vna vita propria est quæ sola mente & sapientia regitur: quam etsi in hoc breui curriculo perfectè non assequimur: ad eam tamē, vt hîc suadet philosophus, dies noctesq; contenderemus, vt per eam homines cum simus non humana sed diuina, non caduca sed æterna contemplemur.

Vita nostra quæ sit dicenda.

Vtsm contemplationem sequi debemus, licet assequi non possimus in hoc seculo.

Distinctio primæ quæstionis in suppositione satis dilucidè perspicitur.

Distinctio secundæ quæstionis.

Vita mentis beatissima est quia { Pars illa diuinissima, Dirigitur sapientia, Incommutabilis & æterna est, Deus, qui est infinitus, est eiusdem obiectiua materia, vt in proximo cap. probabitur.

Opp.

Opp.

Voluntas est nobilior intellectu: ergo fœlicitas, quæ est nobilissimum obiectũ, in voluntate non in intellectu reponeretur. Antecedens probatur: quia voluntatem reginam omnium potentiarum in animo definit Arist.

Resp.

Fœlicitas considerat-ur, vel
- Actiuè sub nomine summi boni, & sic in sola voluntate,
- Contemplatiuè sub nomine summi veri, & sic in sola mente reponitur.

Opp.

Fœlicitas actiua à contemplatiua secundum essentiam non differt: ergo in diuersis subiectis reponi non debent. Antecedens probatur, quia vtraq; ex bonis animi consistit quoad essentiam.

Resp.

Vt voluntas, intellectus, & memoria tres animi potentiæ secundũ essentiam vnam animam: ita hæ duæ fœlicitates secundum naturam vnam fœlicitatem constituunt, & vt illæ potentiæ distinctæ sunt actione & officio: ita hæ duæ beatitudines disiũctæ sunt ratione & subiecto, Hoc autem fit cum secundũ diuersa considerentur.

Fœlicitas actiua & cõtemplatiua quomodo cõueniant, quomodo discrepent.

Opp. contra secundam.

Hortatur nos Arist. in fine huius cap. vt diuina & immortalia semper contemplemur: sed hoc fieri non potest dum sumus homines: ergo ad impossibile nos mouet, quod est absurdum.

Resp.

Resp.

Hortatur, non quòd putet immortalitatẽ esse in hac vita, sed vt tendentes ad sepulchrum exornemus eam partem animi, quæ edacem temporis aut corruptionis dentem non sentiet. Est enim mens vt ait tertio phys. ingenita, æterna, & separabilis.

Dubium à tertia ratione secundæ conclusionis decerptum.

Vtrùm delectatio mẽtis sit perfectissima maximeq; secundũ naturã hominis?

Delectatio mẽtis est, aut
- Simplex, & sic est perfectissima, quia eius
  - Materia nempe Deus est æterna.
  - Actio est incommutabilis & perpetua.
  - Virtus est maximè delectabilis, nẽpe sapiẽtia.
- Mixta cum sit circa idẽ obiectum, in quo sensus delectatur, & etiam est perfectior, quia
  - Mens est potentia excellentior.
  - Modus percipiendi in mẽte est simplicior.
  - Cognitio eiusdem est distinctior.
  - Ipsa delectatio mentis est diuturnior.

Opp.

Id magis naturæ consentaneum habetur, quod plurib. secundũ naturam conuenit: sed plurib. cõuenit voluptas corporis quàm mẽtis: ergo voluptas corporis magis secũdũ naturã esse videtur quàm voluptas mẽtis, quod tamẽ à philosopho in textu negatur.

Resp.

Resp.

Mentis voluptates nō gustarunt, qui voluptates corporis illis anteponunt.

Quamuis pluribus conuenit voluptas corporis quàm mentis, eademq; videtur esse suauior, illis tamen hoc solùm contingit, qui voluptates mentis non gustarunt. Vt ergo omnes à natura scire desiderant, sciunt tamen pauci, quia difficultatem sciendi fugiunt: ita omnes expetūt delectabilem vitam mentis, perpauci tamen consequuntur, quia laboriosam contemplandi rationem in tenera ætate non didicerunt. At verò qui nectar & ambrosiam voluptatum in vera mentis contemplatione semel perceperunt, tanto rapiuntur affectu in bonum, vt semper cū aquilis in altum volantes apertis oculis bonorum solem videant. Quanta autem sit & quàm incredibilis hæc delectatio mentis, mente si potsis cogita.

CAP. VIII.

An vita contemplatiua sit melior actiua?
An rerum affluentia impediat verè beatos?
An deus moraliter agat? An res humanas curet?
An studiosis & beatis delectetur?

Diuitiæ beatum non faciunt.

NIMIS sollicitus es de tuis reb. Crasse, quid animi te excrucias? cur nimiùm te maceras, si minùs prosperè succedant omnia? vitam miseram profectò viuis: Nam audi, Crœsi diuitiæ beatum non faciunt. Si credas philosopho hanc vnam sententiam disce. Non in rerum omnium affluentia sufficientia

Virtutem exercere potest qui opibus non affluit.

tia posita est, vel iudicium, vel actio: possunt enim ij, qui terrà mariq; non imperant, res magnas & dignitate plenas gerere. Nam cui adsunt modicę & moderatę opes, is potest ea efficere & præstare omnia, quæ virtuti congruunt. Siquidem priuati homines nihilò minùs ac multò etiam magis virtutem colunt quàm hi qui in magistratu viuunt: hactenus Arist.

Vita contemplatiua melior est actiua.

Ex his videas quò tendit vir sapiēs, eò nimirum, vt te doceat vitam beatissimam nugis & tricis fortunæ contemptis viuere. Hanc vitam in simplici & æterna contemplatione Dei ponens, cum politica hoc loco comparat, eandemq; infinitis gradibus perfectionis anteponit. Punctis agam, & quæ in oceanum orationis hinc fluere & emanare possunt ad summa capita reuocabo. Primùm ergo præfert philosophus vitam theoricam & cōtemplatiuam, quia ad diuina per sapientiam solùm contendit: politica verò ad humana per prudentiam fertur. Prætereá hæc in mente reposita tantum excelsa, interna, & diuina obiecta tractat: illa autem in voluntate sita, humana, externa, & mu-

Rationibus confirmat theoricam actiuæ præstare.

ta-

tationi subiecta discutit. Deinde hæc, de qua nunc agitur, æterna est: illa verò cum vita hac mortali concidit. Porrò delectatio contemplationis omnem actionis vitæque actiuæ voluptatem superat. Adhuc in contemplatiua pauciora quam in actiua desiderantur. Magis enim hæc vita est sufficiens suoq; bonorum cumulo contenta. Adde quod vita theorica magis per se diligatur, nam ad hanc politica refertur. Insuper hæc vita in maiore animi otio & quiete consistit. Nam vita actiua passionibus subijcitur. Non erras si huc adijcias, quòd vita contemplatiua nos Deo similes & amicos faciat: vita autem practica homines hominibus tantùm conciliat. Postremò vita contemplatiua in homine est (vt habet Aristot. in textu) ipsum exemplar vitæ & actionis in Deo, qui in æternum viuit & agit: non enim vt Endymion in monte Lydiæ dormit, sed vigil & consul ex alto cœlo videt & curat omnia. Deus bone quantum est hoc lumen naturæ in philosopho, qui hæc sapuit, quæ multi lumine gratiæ illustrati non intelligunt? Infinitum esset, si

Diuina Aristot. sapientia.

de singulis huius cõparationis gradibus gradatim ac speciatim dicerem. De vno & altera tamen tuâ venia pauca subscribam. Docet enim Aristot. in hac comparatione rerum externarum affluentiã aliqua ex parte impedire theoricè beatos.

Quæst 2. Externorũ copia contemplantib. impedimẽto est.

Sed quid ita quęso? certè quia àvera contemplatione mentem humanam distrahunt: qui enim solliciti sunt de ijs quæ sunt mundi, potiùs centrum deorsum quàm cœlum sursum intuentur. Alterũ est quod proposuimus. An Deus moraliter agat? Hoc dubium ideo mouetur, quia Aristot. in textu nec iustitię, nec fortitudinis, nec magnificentiæ officia Deo inesse affirmat, quod quidẽ verissimum est, si habitus acquisitos istos intelligas. Sunt tamen hæc omnia in summo gradu perfectionis & essentię Deo attributa: in summo gradu perfectionis & essentiæ dico, quia secundum Aristot. in metaphysicis nihil in Deo est imperfectũ, nihil commutabile, nihil nõ simplex æternum, & essentiale. Item quæritur, An res humanas curet? curare dicet philosoph⁹, quia diligit. Sed plura de hac re quæstioni-

Quæst. 3.

Quæst. 4. Deus res humanas curat.

nibus metaphysicis Deo adiutore dicemus, cum de prouidentia, quæ est veluti singularis rerũ omnium directio, ordo, & cura, disputandum erit. Postremum dubium est, An Deus studiosis, & beatis delectetur? Audi quæso de hac re ipsum loquentem Aristot. Vt (inquit) quisque rationem vitæ actionisq; ducem maximè sequitur & colit, estq; optimo animo cõstitutus; ita est ille quidem Deo charissimus. Etenim si Deus res curet humanas (sicut curat profectò) illud quidem est consentaneum, vt illis delectetur qui secundum mentem & sapientiam viuunt, quiq; rectè facta sequuntur.

Quæst. 3. Optimus quisq; Deo charissimus.

Distinctio primæ quæstionis.

Vita cõtemplatiua est præstantior actiua propter

- Excellẽtiam subiecti, nempe intellectus, in quo reponitur.
- Diuinitatem obiecti, nempe Dei, in quo versatur.
- Æternitatem contemplationis, qua perficitur.
- Simplicitatem delectationis, qua conseruatur:
- Præstantiam dilectionis, qua per se expetitur.
- Constantiam quietis, qua fruitur.
- Vacuitatem affectuũ, quibus liberatur.
- Nobilitatem sapientiæ, qua dirigitur.
- Similitudinem & charitatem, qua infinito Deo adunitur.

Distinctio secundæ quæstionis.

Affluentia rerum verè beatos impedit, quia
- A contemplatione rerum externarum ad res mortales distrahit.
- Affectibus & curis animum humanum distringit.

Distinctio tertiæ quæstionis.

Virtutes considerantur, vel
- Moraliter, vt industria acquirũtur, & sic Deo non insunt.
- Essentialiter, vt natura conueniunt, & sic Deus iustè, fortiter & benignè agere nobiscum dicitur.

Distinctio quartæ quæstionis.

Deus curat res humanas, quia est erga hominem
- Infinita lenitate, qua diligit omnia.
- Infinita sapientia, qua perficit omnia.
- Infinita prouidentia, qua regit omnia.

Distinctio quintæ quæstionis.

Deus delectari beatis dicitur,
- Quia vitam mentis, qua similes Deo reddimur, viuunt beati.
- Quia sapientiam, quę in Deo maximè cernitur, colunt beati.
- Quia ad Deum, qui verum obiectum mentis dicitur, tendunt beati.

Opp. contra primam quæstionem.

Illa vita est præstantior quâ homo magis vnitur Deo: sed per vitam actiuam homo magis vnitur Deo: ergo vita actiua est præstantior. Minor probatur, quia charitas est virtus voluntatis, non intellectus, quâ Deo summo bono adhæremus.

Resp.

Charitas seu amor voluntatis inseruit sapientiæ mẽtis: hæc enim præscribit vt Domina, illa vt ancillæ sequitur.

Opp.

Opp.

Vita actiua fertur in obiectum sub ratione melioris quàm vita contemplatiua: ergo est melior. Antecedens patet, quia fertur ad Deum sub ratione boni, hæc verò fertur sub ratione veri: sed bonum est præstantius vero.

Resp.

Bonum & verum in Deo æqualia sunt.

Bonum & verum in Deo nullam rationem inæqualitatis habent, nam vtrumq; essentialiter Deo conuenit: vita tamen ea melior dicitur quæ simplicior est, adeoq; â commercio rerum caducarum liberior, qualis est hæc quæ in contemplatione ponitur.

Opp.

Contemplatio sibi solùm prodest, ergo eius vita non est præstantior.

Resp.

Non sibi solùm prodest. Nam est charus Deo, vt ait Aristot. plus ergo theoricè viuens sæpè reipubl. prodest quàm politicè in luce & corona hominum. Deus enim sæpe vnius pauperis oratione vincitur, cùm mille cohortum manu non flectantur.

Opp.

Vita actiua est magis necessaria ciuitati, quæ sine ea concidit: ergo est excellentior.

Resp.

Ratio non sequitur. Nam non de necessitate, sed de dignitate hoc loco agitur. Philosophari inquit philo-

sophus in tertio Top. est melius quàm fortunæ opibus abundare: homini tamen inopia presso melius est ditari, si temporis necessitatem & non rei dignitatem expenderis.

Opp. contra secundam quæst.

Docet philosophus in textu verè beatos indigere bonis fortunæ: ergo affluentia rerum verè beatos non impedit.

Resp.

Docet indigere rebus necessarijs ad vitam, victum, & cultum: affluentiam tamen potiùs impedimento quàm subsidio esse affirmat.

Opp. contra vltimam.

Deus est in se omni sufficiens bonum: ergo absurdè videtur Arist. in textu dicere, quod sit consentaneum, vt studiosis & beatis delectetur. Nam hoc est aliquantulum de eius diuina maiestate detrahere.

Resp.

Deus est agens liberrimum.

Cum dicit philosophus: consentaneum esse, vt Deus secundum mentem & sapientiam viuentes diligat, nullam Deo necessitatem imponit: nam illum in 7. phys. omnium agentium liberrimum appellat. Sed hoc vult quòd Deus, qui res humanas curat, eos maximè diligat qui simplici & purâ mente eius numen maximè venerentur, non tamen coactè sed sponte, nec necessariò quia aliter non potest, sed voluntariò, quia aliter non velit, quin animi humani ad suum æternum & incommutabile bonum pertrahantur.

CAP.

CAP. IX.

An in morali philosophia satis sit præcepta virtutis scire, aut docere, & non agere?
An educatio legibus præscribi debeat?

POSTREMVM hoc caput est, in quo philosophus præcedentia concludit omnia, viamq; struit ad noua, quæ de rebus politicis inscribuntur præcepta: hocideo agit ni fallor, vt transiens ad alia humaniter valediceret, suumq; lectorem de sequentium ordine sapienter prȩmoneret. In prima parte ca. mouetur hæc quæstio. An in Ethica disciplina satis sit virtutis prȩcepta scire? Quanquam in postremis duobus capitibus (quæ omnium in Ethicis maximè Aristotelis diuinum ingenium arguunt) vitam eam ad cœlos extulit, quæ solà mente & sapientia regitur: hìc tamen, vt in eodem à quo suscepta est, terminetur oratio, hanc vitam laudibus extollit, quæ re id præstat quod voce profitetur. Nam quod medicina est in sinu, id est morum sciẽtia sine virtutis vsu. Omnes enim nõ viuunt, qui spirant: sed vt olim Galenus

Præstandũ est re quod voce profitemur.

Vita non est viuere, sed virtutem colere.

dixit vitam non esse viuere, sed valere, ita nunc quidem docet philosophus vitam non esse hac luce frui, sed laude virtutis alijs prælucere: Quippe vita sine virtute mors est & viui hominis sepultura: hoc probat Arist. Primò à fine moralis scientiæ: Secũdo ab authoritate Theognidis: Tertiò à difficili: & quartò ab enumeratione. A fine moralis scientiæ, qui non in cognitione posit⁹ est, sed potiùs in actione singulorum: non enim satis est habere cognitam virtutem quasi gladium in vagina, aut fructum in semine: sed danda opera est, vt ad exemplum aliorum in lucem prodeat. A testimonio Theognidis, qui solitus est dicere, parum aut nihil virium esse in verbis ad virtutem; nam loqui de virtute pernicioſi possunt, qui tamen (vt lippi solem) virtutis vim & splendorem fugiunt. Hinc rectè nos admonet Mantuanus:

Vita virtute vacua mors est.

Moralis scientiæ finis non est nuda cognitio, sed ei coniuncta actio.

De virtute loqui minimum est, virtutibus vti
Hic labor, hoc opus est.

A difficili, quia multi sunt ita mancipati sceleribus ac perturbationibus suis, vt sermone (sit idem efficaciſſimus) à facinoro-

norosa vita traduci nõ possint: Qui enim passionibus inseruiunt, plerumq; verbis non credunt. Isti, vt inquit philosophus, si semel verecundiæ fines sic transeant; pœna à turpitudine vitæ flecti & deterreri debent: pleriq; enim, vt verbis textus vtar, vi potiùs quàm ratione, & pœna magis quàm honestate ad officium impelluntur, iuxta illud:

Qui passionibus inseruiunt, verbis monitorum non mouentur, & proinde pœnâ ad officiũ præstandũ impellẽdi sũt.

Oderunt peccare boni virtutis amore,
Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Ab enumeratione, quód neq; oratio (sit illa mellifluа) neq; sciẽtia (sit ille eximia) neq; natura (sit illa diuina) nos bonos faciat: relinquitur ergo, vt cum hic adiutricibus causis alia cõiungantur media, quæ sunt, vt hîc docet philosophus, Consuetudo vitæ, industria, & studiosa educatio: sed de istis in primo libro satis: quare ad alteram quæstionem festinabit oratio: quę est, An educatio legibus prę-scribi debeat? In educatione iuuentutis est spes & seminariũ ciuitatis: nam vt neglecta radice sterilescit planta; Ita nulla adhibita educationis curâ Reip. diu florere non potest. Oculatius ergo rem nul-

Non tã efficimur boni oratione sciẽtiá, natura, quám cõsuetudine vitæ, industriá, & educatione.

Quæstio secunda. Reipubl. seminarium educatio bona puerorum.

Leges ferẽdæ sunt pro educatione puerorum.

lam in ciuitate intueri debet magistratus quám educationem. Nam etsi parentes in id studij maximè incumbant, vt virtutum imagines in suorum liberorũ mentibus forment & insculpant: Est tamen maior vis in publico edicto ac lege cogendi nos ad officium, quàm in pręcepto patris alliciendi ad virtutem. Paternum enim imperium, (vt ait philosophus) nec cogit, nec vim aut necessitatem affert, siquidem natura hoc ipsum non patitur. Lex verò vim habet ad cogẽdum idoneam, suaq; minaci voce improbos & contumaces aut cautius viuere, aut suos antiquos mores deponere impellit; quodsi non fecerint, neq; â peruersa vita detorqueri vllo modo possint, ex corpore reipub. omninò exterminare illos iustissimè præscribit. Prętereà lex publica non est inuisa, quippe quæ bonũ æquũq; decernit, at improbi quidam eos plerumq; oderunt qui ipsorum vlcera leuissimo, vt aiunt, digito attingunt. Consideratis ergo his circumstantijs, quòd in honesta educatione sit fundamentum & seminarium reipub. quòd parentes negligentiùs, molliùs

molliùs & effœminatiùs suos filios instruant, quòd multi callũ facinorosæ vitæ contrahentes sanum consiliũ non audiant, quòd in publicis edictis ac legibus sit vis cogendi malos sine inuidia, vis resecandi sceleratos sine periculo, sequitur consentaneum esse quòd educatio legibus præscribi debeat. Multum hîc laudatur Lacedæmoniorũ ciuitas, in qua hæc prima educationis ac disciplinę ratio curaque fuit. Lacedæmonij summum disciplinæ curã habuerunt.

Postremum quod in hoc capite agit philosophus, est, vt ostendat se proximé de rebus politicis scripturum. Via struitur ad libros politicorũ.

Hîc magistratum, hìc legem, híc experientiam requirit: Magistratum, vt regat; legem, vt præscribat; experientiam, vt moderetur omnia. Sed de his postea dicemus pluribus. Nunc autẽ hoc vnũ obseruari diligenter velim, quòd eò potissimũ omnia in his libris Ethicorũ tendant pręcepta, vt id conemur, quod hìc præscribit philosophus, nempe vitam hanc nostrã benè beateq; traducere. Et certè (studiose lector) si vita hæc nostra sit nihil aliud quám ad portum via, vt ait Plato; quâm indefessus labor, vt ait Solon; Hortatur autem ad benè viuendum.

quâm

Vita nostra est via ad portū, indefessus labor, breuis hora, transiēs vmbra.

quam breuis hora, vt dixit Thales: quàm transiens vmbra, vt dixit Cato; eam non in otio & vitijs consumere, sed in studio virtutis exercere oportet: Data enim nō est, vt viuamus solùm, nam viuere cuiusuis est, sed vt viuentes benè tandem moriamur beati: Quippe hoc vnum discę qui vixit benè non morietur malè.

Vita nobis ideó conceditur, vt viuētes benè moriamur beati.

Bonam vitam sequetur mors non mala.

Distinctio primæ quæstionis.

Virtutis præcepta scire in morali philosophia satis non est, quia
- Finis huius scientiæ est operatio,
- Scientia est æquè in malis & bonis.
- Scire bene non sufficit ad beatam vitam.
- Sermo de virtute non est tam efficax quám exemplum vitæ.

Distinctio secundæ quæstionis.

Educatio legibus præscribi debet, propter
- Salutem Reipublicæ: quia in ea seminarium est ciuitatis.
- Incuriam nimiamq; indulgentiam parentum in educandis liberis.
- Contumaciam multorum, qui potiùs vi quám consilio ad virtutem pertrahuntur.
- Excellentiam legis, quæ bonis præmiū sine inuidia, malis pœnam sine periculo præscribit.

Opp. contra primam quæst.

In præcedentibus capitibus docuit philosophus beatissimam vitam in mente & sapientia consistere: ergo malè hîc negat.

Resp.

Resp.

In præcedentibus de beatitudine theorica, hîc verò de politica egit.

Opp.

Scire est melius, quia excellentius subiectum, nempe mentem, & excellentius obiectum, nempe Deum habet, ergo scire est satis.

Resp.

Non negatur, si vitam contemplatiuam solamq; virtutem spectes, cæterùm si vitam actiuam & necessitatem societatis humanæ consideres, agere aliquo modo præfertur.

Opp. contra secundam quæstionem.

Natura facit bonos: ergo non opus est lege: Antecedens probatur, quia natura hoc docet, quod fieri tibi non vis alteri ne feceris.

Resp.

Natura generatim & confusè docet, lex verò scripta definitè ac distinctè, quid agendum, quid fugiendum sit demonstrat.

Opp.

Actio virtutis, vt docet tertio Ethicorum, debet esse semper voluntaria: ergo nemo lege aut pœnâ ad virtutis studium cogi & impelli debet, vt hîc demonstratur.

Resp.

Resp.

Actio virtutis quomodo sit voluntaria vel minus.

Acquisitæ virtutis actio semper est voluntaria, sed inchoatæ vel contemptæ virtutis actio aut consilio imprimi, aut vi pœnæ insculpi debet. Nam vt pueri nunc leni præcepto, nunc duro flagello docti reddantur: ita pernicioſi aut ſapienti conſilio, aut acri ſupplicio aliquando efficiuntur boni.

Opp.

Id malũ est cuius causa est mala, sed legis destinatæ ad educationẽ causa est mala: ergo lex ipsa educationis est mala, & per consequens, præscribi non debet. Minor patet, quia mali mores sunt causæ legum. 5. Ethic.

Resp.

Mali mores sunt causæ legum non simpliciter & absolutè: propria enim causa est ordo & conseruatio ciuitatis: hinc lex anima reip. & norma magistratus dicitur,

Opp. contra id quod in postrema parte suppositionis additur.

Causa legũ ferẽdarum quæ sit.

Morales philosophi fuerunt ethnici & gentiles lumine naturæ solùm illustrati: ergo illorum præceptæ efficaciter ad bonos mores vitamq; studioſam non valent. Argumentum probatur, quia ignorantes verum finem media ad finem ignorarunt: sed ignorabant verum finem, nempe Deum: ergo media ad hunc finem neſcierunt, Aſſumptio probatur, quia hic finis ſolo lumine naturæ non apprehenditur.

Resp.

Vt soluatur hoc argumentũ, quod multos infantu-

los &

los à cognitione & studio huius tam excellentis scientiæ distrahit, animaduertẽdum in primis est quid sit lumen naturæ. Lumen naturæ est (definiẽte Thoma) Cognitio recta, quâ homo ex propria industria non sine generali Dei influentia dirigitur: secundum hoc lumen primum didicerũt philosophi vnum esse primum motorem, eundemq; simplicem, infinitum, verum, & incommutabilem, qui omnia ordine disposuit, & per media ad proprios suos fines direxit. Hoc patet in octauo phys. & in metaphysi. duodecimo. Huc addo quòd sic illustrati id quoq; virationis nouerint, huic æterno & incommutabili bono summum honorem tribuẽdum esse. Hoc etiam constat in primo Ethicorum, vt docet philosophus maiorem honorem Deo quàm homini felici deberi, & quoq; in præcedente cap. huius libr. vbi secundum mentem & sapientiam viuentes charissimos Deo esse demonstrat. Et denique in lib. de mundo: vbi Deum expansis manibus in cœlos venerandum esse existimat: ex his ergo concludo, & naturaliter nouisse antiques philosophos Deum esse, & moraliter illorum nonnullos secundũ rectam rationem vixisse: & proinde illos (licet Ethnici fuerint) de virtutibus multa sapienter ad institutionem vitæ humanæ tradidisse. Incredibile ergo non est, hunc nostrum Arist. omnium philosophorum principem morientem, scienti entium commendasse. Sed hîc finem impono, obsecrans te studiose lector, (quoniam tui solius causâ hoc opus suscepi) vt me per charitatem, quâ fratrem diligis, in assiduis tuis precibus Christo commendes.

Lumen naturæ quid sit.

Lumine naturæ quid assequuti fuerint ethnici

PERO-

PERORATIO AD LECTOREM.

Consilium autoris de politicis, cur nimirum in aliud tempus eorum tractationem distulerit, secus quam olim promiserat.

POLLICITVS sum nuper (benigne lector) me de Ethicis & politicis quæstionibus librum in lucem editurum: & sanè iam, vt vides partem officij mei pro viribus absolui: Partem dico, quia politicas quæstiones, vt decreueram, amicorum consilio persuasus non attigerim. Cum enim animaduerterint illi me vigilantiùs & laboriosiùs in singula capita Ethicorum potiùs commentariolos scripsisse quàm breuiter ac perfunctoriè quæstiunculas attigisse, ne pretium grauius, aut volumen maius, aut denique ipsum opus cõfusius esset, oppidò persuaserunt, vt politica ab Ethicis, sicut Arist. olim fecit, distinguerem: vtq; illorum editionem in aliud differrem tempus. Rationem mutati consilij vides: vnum nunc superest, vt id etiã intelligas, quósnam authores in hisce meis lucubrationibus sequutus fuerim. Horum nomina recensere non grauabor: In prima ergo classe Thomam, Eustratium & Boetium nomino. In secunda Fabrum, Buridanum, & Borreum. In tertia Odonem, Burleum, & suum Donatum: In postrema Iohannem de Celaia, Iohannem Scotum, & vnum satis amarum fortasse nomine, subtilem tamen ingenio Gilbertum Crab: His ex recentioribus ac neotericis Petrum Martyrem, Danæum & Theodorum Zuingerum addidi. Si mireris, cur tot spinosos, barbaros, & obscuros, qui in primo nominantur loco, perlegerim, respon-

Quos hic noster autores habuerit.

Cur non reiecti fuerint spinosi scriptores.

deo

deo, vt olim Lucius Crassus de Ennio (quem semper manibus triuisse dicitur) me in istorũ stercore aurũ inuenisse. Nam vt sub aurea veste aliquando simiam, ita sub sordido pallio aliquãdo gemmam sapientiæ videas, Mallem ergò virum carentem voce, quàm vocem carentem arte. Non enim in verborum sono, sed in rerum ipsarum sensu vera consistit sapientia: at sapientiam profectò tenuerunt isti. Quare vt laborioſi artifices non sunt cõtemnendi, qui non in suum, sed in totius reipubl. vsum ex altissimis visceribus terræ aurũ adhuc rudius, gemmasque ludo fortasse obsitas effoderũt, ita quidẽ isti literatissimi viri, qui in studio exhaustis proculdubio virib. effossas nobis gemmas bonarũ artiũ dederint, pro asinis & mancipijs naturæ certissimè non haberentur. Multi hodie cum audiũt nomen Thomæ, supercilia statim cõtrahunt, & distorquent labia, sed si isti seriò vnam vel alteram quæstionem in illo sine præiudicata sententia legerint, detracta palea purissimum granũ, sublata scoria aurum splendidissimũ forsan se inuenisse dixerint. Ex illo & alijs quos notaui, vt vides studioſe lector, summã omnium quæstionũ in Ethicis contraxi, & vt Gemmarius rudiore limâ, ne rubigo appareat, perpolui: Omnes equidem neruos pro otio, quod mihi datum fuit, nõ sine aliqua valetudinis iactura contendi, vt tibi prosim: hoc vnum à te solum iterum atq; iterũ peto, vt sicut in hoc opere laborem me non effugisse senseris, ita tuam erga me charitatem languere non patiaris.

Malo artẽ eloquentiá, quàm eloquentiã arte indigentem.

Thomas defenditur.

LAVDES DEO.

RERVM IN HOC O-
PERE CONTENTARVM
INDEX.

A.

ABIECTIO duplex 168.16.

Actio eadem diuerso respectu inuitâ dici potest & spontanea 144 6.

Actio & effectio ratione differunt 411.16

Actio fortitudinis: interna, externa 207.17

Actio mixta magis sequitur voluntatem quàm vim 154.22

Actio mixta quid sit 142.21

Actio violenta, volũtaria, mixta 142.4. & 147.21

Actio violẽtia quid 142.13

Actio virtutis: transiens, immanens 49.26, externa, interna ibid.

Actio volũtaria quid 142.5

Actione in omni quædam circumstantiæ sunt cõsiderandæ 146.12

Actionẽ spontaneã mixta continet, & inuitam violenta 143.14

Actiones inuoluntarias non reddunt affectus, ignorantia, fortuna 150.11

Actionis tria principia: potentia, passio, habitus 105.20

Actus liberalitatis quot modis fiat 444.22

Actus prudentiæ sunt quinque 433.5

Actus volũtatis: primarius minùs primarius 154.9

Aditus ad virtutẽ facilior quomodo reddi possit 135.20

Adulatio á Thoma describitur 280.17

Adulter quadruplici pœna dignus 354.6

Adulterans aliquis quomodo non tam adulter quàm auarus appellandus sit 326.2. & ibid.17

Adulterium quid 224.10

Æquitas consideratur modis duobus 382.18

Æquitas emendatio legis 380.22

Æquitas quid 380.7

Æquitas quiddam iure præstantius 381.15

Æquitatis obiectum, actio, finis ibid.21

Affabilis actio sitne ficta 281.6

Affabilis actionis obiectū externum, internum 282.19
Affabilitas quid 278. 20 quomodo differat ab amicitia 279.1. eius effecta 280.5. eius materia est voluptas sermonis, ibidē 20. de affabilitate & ioco 277.14
Affabilitatis & amicitiæ oppositā quomodo distinguantur 283.14
Affectus: acres, mediocres 77.10
Affectus diuiduntur & definiuntur 106.15
Affectus: extremi, moderati 87.23
Affectus moderatione virtutis sæpe laudabiles fiunt 111.7
Affectus: primarij, minus primarij, & hi leniores, acriores 106. 16. Leniores non auocant á recta ratione 126.22. omnes ponuntur in appetitu, eoq; vel concupiscibili, vel irascibili 109.15. quidam cur inter virtutes numerētur 122.10. superandi homini iusto 316.13
Agendi principia & genera 141.9
Agendi principium: externum, internum 147.3
Alea ludus illiberalis 294. 23
Amabile amicitiæ obiectū duplex est 503.20
Amāda sunt in quibus est causa cur amētur 503.20
Amandi tres causæ 508. 17
Amant liberos patres constantius, matres ardentius 530.4
Amare noli tanquam statim osurus 561.5
Amari præstat quàm honorari 527.11. & 528.17
Amici ficti plurimi sunt 506.23. quomodo descrendi 561.13. & 563.14
Amici nequeunt esse, qui mali sunt 567.9
Amici præsentia plurimū iuuat in vtraq; fortuna 592.16
Amicis fœlix indiget 484.2
Amicis optima an optare debeamus 526.8
de Amicitia 498.1
Amicitia consistit potiùs in amare quàm in amari 502.19. & 527.17
Amicitia dissecta capitalis fit malitia 562.4
Amicitia duos vnit 566.11
Amicitia duplex 505.2. & 522.1

Amicitia in genere quid 504.9 ſpecialis & ꝓpria quæ, ibid.16
Amicitia non eſt obnoxia calũnijs & iniurijs 511.20
Amicitia oritur ex ijs quæ ad ſe quiſq; facit 565.9
Amicitia quæuis gradus quoſdam habet 537.10
Amicitia quæuis paucis amicis cõtenta eſt 588.22
Amicitia ſenũ ſapientum eſt ambienda 514.15
Amicitia ſine virtute, & authoritas ſine veritate, ambo cõtemnenda 28.19
Amicitia triplex 506.20. ficta facilè diſſoluitur 507.11. perfecta quæ, ibid. 23. eſt tantũ inter duos 517.8. non inter plures ibi. & 5.19.6
Amicitia vera eſt tantum inter bonos 510.4 511.13. de ea cõcluſiones 4.513.4
Amicitia virtutem hominis reſpicit, nõ dignitatem 518.12
Amicitiæ commoda 500.9. dignitas, neceſſitas, & vſus 498.6.499.22
Amicitiæ diſpares, querelis plenæ 534.23
Amicitiæ gradus omnes ad enumeratos ab Ariſtot. reuocari poſſunt 539.16
Amicitiæ naturalis quatuor gradus 537.13
Amicitiæ perfectæ gradus duo 519.26.& 520.1
Amicitiæ quinq; gradus remotiores 538.4
Amicitiæ veræ tres proprietates, ſiue potentiæ 565.16.& 570.4
cum Amico vnà viuere ſummopere eſt expetẽdum 596.11
Amicos ad res aduerſas ne inuites 593.22
Amicos fictos deſere, ſed non temerè 561.11
Amicos inter veros nullæ rixæ oriuntur 540.18
Amicos ſecundæ res magis deſiderant quam aduerſæ 590.24
Amicus bono viro ignoto ꝓferri debet 558.20
Amicus in amicum verſus ab eo non videtur eſſe diuerſus, 567.4
Amicus nõ eſt temerè deſerendus 512.11
Amor quid 107.11
Anacharſidis dictum de vua triplici 620.19
Anima quas ob cauſas á philoſopho morali cõſideranda 75.7. quomodo bonũ ſit 42.10. quomodo dicatur fell-

felicitati aduenire 49.6
Animę cognitio quatenus philosopho morali necessaria 71.26.&72.1
Animæ potentię: communes propriæ. 72.13
Animam esse immortalem doceri ab Aristotele 61.2. separatam & felicem quæ & quanta maneant post hanc vitam 63.3
in Animatis considerantur essentia & vsus 352.3
Animus agentis non solum factum considerari debet 100.7
Animus rationis compos absolutè vt spiritus, cõparatè vt actus 235.2
Appetitus cõsideratur: absolutè, comparatè 127.3. contingit ex defectu boni desiderati: verùm est de naturali appetitu 6.10
Appetitus inchoatè, volũtas absolutè virtutem recipit 72.24
Appetitus quadruplex, naturalis, sensibilis, vegetabilis, rationalis 3.14
Appetitus: rationis expers, rationi obtẽperans 73.7
Appetitus: sensitiuus, intellectiuus, 75.18. subiectum est quo 76.26.& 77.1
Aristoteles cõtra quorundam interpretum calumnias defenditur 352.21.&353.6. ne Platoni cedat, cum Eudoxo paradoxon affirmat 606.4
Aristotelis diuina sapientia 634.22. præclara de mẽte, & de vita illi congruente sententia 628.20
Arma in principem nullo modo sumenda 69.23
Ars optima cuius finis optimus 9.4. de ea 406.23. quid sit 409.15
Artes: mechanicæ, liberales 409.22
Artifex amat artificẽ 550.11
Artis huius ordo, auditor 13.3
Artis obiectum contingens 408.18
Assentatio quid 279.6
Athenodori salutare consilium 272.5
Auaritia quid 240.6
Auaro nihil deterius 240.17
Auarus in se grauius peccat quàm prodigus 245.13
Auarus prodigo rationi magis repugnat ibid.20

Audaces & verè fortes opponuntur 188. 22. & 199. 23
Audaces iuuat fortuna, sicut fauet fatuis 189.14
Audax est temerarius 188. 24 & tamen natura infirmus 193. 13
Audire quid 14.9
Auditio Ethices omnibus vtilis 15.20
Auditionis idoneæ impedimenta sex 16.8
Auditores inepti: iuuenis, & delirus senex 14.13
Autoris iudicium de Aristotele refutante & philosophante 29.2
Autoritas sine veritate cõtemnenda est 31.21. mutare potest circumstantias 34.20

B.

Beneficentia quid 577.14
Beneficia: externa, internæ 552.3
Beneficia quædam repẽdi non possunt 552. 4
Beneficium accepit qui dignis dedit 576.16
Beneficos magis diligere quam diligi 577.23
Beneuolentia differt ab amicitia 570.18
Bis perit, qui suis armis perit 231.7
Bis vincit qui se vincit ibid.6
Bona adiuuantia, necessaria 46.22
Bona animi, corporis, fortunæ 45. 18
Bona: externa, interna 244. 21. externa nõ sunt felicitas 24. 23
Bono nihil melius quoad essentiam 27. 17
Bonum: absolutum, comparatum 489.10
Bonum an ab omnibus appetatur 2.4
Bonum commune bifariã consideratur 313.1
Bonum & verum in Deo æqualia sunt 638.9
Bonum: naturale, morale 4.20
Bonum: politicum, theoricum 36.1
Bonum quadruplex 25. 18
Bonum quò antiquius, eò melius, quomodo intelligendum, præf.
Bonum quò communius, eò melius 590. 11
Bonum: secundum actum, secun-

secũdum habitum 489. 22
Bonum sufficiens duplex 404
Bonum summum quid 2. 15
Bonus á malo per somniũ non distinguitur 71. 26. & 77. 7

C.

Castigatio vtilis 230. 9. si moderata sit 232. 25. si neque nimium grauis, neque nimium leuis, ibi. nec hypocritica 233. 4
Charitas incipit á se 565. 6
Cogitur nemo vt beatus sit 52. 1
Comitas iocorum moderatrix 292. 13. naturalis, moralis 295. 8. quid sit 292. 23. confertur cum affabilitate 293. 1. de ea 292. 1. eius officium duplex 274. 19. eius obiectum, finis, extrema 293. 23
Commutatio 304
Commutabilium respectus duplex: essentiæ, vsus 351. 16
Commutans iustitia quid 337. 9
Commutationis vsus & vtilitas 336. 17
Comparatio contrariorum par esse debet 103. 3
Compensatio rei, rationis 554. 18
Concordare non semper est idem velle aut intelligere 573. 14
Concordes qui sint ibid. 21
Concordia quid 572. 17. differt á consensu ibid. 20.
Concupiscentia est voluntaria 159. 8. fomes & fumus peccati 224. 1. eius filiæ, ibid. 8
Connecti cum prudentia virtutes quid sit 442. 25
Consciscens sibi mortem quæ scelera admittat 190. 17
Conscisce sibi mortem cur nemo debeat 191. 24
Consequentia: necessariò, fortuitò 53. 14
Conseruatio amicitiæ 502. 19.

Conseruat rem quod eam corrigit 381.26.&382.1
Corsortio bonorum boni efficimur 585.2
Consultamus de domo vt de medio 165.24
Consultatio bona græcè εὐβουλία quid sit 429.3
Consultatio quomodo differat á scientia, opinione, & coniectura 428.11.&429.18
ad consultationem bonã duo requirũtur 430.20
Contemplator non dat operam ineundis amicitijs 585.19
Contemptor: personæ, vitij 262:22
Contentio quid 279.11
Continens est prudens 461.26
Continẽs & pertinax quomodo inter se discrepẽt 481.21.&483.3
Continens & temperans differunt 460.5
Continens quis sit 477.7
de Continentia 454.4
Continentia & patientia quomodo eandem habeant materiam 168.5
Corpus tractandum, vt seruus contumax 232.15 eius mole impeditur animus quò minùs verè bonum possit discernere 137.21
Corruptelæ quatuor causæ 379.5
Corruptionis tres causæ 618.26
Credendum est primis principijs 416.22
Cultus virtutis vitæ conseruationi præponendus est 559.23
Cupiditas : communis, propria 222.11
Cupiditas: naturalis, moralis 225.22. naturalis sitne peccatum, & quæ in ea considerandæ sint 223.12
Cupiditas quid 224.21
Cupiditas quomodo natuá insit vel non insit 226.7
de Cupiditate conclusiones quatuor 223.2

D.

Damum potest fieri, vt interim non fiat iniuria 390.10
Dare & accipere specie nõ differunt 239.8
Decimi libri argumentũ 602.4
Declinatio à medio fit multis modis 88.20

Declinatio leuis 138.21
Declinatiunculæ multiplicatæ magnitudinē adæquant atrocis flagitij 139.10
Defectio omnis á medio non est statim vitio vertenda 136.3
Deliberatio comes electionis 160.20
Deliberatio communiter & propriè sumpta 163.9
Deliberatio est inchoatiuè in voluntate, perfectiuè in mente 164.5
Deliberatio & electio quomodo differant 162.7
Deliberatio per compositionem & per resolutionem 166.17
Deliberatio quid 162.1
in Deliberatione spectatur subiectum & obiectum 163.2
in Deliberationem quæ res cadant, quæ non cadant 161.11
Deliberationi ancillantur prudentia, solertia, prouidentia 162.19
Demonstratio cur in hac scientia nequeat esse 16.2
Descript. plures vnius rei 343.23
Desperatio quid 107.10
Deus est agens libertimū 639.20. est summū bonum theoricum 36. 3. quid Aristoteli visus sit esse 12.6. semper vult bonum 151.7. eius donum duplex 52.11. illi charissimus est optimus quisq; 636.3. illum esse docuerunt philosophi 3.8. res humanas curare 655.26
in Deo bonum & verum æqualia sunt 638.13.
Dicta præclara tria 565.25
Difficilia quæuis non sunt molesta 137.10
Dignitas: absoluta, comparata 329.22
Dignitas virtutis à quibus rebus pendeat 314.8
Diligenda sunt in quibus est causa diligēdi 503.17
Directio morum duplex præf.
Discipuli quales se gerere debeant erga præceptores 553.1
Discordiæ incommoda 500.9
Dispares amicitiæ querelis non vacant 543.16. quomodo reddi possint diuturnæ 544. 17. seruāda est in illis proportio rationis 546.4

Dissimulatio respectu materiæ, vel personæ 289. 20
Dissimulator quis 287.5
Diuinos honores felici nõ asscribit philosoph⁹ 66. 20
Diuitiæ beatum non faciunt 632. 17. non summum bonum 21.21. quid sint 23. 20
Doctrina est medicina: educatio medicinæ applicatio, præf.
Dolor difficilius superatur quam voluptas 205. 6
Dolor & voluptas bifariã capiuntur 95. 16
Dolor quid 107.2
Dubia capitis 9. libr. 5. obiter mouenda 377.18

E

Educatio bona reip. seminarium 642. 22. pro ea leges ferendæ sunt ibid. 25
Educatio bonum moris: præf. certior est quam scientia quoad conformationem morũ: præf. est medicinæ applicatio præf. plus valet quã doctrina respectu subiecti, obiecti, finis præf.
Educatio: naturalis, ciuilis, & hæc publica & priuata præf.
Electio bifariam sumpta 158.23
Electio: diuina, humana 157.24
Electio: naturalis, moralis 119. 13. non est ira nõ cupiditas 156.14 non est opinio ibi. 21. non est voluptas ibid. 7. ordine disciplinæ prior est deliberatione 158. 6. Perfectiuè est in voluntate, inchoatiuè in mente 164.5
Electio quid 155. 22
Electio: sana, corrupta 195. 26
Eligimus optimum, quomodo intelligi debeat 159.4
Ethica intellectum informat, voluntatem reformat 14.1.
Excandescentia quid 197 19
Excessus & defectus: naturales, morales 87. 26. quatuor modis virtutem corrumpunt 88.1
Externa ornant felicitatẽ, non constituunt eã 41.2
Extrema fortitudinis 86.2
Extrema iustitiæ duplicia 340.21
Extrema temperantiæ, luxus & stupor ibid.

Factis

F.

Factis potiùs quàm dictis vulgus ducitur 603.6
Familia ciuitati similis 532.11
Fatalis Stoicorum necessitas 174.3
Feritatis origo duplex 473.19
Filius patrem cur amicum non vocet 525.9
Filius patri magis obstrictus est quám pater filio 545.15. ideòq; patrem abdicare nequit, cum pater illũ abdicare possit, ibid.10
Filius patrem á Deo deficientem abdicare potest 547.19
Finem respice 4.3
Finem vnum esse 7.11.& 8.23
Fines medij complures, vltimus tantum vnus 10.25
Finis aliquando capitur pro præmio 25.23
Finis considerandi necessitas & vtilitas 8.2
Finis hominis incertus est, felicis certus 59.2
Finis primum in intentione, vltimum in executione 3.25
Finis quid ibid.23
Finis vnus, sumitur, aut Ethicè, aut metaphysicè 9.21
Flagitium nulla de causa suscipiendum 144.15
Felicitas actio immanens respectu subiecti, transiés respectu obiecti sui 38.21
Felicitas actiua cum contemplatiua quomodo conueniat, quomodo ab ea discrepet 10.13
Felicitas bonũ honorabile 66.4. sufficiens 37.11
Contemplatiua est actio mentis 625.26 cotemplatiua verissimè dicitur felicitas 626.6
Felicitas: diuina, humana 18.24
Felicitas neq; in affectu, neq; in habitu, neq; in ludo consistit 621.18
Felicitas, opus & operatio 43.10. quid sit 38.1. quomodo sit quiddam diuinissimum 53.2. summum bonum politicũ 36.10
Felicitate actiua præditus semper agere potest, non semper agit 41.10
Felicitatem á Deo donari 50.5

Felicitatem contemplatiuam meliorem esse actiua, pluribus confirmatur 634.20
Felicitatem theoricam nescit qui mentis immortalitatem ignorat 625.18
Felicitatem assequi volēs industrius esse debet 51.6. de ea multæ opiniones 19.20. eam non tollit aduersa fortuna, labefactat fortasse 39.7
Felix á virtute habitum, à fortuna ornatum habet 40.26. indiget amicis 584.2. malis bene vtitur 445. nequit esse miser 57.20. quis felix 93.9
Felicem Solon vult neminem haberi ante obitū 55.8 Arist. contrá 56.6
Felicem ærumnæ non dijciunt 39.7
Felicis animus semper agit 43.8
Fornicatio quid 224.9
Fortem causa facit 183.12
Fortes, Aemilius, Leonides, & Dauid 182. 23. & 183.3
Fortes falsò qui dicantur, 196.15
Fortes non fuere Catilina & Aiax 183.9
Forti honestatis causa pugnandum est 182.20. nihil præter scelus est timendum, hoc est fugiendum 186.20. quomodo liceat hostem fallere 211.9
Fortis á ferendo dicitur 208.1. aliqua timere debet 182.7. dolet cum nō potest resistere 187.12. nemini iniuriam infert 188.11
Fortis non est, sibi mortem conscisscere, sed desperantis 190.11
Fortis officia propria & communia 205.4
Fortis officia sex 205.26
Fortis quando fugam facere, quando mortem oppetere debeat 209.7
Fortis quis sit dicendus 188.14
Fortitudinis obiectū: cōmune, omnia pericula ,ppriū, mors bellica 184.4
Fortitudinis obiectum: internum, externum 185.17
Fortitudo: absoluta, respectiua 202.1. ficta quid, & quotuplex 196.2. magis perspicitur in ferendo 280.1

Fortitudo: naturalis, ciuilis, & cœlestis 183.15. naturalis, moralis 191.3. politica, analogica 198.18. quid sit 181.16. quomodo dicatur res acerba & quomodo dicatur res delectabilis 204.4. & 206.8
Fortuna bifariam sumitur 48.10
Fortunæ effectus ab operã te non intenditur 52.20
Fraude vtitur Aristoteles cum alios refellit 29.17
Fraus in factis 286.6
Fugienda quæ in primis sint in hac vita 456.17
Furor quid 107.18

G.

Gratia quid 361.4
Grati animi est sollicitum esse de rependendo beneficio 551 13
Gulæ, ebrietatis, & Veneris comites 229.12

H.

Habitus: infusus, acquisitus & hic cognitionis in mente, electionis in voluntate 108.8
Habitus pro actu 202.24
Habitus quid 106.11
Habitus virtutis genus ibid.
Habitus virtutis immutabilis 115.7
in Habitibus spectantur essentia & circumstantiæ 234.2
Hieronymus in eremo degens deliciasRomæ cogitauit 230.24
Homo quomodo sit actionum principiũ 401.14
Honor bifariam sumptus 264.10. constans, leuis 67.23. diuinus, humanus 68.10. est in honorante subiectiuè, in honorato obiectiuè 13.16. humanus honor triplex: seruilis, &c. 69.7
Honor: internus, externus 256.11. internus felicitati, externus virtuti debetur, ibidem. externus obiectum modestiæ 70.9. non est summum bonum 21.2. quid sit 237. trifariam accipitur 269.5
Honorem cupienti affectus superandi sunt 8.25. petere quomodo liceat 270.18
in Humili considerantur habitus internus, & actus externus 261.10

I.

Iactator quis 287.3
Iactus aleæ ludus illiberalis 294.23
Idea: coniuncta, separata. 30.11
Idea felicitas politica non est 35.13
Ignorantia minimè excusat peccatum 145.16
Ignorantia: natiua, inuita, crassa 151.22. crassa oritur ex socordia, philautia, malitia 152.10
Ignorantia priuatiua ibid. 16. purę negationis, malæ dispositionis 149.4
Ignorantia: scientiæ, iuris facti 367.24 facti: natiua, crassa, affectata ibid. 25
Ignorantia: simplex. supina 146.1.&370.14
Impedimēta: ad virtutem paranti viam quæ sint 134.7.&135.1
Improbi se oderunt, ideoq; alios diligere non possunt 567.8
Impudentia quid 301.2
Incestus quid 224.13
Incontinens cupiditatum deterior est quam incōtinens iræ 471.23
Incontinens deterior est intemperante 461.6
Incontinens habitus rationis meliora videt impetu affectionis deteriora sequitur 5.15.&98.6. non est prudens 459.15. quomodo sciat vel non sciat, id esse malū quod agit 458.20. scientiam habet, sed non vtitur ea 462.19
Incontinentia est partim vitium, partim affectus 480.20. morborum animi longè grauissimus 454.7
Incurabile duplex 246.5
Indigentia: necessitatis, decoris 350.18
Indigētia quid 347.13. eius origo,& fructus 347.22 est duplex 350.5. quomodo consideretur 350.15
Indignatio quid 107.14
Indulgentia quid 271.26
Industrius esse debet qui felicitatem vult assequi 51.6
Iniuria fit bifariam 257.4.&386.21
de Iniuria inferenda 384.16
Iniuria quid 368.7.&372.7

Iniuriæ passio : absoluta, comparata 378.3
Iniuriam inferre quatuor modis possumus 356.4. & 375.5
Iniuriam sibi neminem inferre 389.6
Iniuriam sponte nemo patitur 374.20
Iniustitia: generalis, particularis 310.6
Iniustum agere quám pati peius est 391.20
Iniustum aliquis pati potest quadrifariam 373.3
Iniustum fit tribus modis 378.17
Iniustum qui ferũt omnes non patiuntur iniuriam 375.14
Institui ratio in vltimis septem libris explicandis 236.7
de Intellectu & Vero 393.9
Intellectus duplex 395.6
Intellectus possibilis species puræ manent in anima separata 447. 20, practicus & speculatiuus quomodo differãt 395.10. & 396.13. & 397. 20
Intellectus rectæ rationis subiectum 494.26
de intelligentia 416. 2. quid sit 417. 6. est de ijs quæ demonstrari non possunt 416. 16. suadet per effecta ibid. 23
Intelligentia vel naturaliter vel moraliter accipitur 418. 7
Intemperantia quot modis considerẽtur 478. 7
Intemperans sitne deterior incontinente 461.3. 477.15-479.19
Intentio intellectus, & voluntatis actio 180. 25
Intentio mali 289.15
Interni hostes & animo & corpori maius creant periculum quám externi 91,20
Inuidia quid 107.16
Inuiti facimus quod egisse pœnitet 148.15
Inuitum quid 143.7
Iocanti quæ obseruanda 278.12
Ira consideratur vt affectus, & vt habitus 275.3. eos est veræ fortitudinis 197. 26. moderata scilicet 201. 26. differt ab iracundia 277.7. materia mansuetudinis, quomodo possit dici 275.20. species iræ 272. 14
Iracundia quid 271. 20
Iudex animata lex 337.23

Iudex per quæ corrumpatur 379.5
Iudicis definitio & descriptiones aliquot 339.13 & 341.9
Iudicium: electionis, cognitionis 177.1
Iuris duplex acceptio 309.1
Ius ciuile & naturale propriè sumpta opposita sunt 363. 23. ciuile quid 359.8. Variè appellatum 362. 1. eius triplex acceptio 362.11
Ius, iustum, lex, iustitia, & iusti actio quomodo differant 317.1
Ius legale: diuinũ, humanum 363.10. legale quid 359. 15. vnde ortum 361. 13. quomodo mutetur 365.23
Ius naturale quid 359. 13. eius triplex acceptio 360. 2. quomodo dicatur nõ mutari 365. 18. sex eius species ibid.
Iustè agendum nõ solum iusta 99.3
Iustè agere & iustum agere quomodo differant, ibid.19
Iusti iudicis viua imago 316.16
Iustitia: ciuilis, naturalis 34.10
Iustitia commutans specie differt á distribuẽte 338. 26. 339.1
in Iustitia distribuẽte quatuor spectanda 327. 19
Iustitia: generalis, particularis 310.26. & 315.17. &c.
Iustitia legalis quid sit 307. 13. duplicem respectum habet 383.1
in Iustitia legali quatuor obseruanda 308.3
Iustitia moralis cur æquitas nominetur 309. 23. quid sit 308.18 eius definitio explicatur ibid.20
Iustitia particularis differt ratione á legali 323. 14
Iustitia quomodo naturalis sit, & quomodo volũtaria 364. 23. quomodo ponatur in voluntate 316. 22. quomodo sit voluntas perpetua: 316. 1. rem, nõ personam affectat 338.16
Iustitię commutantis materia 319.21
Iustitiæ definitiones, Aristotelica & iurisperitorum re conspirant 315.18
Iustitiæ distribuentis & commutãtis discrimen 319.1. & quid quęque sit, ibid. distribuentis medium á medio commutantis

tantis quomodo differat 331.11.eius vsus 330.16
Iustitiæ extrema duplicia 340.21
Iustitiæ materia 309. 15. moralis extrema ibid.
Iustitiæ obiectum: formale materiale 342.9
Iustitiæ particularis propria actio, materia, passio ibid.
Iustitiæ plena & præclara diuisio 321.1
Iustitiæ simulachrũ 306.7
Iustitiæ vnius nomine virtutes omnes intelliguntur 99.10
Iusto homini affectus superandi 316.13
Iustum: commune particulare 382.8
Iustum: formaliter, materialiter 101.19
Iustum: quoad personam, quoad ad materiam 102.9
Iuuenis: ætate, moribus, 14.17
Iuuenis moribus quis. ibid. 21. cur minùs idoneus auditor ethicæ quàm theoricæ 18.20

L.

Lædi quisá seipso & non lædi quomodo dici possit 388.1
Læsio trifariá oritur 368.18
Læsio: voluntaria, inuoluntaria 369.6
Lapidis eiaculatio & violenta est & voluntaria 151.17
Laus felicitati non negatur 69.1.virtuti quomodo debeatur, & quomodo etiam nonnullis affectibus 302.20
Leges ortæ ex malis hominum moribus optimæ 354,25
Legum causæ materialis & finalis 356.10
Lex quæ mala non iubet ea vetat 392.19
Lex talionis cur minimè toleranda 348.4.sententia iudicis æstimanda 345.20
Liberalis officia communia & propria 238.23
Liberalitas à magnificentia ratione tantũ differt 242.26.de ea 237.10
in Liberalitate spectanda quinque 241.11
Liberalitatem in dando potiùs versari quàm in accipiendo 241.15
Liberalitatis laus 237.12. natura, obiectũ propri-

etas, & extremorum comparatio 237. 24. obiectum, duplex 241. 6. & 243. 25
Libertas infinita in Deo 176. 10
Libertatem volũtatis quomodo philosophus probare conetur 175. 15
Libido animi nascitur ex concupiscentia corporis 218. 4
Lucrum & damnum rei quid 337. 16
Ludi ciuiles 294. 2. illiberales, ibid. 23. istis nemo rectè vti potest, ibid. 23
Ludi scenici quinam liciti 297. 8
Ludorum circumstantiæ 296. 15
Ludus & iocus quomodo hîc intelligi debeãt 295. 24
Lumen naturæ quid 648. 5
Lumine naturæ quid assecuti fuerint ethnici ibid. 19

M.

Magistratus alios respicere debet 356. 14 eius duplex consideratio 358. 2
Magnanimitas & modestia arctissimè copulãtur 266. 1. quomodo cõueniant & discrepet 260. 22
Magnanimitas bifariam accipitur 260. 13. differt á modestia ratione tantum 257. 12. generatim & speciatim sumitur 256. 2
Magnanimitatis comes modestia 265. 3. eius distinctio, definitio, oppositæ, proprietates 255. 25. eius obiectum externũ honor 256. 11. internum moderata honoris appetitio 262. 7. variæ appellationes 259. 5
Magnificentia cum liberalitate confertur 249. 15. diuina, humana 251. 13. nũc friget 248 4. quid sit 249. 7. quatuor de causis nobilior liberalitate 254. 8. eius oppositæ 250. 8
Magnificus esse non potest pauper 250. 1. nempe quoad ornatum virtutis: nam quoad habitum, potest 254. 4
Magnum duplex 243. 8
Mali autor est qui irritat 371. 19
Mali non consultant sed conspirant 165. 14
Mali se oderunt, & propterea

pterea alios diligere non possunt 567.12
Malitia & voluntatem & intellectum corrumpit 170.21
Malorum societas non est amicitia firma 597.26
Malum animatum inanimato peius 473.2
Malum culpæ non adeundum pœnæ aliquando subeundem 145.1.&149. 19
Malum non est finis, sed priuatio finis 11. nullo modo est admittendum 34.15
Mansuetudo á clementia distinguitur 271. 8. naturalis moralis 274. 6. quid sit 271.12 quomodo dici possit defectio 275,14
Mansuetudinis extrema 271.16
Mansuetudinis moralis, essentia, materia, opposita & officia 274.4
Mansuetudinis obiectum externum, internũ 276. 21 proprietates 271.12
Materia eadem amicitiæ & iustitiæ 530.24
Media opponuntur extremis 127.26
Meditatio bifariam sumpta 164.15
Medium inuentu difficillimum 133.5. ponderis, iustitiæ 114.24. rei quoad nos 114.1. & 117.3. rei æquè distat ab extremis 131.5
Medium iustitiæ distribuentis quomodo differat, á medio commutantis 331.11
Mendacium an sit licitum 287. 8. & cur illicitum 290.18. simplex, compositum 299.5. & hoc iocosum, officiosum, malitiosum, ibidem. veritati quomodo opponatur 291.21
Mens cuiusq; is est quisq; 581.20. speculatiua, practica 400.1
Mentis æternitatem ab Aristotele probari 624. 23
Mẽsura rerum duplex 348.15
Metus doloris & dedecoris 199.12
Mens quid 107.8.& 190.4
Miser trifariam dicitur 58.19
Misericordia quid 107 15
Modestia: cõmunis, propria 266. 21. naturalis, moralis 208.15. eius opposita 266,26

Moriendum potius quàm turpe committendum 153.18
Mors honesta animi perfectio 210.4
Mors optimus felicitatis actus 209.19
Mors viri fortis vtilior aliquando quàm eius vita 210.20
Mutus an queat esse affabilis 281.23

N.

Natura insita non mutantur 79.21
Natura insitorũ primùm potentias actiuas habemus 80.2. essentialiter, consequenter 81.4
Natura mater benigna etiam seruis 153.1. mortem exhorescit 188.2
Naturá quomodo insint & non insint virtutes 82.1
Natura quomodo sit actionum domina 318.1
vitam dedit vt conseruemus eam 194.1
Necessitas: coactionis, inclinationis 178.4
Ne quid nimis 278.8
Nemo verè sapiens 419.19
Nescit viuere, qui nouit mentiri 286.20
Nimium & parum perinde nocẽt animo ac corpori 85.20
Non felix bifariam dicitur 59.21
Nummus á νόμος 346.26. quid sit & quorsum inuentus, ibi.16.

O.

Obiectum amicitiæ duplex 504.22. & 531.3
Obiectum artis contingẽs 408.17
Obiectum mentis verum, voluntatis bonum. Epist. ad lect.
Obiectum scientię quotupliciter cõsideretur 406.16
Obiectum virtutis: internum, externum 49.15
Obiectũ voluntatis, internum vt affectus, externum vt virtus 83.18
Obseruantia quid 361.7
Odium quid 107.17
Officium iudicis ex Hesiodo 340.6
Officium philosophi moralis 488.2
Omne sumitur vel finitè pro ente rei, vel infinitè pro

pro ente tum rei tum rationis 4.21
Opera compleda sunt quę animo percipiuntur: 99. 15
Operis huius autor, causa mouens, subiectum, ordo, finis 4.5
Oppositа quomodo per idem possint definiri 283.1
Optimus quisque Deo charissmus 636.6
Oratio quænam vera sit 603 10
O Solon, Solon 55.14.

P.

Pactorum genera, & corũ rursus species 319.19
Pares: dignitate, virtute 518.1
Partes amicitiæ conferuntur cum partibus Reip. 532.2
Partes reipubl. 533.2
Passio: naturalis, habitualis 369.22
Pater quomodo amet filium prauum 509.22
Pati iniuriam caret malitia 392.7
Patiens quis sit 477.7
Patientia felicis clypeus 46.4
Patri post Deum, naturam & patriam obtemperandum est 558.11
Patria patri præferenda est 557.26
Patriæ se prę ferre, quomodo dici possit vir bonus 580. 11
Patriam diligendo vir bonus se ipsum multò magis diligit 580.13
Patritij dictum 259.26
Pauor quid 301.1
Pauper potest virtutem exercere 633.1.
Pauper trifariá distinctus 251.21
Peccando mentẽ occidis 582.19
Peccare non licet patriæ causa, ibid.
Peccati vmbrã dedecus timemus, nõ peccatũ 30015
Pecunia dupliciter sumpta 243.19. latiùs accepta 238.9. origo eius 346. 25. quid sit 347.10
Perfectio accidẽtalis 615.23
Pericula quomodo penes nos sint 186.1
Philautia sitne licita 579. 23
de Philosophia consulito epistolam ad lectorem
Philosophum se Pythagoras nominauit 420.26

Pietas quid 361.2
Pietas Cimonis in patrem sepultum 556.20
Politica vita laboriosa est 628.3
Posito toto, ponuntur partes, 322 4
Posse & velle in Deo quomodo sint idem 54.26
Potentia, affectus, habitus, quomodo se habeant ad virtutem 106.1
Potentiæ animæ: rationales, irrationales 388.12
Potentię: perfectæ, imperfectæ 82.6
Præstandum est re, quod voce profitemur 640.20
Pretij æstimationem discipulis suis permisit Protagoras 551 4
Princeps percutiens cur nõ repercutiẽdus 333.12
Principia agendi quo sensu dicantur sensus, appetitus, intellectus 110.15. cõmunia, propria, ibid. 5. & 417 15. cõstitutionis, cognitionis 417.15
Principia aut per se perspicua sunt aut admodum obscura 418.19
Principia agendi: internũ, externum, & hoc completum, incompletum 119.22
Prodigalitas quid 239.26
Prodigus melior auaro 240.20
Proportio Arithmetica 319.3
Proportio iustitiæ distribuentis geometrica. 320.13
Proportio nulla est caducorum cũ æternis 552.23
Proportio: rationis, rei 328.3. & 331.23
Proportio rationis seruari potest in disparibus amicitijs 546.1
Proportio virtutis 521.6
Prudentes pauci 412.1
de Prudentia 411. 19. & 424 19. 440. 18. quid sit 414.20
in Prudentia quæ considerandasunt 414.5
Prudentia & ciuilis scientia quomodo differant 425.12. generalis, particularis 104 20
Prudentia nulla virtus vacat, nec tamẽ omnis virtus est prudentia 441. 22
Prudentia propriè sumpta tria respicit 442 17. quomodo sit de essentia virtutis 445 3 triplex est 425.20. & 426.16
Prudentiæ actus sunt quin-

quinque 433.5
Prudentiæ conseruatrix est temperantia 413,22
Prudentiæ consideratio duplex 442.10
Prudentiæ inimica duo. stultitia & curiositas 413. 18
Prudentiæ munera 413.11. & 432 17
Prudētiæ necessitas 441.7
ad Prudentiam requiruntur experientia & iudicium 426.6
Prudentiarum plurium error 443.11
Pusillanimitas quid 257. 19

Q.

Quæstiones inutiles 30.18
Quæstiunculæ complures explicatę 555.17
Quot capita, tot sensus 20.2
Quo iure liceat patri filium abdicare, quo non 546.11

R.

Ratio : innata, acquisita 395.16
Ratio recta quid 394. 15. duplex est 397.5
in Rege personæ tres : hominis, ciuitatis, Dei 69 18
Reges soli Deo subijciuntur 335.20
Regi etiam malo tribuendus est honor 332.3
Regi violentæ manus inferendæ non sunt 336.1
Religio quid 360.23
Repugnantia : absoluta, comparata 129. 6
Repugnantia maior aut minor dicitur respectu rei, respectu nostri 130.5
Rerumpubl. formæ siue status tres 533.2
Res agendæ, id est, virtutes 7.20. absolutæ, respectiuæ 9.14
Res viuorum quomodo pertineat ad defunctos 61. 22 pertinere varijs argumētis probat philosophus 64.8
Rixæ nullæ inter amicos veros oriuntur 540.16

S,

Sabbati mutationem quomodo insinuârint Pascha & Pentecostes 35.2
Sacris literis Philosophus nullo modo præferendus est 174.21

Sagacitas quid sit 432. 8. de ea 431.18
Sapiens verè nemo 419.19
Sapiens verè quis á Seneca dicatur ibid 17
de Sapientia 419.8
Sapientia augustissima virtutum 623.22
Sapientia considerat bifariam 423.3
Sapientia virtus est prudentia excellētior 439.1
de Sapientiæ natura quatuor probabiles opiniones 422.8. præfertur prudentiæ 438.9. quid sit 520.7
Sapientiæ duplex ratio 439.18
Sapientiæ subiectum, obiectum, modus probandi, finis 438.14
Sciens aliquis bifariam dicitur 462.15
de Scientia 403.10
Scientia bonum mentis, præf. certior quoad rerum demonstrationem quam educatio præf.
Scientia considerandæ duobus modis 404.22
Scientia: rerum, circumstantiarum 104.4
Scientiæ materia, essentia, proprietas, finis 403.20
Scientiæ omnes diuerso respectu sunt sub dialectica, metaphysica, & Ethica 11.4. quæ dicantur certæ 17.21
Scientiarum autor Deus, epist. ad lect.
Sciunt malè qui in malum sciunt 5.2.
Senem sapientem canities non facit 14.19
Senes quinam inepti sint ad contrahendum amicitiam 514.11.
Senex bis puer 14.16. quot modis consideretur 515.15
Sensibus aliquid percipitur: distinctè, confusè 220.22
Sensus externi primùm corrumpuntur, tum interni 219.2
Sensus omnes continentes habere decet 214.12
Sensus quomodo sit vel non sit actionum principium 401.20
de Sententia 434.23
Sententia comes est æquitatis, ibid.26
ententia quomodo sumatur 435.22
Senum sapientum ambienda est amicitia 514.20

Signum quod recta ratio intuetur duplex 396.3
Societas: Inchoata, perfecta 365.24
Solertia quid sit 432.3
Solō & Arist. conciliantur 56.6
Somnia bonorum meliora quám malorum 74. 12. cuiusq; talia sunt qualis ipse est, ibid. 19
Somnium quid, & quid somnus 77.19
Species puræ possibiles intellectus manēt in corpore corrupto 446.21
Species iuris naturalis sunt sex 360.21
Spes quid 107.3
Stupor quid 224.25
Stuprum quid, ibid. 12. & 226.23
Subiectum: prædicationis, inhæsionis 324.23
Summa decem librorum 600.7
Summo bono ad essentiam nihil, ad existentiā multa addi possunt 607. 13
Superbia quid 258.13
Superbiæ comites, ibid. 12,

T.

Temperantia bifariam sumpta 216.5
de Temperantia conclusiones Arist. 213.3
Temperantia hostes internos & domesticos superat 212. 15. modum concupiscētiæ præscribit 221. 19. per se circa gustum & tactum, per accidens circa alios sensus versatur 214.1. primó & per se versatur in corporis voluptatibus 217. 21
Temperantiæ laus 312.23. natura, oppositum, obiectum, partes, species, officium 216.21. species quinq; 215.14
Tendit aliquid ad beatitudinem: proximè, remotè 296.6
Timidus est pusillanimus 189.21
Timidus: naturá, vsu 191.17
Timor bifariam contingit 302.9
Timor & audacia & affectus sunt & vitia 185.1
Timor: naturalis, legalis, venerabilis & seruilis 184.21.
Tolerandus est potius Phalaridis taurus quam mors conscisenda 194. 8.

Tormenta quem minùs beatum faciant 492. 2.

V.

Varietas ſtudiorũ, vt & ciuium in ciuitate eſſe ſolet 346 7

Velle dupliciter ſumitur, pro prima potentia, pro actu 178.18

Verecundia an ſit virtus 299. 5. bifariam ſumitur 303. 21. cur in ſene plerumq; ſceleris indicium ſit 305.4. pro affectu ſumitur & pro effectu 263. 6. pro diſpoſitione, vel pro actu 301.19. quid ſit 107. 15 299. 5. 300. 11. quomodo rationem aliquãdo præcurrat 304. 21.

Verecundiæ oppoſita 300. 24

Verecundiã eſſe affectum 300.11. nõ eſſe virtutem 299.18

in Veri diſquiſitione quæ conſideranda ſint 400. 19 & 402.10

Veritas amicitiam, obſequium parit odiũ 286. 16 amicitiæ & autoritati præferenda 32. 7. moralis bifariam ſumitur 285.1. materialiter, formaliter, effectiuè, finaliter 288.8. odium quomodo dicatur parere 33. 9. plurimi facienda 28. 5 quid ſit 285.9. & 361.9. theorica, politica 287. 21

Veritatem quomodo depinxerit Apelles 286. 7

Veritatis extrema 288. 18. neceſſitas 284.2. principia ſintne tria 398.23

Verum: naturale, morale 84 7. de eo 393.13

Verum quis dicens an poſſit mentiri 291.10

Verum variè conſideratũ eſt obiectum omnium quinque mentis virtutum 423 26. & 424.1

Vindicta quid 361. 11

Violentum duplex 154. 4

Virtus anima eſt & ſplendor beatæ vitæ 78. 5. anima mẽtis 582. 15. conſiſtit in medio 112. 23. difficilis eſt inuentu 131. 17. extremitas quomodo dici poſſit 118.8. immoderatis etiam affectibus opponitur 185. 4. in actu eſt & in habitu, 27.6. inviſu cernitur, 326. 24. medium eſt, & in medio 113. 18. & 115. 22.

medium quoad nos 114. 5. mentis quid respiciat 404.19. nõ est summum bonum 22.2. non est affectus 108. 18. nec potẽtia 109. 1. quid sit 116. 10. sola beatos, vitio solum infortunatos, facit 47. 14

Virtus: viri, officij 335. 5

Virtus virtute cõmunior duobus modis 254. 21

Virtute quomodo abuti possit nemo 410. 24

Virtutem & medium esse, & medij indagatricem 117. 21. mediũ inter passiones 111. 19. pluris faciẽdam quám vitæ conseruationem 559. 23

Virtutes acquiruntur industria 79. 8. an specie differant 124. 23. artibus quomodo sint firmiores, quomodo minùs firmæ 17. 5. cur non dicantur inesse completè à natura 81. 19 diuiduntur 121. 14. media sunt ad felicitatem 71. 8. & 78. 22

Virtutes mentis quinque 403. quain re præstent virtutibus moris 445 20

Virtutes moris quomodo connectatur in prudentia 442. 22 & 444. 3 primariæ: prudentia, iustitia, fortitudo, temperantia 121. 14. ad quas reducuntur heroicæ omnes 125. 15. quomodo dicantur inesse in animo & corpore 96. 1

Virtutis actio quomodo sit voluntaria, vel minus 647. 1

Virtutis ad actionem requiruntur tria, voluntas, scientia, constantia 101. 22

Virtutis causæ 79. 19. causa remota potentia, proxima verò vsus 83. 6. definitio inuestigatur 105. 17. genus, ibid. differentia 112. 16. duplex essentia 450. 16. dignitas pendet vel á subiecto, vel á materia, vel á fine 312. 21. radix amara, fructus verò suauis 41. 22

de Virtutum connexione 440. 20

Virtutum materia & forma 446. 4. materia non manet in anima separata, forma manet, ibid. & sequentibus.

Virtu-

Virtutum mentis initium, progressus, terminus vnde 398.17
Virtutum ortus 79.8
Virtutum singularum duplex consideratio 311. 20. & 312.8
Virtutum vsus: politicus, theoricus 452. 5
Vis aliqua non illicita 211. 25
Vis vnita fortior 590. 10
Vita contemplatiua melior est actiua 632. 20
Vita ideo datur, vt viuentes bene moriamur beati 645.6
Vita mechanica, politica, theorica 1. 18
Vita non est viuere, sed virtutem colere 641. 1
Vita nostra est via ad portum, indefessus labor, breuis hora, transiens vmbra 644. 24
Vita nostra quæ sit dicenda 627.6
Vita virtute vacua, mors est 641.3
Vitam bonam sequetur mors non mala 645.8
Vitam contemplatiuam sequi debemus, licet in hoc sæculo eam assequi non possimus 629.10
Vitium est animi monstrũ 68.9
Vmbrã peccati timemus, non peccatum ipsum 300.15
Vnum vni opponitur 132. 23
Voluntarium duplex 153.9. & 247. 14. latius patet quàm electio 156.1. quid sit 366. 19
Voluntas: absoluta, conditionata 466. 22. appetit malũ sub ratione boni 170. 8. appetit semper, quomodo intelligendum 7.6
Volũtas & intellectus non sunt eadem animi potentia 179.1
Voluntas finita, & infinita 6. 5. fortitudinis & temperãtiæ subiectum 217. 17. instrumentũ est 176. 19. intellectui præstat 176. 22. mouet & mouetur 103. 18. & 108. 12. nec videt, nec viuit nisi ope diuina 172. 25. sensitiua, intellectiua 73. 22
Voluntate rectè facta definiuntur 102. 22
Voluntatis obiectũ quodnam sit 167. 12. de eo tres opiniones 168. 5
Voluptas alia aliam tollit vel

vel minuit 616. 16
Voluptas bonum fortuitum 489. 16. cur in libro decimo fusiùs explicetur 602. 11. immodica plus nocet quam dolor 234. 18. incontinentis varia 469. 1. mentis est omnium perfectissima 611. 21. motus est, id est, causa mouendi 96. 9. motus non est 608. 18. & 611. 4. naturam inficit 138. 7. omnis non est in bonis 499. 7. perficere actionem quomodo dicatur 612. 22. quid sit 22. 20. & 106. 23. sensus omnes inficit 214. 9. simplex, composita 490. 1. summũ bonũ nõ est 20. 12. neq; summũ malum 603. 1. summũ bonũ ꝙ sit, Eudoxi rationes 604 19. dici possit 491. 3. & 492. 8. vehementior adigit ad insaniam 234. 21.
Voluptate & dolore omnes affectus continẽtur 91. 7. de voluptate tres opiniones 487. 8
Voluptate vna & simplici nemo mortalium capitur 495. 1. ea solus Deus perfruitur, ibid. 9.
Voluptatem omnes sequimur 603. 4. voluptatem sequitur vitium vt flamma fumum 92. 20
Voluptates corporis cur magis expetãtur quàm animi voluptates 494. 15. & 495. 1
Voluptates mentis voluptatibus corporeis longè antecellunt 632. 2
Voluptates quæ veræ, quæ falsæ, 617. 20
Voluptates specie differũt 609. 9
Voluptati cur difficiliùs resistatur quam iræ 94. 19. & 95. 18
in Voluptatibus modum tenere difficillimũ 494. 5. & 493. 5.
Voluptatum initijs obstãdum 493. 25
Vsura non idcirco licita, quia toleratur 274. 23
Vsus promptos facit 140. 2
Vulgus factis potiùs ducitur quàm dictis 603. 6

FINIS.

AB 119161

X 2428654

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:3-23307/fragment/page=0725

IV.
Philosophi.
19
№ 8126 *

SPECVLVM
QVAESTIONVM
MORALIVM, IN
VNIVERSAM ARISTO-
TELIS PHILOSOPHI,
summi Ethicen,

M. IOANNE CASO OXO-
nienſi, olim Collegij diui Ioannis præ-
curſoris ſocio Authore,

NVNC DENVO RECOGNITVM, ET
à mendis pleriſque repurgatum.

CVM INDICE VERBORVM ET RERVM
præcipuè memorabilium locuplete.



Farbkarte #13
B.I.G.
Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black
Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:3-23307/fragment/page=0727